

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Vigita Vėbraitė

**ŠALIŲ SUTAIKYMAS
CIVILINIAME PROCESSE**

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2009

Disertacija buvo rengiama 2005-2009 metais Vilniaus universiteto Teisės fakultete.

Mokslinis vadovas:

Prof. Habil. Dr. Vytautas Nekrošius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė- 01 S)

TURINYS

ĮVADAS	1
I DALIS. ŠALIŲ SUTAIKYMAS KAIP CIVILINIO PROCESO TIKSLAS	14
1. Civilinio proceso tikslų įvairovė.....	14
2. Šalių sutaikymo privalumai	21
3. Taikinimo raida civilinio proceso teisės istorijoje	27
3.1. Taikinimo raida Europoje.....	27
3.2. Taikinimo raida XX amžiaus Lietuvoje	31
4. Šalių sutaikymo tikslas dabartiniame Lietuvos civiliniame procese	34
5. Sutaikymo galimybės ypatingojoje teisenoje	41
6. Teismo sutaikymo santykis su civilinio proceso teisės principais	45
7. Veiksniai, galintys įtakoti galimybę šalims teisme susitaikyti	53
II DALIS. TAIKINIMAS – TEISMO POSĖDŽIO DALIS	57
1. Teismo taikinimo samprata ir santykis su neteisiniu taikinimu	57
2. Teismo taikinimo formos.....	64
3. Parengiamojo teismo posėdžio reikšmė sutaikymui.....	68
4. Teismo vaidmuo teisminiame sutaikyme	75
4.1. Teismo vaidmuo taikinimo procedūroje pirmosios instancijos teisme	75
4.2. Sutaikymo ypatumai bylą nagrinėjant apeliacinės instancijos teismuose...	91
4.3. Teisėjų taikinimo stiliai.....	94
5. Advokatų kaip šalies atstovų vaidmuo sutaikyme.....	96
5.1. Galimi advokatų veiksmai taikinimo procese	96
5.2. Išlaidos advokato pagalbai ir galimybė susitaikyti	101
6. Mokymų reikšmė taikiam ginčų išsprendimui.....	103
III DALIS. TAIKOS SUTARTIS	107
1. Taikos sutarties samprata.....	107
1.1. Taikos sutarties esmė	107

1.2. Taikos sutarties kilmės teorijos	111
2. Taikos sutarties galiojimo sąlygos	114
3. Teisminis taikos sutarties tvirtinimas	121
3.1. Taikos sutarties tvirtinimas bylą nagrinėjant teisme	121
3.2. Taikos sutarties tvirtinimas priėmus teismo sprendimą	130
3.3. Taikos sutarties tvirtinimas neiškėlus civilinės bylos teisme.....	133
4. Taikos sutarties galia	135
5. Teismo patvirtintų taikos sutarčių pripažinimas ir vykdymas Europos Sąjungoje	140
5.1. Pagal 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos Reglamentą Nr.44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų pripažinimo civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo	140
5.2. Pagal 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentą Nr.805/2004, sukuriantį neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą... 145	
5.3. Pagal 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos Reglamentą Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo.....	149

IV DALIS. MEDIACIJA KAIP BŪDAS PASIEKTI TAIKŲ SUSITARIMĄ

TARP ŠALIŲ.....	152
1. Mediacijos samprata	152
1.1. Mediacijos esmė ir istorinė raida	152
1.2. Mediacijos formos.....	156
1.3. Ar gali mediacija būti privaloma ginčų nagrinėjimo forma?	159
2. Mediacijos teisinis reglamentavimas	162
2.1. Mediacijos teisinis reglamentavimas Lietuvoje	162
2.2. Bandymai teisiškai reglamentuoti mediaciją Europos Sąjungos lygmeniu	167
2.2.1. Direktyva dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų.....	168

2.2.2. Europos mediatorių elgesio kodeksas.....	172
3. Teisminė mediacija	174
3.1. Teisminės mediacijos samprata.....	174
3.2. Teisminės mediacijos projektas Lietuvoje	180
3.3. Teisminės mediacijos ir teismo taikinimo santykis	186
4. Mediacijos eiga	192
4.1. Pasiruošimo mediacijai stadija.....	193
4.2. Mediacijos įvadinė stadija.....	194
4.3. Pagrindinių derybų stadija.....	196
4.4. Mediacijos pabaiga.....	200
IŠVADOS	202
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	204
AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS	227
PRIEDAS	228

*„Nenorėkite bylinėtis. Itikinkite savo kaimyną,
kai tik galite, susitarti. Teisininkas kaip
taikintojas turi pranašumą būti geru žmogumi.“*

Abraomas Linkolnas

ĮVADAS

Ginčijimasis ir noras laimėti yra natūralus kiekvieno žmogaus bruožas. Ne veltui yra dažnai sakoma, kad ginčijimasis ir kitos nuomonės neklausymas yra bet kurios visuomenės kultūros dalis. Ypač tai pastebima, kai yra kalbama apie teisminį procesą ir kiekvienos iš šalių sieki, kad byla būtų išspręsta jos naudai ir priimtas palankus teismo sprendimas. Konflikta paaštrinti gali ir teisininkų dalyvavimas jame, nes reikia prisiminti posakį: „Kur du teisininkai, ten trys nuomonės“. Apie tai, jog teisme yra galima ne tik išspręsti konfliktą iš esmės, bet ir bandyti sutaukyti, yra kalbama jau ilgą laiką. Vienais laikotarpiais mažiau, kitais daugiau. Šiuo metu tai ypač intensyviai diskutuojama tema, ieškoma įvairių būdų, kaip paskatinti šalių susitarimą teismo salėje. Nesvarbu, ar kalbame apie bendrosios teisės ar kontinentinės teisės tradicijos valstybes¹.

Darbo objektas. Šiame darbe yra sistemiškai nagrinėjamas šalių sutaukymo institutas civiliniame procese, jo samprata, raida, taikymo galimybės ir kylančios problemos, atsižvelgiant į teisinį reglamentavimą Lietuvoje. Civilinis procesas darbe yra suprantamas siaurąja prasme. t.y. teismo ir šalių procesinė veikla sprendžiant civilines bylas ir vykdant teismo sprendimus². Tad yra analizuojamas teisminis sutaukymas, jo teoriniai ir praktiniai aspektai, taikinimo galimos formos ir jų reikšmė, teismo galios

¹ PETERS B.C. Der Gütegedanke im deutschen Zivilprozeßrecht. Jena, 2004, p.4.

² LAUŽIKAS E., MIKELĖNAS V., NEKROŠIUS V. Civilinio proceso teisė I tomas. Vilnius, 2003, p.28.

bandant sutaisyti ginčo šalis, be to, sėkmingo sutaikymo rezultatas – taikos sutartis.

Kadangi šalių sutaikymas yra labai platus, daugelį aspektų talpinantis reiškinys, tad siekiant aiškiau apibrėžti darbo ribas, jame nėra nagrinėjamos įvairios taikinimo procedūros kaip alternatyvūs ginčo sprendimo būdai, kuriais siekiama, jog ginčas iš viso nepatektų į teismą, kaip antai, ginčo šalių derybos, ginčo nagrinėjimas dalyvaujant šalių advokatams ir panašiai. Darbe yra kalbama tik apie mediaciją kaip būdą pasiekti susitarimą tarp šalių, nes tokią taikinimo formą yra bandoma šiuo metu integruoti ir į teisminį procesą, ji yra reglamentuojama tiek nacionaliniu, tiek Europos Sąjungos lygmeniu.

Kaip minėta, disertacijoje yra koncentruojamasi ties sutaikinimo institutu civiliniame procese, taigi autorė nenagrinėja sutaikymo galimybių tarp nukentėjusioje ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese³. Taipogi darbo objektas nėra taikos sutarties įmanomumas administraciniame procese⁴.

Darbe yra nesiekama atlikti išsamią lyginamąją teismo taikinimo analizę. Tad pavyzdžiai ir paaiškinimai, pateikti apie užsienio valstybes, yra naudojama tik kaip papildomas įrankis, kuris turi padėti tinkamai įvertinti Lietuvoje vykstančią teismo taikinimo ir mediacijos raidą, atrasti naujų idėjų, kaip gali būti praplėstas taikinimo teisinis reglamentavimas ar kokios priemonės gali būti taikomos, norint sutaisyti šalis.

Nors pats taikinimas yra tampriai susijęs su konfliktu kaip socialiniu reiškiniu ir koncepcija, tačiau darbe yra apsiribojama sutaikymo teisiniais aspektais ir nėra mėginama atskleisti konflikto prigimtį, jo kilimo priežastis ar galimus konfliktų tipus, nesiremiam mokslu apie konfliktus – konfliktologija⁵. Taipogi ir psichologijos mokslu yra remiamasi tik tiek, kiek yra būtina kalbant apie sutaikymo teisinius aspektus, apie pačią taikinimo eigą ir teismo ir byloje

³ Apie susitaikymą baudžiamojoje teisėje išsamiai nagrinėja A. Baranskaitė savo disertacijoje ir monografijoje: Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje. Vilnius, 2007.

⁴ Apie taikos sutarties galimybes administraciniame procese yra kalbama J. Paužaitės – Kulvinskienės knygoje: Administracinė justicija: teorija ir praktika. Vilnius, 2005. P. 149-152.

⁵ Apie konfliktų esmę plačiai yra rašoma D. Petrylaitės monografijoje: Kolektyviniai darbo ginčai. Vilnius, 2005. Taip pat J. Lakio vadovėlyje: Konfliktų sprendimas ir valdymas. Vilnius, 2008.

dalyvaujančių asmenų vaidmenį jame, jų reakciją yra vykstančius įvykius taikinime.

Darbo tikslas ir uždaviniai: darbo tikslas - sistemiškai išanalizuoti teisminį sutaikymą civiliniame procese, atskleisti pagrindines teorines ir praktines problemas, pateikti pasiūlymus, kaip galėtų atrodyti taikinimo procedūra, kokių priemonių turėtų imtis tiek teismas, tiek šalys, kad būtų galima sklandžiai ir nuosekliai siekti šalių taikaus susitarimo, tokiu būdu papildyti civilinio proceso teisės doktriną šioje srityje. Darbo tikslas nėra parodyti bendrą visiems atvejams tinkamą taikinimo modelį.

Nurodytam tikslui pasiekti, yra keliami tokie **darbo uždaviniai:**

1. visapusiškai išanalizuoti šalių sutaikymą kaip vieną iš civilinio proceso tikslų, jo galimybes Lietuvos civiliniame procese ir vaidmenį atskirose teisenose, santykį su civilinio proceso principais; parodyti šio tikslo esmę ir privalumus, lyginant su teismo sprendimo priėmimu civilinėje byloje;
2. ištyrinėti galimas teismo taikinimo formas, santykį su neteisminiu taikinimu ir jų esminius ypatumus ir skirtumus;
3. atskleisti teismo vaidmenį teisminiame sutaikyme, jo galimus veiksmus ir jų ribas, bandant pasiekti susitarimą ginče, taipogi nagrinėti advokatų kaip pagrindinių šalių atstovų įtaką, bandant susitarti gražiuoju;
4. nuodugnai ištyrinėti taikos sutarties sampratą, jos galiojimo sąlygas, teismo tvirtinimo ypatumus ir teisinę galią, paanalizuoti teismų praktiką ir jos spragas šiais klausimais, aptarti taikos sutarčių vykdymo kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse ypatybes;
5. išanalizuoti mediacijos, ypač teisminės mediacijos esmę ir reikšmę, jos skirtumus ir santykį su teisminiu sutaikymu, taipogi galimybes taikyti privalomąją mediaciją, įvertinti teisminės mediacijos reikalingumą šiuolaikiniame civiliniame procese.

Darbo aktualumas ir mokslinis naujumas. Pasirinktos disertacijos temos aktualumą lemia tai, jog teisminis taikinimas, jo teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir apskritai diskutavimas apie tai yra pakankamai naujas reiškinys Lietuvos civiliniame procese, prasidėjęs su naujojo civilinio proceso kodekso⁶ įsigaliojimu. Iki tol buvo tik teigiama, jog šalys turi teisę sudaryti taikos sutartį, teisėjas turėdavo paklausti apie taikaus susitarimo galimybę. Apie galimybę naudotis teisminės mediacijos pagalba, yra kalbama iš viso labai trumpai, tik 2006 metais pradėtas taikyti teisminės mediacijos bandomasis projektas kai kuriuose Lietuvos teismuose.

Nagrinėjamos temos svarbą apibūdina ir tai, kad, nors Lietuvoje yra nustatyta teismo pareiga imtis priemonių šalims sutaikyti, yra įtvirtinta taikinimo procedūra, tačiau visgi taikos sutarčių sudaroma nedaug, jų kiekis procentine išraiška neauga taip smarkiai kaip civilinių bylų kiekis teismuose. Tad galima sakyti, jog praktikoje dar nėra aišku, kaip teismas turėti naudotis savo pareiga bandyti sutaikyti ginčo šalis, nėra matomi susitaikymo privalumai lyginant su bylos išsprendimu iš esmės.

Kadangi įstatymų leidėjas, kalbėdamas apie teisminį taikinimą, apsiriboja gana trumpomis ir daug nepaaiškinančiomis frazėmis, yra duodama gana didelė laisvė patiems teisės praktikams nuspręsti, kaip turi vykti taikinimą, kada jo iš viso nereikia taikyti. Atsižvelgiant į tai, yra būtinas išsamus teismo sutaikymo galimybių ištyrimas teisės doktrinoje. Pačiame darbe teisminis taikinimas ir mediacija yra pradedama analizuoti nuo teorinio lygmens ir nuosekliai vystoma tema iki praktinio pritaikomumo, pateikiamos galimos priemonės, kurių teismas galėtų imtis bandydamas šalis sutaikyti.

Kad darbo tema yra aktuali, galima matyti ir iš to, jog teisminiam taikinimui yra teikimas nemažas dėmesys ir tarptautiniu mastu. Tiek Europos Tarybos, tiek Europos Sąjungos lygmeniu yra vis siekiama skatinti valstybes, jog jos viena iš prioritetinių sričių teisminiame procese laikytų būtent šalių susitaikymą, tokiu būdu būtų galima sumažinti teismų darbo krūvį, paspartinti

⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28d. įstatymu Nr. IX-743, Valstybės žinios, 36-1340.

bylų nagrinėjimus teismuose ir spręsti kitas problemas, atsirandančias teismineje sistemoje. Europos Sąjungos mastu yra kuriami būdai, kaip teismo patvirtintas taikos sutartis kuo greičiau būtų galima vykdyti visose valstybėse narėse. Apie tai, jog taikinimui turi būti kreipiamas nemažas dėmesys, yra kalbama ir įvairiose tarptautinėse teisėjų ar teisininkų organizacijose.

Darbo originalumas ir reikšmė. Pasirinktas darbo tyrimo objektas kompleksiskai Lietuvoje dar nėra analizuotas, tad nacionalinė teisės doktrina negali pasigirti gausiais moksliniais tyrimais teismo sutaikymo srityje. Galima rasti tik pavienių mokslinių straipsnių, kuriuose tam tikru vienu ar keliais aspektais yra nagrinėjamos taikinimo galimybės. Neseniai yra atliktas disertacinis tyrimas „Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas“⁷, kuriame autorė aptaria tik šalių susitaikymo galimybes ne teisme, alternatyvaus teismui civilinių ginčų sprendimo sampratą, detalai nėra analizuojama teisminės mediacijos esmė, jos vertingumas. Manytume, kad užsienio autorių darbuose yra aptariamoms tų šalių problemoms, kurios gali nevisiškai atitikti mūsų šalies problemas teismo sutaikymo srityje. Netinkamai suvokiant sutaikymo esmę ir procesą, gali būti sudėtinga skatinti šalis susitaikyti, keisti pačių teisininkų ir kartu visos visuomenės nuomonę dėl taikaus susitarimo.

Taigi visapusiškas teismo sutaikymo nacionalinėje teisėje tyrimas galėtų būti naudingas tiek teoriniu, tiek ir praktiniu požiūriu. Darbe atlikto tyrimo rezultatai gali būti panaudoti toliau plėtojant teismo taikinimo koncepciją, taipogi skatinant keisti požiūrį į teisminį procesą ir jo atliekamas funkcijas. Disertacijoje išanalizuota medžiaga gali būti naudinga taip pat ir mokslinėje ar pedagoginėje veikloje.

Reikia tikėtis, jog atliktas tyrimas apie šalių sutaikymą civiliniame procese paskatins tolesnes diskusijas šia tema tiek tarp teisės mokslininkų, tiek tarp teisės praktikų. Bus atrandama naujų šios temos aspektų, nes pats taikinimas ir jame naudojami metodai yra sparčiai kintantys.

⁷ KAMINSKIENĖ N. Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2009.

Ginamieji disertacijos teiginiai:

1. Šalių sutaikymas turi būti pripažįstamas kaip vienas iš civilinio proceso tikslų, šiuolaikinis civilinis procesas privalo sudaryti sąlygas teismui bandyti šalis sutaikyti, jei tik yra leidžiamas taikus susitarimas byloje.
2. Teismas turi išlikti visu bylos nagrinėjimo teisme metu aktyvus susitaikymo šalininkas, pareiga imtis priemonių šalims sutaikyti nesibaigia su parengiamuoju teismo posėdžiu, bet ji yra taikoma ir vėlesnėse civilinio proceso stadijose..
3. Teisminė mediacija gali būti tik papildoma priemonė, padedanti šalims, joms pageidaujant, pasiekti taikų susitarimą civilinėje byloje, tačiau ji negali pakeisti teismo taikinimo, vykstančio teismo posėdyje.

Tyrimų apžvalga. Nors jau šeštus metus yra civilinio proceso kodekse įtvirtinta teismui pareiga imtis priemonių šalims sutaikyti ir bandoma skatinti teisminę mediaciją, tačiau nacionalinėje teisinėje literatūroje yra gana sunku rasti mokslinių diskusijų, yra publikuota tik pora mokslinių straipsnių šia tematika. Yra būtina tik išskirti dr. R.Simaičio straipsnius⁸, be to, fragmentiškai apie sutaikymo privalumus yra rašęs prof. V.Nekrošius savo monografijoje⁹ ir poroje savo mokslinių straipsnių¹⁰. Labai glaustai apie sutaikymą civiliniame procese yra pasisakoma ir poroje civilinio proceso teisės vadovėlių¹¹.

⁸ Simaitis R. Teisminis sutaikymas. *Teisė*, 2004 (52); Simaitis R. Taikos sutartis Lietuvos privatinėje teisėje. *Justitia* 2004/1; Simaitis R. Mediacijos privačiuose ginčiuose teisinio reguliavimo tendencijos Lietuvoje. *Justitia* 2007/2. Simaitis R. Development of mediation in Lithuania. Book for the conference „The recent tendencies of development in civil procedure - between East and West“. Vilnius, 2007.

⁹ Nekrošius V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius, 2002

¹⁰ Nekrošius V. *Civilinio proceso tikslai: nustatyti tiesą ar sutaikyti šalis? Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir centrinėje Europoje*. Vilnius, 2005. Nekrošius V. *Pasirengimas teismui nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai*. *Justitia* 2004/1.

¹¹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė I ir II tomai*. Vilnius, 2003 ir 2005; Driukas A., Valančius V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika I, II ir III tomai*. Vilnius, 2005, 2006 ir 2007.

Apie mediacijos, kartu ir teisminės mediacijos sampratą ir reikšmę, dar yra kalbėję T. Milašius¹², J. Jurkšaitytė¹³, iš psichologinės pusės mediaciją yra analizavusi dr. J.Sondaite¹⁴. Kaip jau minėta, apie mediacija yra nedetaliai kalbėjusi ir dr. N. Kaminskienė savo disertacijoje apie alternatyvų civilinių ginčų sprendimą. Galima paminėti, jog 2007 metais Vilniuje buvo organizuojama mokslinė konferencija¹⁵ mediacijos klausimais, buvo diskutuojama ir apie teisminės mediacijos galimybes įvairiose šalyse, tame tarpe ir Lietuvoje.

Užsienio valstybėse yra atlikta žymiai daugiau tyrimų apie teisminių sutaikymą ar mediacijos sampratą, teisminės mediacijos galimybes. Reiktų pasakyti, jog ši tema yra tarsi iš naujo atrasta po ilgo laiko tarpo prieš maždaug dešimtmetį. Įvairiose šalyse vėl pradėta diskutuoti apie taikos sutarties privalumus, kuriama daugybė koncepcijų apie taikinimo vykdymą teismuose.

Kaip žinomiausius ir labiausiai reprezentuojančius mokslininkus užsienio valstybių ir lyginamąją teisės doktrinoje dėl sutaikymo galimybių civiliniame procese, galima paminėti N. Andrews, J.A. Jolowicz (Didžioji Britanija), W. Gottwald, R. Greger, B. Hess, R. Stürner (Vokietija), L. Cadiet (Prancūzija), C.H.van Rhee (Olandija), E. Deason (Jungtinės Amerikos Valstijos). Reiktų atkreipti dėmesį, jog ir šiuo metu bendrosios teisės tradicijos valstybėse vis tiek žymiai daugiau dėmesio yra skiriama alternatyviems ginčų sprendimų būdams, kurie vyksta už teismo durų. Tad ir mokslinių tyrimų yra daugiau šioje srityje.

Pažymėtina, kad aukščiau paminėta doktrininė literatūra, taipogi kita praktinė ir teorinė medžiaga apie taikinimą civiliniame procese yra surinkta tiek Lietuvoje, tiek ir užsienyje. Tačiau didžioji dalis literatūros, informacija

¹² Milašius T. Mediacija kaip alternatyvus ginčų sprendimo būdas. Teisė Nr. 63, 2007.

¹³ Jurkšaitytė J. Ar Lietuvos Respublikos įstatymai leidžia naudoti tarpininkavimą kaip alternatyvų ginčų sprendimo būdą? Teisės apžvalga. Nr. 5, 2005.

¹⁴ Sondaite J. Mediacijos stilių lyginamoji analizė. Socialinis darbas. Nr. 3 (2), 2004. Sondaite J. Šeimos mediacija: užsienio šalių patirtis. Socialinis darbas. 2006, 5(2). Sondaite J., Čechanavičienė A. Teisėjų, dalyvavusių ir nedalyvavusių mediacijos apmokymo programose, požiūris į mediaciją. Socialinis darbas, Nr. 7 (2), 2008.

¹⁵ Konferencijos „Mediacija Europoje – iššūkiai ir perspektyvos“ pranešimų santraukas galima rasti interneto puslapyje <http://www.rln.lt/index.php/pageid/194>

apie užsienyje atliktus tyrimus, susijusius su tema, buvo renkama ir kai kurios disertacijos dalys autorės buvo rašytos Vokietijoje, Frankfurto prie Maino J.W. Gėtės universitete. Kartu buvo dalyvaujama mokslinėse ir praktinėse konferencijose, įvairiuose seminaruose, kuriuose buvo aptariamose įvairių sutaikymo formų problemos.

Nagrinėjant temos klausimus yra remiamasi galiojančiais Lietuvos ir tarptautiniais teisės norminiais aktais, taip pat jų ankstesnėmis redakcijomis, jau tik istorinę reikšmę turinčia normine medžiaga, tačiau kartu yra aptariami ir tam tikri teisės aktų projektai. Nemažas dėmesys yra teikiamas šiuo metu svarstomam Lietuvos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo projektui. Jame galima rasti nemažai naujų idėjų, susijusių su būtent teisiniu taikinimu ir teismine mediacija. Kadangi Lietuvoje vis didėja teismų praktikos reikšmė, o Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas viename nutarime¹⁶ yra įtvirtinęs net precedento sąvoką, tad disertacijoje yra nagrinėjama Lietuvos teismų praktika, susijusi su darbo tema, atskleidžiamas teismų požiūris į šalių susitaikymą ir problemos dėl taikos sutarčių tvirtinimo teisme. Didžiausia svarba teikiama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos apeliacinio teismo priimtoms nutartims.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Disertacijos autorė yra paskelbusi keletą mokslinių straipsnių sutaikymo civiliniame procese tematika¹⁷. Taipogi dalis tyrimo rezultatų buvo pristatyta Vokietijoje, Frankfurto prie Maino J.W. Gėtės universiteto Teisės fakultete. Padarytu moksliniu tyrimu yra naudojamosi vedant civilinio proceso teisės seminarus Vilniaus universiteto Teisės fakultete.

Darbo struktūra. Pati disertacijos struktūra yra nulemta iškeltų darbo tikslų ir uždavinių. Tyrimo temą ir nagrinėjamas problemas galima suskirstyti į tam tikras grupes, kas ir padalina visą darbą į keturias dalis.

¹⁶ 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

¹⁷ Vėbraitė V. Šalių sutaikymas kaip civilinio proceso tikslas ir jo galimybės Lietuvoje. Teisė Nr. 69, 2008.P.106-116. Vėbraitė V. Judicial conciliation in civil procedure of Lithuania, Latvia and Estonia. Book for the conference „The recent tendencies of development in civil procedure - between East and West“. Vilnius, 2007.

Pirmojoje darbo dalyje yra analizuojamo civilinio proceso tikslai, jų kaita istorijos tėkmėje. Daugiausia dėmesio yra teikiama šalių sutaikymui kaip vienam iš civilinio proceso tikslų, yra analizuojami šalių susitaikymo privalumai. Yra prieinama prie išvados, kad nors reikia siekti civilinio proceso tikslų derinimo ir balanso, tačiau, pirmiausia teisme turi būti bandoma ginčo šalis sutaikyti, o tik tam nepavykus reikia siekti tiesos nustatymo byloje ir pabaigti ją teismo sprendimu. Vėliau taikinimas civiliniame procese yra nagrinėjamas pasitelkiant istorinį metodą, aptariama jo istorinė raida tiek Europoje, tiek ir Lietuvoje. Autorė išanalizavusi šiuolaikinę pozityviąją teisę ir doktriną, taipogi pasitelkus lingvistinį, sisteminių ir teologinių metodus teigia, jog Lietuvoje šalių sutaikymas taipogi yra pripažįstamas civilinio proceso teisės tikslu, ypač ginčo teisenoje. Tuo tarpu ypatingojoje teisenoje apie proceso dalyvių sutaikymą kaip atskirą tikslą galima kalbėti tik labai ribotai ir išimtiniais atvejais. Šioje dalyje yra skiriamas dėmesys ir kitiems teoriniams klausimams, susijusiems su šalių sutaikymu.

Antrojoje darbo dalyje yra tyrinėjamas pats taikinimas teismo posėdyje, jo santykis su neteisminiu taikinimu. Yra išskiriamos atskiros teismo taikinimo formos. Yra argumentuojama, kad ikiteisminis taikinimas turi likti neprivalomas ir gali būtų taikomas tik tada, kai to pageidauja abi ginčo šalys. Kadangi tinkamiausia yra imtis priemonių šalims sutaikyti teismo proceso pradžioje, yra analizuojama būtent parengiamojo teismo posėdžio įtaka susitaikymui. Ypatingas dėmesys šioje dalyje yra teikiamas teismo vaidmeniui taikinime, yra siūlomos įvairios priemonės, kurių teisėjai galėtų imtis teismo posėdžio metu. Yra teigiama, kad teismas turi imtis priemonių šalims sutaikyti, raginti šalis susitarti visose civilinio proceso stadijose, taipogi ir, pavyzdžiui, apeliacinėje. Tik jau kasacijos metu dominuoja viešasis interesas dėl vienodo teisės aiškinimo ir plėtojimo, tad šalių sutaikinimą įgyvendinti yra problemiška. Autorė taipogi nagrinėja advokatų vaidmenį teisminiame taikinime ir išlaidų advokato pagalbai apmokėti įtaką galimybei šalis sutaikyti. Pasakoma, jog apmokėjimo sistema, priklausanti nuo procesinių veiksmų kiekio ar teismo posėdžių skaičiaus, kartu ir leidimas susitarti dėl advokato

atlyginimo, priklausomai nuo bylos baigties dažnai gali neskatinti advokatų siekti taikaus susitarimo kiekviename ginče. Kadangi tiek teisėjas, tiek ir kiti teisininkai turi pirmiausia išmanyti, kokių priemonių jie gali imtis, kad ginčą būtų galima išspręsti taikai, yra pabrėžiama mokymų svarba šiuo klausimu. Be to, šioje darbo dalyje yra pateikiami atliktos teisėjų apklausos apie teisminių sutaikymą civiliniame procese rezultatai.

Trečiojoje darbo dalyje yra nagrinėjamas jau šalių susitaikymo rezultatas, t.y. taikos sutartis. Yra aptariamos taikos sutarties samprata, jos kilmės teorijos. Atsižvelgiant į Lietuvos teisinį reglamentavimą, yra išskiriamos taikos sutarčių galiojimo sąlygos, taip pat jų tvirtinimo ypatumai tiek tais atvejais, kai civilinė byla yra nagrinėjama teisme, tiek tada, kai šalys nusprendžia patvirtinti teisme už teismo durų sudarytą taikos sutartį. Yra išskiriamos pagrindinės teismų klaidos, daromos tvirtinant taikius šalių susitarimus. Didelė reikšmė teikiama teismo patvirtintos taikos sutarčių galiai, jos skirtumams nuo neteisminių susitarimų išspręsti ginčą gražiuoju. Teigiama, jog *res iudicata* galios suteikimas taikos sutartims užtikrina šalims teisinį tikrumą ir aiškumą ir gali būti priežastis, kodėl šalys bando susitarti byloje, o ne tik stengiasi, kad būtų priimtas teismo sprendimas ir ginčas išspręstas iš esmės. Galiausiai šioje dalyje yra analizuojami teismo patvirtintų taikos sutarčių pripažinimo ir vykdymo ypatumai Europos Sąjungoje.

Paskutinėje ketvirtojoje darbo dalyje yra tyrinėjama mediacija ir jos galimybės padėti šalims susitaikyti ir pabaigti kilusį ginčą gražiuoju. Plačiau aptarti šį taikinimo būdą yra pasirinkta, todėl, jog jis yra tampriai susijęs su teisiniu procesu, yra įgyvendinamas teisminės mediacijos projektas Lietuvos teismuose. Autorė aptaria mediacijos sampratą, galimas formas, jos reglamentavimo šaltiniai tiek Lietuvoje, tiek ir Europos Sąjungoje. Didžiausias dėmesys yra skiriamas būtent teisminei mediacijai ir jos santykiui su teisiniu taikinimu. Bandoma pateikti šių procedūrų panašumus ir skirtumus. Yra pabrėžiama, kad teisminė mediacija nėra panacėja, kuri gali padėti išspręsti susidariusias teisminės valdžios ir ginčo šalių problemas ir pakeisti teismo taikinimą. Tai yra tik papildoma priemonė, padedanti šalims, joms

pageidaujant, pasiekti susitarimą civilinėje byloje. Tokiu būdu tiesiog yra praplečiamas ratas taikinimo būdų teisme, siekiant, jog kuo daugiau bylų būtų baigta taikiai. Pats mediacijos efektyvumas priklauso nuo šalių ir bendrai visuomenės mentaliteto. Šios dalies pabaigoje yra pateikiama galima mediacijos eiga, išskiriami jos etapai. Pabrėžtina, kad dauguma pateiktų taikinimo metodų yra galimi ir teismo taikinimo metu.

Galiausia atliktas disertacinis tyrimas yra baigiamas išvadamis, kurios pagrindžia bei detalizuoja ginamuosius disertacijos teiginius, reziumuoja pagrindinius šalių sutaikymo civiliniame procese aspektus.

Tyrimų metodika. Disertacijoje yra naudojami tradiciniai jurisprudencijos metodai – dokumentų analizės, lingvistinis, teleologinis, sisteminės analizės, statistinių duomenų analizės, lyginamosios teisėtyros metodas, istorinis ir loginis. Taipogi yra remiamasi kai kuriais neteisinais mokslinio tyrimo metodais.

Dokumentų analizės metodas pasitelkiamas tiriant Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktus ar jų rengimo medžiagą, taip pat analizuojant Lietuvos bei užsienio teismų procesinių sprendimų turinį. Teismų sprendimai buvo atrenkami tikslinės atrankos būdu pagal juose nagrinėjamų klausimų pobūdį.

Lingvistinis metodas padeda atskleisti teismo taikinimo ir mediacijos sąvoką, taip pat interpretuojant nevienareikšmes teisės normas ir teisės doktriną, joje vartojamų žodžių prasmę. Nors lingvistinis teisės aiškinimo metodas yra vienas svarbiausių, tačiau yra teigiama, jog apsiribojant vien šiuo metodu tikroji teisės prasmė gali likti neatskleista¹⁸. Tad kartu su šiuo metodu yra taikomi ir kiti metodai.

Loginės analizės metodas (indukcijos, dedukcijos, sintezės) buvo intensyviai pasitelkiami aiškinant ir analizuojant daugumą teorinių ir praktinių teismo sutaikymo ir mediacijos problemų, stengiantis rasti motyvuotus ir

¹⁸ MIKELĖNIENĖ D., MIKELĖNAS V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, p.190.

pagrįstus pasiūlymus dėl taikinimo instituto praplétimo civiliniame procese, darant nuoseklias išvadas.

Teleologiniu metodu buvo siekiama išsiaiškinti konkrečios nuostatos priėmimo aplinkybes, nustatyti, kokių tikslų ją priimdamas siekė įstatymų leidėjas, kokį turinį jai buvo ketinama suteikti. Kartu toks metodas yra taikomas atskleidžiant svarbiausių teismų praktikos išaiškinimų atsiradimo priežastis.

Sisteminės analizės metodas taipogi užima centrinę vietą tiriant visus pagrindinius klausimus ir kylančias problemas, šalių sutaikymo paskirtį, teismo taikinimo santykį su neteisminėmis taikinimo procedūromis, drauge ir teismo mediacijos santykį su teisiniu taikinimu.

Istorinė restrospektyva naudojama atskleidžiant įvairius taikinimo civiliniame procese aspektus ir sampratos evoliuciją tiek Lietuvoje, tiek ir tarptautiniu mastu, lyginant dabartines tendencijas šioje srityje su ankstesnių laikotarpių patirtimi.

Lyginamosios teisėtyros metodas yra pasitelkiamas tik kaip pagalbiniė priemonė ir šio darbo tikslas nėra tik šalių taikinimo instituto lyginamoji analizė. Tačiau suprantama lyginamoji analizė yra reikalinga aiškinant įvairias taikinimo formas, kurios jau ilgą laiką egzistuoja pasaulyje, nes visos jos yra ne Lietuvos išradimas. Taipogi tokio pobūdžio analizė yra naudinga aiškinant Lietuvos civiliniame procese vykstančius procesus, išryškinti kylančias problemas, atrasti naujų idėjų ir sprendimų. Be abejo, daugiausia dėmesio yra skiriama giminingsoms su Lietuva teisės sistemoms., t.y. kontinentinei Europai. Nemažai dėmesio yra skiriama Vokietijai, nes, kaip ir Lietuvoje, šioje šalyje apie taikinimą teisme vėl pradėta kalbėti visai neseniai, tik trumpą laiką tarp taikomi teismo mediacijos projektai. Tačiau atskiroms problemoms aptarti prireikė ir bendrosios teisės tradicijos valstybių patirties. Juk, pavyzdžiui, modernioji mediacija yra būtent Jungtinių Amerikos Valstijų išradimas, kuris ten taikomas jau ilgą laiką. Be to, yra įdomu, kaip tiek kontinentinės teisės sistemos valstybėse, tiek bendrosios teisės sistemos valstybėse panašėja požiūris į galimybes sutaikyti šalis civiliniame procese.

Rašant darbą buvo panaudotas ir apklausos metodas. Buvo siekiama išsiaiškinti praktikuojančių teisėjų nuomonę apie teisminį taikinimą Lietuvoje, jo pritaikomumą civilinėse bylose. Tad buvo bandoma apklausti apylinkės teismų teisėjus. Iš viso į užduotus klausimus sutiko atsakyti dvidešimt penki teisėjai. Daugiausia teisėjų atsiliepė iš Vilniaus miesto antrojo ir trečiojo apylinkės teismų, tačiau po vieną teisėją buvo iš Pasvalio, Vilkaviškio ir Zarasų rajono apylinkių teismų. Jiems buvo užduodami atviri, nepateikiant galimų atsakymo variantų, klausimai, susiję tiek su taikinimo procedūra, tiek ir su teismine mediacija. Apibendrinti apklausos rezultatai schemų pavidalu yra pateikiami disertacijos priede.

Statistinių duomenų analizės metodas buvo naudojamas tiriant ir vertinant Lietuvos teismų statistikos apžvalgose apie Lietuvos teismų darbą pateiktus statistinius duomenis. Taipogi lyginant Lietuvos statistiką su kitų valstybių duomenimis. Taipogi naudojant apibendrinimo metodą buvo padarytos disertacijos galutinės išvados.

Kadangi pats taikinimas yra smarkiai susijęs su žmogaus psichologija, jo požiūriu apie kilusį konfliktą, kitą šalį ir teismą, taipogi derybų vedimu, yra pasitelkiami ir psichologijos siūlomi metodai.

Būtina pažymėti, kad tik visų aukščiau minėtų tyrimo būdų visuma, jų kompleksinis taikymas leidžia aptarti išsamiai taikinimo galimybes civiliniame procese, visapusiškai išanalizuoti teisinį reglamentavimą ir kylančias doktrines problemas, pasiūlyti tinkamas taikinimo priemones, rasti tinkamiausią tolesnį sutaikymo instituto civiliniame procese vystymosi kelią.

I DALIS. ŠALIŲ SUTAIKYMAS KAIP CIVILINIO PROCESO TIKSLAS

1. Civilinio proceso tikslų įvairovė

Kiekviena teisės šaka kaip ir kiekviena kita mokslo ar gyvenimo sritis privalo turėti savo tikslą ar tikslus. Manytume, jog civilinio proceso teisės tikslus galima apibrėžti, kaip tam tikrus įstatymų leidėjo arba civilinio proceso teisės doktrinos suformuluotus siekius, kuriuos turi įgyvendinti civilinio proceso teisė. Taigi civilinio proceso teisės tikslai tiesiogiai veikia pačios civilinio proceso teisės turinį ir, nustatydami tam tikrus prioritetus įstatymų leidėjui, iš esmės palengvina jo darbą apsisprendžiant dėl vienos ar kitos teisės normos būtinumo ar jos turinio¹⁹. Tad atsižvelgiant į tikslus, yra reglamentuojami atskiri civilinio proceso institutai, apibrėžiamos teismo galios, šalių teisės ir vaidmuo procese.

Reikia pasakyti, kad visuomet kyla diskusijos ne dėl to, ar civilinio proceso teisei reikia tikslų, bet kokie tie tikslai turi būti. Suprantama, kad civilinio proceso teisės tikslai priklauso nuo to, kuri civilinio proceso modelis dominuoja tam tikroje valstybėje ar tam tikru laikotarpiu. Jei yra atsižvelgiama į liberalųjį civilinio proceso modelį, tai didelis dėmesys bus teikiamas šalims, o teismas neturės daug galių ir nepasižymės aktyvumu. Jei tikslai atspindės socialinio civilinio proceso modelį, tai jie atspindės, kad bylos nagrinėjimas nėra tik šalių reikalas ir kad teismas turi išlikti aktyvus, vadovauti procesui²⁰. Be to, civilinio proceso tikslai nėra nekintantys, vienareikšmiškai suprantami istorijos bėgyje. Keičiantis visuomeniniams, politiniams, ekonominiams

¹⁹ LAUŽIKAS E., MIKELĖNAS V., NEKROŠIUS V. Civilinio proceso teisė I tomas. Vilnius, 2003, p.43.

²⁰ MEYER P. Wandel des Prozessrechtsverständnisses – vom liberalen zum sozialen Zivilprozess? Juristische Rundschau 2004, p.1.

santykiams, kinta ir civilinio proceso bei teismo vaidmens sprendžiant civilinius ginčus suvokimas.

Nors dėl konkrečių civilinio proceso teisei keliamų tikslų visada kyla nemažai diskusijų ir galima rasti įvairiausio pobūdžio tikslų, bet vis dėlto dažniausiai civilinio proceso teisės teorijoje yra išskiriami šie civilinio proceso teisės tikslai: materialinių subjektinių teisių apsauga, galiojančios teisės apsauga, tiesos nustatymas ir teisinės taikos atkūrimas, be to, šalių sutaikymo tikslas.

Materialinių subjektinių teisių apsaugos tikslas yra seniausiai susiformavęs ir apibrėžtas civilinio proceso tikslas, nes valstybė yra uždraudusi savigyną, kuri yra leidžiama tik retais, įstatymo apibrėžtais atvejais, o asmuo vis tiek privalo turėti kitokį kelią, kaip apginti savo pažeistas teises ir teisėtus interesus. Vadovaujantis minėtu tikslu civilinis procesas kaip tik ir yra tam, kad asmuo galėtų apginti savo privačius interesus. Su civilinio proceso pagalba asmenys privalo turėti galimybę nusistatyti savo teises, jas tinkamai įgyvendinti. Aptariamo tikslo vienas iš svarbiausių šalininkų buvo XX amžiaus pradžios vokiečių procesualistas A. Wachas, kuris teigė taip: „Civilinio proceso tikslas yra užtikrinti tinkamą ir teisėtą ginčo išsprendimą. Civilinio ginčo prigimtis ir nulemia pagrindines baudžiamojo ir civilinio proceso skirtumus. Civilinis ginčas yra pagrįstas materialiais ir formaliais šalių santykiais ir jais nėra suinteresuota valstybė. Ji turi tik turi užtikrinti privatinų teisinių santykių teisinę apsaugą“²¹. Suprantama materialinių subjektinių teisių apsauga apima ne tik ieškovo teisę pareikšti ieškinį, bet ir tai, kad atsakovas galėtų apsiginti nuo nepagrįsto ieškinio. Vien tik aptartu civilinio proceso tikslu vadovaujasi liberalioji civilinio proceso mokykla, kuri teigia, kad visi privatinės teisės principai turi galioti ir procese, o tik pačios šalys geriausiai žino savo teises ir jų apsaugos būdus, tad teismas tam tikrų veiksmų turi imtis, kai tik šalys to reikalauja. Kaip tik atsižvelgiant į šį civilinio proceso tikslą susiformavo tokie svarbūs civilinio proceso principai kaip dispozityvumas ir rungimosi principas. Civilinė byla turi būti pradama tik ieškovo noru, šalys

²¹ SCHAPER J. Studien zur Theorie und Soziologie des gerichtlichen Verfahrens. Berlin, 1986, p.108.

gali nuspręsti bylą pabaigti be teismo sprendimo, galiausia pačios šalys nusprendžia, kokius įrodymus pateiks teismui ar iš viso jų neteiks²².

Antrasis aptariamas civilinio proceso teisės tikslas teigia, kad civiliniame procese yra svarbiausia galiojančios teisės apsauga. Vadovaujantis šiuo tikslu civilinis procesas privalo užtikrinti tinkamą materialiosios teisės taikymą ir galiojimą. Tad yra pabrėžiama viešojo civilinio proceso paskirtis ir tai, kad visa visuomenė yra suinteresuota, jog būtų tinkamai taikoma tiek materialinė, tiek ir proceso teisė. Svarbu yra priimti pagal visus reikalavimus teismo sprendimą, kuriame būtų tinkamai išaiškinta materialioji teisė ir tai padėtų teisės vystymuisi²³. Taip pat turi būti užtikrinamas vienodas teisės aiškinimas. Būtent šiuo tikslu vadovaujasi kasacinės instancijos teismai, galima nustatyti leidimų sistemą juose.

Kitas civilinio proceso teisės tikslas, kuriam yra skiriama daug dėmesio yra tiesos nustatymas. Įsiteisėjusiu teismo sprendimu turi būti galutinai išsprendžiamas ginčas tarp šalių ir taip atkurama teisinė taika. Tokiu būdu yra tiek apginamos asmens materialinės subjektinės teisės, tiek yra užtikrinamas tinkamas galiojančios teisės įgyvendinimas²⁴. Teismo sprendimu bus apginamos asmenų materialinės subjektinės teisės ir įstatymų saugomi interesai, jei teismo sprendimu bus nustatyta tiesa. Tačiau dėl klausimo kokią tiesą reikia teismui nustatyti priimant teismo sprendimą, civilinio proceso moksle nėra vienodos nuomonės. Galima kalbėti apie trejopą tiesos civiliniame procese sampratą: formaliąją, materialiąją ir objektyviają tiesą²⁵. Formalioji tiesa reikštų, jog teismas kaip pasyvus proceso dalyvis, priima byloje sprendimą remiantis tik šalių pateiktais įrodymais, nes jis neturi galių inicijuoti papildomų įrodymų rinkimo, bylos medžiagos papildymo. Objektyvioji tiesa reikštų, kad teismas, neapsiribodamas pateikta medžiaga, privalo priimti sprendimą, kuris visiškai atitiktų tikrovę ginčijamų aplinkybių atžvilgiu. Tokiu

²² JAUERNING O. Materielles Recht und Prozessrecht. Juristische Schulung 1971,p.331.

²³ SCHMIDT E. Der Zweck des Zivilprozesses und seine Ökonomie. Frankfurt am Main, 1973, p. 11.

²⁴ BAUR F. Funktionswandel des Zivilprozesses. Festschrift für Tübinger Juristenfakultät, 1977, p.161.

²⁵ NEKROŠIUS V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius, 2002, p.35.

būdu gali būti pažeisti tokie svarbūs civilinio proceso principai kaip dispozityvumas ir rungimasis, nes teismas visada privalėtų turėti galias peržengti ieškinio ribas, rinkti įrodymus savo iniciatyva ir visada siekti priimti būtent sprendimą iš esmės, o ne siekti bylą pabaigti kitu būdu, pavyzdžiui, taikos sutartimi.

Tuo tarpu vadovaujantis socialinio civilinio proceso modeliu, teismui reikia nustatyti materialiąją tiesą, kai teismas turi būti visiškai arba beveik įsitikinęs, kad aplinkybės, kuriomis šalys rėmėsi, iš tikro buvo arba nebuvo ir tuo remiantis turi tinkamai pritaikyti materialiosios teisės normas. Teismas procese turi išlikti aktyvus, jam turi priklausyti teismo „išaiškinimo pareiga“. Būtent materialioji tiesa yra šiuo metu dažniausiai pripažįstama efektyviausia ir geriausia skirtingus dalyvių interesus derinančia tiesa civiliniame procese²⁶. Tik jeigu viena iš šalių pažeidžia jai priklausančią pareigą rūpintis proceso skatinimu, teismas gali imtis įstatyme numatytų priemonių, kurios nulemtų, kad byloje priimtas teismo sprendimas atitiks ne materialiąją, o formaliąją tiesą (pavyzdžiui, sprendimas už akių). Be to, pagal aptariamą tiesos nustatymo tikslą labai svarbu yra teismo sprendimo galia, kad jį būtų galima įgyvendinti.

Galima paminėti, kad apie tai, kokia tiesa turi būti nustatinėjama teisme, Lietuvoje yra pasisakęs savo nutarimuose ir LR Konstitucinis Teismas. 2006 m. sausio 16 d. nutarime²⁷ buvo pasakyta, jog teisinės valstybės principas reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu. Tad buvo pabrėžta, kad turi būti keliamas objektyviosios tiesos nustatymo tikslas. Jau 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime²⁸ LR Konstitucinis Teismas pakeitė objektyviosios tiesos sąvoką į visuotinai priimtina materialiosios tiesos sąvoką. Taipogi pasakė, kad sprendimu už akių yra nesiekama nustatyti materialiąją tiesą.

Suprantama, kad asmenų teisės yra ginamos ne tik priėmus teismo sprendimą ir taip išsprendus civilinę bylą, bet ir ginčo šalis sutaikius ir joms

²⁶ WASSERMAN R. Der soziale Zivilprozeß. Darmstadt, 1978,p.56.

²⁷ Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

²⁸ Valstybės žinios, 2006, Nr.102-3957.

sudarius taikos sutartį. Tad norint pabrėžti kaip svarbu yra šalių susitarimas ir socialinės taikos pasiekimas civiliniame procese, yra išskiriamas ir šalių sutaikymo tikslas²⁹. Šio tikslo šalininkai teigia, kad dažnai konflikto priežastis yra ta, kad šalys skirtingai traktuoja tam tikrus faktus, skirtingai suvokia faktų ir aplinkybių visumą, o kai toks suvokimas tampa visiškai skirtingas, tada ir kyla konfliktas. Tokiose situacijose paprastai abi šalys yra kažkiek teisios ir todėl kalbėti apie tiesos nustatymą nėra jokios prasmės. Konflikto išsprendimas gali pasireikšti įvairiais būdais. Jei jau šalių ginčas pasiekė teismą, tai turi būti suteikimas šansas pačioms šalims su teismo pagalba jį taikiai išspręsti. Be to, ieškinio pagalba šalių konfliktas yra perkeliamas į viešą erdvę, jis įgyja profesionalią, racionalią formą³⁰. Konflikto paaštrinimas teisme proceso dalyvius paprastai priveda prie nekalbėjimo ir taip baigiasi dialogas tarp ginčo dalyvių. Svarbiausia civiliniame procese yra sugebėti skirtingą šalių faktų traktavimą perkelti į protingo ir teisiškai sureguliuoto dialogo lygmenį, o ne kiekvienu atveju bandyti nustatyti tiesą byloje³¹.

Mokslininkai, kurie šalių sutaikinimui ir pačiam konflikto pašalinimui teigia pagrindinį vaidmenį, savo nuomonę daugiausia grindžia tuo, kad ne tiek jau ir daug bylų yra baigiama priimant galutinį teismo sprendimą ir nustatant materialiąją tiesą. Nemažai bylų yra užbaigiama priimant sprendimą už akių, ieškinio atsisakymu, ieškinio pripažinimu ir galiausia taikos sutartimi. Dėl šios priežasties kalbėti apie tiesos nustatymą kaip viso civilinio proceso pagrindinį tikslą yra netinkama³². Svarbiau yra dinamiško proceso metu surasti būdą išspręsti konfliktą ir tuo pačiu padidinti pačių šalių vaidmenį civiliniame procese. Jei visas bylos nagrinėjimas teisme yra orientuotas tik į teismo sprendimo priėmimą, žymiai sumažėja dialogo tarp šalių galimybė ir užbaigti bylą dar nepriėjus teismo sprendimo priėmimo stadijos. Be to, teismas kaip šalies valdžios dalis sureguliuodamas socialinį konfliktą ar tai stengdamasis pasiekti gali labiau priartėti prie pačios visuomenės ir neatrodyti labai atskirtas

²⁹ STÜRNER R. Prozeßzweck und Verfassung. Festschrift für Baumgärtel, 1990, p.549.

³⁰ GOTTWALD P. Die Bewältigung privater Konflikte im gerichtlichen Verfahren. ZJP, Band 95, 1982; p.248.

³¹ INOUE H. Der Zivilprozeß – als gleichberechtigtes Dialogverfahren. ZJP, Band 98, 1985, p.391.

³² Ten pat, p. 390.

nuo jos³³. Kiekvienoje teisinėje valstybėje teismas privalo pirmiausia bandyti baigti ginčą tarp šalių taikiai ir siekti socialinės taikos. Suprantama, kad teismas privalo išlikti susaistytas įstatymo reikalavimu, bet taip pat turi jam būti suteikiama erdvė veikti, siekiant šalių susitaikymo. Vadovaujantis šalių sutaikymo tikslu turi būti ne tik bandoma pirmiausia išspręsti ginčą taikiai jau teisme, bet ir turi būti sudarytos sąlygos, kad ginčą būtų galima išspręsti taikiai dar prieš patenkant ieškiniui į teismą.

Manytume, kad kiekvienas aptartas civilinio proceso tikslas yra galiojantis ir nei vieno iš jų negalima suabsoliutinti, reikia siekti jų balanso. Kiekvienas iš šių tikslų taip pat yra pasekmė tam tikro istorinio laikotarpio ar valstybės įstatymų ar kultūrinio pagrindo. Pavyzdžiui, Japonijoje vyrauja jau ilgą laiką konflikto pašalinimo ir šalių sutaikymo tikslas, nes yra paplitusi nuomonė, kad geriausia yra susitarti. Tuo tarpu civilinio proceso teisė nedemokratinėse valstybėse, pavyzdžiui, Sovietų Sąjungoje ar Vokietijoje nacionalsocializmo laikotarpiu visas civilinis procesas buvo nukreipiamas valstybinei tvarkai palaikyti ar jai įtvirtinti. Taip pat reikia nepamiršti to, kad kaip ir kitose sferose, taip ir civiliniame procese kiekviena naujas tikslas yra reakcija į jau esančius tikslus³⁴. Visiškai suprantama, kad civilinis procesas turi apginti pažeistas subjektines materialines teises ir įstatymo saugomus interesus. Taip pat yra svarbu ginčo nagrinėjimo teisme metu užtikrinti tinkamą galiojančios teisės taikymą ir galiojimą. Tačiau kartu reikia pripažinti, kad tinkamas teisės normų taikymas ir materialiosios subjektinės teisės gynimas yra dvi skirtingos to paties medalio pusės³⁵. Juk tik taikant tinkamas teisės normas ir jas teisingai aiškinat galima apginti materialiąsias subjektines asmenų teises. Be to, tiek konkrečioms šalims civilinėje byloje, tiek visai visuomenei svarbu, kad būtų užtikrinamas vienodas teisės aiškinimas ir plėtojimas.

Nors reikia siekti civilinio proceso tikslų derinimo ir balanso, tačiau, manytume, kad pirmiausia teismas, privalo bandyti šalis sutaikyti, o ne iš karto

³³ SCHMIDT E. Der Zweck des Zivilprozesses und seine Ökonomie. Frankfurt am Main, 1973, p. 36.

³⁴ PAWLOWSKI H.M. Aufgabe des Zivilprozesses. ZJP, Band 80, 1967, p. 352.

³⁵ GOTTWALD P., SCHWAB K.H. Zivilprozessrecht. München, 2004, p.3.

bandyti byloje nustatyti tiesą ir pabaigti bylą teismo sprendimu. Suprantama, tai galioja bylose, kai įstatymas leidžia sudaryti taikos sutartį. Svarbu yra pašalinti patį konfliktą tarp šalių ir pačias ginčo šalis įtraukti į derybas, o ne iš karto pradėti tirti įrodymus ir nustatinėti materialiąją tiesą byloje. Tikrai reikia sutikti su nuomone, kad būtų nepateisinama civilinio proceso klaida, jei būtų laikomasi nuomonės, kad civilinis procesas yra skirtas tik apginti materialiąsias subjektines teises ar teisinę valstybės tvarką, nustatant tiesą byloje ir priimant teismo sprendimą, o susidariusio konflikto išsprendimą taikiai paliktume tik neteisminių institucijų žinion³⁶. Svarbu, kad šalys žinotų, jog net ir bylai patekus į teismą dar yra ne vėlu ginčą užbaigti taikiai ir, kad bylos nagrinėjimas nėra nukreiptas vien tik į teismo sprendimo priėmimą. Be jokios abejonės, teismas privalo turėti galias bandyti sutaukyti šalis ir turi imtis priemonių, kad būtų pasiekta būtent socialinė taika byloje.

Kiek keistai atrodo nuomonė, kad, jei civilinio proceso tikslas yra šalių sutaukymas, tai labai nukenčia kitas svarbus civilinio proceso tikslas – vienodas teisės aiškinimas ir jos plėtojimas³⁷. Juk pirmiausia konkreči civilinė byla į teismą patenka dėl konkretaus tarp atskirų šalių atsiradusio ginčo ir siekio jį išspręsti teisinėmis priemonėmis. Tad svarbu pirma bandyti patį konfliktą išspręsti taikiai, įtraukti pačias ginčo šalis į ieškojimą galimo taikaus sprendimo, kuris tiktų abiem konfliktuojančioms pusėms. Visa visuomenė yra suinteresuota, jog konfliktuojančios šalys susitartų ir toliau plėtotų tarpusavio santykius. Suprantama, jei nepavyksta šalių sutaukyti, tai turi būti dedamos visos pastangos, kad būtų nustatyta materialinė tiesa byloje ir būtų tinkamai pritaikytos ir išaiškintos materialiosios teisės normos.

Kad svarbu pašalinti patį konfliktą teigė ir socialinio civilinio proceso pradininkas austrų mokslininkas F. Kleinas Jo viena iš pagrindinių idėjų buvo ta, kad kiekvienas teisinis konfliktas yra blogis, kurį civilinis procesas privalo kiek įmanomą be pasekmių, pigiau ir greičiau išspręsti³⁸. Šis mokslininkas taip

³⁶ WOLF. M. Gerichtliches Verfahrensrecht. Hamburg, 1978, p.16.

³⁷ INOUE H. Der Zivilprozeß – als gleichberechtigtes Dialogverfahren. ZZZP, Band 98, 1985, p.387.

³⁸ RECHBERGER W.H., SIMOTTA D.A. Grundriß des österreichischen Zivilprozeßrechts. Wien, 1994, p.7.

pat teigė, kad kiekvienas konfliktas, kuris sukuria sąlygas procesui įvykti, kartu yra ir normalios darbo atmosferos tarp atskirų visuomenės sudedamųjų dalių sutrikdymas. Teisinis konfliktas be kita ko yra ir visuomenės normalaus funkcionavimo trukdis. Vietoje normalių ir darnių santykių, kurie padėtų visuomenės plėtojimui, konfliktas pasėja susierzinimą, priešišumą ir pyktį. Visiškai aišku, kad šio reiškinio negalima absoliučiai išvengti, tačiau protinga visuomenė turėtų kuo greičiau tuos konfliktus panaikinti. Vaistai nuo šios kliūties – materialioji teisė, o gydytojas – proceso teisė³⁹. Kaip matome, anot F. Kleino, svarbiausia yra kuo greičiau pašalinti konfliktą. Aišku, kad tai padaryti galima tiek priimant teismo sprendimą, tiek ir sudarant taikos sutartį. Tačiau kaip jau buvo teigiama ir bus toliau bandoma įrodyti, manytume, kad iš pradžių turi būti procese bandoma siekti šalių susitaikymo ir socialinės taikos pasiekimo.

2. Šalių sutaikymo privalumai

Apie tai, kad nagrinėjant civilinės bylas teismuose, reikia iš pradžių bandyti jas sutaikyti, pirmiausia pradėta kalbėti teisės sociologijoje, o ne tarp procesualistų. Teisės sociologijoje jau ilgą laiką yra teigiama, kad civilinių bylų nagrinėjimas teisme turi būti nukreipiamas ne vien į teismo sprendimo priėmimą, nes konfliktas jose atsirado iš privatinų teisinių santykių, kuriuose dažniausiai pačios šalys nusistatė savo teises ir pareigas, tad yra didelė tikimybė, kad jos gali pačios konfliktą ir išspręsti. Teismas tik turėti galėti ir mokėti joms padėti iškilusį konfliktą taikiai išspręsti⁴⁰. Reikia pripažinti, kad iki šiol ne visi civilinio proceso mokslo atstovai išskiria šalių sutaikymą kaip atskirą civilinio proceso tikslą, o teigia, kad sutaikymas yra teisinės taikos vienas iš elementų. Jų nuomone, jei šalių sutaikymas būtų atskiras tikslas, tai

³⁹ NEKROŠIUS V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. Teisė 33(1), 1999, p.44.

⁴⁰ HAGEN J. Die soziale Funktion des Prozesses. ZJP, Band 84, 1971, p.390.

reikštų, kad galima privaloma tvarka, neatsižvelgiant į šalių nuomonę vykdyti taikinimą teisme, o tai yra nesuderinama su civilinio proceso esme, su civilinio proceso principais⁴¹. Norint įrodyti, kad pirmiausia yra būtina bandyti šalis sutaisyti ir siekti socialinės taikos byloje, o teisinės taikos atkūrimas bylos nagrinėjime yra tik tarsi *ultima ratio*, būtina aptarti taikaus susitarimo privalumus⁴².

Pirmiausia reikia aptarti socialinės taikos privalumus ginčo šalims, nes būtent jos ir sudaro taikos sutartį, kurią teismas nutartimi patvirtina. Šalims pasiekus kompromisą civilinėje byloje, yra išvengiama situacija, kai viena šalis tik laimi, o kita šalis tik pralaimi bylą teisme. Tokia situacija susidaro dažniausia, kai yra priimamas teismo sprendimas ir ginčas yra išsprendžiamas iš esmės. Šalims susitarus, galima pasiekti labai lankstų ir abiems pusėms priimtina sprendimo būdą. Joms sudarius taikos sutartį, yra įmanoma aptarti ginčo aspektus, kurių neapimtų teismo sprendimas, tačiau, kurie yra labai svarbūs konflikto pašalinimui ir tolesniam šalių bendravimui⁴³. Pavyzdžiui, šeimos teisinių santykių bylose galima pasiekti abiems pusėms priimtina sprendimo būdą dėl bendravimo su vaiku tvarkos, ginčiuose tarp bendrasavininkių galima pasiekti lankstų susitarimų dėl naudojimosi daiktu tvarkos ir panašiai. Suprantama, jei jau šalys kompromisą pasiekia, tai šalių įsipareigojimų pagal taikos sutartį įvykdymas dažniausia nesukelia didelių problemų ir ilgai neužtrunka ir neprireikia priverstinio vykdymo procedūros.

Teismo sprendimas pagal savo struktūrą yra orientuotas tik į praeitį, yra nustatoma, kaip turi būti teisiškai traktuojami jau esami šalių teisiniai santykiai, ar iš tikro viena iš šalių pažeidė savo pareigą⁴⁴. Priėmus teismo sprendimą byloje dažniausia viena iš šalių jaučiasi neteisingai pralaimėjusi ginčą ir apie tolesnių santykių plėtojimą yra daugiau negalvojama. Tuo tarpu socialinės taikos pasiekimas tarp ginčo šalių gali padėti išsaugoti socialinius tarpusavio santykius tarp šalių. Šalys gali ne tiek mąstyti, ką viena iš šalių

⁴¹ RENSEN H. Die richterliche Hinweispflicht. Bielefeld, 2002; p.75.

⁴² Cit.Op. 38, p. 8.

⁴³ GALIČ A. Alternative dispute resolution in Slovenia. Sloveniam Law Review, 2004, p.75.

⁴⁴ FALKE J., GESSNER V. Konfliktsnähe als Maßstab für gerichtliche und außergerichtliche Streitbehandlung. Alternativen in der Ziviljustiz: Berichte, Analysen, Perspektiven. Köln, 1982, p.294.

blogai padarė praeityje, o galvoti apie ateitį, kaip konfliktinių situacijų daugiau išvengti. Šis aspektas yra ypač svarbus tais atvejais, kai šalis sieja ilgalaikiai šeimyniniai, visuomeniniai ar verslo santykiai. Siekiant kompromiso šalys vėl išmoksta tarpusavy bendrauti, o ne tik viena kitą kaltinti, kas galbūt padės ir ateityje išlaikyti bendravimą. Be to, šalių sutaukymas sukelia nemažai teigiamų psichologinių privalumų. Yra sumažinamas stresas byloje dalyvaujantiems asmenims, ypač tuo atveju, jei jiems tai pirmoji civilinė byla teisme. Taip pat šalys jaučiasi turinčios daugiau galių paveikti procesą teisme.

Suprantama, kad pasiekus susitarimą, yra greičiau užbaigiamas ginčo nagrinėjimas teisme. Tai ypač yra jaučiama, kai šalys susitaria jau pirmosios instancijos teisme ir netgi rengiantis bylos nagrinėjimui teisme. Tokiu atveju nereikia vykdyti įrodymų tyrimo, nėra ginčijamas teismo sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas apeliacinėje ar kasacinėje instancijoje. Taigi šalių susitaikymas atitinka ir Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijos⁴⁵, kurioje yra pasakyta, jog asmuo turi teisę, kad byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką. Taipogi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje civilinėje byloje yra konstatavęs, jog asmeniui, kurio teisė yra pažeista ar ginčijama, užsitęsęs bylos nagrinėjimas gali turėti papildomų negatyvių padarinių. Dėl to asmuo, net ir kreipęsis į teismą teisminės gynybos, turi turėti galimybę taikiai išspręsti ginčą⁴⁶. Aišku, kad šalims taikiai susitarus, yra taupomos taip pat jų lėšos, nes mažėja išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu, taip pat, pavyzdžiui, Lietuvoje, vadovaujantis civilinio proceso kodekso 87 straipsnio 2 dalimi, jei šalys sudaro taikos sutartį, yra gražinama 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio sumos.

Ginčo šalių susitaikymas turi privalumų ne tik pačioms šalims, tačiau ir teismų sistemai, apskritai visuomenei. Šalims susitarus ir taip greičiau pabaigus civilinę bylą teisme, suprantama, kad yra sumažinamas darbo krūvis teismams. Tai yra ypač aktualu šiais laikais, kai į teismus patenka vis daugiau bylų ir kiekvienas teisėjas, ypač pirmosios instancijos teismuose, yra

⁴⁵ Valstybės žinios, 1995, Nr.40-987.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo 28 d. nutartis Nr. 3K-3-426/2008.

„apkrautas“ vis naujomis bylomis. Tokią tendenciją galima aiškiai pastebėti ir pagal Lietuvos teismų veiklos statistiką. Pirmosios instancijos teismuose 2003 metais buvo gautos 124155 civilinės bylos, 2008 metais – jau 185878 naujų civilinių bylų. Baigtų nagrinėti civilinių bylų skaičius per tą patį laikotarpį padidėjo nuo 122773 iki 180071⁴⁷.

Taip pat manytume, kad šalims taikiai susitarus ir, kai nei viena iš ginčo pusių negalvoja, kad pralaimėjo bylą teisme, didėja pasitikėjimas teismais tarp bylininkų. Tuo pačiu auga ir teismo autoritetas visuomenėje, yra formuojama pozityvi nuomonė apie teismų veiklą, juose vykdomas procedūras⁴⁸. Juk, jei teismas vykdo taikinimo procedūrą ir bando kartu su šalimis rasti konflikto priežastis ir jas pašalinti, yra matoma ir jaučiama, kad teismas yra ne tik institucija, skirta tiesos nustatymui ir teismo sprendimo priėmimui, tačiau kartu jame yra bandoma sutaisyti atskirus visuomenės narius. Teismai tarsi priartėja arčiau pačios visuomenės.

Įdomu ir svarbu, kalbant apie taikinimo privalumus yra tai, jog moksliniais tyrimais yra įrodyta, kad dėmesingas šalių nuomonių išklausymas, pagarba ir pasitikėjimas jomis, sąlygų sudarymas pačioms ginčo šalims imtis veiksmų spręsti kilusį konfliktą paprastai sukelia didesnę pasitikėjimą teisingumo vykdymo procesu ir formuoja šalių įsivaizdavimą apie teisingą teismo procesą net ir tada, kai galutinis rezultatas būna nepalankus⁴⁹.

Taipogi manytume, kad teismui vykdam taikinimą, kuris neturi paprastai bendrų ir formalių taisyklių, ir kiekvienu atveju, atsižvelgiant į susidariusią situaciją, teismas turi imtis taikinimo priemonių, yra mažinamas formalizmas civiliniame procese. Jis tampa labiau suprantamas patiems byloje dalyvaujantiems asmenims, o ne tik jų atstovams.

Kartu galima sakyti, kad teisminis taikinimas stiprina būtent pirmosios instancijos teismų vaidmenį nagrinėjant civilines bylas. Juk kaip tik pirmoji teismo instancija turi būti laikoma pagrindine instancija, o aukštesnės

⁴⁷ Statistika pagal Nacionalinės teismų administracijos informaciją. Žiūrėta [2009-02-04]. Prieiga per internetą: www.teismai.lt

⁴⁸ KATZENMEIER C. Zivilprozeß und außergerichtliche Streitbeilegung. ZZP, Band 115, 2002, p.53.

⁴⁹ JUSTICKIS V. Bendroji ir teisės psichologija. Vilnius, 2004, p.325.

instancijos tik kaip išimtinės, į kurias kreipiamasi, tik kai šalys tikrai įsitikinusios, kad priimtas teismo sprendimas yra neteisėtas ir nepagrįstas. Pirmosios instancijos teisme kaip tik ir turi būti skiriama daugiausia dėmesio sutaikymui ir imamasi daugiausia priemonių šalims sutaikyti. Dažniausia taikinimo procedūros yra vykdomas dar ruošiantis bylos nagrinėjimui teisme. Lietuvoje taikinimo procedūra yra parengiamojo teismo posėdžio dalis. Panašios tendencijos yra pastebimos ir kitose šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje, Italijoje ar Austrijoje⁵⁰. Juk kuo anksčiau pavyksta šalims taikiai susitarti, tuo daugiau teigiamų aspektų susitaikymo išryškėja. Šalims susitarus pirmojoje instancijoje, kartu silpnėja instancinis mentalitetas visuomenėje, nes mažėja atvejų, kai šalys ginčijasi iki galo, t.y. ginčo nagrinėjimas pereina visas įmanomas instancijas. Galima paminėti, jog Vokietijoje, siekiant sustiprinti būtent pirmosios instancijos vaidmenį civiliniame procese, buvo nuspręsta įvesti privalomąją taikinamąją procedūrą⁵¹.

Atsižvelgus į privalumus, kuriuos sukelia šalių susitaikymas ir socialinės taikos tarp jų pasiekimas, manytume, tikrai galima teigti, kad šalių sutaikymas turi būti pripažįstamas kaip civilinio proceso tikslas. Šiuolaikinis civilinis procesas privalo sudaryti sąlygas teismui bandyti šalis sutaikyti, jei tik įstatymai leidžia konkrečiu atveju taiko sutartį ir yra įmanoma išspręsti konfliktą taikiai. Dėl visos visuomenės suinteresuotumo, kad konfliktai būtų kuo greičiau ir tinkamiau išsprendžiami, pati taikinimo procedūra turi būti nepaliekama grynai tik šalių nuožiūrai ir ji turi būti vykdoma ne tik už teismo durų⁵². Suprantama, kad geriausia, kai šalys susitaria dar iki bylos iškėlimo, tačiau natūralu, kad ne kiekvienu atveju šalys yra pajėgios tai padaryti, tad teismui būtina turėti galias imtis priemonių šalims sutaikyti. Tik nepavykus sutaikyti ginčo šalių, turi būti dedamos visos pastangos nustatyti tiesą ir pasiekti bent jau teisinę taiką tarp šalių. Tad reikia įsisavinti, kad dabartinis

⁵⁰ STÜRNER R. Formen der konsensualen Prozessbeendigung in den europäischen Zivilprozessrechten. Konsensuale Streitbeilegung, Akademisches Symposium zu Ehren von P. Schlosser, 2001, p. 9.

⁵¹ BAHLMANN A. ZPO – Reform 2002: Stärkung der ersten Instanz ? Eine Untersuchung zu §139 und 278 ZPO. Frankfurt am Main, 2006, p.10.

⁵² WAGNER G. Obligatorische Streitschlichtung im Zivilprozeß: Kosten, Nutzen, Alternativen. Juristische Zeitung, 1998, p.838.

teisėjas turi sugebėti tiek taikyti šalis, tiek ir vadovauti procesui, kad būtų galima nustatyti tiesą ir priimti teismo sprendimą.

Kad šalių sutaukymas yra atskiras teismo civilinio proceso tikslas įrodo ir tai, kad sutaukinimui yra skiriamas dėmesys ir visos Europos lygmeniu. Galima rasti nemažai Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijų, kuriose skatinama pirmiausia siekti taikaus šalių susitaikymo. Pavyzdžiui, 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija⁵³ „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema” teigia, kad valstybės narės turi imtis priemonių, kurios skatintų šalis taikiai susitarti tiek ne teisme, tiek ir tais atvejais, kai byla jau patekusi į teismą. Taip pat 1986 m. rugsėjo 16 d. rekomendacija⁵⁴ „Dėl priemonių užkirsti kelią pernelyg dideliu bylų srautui teismuose” pažymi, jog šalių taikus susitarimas tiek ne teisme, tiek ir jau bylą nagrinėjant teisme yra efektyvi priemonė, kovojant su vis didesniu bylų srautu teismuose. Be to, prie tokio pobūdžio teisės aktų Europos Tarybos lygmeniu galima priskirti ir Europos Tarybos Ministrų komiteto 1998 m. sausio 21 d. rekomendaciją⁵⁵ „Dėl mediacijos šeimos bylose“ bei Europos Tarybos Ministrų komiteto 2002 m. rugsėjo 18 d. rekomendaciją⁵⁶ „Dėl mediacijos civilinėse bylose“.

Taip pat įdomu, jog Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur ilgą laiką taikinimas buvo išimtinai šalių reikalas ir alternatyvūs ginčo sprendimo būdai (angl. *Alternative Dispute Resolution*) yra ypatingai paplitę, vis daugiau dėmesio yra skiriama taikinimui būtent teisme. Vis dažniau šioje šalyje yra teigiama, kad tradicinis teismo procesas, priimant teismo sprendimą, yra tik vienas iš būdų išspręsti bylą. Teismas taipogi gali būti vieta, kur šalys gali susitaikyti ir teismas turi bandyti šalims padėti pasiekti taikų susitarimą, yra netgi kalbama apie tam tikrą daugybės durų teismą (angl. *Multi-door Courthouse*), kuriame tiek teisėjai, tiek kiti teismo pareigūnai bandytų tiek

⁵³ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (81)7 „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema”

⁵⁴ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (86)12 „Dėl priemonių užkirsti kelią pernelyg dideliu bylų srautui teismuose“

⁵⁵ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr.(98)1 „Dėl mediacijos šeimos bylose“

⁵⁶ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr.(2002)10 „Dėl mediacijos civilinėse bylose“

sutaikyti šalis, tiek nepavykus sutaikyti, būtų byla nagrinėjama iš esmės ir priimamas teismo sprendimas⁵⁷. Ypač aktyviai yra bandoma integruoti alternatyvius ginčo sprendimo būdus, tokius kaip mediaciją, į teisminį civilinį procesą.

3. Taikinimo raida civilinio proceso teisės istorijoje

3.1. Taikinimo raida Europoje

Nors apie galimybes vykdyti taikinimą teisme ir aktyvų teismo vaidmenį jame yra kalbama įvairiose šalyse ypač daug šiuo metu, tačiau tai nereiškia, kad taikinimo būdai ir pati taikos sutartis yra dabartinio laikmečio išradimas. Apie tai yra kalbama jau nuo seniausių laikų ir jau nuo seno buvo pabrėžiama, kad geriausia situacija yra tada, kai šalys taikiai susitaria ir teisėjui nereikia priimti teismo sprendimo. Kartais net yra sakoma, kad taikinimą galima laikyti ankstyviausiu konfliktų sprendimo būdu.

Pirmosios užuomazgos taikių susitarimų yra randamos maždaug 3000 metų prieš Kristų Babilono karalystėje, Asirijoje ir Egipte. Šiose teritorijose yra randami minėtų laikų susitarimai, surašyti ant molinių lentelių, kad ginčai tarp šalių buvo išspręsti taikiai. Taip yra manoma, kad tame laikotarpyje šiose teritorijose jau egzistavo tam tikra teisinė pagalba šalims ginčus užbaigti taikiai. Yra randami seni raštai teigiantys, kad turi būti stengiamasi sumažinti šalių skirtumus ir taip siekti, kad būtų randamas kompromisas tarp jų⁵⁸.

Taipogi ir romėnų teisė žinojo, kad šalys pačios gali susitarti ir taip išspręsti susidariusį ginčą. Sutartis dėl ginčo išsprendimo taikiai buvo vadinama „*Transactio*“. Taip pat formuliriniame procese pretorius kaip teismo magistratas bylos nagrinėjimo dalyje „*in iure*“ galėdavo bandyti šalis

⁵⁷ DUVE C. Mediation und Vergleich im Prozeß. Eine Darstellung am Beispiel des Special Master in den USA. Köln, 1999, p.72.

⁵⁸ SEIDL E. Römische Rechtsgeschichte und Römisches Zivilprozessrecht. München, 1971, p.166.

sutaikyti⁵⁹. Tokiu atveju, jei šalys susitardavo, bylos nagrinėjimas *iudex* jau tapdavo nereikalingas. Taipogi šalys galėdavo susitarti tiek *iudex* procese, tiek ir jau priėmus teismo sprendimą. Tačiau taikos sutartis romėnų teisėje nereikšdavo kartu ir vykdomojo rašto. Buvo laikomasi tradicijos, kad taikos sutartis yra priemonė užbaigti ginčą tarp šalių, bet norint, kad susitarimą būtų galima vykdyti, reikėdavo vis tiek teismo sprendimo. Teisėjas tokiu būdu patikrindavo, ar taikus susitarimas atitinka įstatymus, ir arba patvirtindavo taikos sutartį teismo sprendimu, arba ją atmesdavo⁶⁰. Tokia procedūra buvo tapusi tradicija, tačiau ji nebūdavo privaloma. Jei šalys viena kita pasitikėdavo, kad susitarimas bus vykdomas gražiuoju, užtekdavo tik pačios taikos sutarties. Be to, reikia paminėti, kad romėnų teisė jau žinojo tikrą privatą arbitražą, kuriame buvo taip pat sprendžiami šalių ginčai. Jame taipogi šalys galėdavo taikiai susitarti.

Vėliau iki pat didžiosios Prancūzijos revoliucijos Europoje vyravo vadinamasis feodalinis civilinis procesas, kuris visiškai buvo rašytinis, teismo posėdžiai buvo uždari, tad ir sutaikinimui nebuvo skiriama dėmesio. Tad panašus į šiuolaikinį sutaikinimas kaip vienas iš būdų sumažinti bylų skaičių teismuose ir išspręsti bylą per protingą laiko tarpą yra žinomas daugiausia tik kelis šimtmečius. Aišku reikia pabrėžti, kad teismo sutaikinimo pradžia dažnai yra laikoma Olandijos miestas Leidenas, kuriame jau nuo 1598 metų veikė vadinamieji „taikintojai“ (oland. *Leidse Vredemaker*). Šio miestelio pasiekimais taikinimo srityje tyrinėjo prancūzų filosofas Volteras, kuris vėliau bandė įtakoti ir Prancūzijos įstatymų leidėją kuo daugiau dėmesio skirti būtent taikinimui teisme. Pagal 1790 Prancūzijoje išleistą dekretą buvo netgi numatyta išankstinė taikinimo procedūra kaip būtina sąlyga pareikšti ieškinį teisme⁶¹. Taigi Prancūzijoje jau XVIII a. pabaigoje buvo taikoma privalomoji taikinimo procedūra ir be išankstinio taikinimo buvo beveik neįmanoma pateikti ieškinio teisme. Vėliau minėto dekreto nuostatos buvo perkeltos į 1806 m. priimtą Prancūzijos civilinio proceso kodeksą, kuris buvo taikomas visose

⁵⁹ KASER M., HACKL K. Das römische Zivilprozessrecht. München, 1996, p. 241.

⁶⁰ Ten pat. P.366.

⁶¹ VAN RHEE C.H. European traditions in Civil procedure. Antwerp, 2005, p. P.185.

šalyse, valdomose Napoleono. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad toks privalomojo taikinimo būdas beveik visiškai neprigijo nei Prancūzijoje, nei kitose teritorijose. Tikriausia pagrindinis motyvas buvo tas, kad šalys vienokiu ar kitokiu būdu išvengdavo privalomo ikiteisminio taikinimo. Pačioje Prancūzijoje paprastai vos trys bylos iš dešimties praeidavo visą taikinimo procedūrą. Išimtis gali būti tik kai kurie Šveicarijos kantonai, kur net iki šių dienų liko nepakeistos nuostatos, kad teisėjas privalo aiškintis, ar šalys prieš pateikiant ieškinį, bandė taikiai susitarti⁶².

Kitose šalyse buvo ir yra iki šiol bandoma skatinti taikinimo procedūras jau patekus bylai į teismą ir suteikti galias teismui, vykdyti taikinimo veiksmus. Tuo tarpu taikinimas prieš pareiškiant ieškinį teisme paprastai paliekamas šalių nuožiūrai. Pavyzdžiui, Italijoje buvo įsteigtos specialios įstaigos ikiteisminiam taikinimui vykdyti, tačiau dėl jų nepopuliarumo buvo daugelyje šalies dalių panaikintos⁶³. Reikia pripažinti, kad daugelio valstybių įstatymuose jau ilgą laiką galima rasti nuostatą, kad teismas privalo imtis priemonių šalims sutaikyti, tačiau ilgą laiką tokia įstatymo norma buvo taikoma labai vangiai ir buvo tarsi mirusi⁶⁴. Tik pastaruoju metu situacija pradėjo kisti ir turbūt beveik visose Europos šalyse yra bandoma pabrėžti taikinimo teisme svarbą.

Mūsų vienoje iš plačiau aptariamų valstybių – Vokietijoje, bandymai įtraukti taikinimo procedūras bylą nagrinėjant teisme taip pat sunkiau skynėsi kelią. Tiek XIX amžiuje, tiek ir XX amžiuje visi bandymai kiek plačiau taikyti teismines taikinimo procedūras buvo nesėkmingi, nors jau 1877 m. į Vokietijos civilinio proceso kodeksą (vok. *ZPO*) buvo įtraukta nuostata, kad teisėjas turi pareigą bandyti išspręsti ginčą taikiai bet kurioje bylos nagrinėjimo stadijoje. Be to, 1924 metais buvo įtraukta nuostata dėl privalomosios taikinamosios teisminės procedūros. Toks reguliavimas turėjo dar labiau sumažinti liberaliojo civilinio proceso įtaką Vokietijoje, taip pat sumažinti bylų nagrinėjimo trukmę,

⁶² Ten pat, p. 187.

⁶³ PIEKENBROCK A. Der italienische Zivilprozeß im europäischen Umfeld. Berlin, 1998, p.84.

⁶⁴ STÜRNER R. Formen der konsensualen Prozessbeendigung in den europäischen Zivilprozessrechten. Konsensuale Streitbeilegung, Akademisches Symposium zu Ehren von P. Schlosser, 2001, p. 8.

išlaidas bylininkų ir apskritai skatinti labiau pasitikėti teismų sistema⁶⁵. Tačiau jau 1950 metais toks reguliavimas buvo panaikintas ir buvo tik palikta nuostata, kad teismas kiekvienoje byloje turi bandyti ginčą taikiai išspręsti. Daugiausia tokį žingsnį lėmė advokatų ir teisėjų skundimasis dėl daugybės užsitęsusių bylų po antrojo pasaulinio karo ir kad vis tiek yra neįmanoma tinkamai įgyvendinti taikinamojo posėdžio. Be to, buvo teigiama, kad yra neaišku kaip teisėjas turi bandyti šalis sutaukyti. Šiaip galima pažymėti, kad advokatai nuo pat taikinamosios procedūros įtvirtinimo visais būdais stengėsi, kad ši procedūra būtų įstatyme panaikinta⁶⁶. Tik 2002 m. po ilgų diskusijų nuostata dėl privalomosios taikinamosios procedūros teisme vėl buvo įtraukta į Vokietijos civilinio proceso kodeksą. Be to, reikia paminėti, kad nuo 1924 metų privalomas teisminis taikinimas visada buvo vykdomas Vokietijoje darbo teisinių santykių bylose.

Bendrosios teisės tradicijos atstovėje Anglijoje teismas neturėjo jokių teisių įsitraukti į taikinimo procesą net iki 1999 metų, kada įsigaliojo Lordo Vulfo (angl. *Lord Woolf*) rekomendacijomis paremtos civilinio proceso taisyklės (angl. *Civil procedure Rules*), kurios panaikino senąsias taisykles ir galioja tiek Aukščiausiajam Teismui, tiek ir apylinkių teismams. Tačiau ir dabar teismas yra tik įpareigotas skatinti šalis spręsti ginčą taikiai už teismo ribų, t.y. pasinaudoti įvairiais alternatyviomis ginčo sprendimo priemonėmis: mediacija, ombudsmenais, įvairiais taikintojais ir panašiai. Tuo tarpu, jeigu šalys nesutinka pasinaudoti teismo siūlomomis alternatyviomis priemonėmis, tai gali turėti įtakos sprendžiant bylinėjimosi išlaidų paskirstymo klausimą. Pats Lordas Vulfas savo rekomendacijose nuolat liaupsino alternatyvius teismui ginčo sprendimo būdus ir teigė, kad jie gelbėja menkus teisminių institucijų resursus, taip pat labiau padeda greitai ir pigiai išspręsti susidariusį ginčą⁶⁷.

⁶⁵ PETERS B.C. *Der Gütegedanke im deutschen Zivilprozeßrecht*. Jena, 2004, p.97.

⁶⁶ Ten pat, p.106.

⁶⁷ LOUGHLIN P., GERLIS S. *Civil Procedure*. London, 2004, p. 8.

3.2. Taikinimo raida XX amžiaus Lietuvoje

Teisminiam sutaikinimui buvo skiriama dėmesys ir tarpukario Lietuvoje, kai galiojo su papildymais dar 1864 m. carinės Rusijos priimtas Civilinės teisenos įstatymas, kuris buvo parengtas vadovaujantis jau minėtu Prancūzijos civilinio proceso kodeksu. Taikinimo teisenai buvo skirtasis ketvirtosios dalies pirmasis skyrius, kurio 1357 straipsnis teigė, kad pareikšti teismui norą baigti pradėtą bylą susitaikymu ir taikos sutartis leidžiama visu bylos eigos metu⁶⁸. Minėtu laikotarpiu Lietuvoje buvo galima sudaryti taikos sutartį trimis būdais:

- pas notarą arba, kur jo nėra pas taikos teisėją;
- paduoti teismui prašymą dėl susitaikymo;
- pareikšti teismui žodžiu apie susitaikymą.

Vadovaujantis civilinės teisenos įstatymo 70 straipsnį teisėjas privalėjo išklauses abiejų šalių pasiaiškinius pasiūlyti joms baigti bylą susitaikymu ir imtis priemonių joms sutaikyti. Be to, teismas galėjo netgi nurodyti būdus, kaip, jo manymu, šalys galėtų susitarti. Tokių veiksmų teismas turėjo imtis ne tik pačioje pradžioje, bet ir per visą bylos nagrinėjimo teisme laikotarpį. Tačiau Vyriausiasis Tribunolas savo sprendimuose buvo pabrėžęs, kad ne pasiūlymas susitaikinti yra toks procesualinis trūkumas, kuris, nesant kitų, nesudaro pagrindo sprendimui naikinti, nes pačios šalys ir be teismo gali taikintis⁶⁹. Tad galima teigti, kad tarpukario Lietuvoje teismas turėjo išlikti aktyvus, siekiant, kad šalys tarpusavy susitartų ir byla būtų užbaigiama be teismo sprendimo. Stengtis šalis sutaikyti privalėjo ne tik pirmosios instancijos teismas, bet ir apeliacinės.

Svarbus teismo vaidmuo būdavo tam tikrose darbo teisinių santykių bylose. Kai byla liedsavo atlyginimą darbininkų, sužeistų dėl nelaimingų atsitikimų fabrikuose arba geležinkelio tarnyboj, tai bylininkų susitaikymas

⁶⁸ BUTKYS Č.Civilinės teisenos įstatymas. Kaunas, 1938, p.713.

⁶⁹ Ten pat, p. 193.

gali vykti tik teismo pasiūlytais pagrindais⁷⁰. Įdomu yra tai, kad šalys, siekdamos susitaikyti, galėjo prašyti skirti uždara teismo posėdį. Kartu tarpukario Lietuvoje finansinėmis priemonėmis taipogi skatino bylininkus susitaikyti, nes pagal Civilinės teisenos įstatymo 200 įstatymo straipsnį šalių sumokėti mokesčiai ir rinkliavos gražinamos, jei jos susitaiko prieš išsprendus bylą. Įmokėti pinigai buvo gražinami už tą instanciją, kurioje byla buvo taikiai baigiama. Tad civilinės teisenos įstatyme nebuvo kalbama tik apie tam tikros dalies žyminio mokesčio gražinimą šalims kaip yra šiuo metu, o apie viso sumokėto žyminio mokesčio gražinimą.

Teismas, suprantama, taipogi privalėjo patikrinti, ar šalys laisvu noru sutinka išspręsti bylą taikiai. Jei bylininkai gyveno ne tame mieste, kur yra teismas, patikrinti šalių valią galėjo būti pavesta vietos apylinkės teisėjui. Jei šalys bylos nagrinėjimo metu pareiškėdavo, kad nori baigti bylą taikiai, tai būdavo surašomas protokolas, kurį pasirašydavo tiek šalys, tiek ir teismas, kuris turėjo įsiteisėjusio teismo sprendimo galią. Buvo teigiama, kad bylininkų susitaikymo procesualiniai padariniai yra šie: a) byla naikinama visam laikui ir negali būti atnaujinama nei bylininkų nei jų įpėdinių, b) taikos sutartis prilyginama įsiteisėjusiam teismo sprendimui, užtat bylininkas gali remtis ja, jei būtų kelta kita tokia pat turinio byla, c) bylininkas, kuris įgijęs teisę taikos sutartimi, gali ją įgyvendinti greitąja tvarka arba kelti bylą bendrąja tvarka⁷¹.

Lietuvai tapus TSRS dalimi, pasikeitė tiek politinė, tiek ir ekonominė sistema, tad neteko galios civilinės teisenos įstatymas kaip ir kiti nepriklausomos Lietuvos įstatymai. Per visą tarybinį laikotarpį Lietuvoje galiojo du civilinio proceso kodeksai, kurių koncepcija buvo ta pati. Tad plačiau vertėtų aptarti tik 1964 m. Lietuvos TSR civilinio proceso kodeksą⁷², kuris, reikia atkreipti dėmesį, su daugeliu pakeitimų galiojo Lietuvoje iki pat 2003 m. sausio 1 d., kai įsigaliojo naujasis civilinio proceso kodeksas. Tarybinio civilinio proceso tikslas buvo nustatyti objektyviają tiesą. Šiam tikslui pasiekti teismas privalėjo savo iniciatyva rinkti papildomus įrodymus,

⁷⁰ MAČYS V. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas, 1924, p.272.

⁷¹ Ten pat.

⁷² Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausioji Taryba. 1964, Nr.19-139.

peržengti reikalavimo ribas, neatsižvelgiant į ieškovo valią⁷³. Nuo 1995 m. sausio 1 d. buvo panaikinta civilinio proceso kodekso norma, reglamentuojanti civilinio proceso tikslus, tačiau liko iki naujojo civilinio proceso kodekso įsigaliojimo nepakeista norma, kad teismas privalo vertinti byloje tik visapusiškai, pilnutinai ir objektyviai. Tad galima teigti, kad liko reikalavimas nustatyti civilinėje byloje objektyvią tiesą. Tačiau kitų straipsnių turinys jau buvo pakeistas ir teismo aktyvumas byloje tapo labai apribotas.

Tad nenuostabu, kad šalių sutaikinimui tarybinėje Lietuvoje ir taip pat iki pat naujoje civilinio proceso kodekso įsigaliojimo nebuvo skiriama daug dėmesio, nors, suprantama, kaip ir bet kuriame civiliniame procese, ieškovas turėjo teisę atsisakyti ieškinio, atsakovas pripažinti ieškinį, o kartu šalys turėjo teisę sudaryti taikos sutartį. Civilinio proceso teisės moksle buvo laikomasi nuomonės, kad taikos sutartis turi teigiamų bruožų. Buvo teigiama, kad sudarydamos taikos sutartį, šalys pačios iš esmės sureguliuoja nesutarimus bei likviduoja konfliktą, dažnai darydamos viena kitai nuolaidas, pačios pripažindamos bei patvirtindamos materialinį teisinį santykį arba sutardamos jį pakeisti. Todėl bylos užbaigimas taikos sutartimi turi tam tikrą pranašumą palyginti su jos užbaigimu pagal teismo sprendimą⁷⁴.

Tačiau galiojęs įstatymas nenumatė jokių svarbesnių priemonių, kurios šalis skatintų susitaikyti. Nebuvo taikomos jokios finansinės priemonės, padedančios šalims labiau svarstyti galimybes susitaikyti, taip pat teismas neturėjo teisių, kurios padėtų skatinti taikos sutarčių sudarymą. Reikia atkreipti dėmesį, kad buvo numatyti griežti ir trumpi bylos išnagrinėjimo terminai. Kadangi byla privalėjo būti išnagrinėta per vieną mėnesį, tai negalėjo būti kalbama apie jokių teismo posėdžių, skirtus sutaikyti šalis. Teismas tik prieš pradėdamas nagrinėti bylą iš esmės turėjo paklausti, ar šalys nenori baigti bylą taikos sutartimi.

Įdomu yra tai, jog prokuroras, valstybinio valdymo organai, valstybinės įstaigos, įmonės bei visuomeninės organizacijos ir piliečiai, kuriems buvo

⁷³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė I tomas. Vilnius, 2003, P.216.

⁷⁴ ŽERUOLIS J. Tarybinė civilinio proceso teisė. Vilnius, 1983, p. 156.

leidžiama kreiptis į teismą, kad būtų apgintos kitų asmenų teisės ir pareigos, neturėjo teisės sudaryti taikos sutarties civilinėje byloje⁷⁵. Jie galėjo tik atsisakyti pareikšto ieškinio. Tokį reglamentavimą galima paaiškinti tuo, jog tokiais atvejais ieškovais būdavo vis tiek būdavo asmenys, kurių interesais pareikštas ieškinys teisme. Galima paminėti, kad panašus reglamentavimas yra išlikęs Rusijos Federacijoje ir šiuo metu, nes pagal civilinio proceso kodeksą prokuroras neturi teisės sudaryti taikos sutarties, taip pat pareigos mokėti teismo išlaidas⁷⁶.

Reiktų atkreipti dėmesį, jog teismas pagal tuo metu galiojusio civilinio proceso kodekso 35 straipsnio 2 dalį turėjo plačias teises atsisakyti tvirtinti šalių sudarytą sutartį. Tai galėjo būti daroma, jei taikos sutartis prieštarauja įstatymui ar pažeidžia kieno nors teises ir įstatymo saugomus interesus. Tad teismas, nustatęs, kad taikos sutartis neatitinka tikrosios šalių valios, prieštarauja įstatymams, valstybės interesams, ar gali padaryti žalos vienai iš šalių ar kitų asmenų interesams, tęsia teisminį procesą ir priima sprendimą⁷⁷. Taigi teismas turėdavo ne tiek aktyviai vykdyti taikinimą, kiek kontroliuoti, jog taikos sutartis atitiktų asmenų ir valstybės interesus.

Daugiau dėmesio sutaikymui buvo skiriama tik santuokos nutraukimo byloje, nes šiais atvejais pagal Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso 185 straipsnio 2 ir 3 dalis teismas privalėjo imtis žygių sutuoktiniams sutaikyti ir galėdavo atidėti bylos nagrinėjimą ir paskirti terminą sutuoktiniams susitaikyti.

4. Šalių sutaikymo tikslas dabartiniame Lietuvos civiliniame procese

Reformuojant Lietuvos civilinio proceso teisę ir kuriant civilinio proceso kodeksą, buvo pasirinktas socialinio civilinio proceso modelis. Tai ir

⁷⁵ Ten pat, p.157.

⁷⁶ MALESHIN D. The russian style of civil procedure. Žiūrėta [2008-12-10]. Priega per internetą: <http://www.law.msu.ru/doc/maleshin-rus-civil-proc.pdf> Žiūrėta [2008-12-10].

⁷⁷ ŽERUOLIS J., VITKEVIČIUS P., ir kiti. Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius, 1980, p.46.

nulėmė civilinio proceso teisei keliamus tikslus ir juos galima suskirstyti į privačius ir į viešuosius. Juk būtina šalia privačių interesų gynimo rūpintis ir visuomenės interesų užtikrinimu. Jame negali būti tik beribė šalių valia, tačiau kartu taip pat neturi būti ir visagalio teismo, kuris paverstų šalis tik nieko negalinčiais proceso dalyviais⁷⁸. Protinga visuomenės ir valstybės interesų iš vienos pusės ir privačių asmenų interesų iš kitos pusės užtikrinimo kombinacija privalo atsispindėti šiuolaikiniame civilinio procese.

Reikia pabrėžti, kad Lietuvoje įstatymų leidėjas pačiame dabartiniame civilinio proceso kodekse pabandė suformuluoti pagrindinius teismiam civilinio procesui keliamus tikslus. Tokia situacija nėra paplitus visose šalyse, pavyzdžiui, tiek Vokietijoje, tiek Austrijoje, Prancūzijoje ar Latvijoje, nuspręsti, kokie yra konkretūs civilinio proceso teisės tikslai, yra paliekama tik šios teisės šakos doktrinai. Lietuvoje Civilinio proceso kodekso 2 straipsnis numato, kad civilinio proceso tikslai yra ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdant, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti bei plėtoti teisę.

Pažvelgus į minėtą straipsnį, vienareikšmiškai atsakyti, ar šalių sutaikymas vis dėlto yra civilinio proceso tikslas Lietuvoje, yra negalima. Juk tiek ginti asmenų teisės ir įstatymų saugomus interesus, tiek atkurti teisinę taiką galima dvejopai. Neabejotinai asmens teisės bus ginamos ir teisinė taika atkurta tiek priimant byloje teismo sprendimą, tiek sudarius joje taikos sutartį⁷⁹. Norėdami pasakyti, ar šalių sutaikymas yra civilinio proceso tikslas Lietuvoje, ir kiek svarbus šis tikslas, būtina paanalizuoti kitas civilinio proceso kodekso normas. Būtent jos padės atsakyti, ar Lietuvoje įstatymų leidėjas daug dėmesio skiria šalių sutaikymui, ar vis dėlto svarbiausia yra nustatyti tiesą civilinėje byloje ir priimti teismo sprendimą.

⁷⁸ NEKROŠIUS V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius, 2002, p.25.

⁷⁹ NEKROŠIUS V. Civilinio proceso tikslai: nustatyti tiesą ar sutaikyti šalis? Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir centrinėje Europoje. Vilnius, 2005, p.14.

Pirmiausia galima pažymėti, kad vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 87 straipsnio 2 dalimi yra gražinama ieškovui 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio sumos, jei šalys sudaro taikos sutartį ar ieškovas atsisako ieškinio. Toks reguliavimas parodo, kad įstatymų leidėjas šalis finansiškai skatina tartis taikiai, kad byla būtų baigiama taikos sutartimi, o ne teismo sprendimu. Valstybė netgi prisiima tam tikrus nuostolius, skatindama, kad šalys tarpusavy tartųsi ir nereiktų byloje nustatinėti tiesos. Daugelyje valstybių pastebėta, kad tais atvejais, kai susitaikymo atveju iš šalių nereikalaujama mokėti žyminio mokesčio, įrodymų užtikrinimo išlaidų ar panašiai padeda greičiau sudaryti taikos sutartį byloje⁸⁰. Tokią situaciją galima paaiškinti tuo, kad visais laikais bet kokios problemos finansinė pusė yra svarbi šalims ir, jei yra galimybė kiek nors sutaupyti, šalys tokią galimybę būtinai apsvarstys.

Minėta žyminio mokesčio dalis gražinama, neatsižvelgiant į tai, kada taikos sutartis buvo sudaryta. Tad šalys yra skatinamos ne tik pirmosios instancijos teisme tartis, bet ir apeliacijoje ar kasacijoje. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad, jei šalys sudaro taikos sutartį apeliacinėje instancijoje, tai gražinama tik žyminio mokesčio dalis, sumokėta už apeliacinį skundą. Neteisinga yra kai kurių teismų praktika, kai, šalims susitarus, yra gražinama žyminio mokesčio dalis tiek už pirmąją instanciją, tiek už apeliacinę instanciją⁸¹. Juk kartu yra skatinamos šalys susitarti kiek galima anksčiau, tad būtų aukštesnėje instancijoje gražinamas žyminis mokestis ir už pirmąją instanciją, kurioje jau buvo priimtas teismo sprendimas. Taip pat reikia pasakyti, kad pagal Civilinio proceso kodekso 87 straipsnio 2 dalį yra gražinama aptarta žyminio mokesčio dalis ir, kai ieškovas atsisako ieškinio ar yra ieškinio atsisakoma dėl to, kad, pareiškus ieškinį, atsakovas ieškovo reikalavimus patenkino iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos. Tokia

⁸⁰ ZALAR A. Legislative and judicial incentives to early (amicable) resolution. First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Žiūrėta [2008-06-02]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges>

⁸¹ Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 27d. nutartis c.b. UAB „Krašto projektai“ v. UAB „Vilniaus kapitalinė statyba“ Nr.2A-26/2008 arba Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 17 d. nutartis c.b. individuali G. Krakausko įmonė „Diugonis“ v. Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija Nr. 2A-160/2008

įstatymų leidėjo pozicija ir parodo, kad kreipiamas dėmesys, kad šalys tartųsi ir teisme aktyviai vyktų taikinimas. Paprastai yra laikomasi nuomonės, kad sėkmingas taikinimas teisme gali baigtis taipogi ir ieškinio atsisakymu ar ieškinio pripažinimu⁸². Kita vertus, yra teigiama, jog sumažinimas žyminio mokesčio dydžio ar išvis jo atsisakymas nesukeltų rimtesnių neigiamų padarinių, be to, paties žyminio mokesčio įplaukos į valstybės biudžetą yra labai nedidelės⁸³. Tad, manytume, vertėtų svarstyti galimybę, jog šalims sudarius taikos sutartį būtų gražinamas visas sumokėtas žyminis mokestis. Tokia priemonė galėtų dar labiau skatinti tartis gražiuoju.

Be to, nemažai dėmesio sutaikymui yra skiriama pasirengimo teismui nagrinėjimui metu. Nors įstatyme yra numatytos dvi pasirengimo teismui nagrinėjimui formos: tiek parengiamajame teismo posėdyje, tiek ir pasirengimas paruošiamaisiais dokumentais, tačiau pagal Civilinio proceso kodekso 228 straipsnio 1 dalį teismas turi skirti parengiamąjį teismo posėdį, jei mato, jog byloje galima sudaryti taikos sutartį arba jeigu įstatymai įpareigoja teismą imtis priemonių šalims sutaikyti. Tad, nepaisant to, kad šalys gali laisvai teisiškai formuluoti savo mintis, teismas privalo skirti parengiamąjį teismo posėdį, jei yra galimybė, kad šalys susitaikys. Vadovaujantis įstatymu parengiamajame teismo posėdyje turi būti skiriamas ypač didelis dėmesys šalių sutaikinimui, nes šio teismo posėdžio sudedamoji dalis yra taikinimo procedūra.

Nors galima išgirsti nuomonę, kad taikinimo procedūra nėra labai efektyvi priemonė šalims sutaikyti, nes nėra neaišku, kaip ją vykdyti ir kokių veiksmų teismas turi imtis. Iš tiesų Civilinio proceso kodekso 231 straipsnio 1 dalyje yra tik pasakyta, kad teismas parengiamajame teismo posėdyje nustatęs ginčo esmę, pasiūlo šalims abipusių nuolaidų būdu pasiekti priimtina abiem šalims susitarimą ir sudaryti taikos sutartį, be to, imasi priemonių šalims sutaikyti. Tačiau, manytume, kad įstatymų leidėjas kaip tik ir siekė, jog teismas galėtų būti laisvas, pasirinkdamas priemones šalims sutaikyti ir būtų įmanoma

⁸² MOLTKE I. Die Zivilprozessuale Güteverhandlung nach neuem Recht. Hamburg, 2006, p. 68.

⁸³ SIMAITIS R. Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese. Vilnius, 2007, p.95-100.

prisitaikyti prie susidariusios konkrečios situacijos. Taip pat svarbu pabrėžti, jog Civilinio proceso kodekse galimybė sudaryti taikos sutartį yra vienintelis aiškiai apibrėžtas pagrindas, kada yra galima skirti ir antrąjį parengiamąjį teismo posėdį. Reikia pripažinti, kad, deja, praktikoje tokių parengiamųjų teismo posėdžių būna ne tik du, bet ir trys ir daugiau. Be to, pagrindas skirti dar papildomą parengiamąjį teismo posėdį būna ne tik galimybė susitaikyti.

Įstatymų leidėjo noras, kad Lietuvoje kuo daugiau civilinių bylų būtų baigiama taikiai, atsispindi ir kalbant apie teismo vaidmenį bylos nagrinėjime. Pagal Civilinio proceso kodekso 159 straipsnio 1 dalį teismo pareiga imtis priemonių šalims sutaikyti yra sudedamoji teismo posėdžio pirmininko pareiga užtikrinti tinkamą bylos nagrinėjimą. Be to, Civilinio proceso kodekso 249 straipsnio 1 dalyje yra pasakyta, jog privalo ir teisminio nagrinėjimo pradžioje išsiaiškinti, ar išnaudotos visos galimybės sudaryti taikos sutartį. Ši norma taipogi turi būti taikoma ir apeliacinėje instancijoje.

Kartu reikia pažymėti, kad dėmesys sutaikinimui Lietuvoje yra skiriamas ir socialiai jautriose civilinėse bylose, t.y. šeimos teisinių santykių ir darbo teisinių santykių bylose. Natūralu, kad šių tipų bylose atkurti socialinę taiką tarp šalių yra ypač svarbu ir jas nagrinėjant turi būti ypatingai bandoma sutaikyti šalis. Todėl Civilinio proceso kodekso 415 straipsnio 2 dalyje yra pasakyta, kad pasirengimas darbo bylų nagrinėjimui visada vyksta parengiamajame teismo posėdyje, kuriame privaloma yra taikinimo procedūra. Be to, Civilinio proceso kodekso 376 straipsnio 2 dalyje yra numatyta bendra nuostata, kad nagrinėjant šeimos teisinių santykių bylas, teismas privalo imtis priemonių sutaikyti. Iš šios normos išplaukia, kad teismas privalo visada skirti parengiamąjį teismo posėdį ir bandyti jo metu sutaikyti ginčo šalis. Taip pat Civilinio proceso kodekso 384 straipsnio 3 dalyje yra numatyta teismui teisė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir paskirti terminą šalių susitaikymui santuokos nutraukimo bylose.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, manytume galima tikrai teigti, jog šalių sutaikymas yra civilinio proceso teisės tikslas Lietuvoje ir netgi turi būti jam teikiama pirmenybė prieš teismo sprendimo priėmimą byloje. Bylą nagrinėjant

ginčo teiseną pirmiausia turi būti stengiamasi šalims sutaukinti ir pasiekti socialinę taiką tarp šalių, o nustatyti tiesą ir priimti teismo sprendimą reikėtų tik tada, kai yra tikrai jau neįmanoma šalims sutaukinti.

Būtina paminėti, jog vėliausiose savo nutartyse Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taipogi yra paminėjęs, kad analizuojant civilinio proceso normas galima daryti išvadą, jog ginčo teisenoje šalių sutaukymas yra civilinio proceso tikslas. Tad nagrinėjant bylą teisme pirmiausia turi būti stengiamasi šalims sutaukinti ir pasiekti socialinę taiką tarp šalių, o priimti sprendimą tada, kai negalima šalims sutaukinti⁸⁴. Tad pamažu ir teismų praktika vis daugiau dėmesio pradeda skirti šalims sutaukimui.

Be to, tai, kad Lietuvoje vis daugiau dėmesio yra skiriama šalims sutaukimui ir, kad šalims sutaukymas yra atskiras civilinio proceso teisės tikslas, įrodo tai, jog Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte⁸⁵ taip pat nemažai dėmesio yra skiriama šalims taikinimui. Pavyzdžiui, yra numatyta, jog teismo posėdis gali būti uždaras, kai teismas imasi priemonių šalims sutaukinti. Taipogi yra projekte pasakyta, jog iki teismo nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje bet kuri šalis per teismą gali pateikti priešingai šaliai rašytinį oficialų pasiūlymą dėl ginčo užbaigimo taikos sutartimi. Kartu yra nemažai dėmesio skiriama teisminei mediacijai, kurios tikslas irgi yra, jog šalys susitartų ir būtų pasirašyta taikos sutartis tarp jų. Tad galima matyti tendenciją, jog šalims sutaukimui bus ir ateityje skiriamas vis didesnis dėmesys.

Išsiaiškinus, jog šalims sutaukymas yra civilinio proceso tikslas Lietuvoje ir, jei tik yra įmanoma šalims sutaukinti, šiam tikslui turi būti jam teikiama pirmenybė palygint su teismo sprendimo priėmimu byloje, yra įdomu paanalizuoti statistinius duomenis, kiek praktikoje Lietuvoje yra sudaroma taikos sutarčių. Kadangi daug dėmesio taikinimui yra skiriama tik nuo naujojo

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 9 d. nutartis c.b. Vilniaus apskrities viršininko administracija v. R.P., B.P. Nr. 3K-3-72/2009.

⁸⁵ Šiuo metu šis projektas yra svarstomas Lietuvos Respublikos Seime. Pateikta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. gegužės 23d.

civilinio proceso kodekso įsigaliojimo, tai ir statistiką⁸⁶ pateiksime nuo tik naujausią, nuo 2005 metų.

Metai	Civilinių bylų skaičius I instancijos teismuose	Nutraukta bylų patvirtinus taikos sutartį	Procentais pabaigta civilinių bylų taikos sutartimi
2005	165 140	801	0,49 %
2006	163 025	2441	1,50 %
2007	174 661	2650	1,51 %
2008	207 243	3467	1,67%

Kaip matyti iš statistikos, vis dar yra sudaroma mažai taikos sutarčių ir teismo sprendimas kaip būdas užbaigti civilinės bylos nagrinėjimą visgi smarkiai dominuoja. Aišku, reikia turėti omenyje, kad yra bylų, kuriose negalima sudaryti taikos sutarčių, tačiau, manytume, jog pirmosios instancijos teismuose žymiai daugiau ginčo teisenos bylų būtų galima pabaigti taikiai. Juk kaip tik pirmosios instancijos teismuose turi būti skiriamas ypatingai didelis dėmesys galimybei šalis sutaisyti.

Apeliacinės instancijos teismuose taip pat yra sudaroma labai mažai taikos sutarčių. Pavyzdžiui, 2006 metais iš 8 257 civilinių bylų taikos sutartimi buvo baigtos 51 civilinės bylos. Pernai, 2008 metais, iš 8 548 civilinių bylų, nagrinėtų apeliacinėje instancijoje, 71 bylos buvo pabaigtos taikos sutartimi. Tad tik apie 0,85 procentus visų civilinių bylų apeliacinėje instancijoje baigiamos taikiai.

Tuo tarpu, pavyzdžiui, Vokietijoje, kur nuo 2002 metų yra privaloma taikinimo procedūra daugelyje civilinių bylų, kurios yra nagrinėjamos pirmojoje instancijoje, taikos sutartimi yra baigiama žymiai daugiau bylų. Jei 2000 metais 9,9% civilinių bylų buvo užbaigta taikiai apylinkių teismuose

⁸⁶ Statistika pagal nacionalinės teismų administracijos duomenis, www.teismai.lt

(vok. *Amtsgericht*), tai 2004 jau 17,6% civilinių bylų buvo pabaigta taikiai⁸⁷. Apygardų teismuose (vok. *Landgericht*) per tą patį laikotarpį taikos sutarčių tarp civilinių bylų, nagrinėjamų pirmąja instancija, nuo 13,1% padaugėjo iki 21,5%.

5. Sutaikymo galimybės ypatingojoje teisenoje

Aptarus, kad šalių sutaikymo tikslas yra svarbus ginčo teisenoje ir yra būtina pirmiausia bandyti šalis sutaikyti, tik nepavykus to pasiekti, turi būti priimamas teismo sprendimas ir nustatoma materialinė tiesa byloje. Kadangi Lietuvoje civilinio proceso teisėje egzistuoja dvi teisenos, tad įdomu, kokia situacija yra ypatingojoje teisenoje, ar šalių sutaikymas čia turi kokią nors reikšmę. Norint atsakyti į šį klausimą, yra būtina bent trumpai aptarti pačios ypatingosios teisenos esmę ir pagrindinius jos bruožus, nes būtent dėl specifinių savo bruožų ir buvo ypatingosios teisenos bylos išskirtos į atskirą teiseną.

Šiuolaikinės ypatingosios teisenos šaknys yra randamos romėnų teisėje, kur egzistavo *iurisdictio voluntaria*. Jau romėnai žinojo, kad turi būti atskiras būdas valstybei įsikišti tam tikrais gyvenimo atvejais, kai visa visuomenė suinteresuota, kad byla būtų greitai išspręsta, pačios šalys negalėtų jos vilkinti. Be to, dėl atsiradusių teisinių santykių svarbos, tai turėdavo atlikti teisminiai pareigūnai. Tokiais atvejais, pavyzdžiui, buvo laikomi dėl vaikų globos ar įvaikinimo⁸⁸. Taip pat įdomu, jog Vokietijoje, kur ypatingoji teiseną vadinasi *freiwillige Gerichtsbarkeit*, tai yra pažodinis *iurisdictio voluntaria* vertimas.

Šiais laikais požiūris į aptariamą teiseną irgi nėra labai pasikeitęs. Esminis bruožas, lemiantis savarankiškos ypatingosios teisenos susiformavimą,

⁸⁷ PRÜTTING H. „Rechtstatsächliche Untersuchung zu den Auswirkungen der Reform des Zivilprozessrechts auf die gerichtliche Praxis“. Žiūrėta [2008-06-02]. Prieiga per internetą: <http://www.bmj.bund.de/media/archive/1216.pdf>

⁸⁸ MÜNZEL K. Freiwillige Gerichtsbarkeit und Zivilprozeß in der neueren Entwicklungen. ZJP, Band 66, 1953, p. 350.

yra ypatingas valstybės interesas, kai ji privalo save identifikuoti su privačiu asmeniu, dalyvaujančiu tam tikruose privataus pobūdžio teisiniuose santykiuose, ir viešasis interesas, kad tam tikrų sąlygų egzistavimas prieš priimant vienokį ar kitokį sprendimą būtų patikrintas itin kruopščiai, o tikrinančiojo teisės nebūtų varžomos šių teisinių santykių dalyvių valios⁸⁹. Tokiu būdu valstybė padeda asmeniui įgyvendinti savo materialines subjektines teises, tačiau kartu yra užtikrinamas viešasis interesas ir visos visuomenės suinteresuotumas civiline byla. Sferų visuomenės gyvenime, kurios atitiktų šiuos kriterijus, yra nemažai, tad atsižvelgiant į jų svarbumą, vienu sričių administravimas pavedamas valstybės administraciniam aparatui, kitos atitenka teismui. Tad būtent viešasis interesas nulemia, jog yra savarankiška ypatingoji teisena, kuri iš dalies netgi priešinga ginčo teisei. Beje, dėl ypatingosios teisenos kompleksiskumo, nėra net bandoma pateikti vieno, viską apimančio ypatingosios teisenos apibrėžimo⁹⁰.

Taigi ypatingąją teisena yra nagrinėjamos civilinės bylos, kurias valstybė dažniausia tikslingumo sumetimais, atsižvelgdama į viešąjį interesą, įstatymu priskiria prie ypatingosios teisenos. Būtent todėl ypatingosios teisenos byloms galioja „sąrašo“ principas ir tik įstatymų leidėjo įvardintos civilinės bylos yra nagrinėjamos šia teise. Dažniausia ypatingosios teisenos uždaviniai yra sudaryti sąlygas tinkamai įgyvendinti materialinę teisę, netiesiogiai dalyvaujant sudarant tam tikrus sandorius (pavyzdžiui, bylos dėl hipotekos teisinių santykių); spręsti civilinio teisinio veiksnio suteikimo ir atėmimo ar ribojimo klausimus; rūpintis asmenimis (pavyzdžiui, bylose dėl globos ar rūpybos); suteikti pagalbą nutraukiant tam tikrus egzistuojančius teisinius santykius (pavyzdžiui, teismo leidimai, bylos, susijusios paveldėjimo procedūrų taikymu).

Be to, ypatingojoje teiseje egzistuoja skirtingi principai nei ginčo teiseje. Jeigu ginčo teiseje didelę įtaką daro rungimosi, dispozityvumo,

⁸⁹ NEKROŠIUS V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinio teise ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė Nr. 33 (3), 1999, p.49.

⁹⁰ WEIBENFELS G. Der „allgemeine Teil“ des Verfahrens der freiwilligen Gerichtsbarkeit in Deutschland und Österreich. München, 1997, p.10.

viešumo principai, tai aptariamoje teisenoje galioja ir didelę reikšmę turi oficialumo, inkvizicinis principai. Vadovaujantis oficialumo principu procesas gali būti pradedamas tiek pareiškėjo, tiek ir teismo iniciatyva, jei yra įstatymo nustatytos sąlygos. Atsižvelgiant į inkvizicinį principą, teismas, nagrinėjant bylą ypatingosios teisenos tvarka, privalo patikrinti visas aplinkybes, galinčias įtakoti teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą, tad gali neapsiriboti vien proceso dalyvių pateiktais įrodymais. Suprantama, šis principas nereiškia, jog proceso dalyviai turi visiškai nesirūpinti įrodymų pateikimu ir visą darbą, surenkant reikalingą medžiagą bylai, privalo atlikti tik teismas⁹¹. Be to, labai ribotai yra taikomas žodinio bylos nagrinėjimo principas, nes dažnai bylos ypatingojoje teisenoje yra nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka.

Atsižvelgiant į trumpą ypatingosios teisenos apžvalgą, manytume, kad visgi svarbiausia šioje teisenoje yra nustatyti tiesą ir priimti teismo sprendimą. Yra pabrėžiama, kad ypatingosios teisenos specifika lemia kitokią teismo elgesį procese. Šiuo atveju teismas elgiasi iš esmės kaip vykdomosios valdžios atstovas, kuriam yra pateikiamas paklausimas – išnagrinėja visas jo nuomone esmines aplinkybes ir atsako į pateiktą klausimą⁹². Apie proceso dalyvių sutaikymą kaip atskirą tikslą galima kalbėti tik labai ribotai ir išimtiniais atvejais (pavyzdžiui, bylos dėl notaro ar antstolio veiksmų, bylos dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu). Paprastai svarbiausia čia yra ne konflikto pašalinimas ir šalių susitaikymas, o tai, jog būtų tinkamai taikoma materialinės teisės normos. Visai visuomenei dažniausia yra svarbu, jog būtų priimtas teisėtas ir pagrįstas teismo sprendimas. Kartais yra neįmanoma kalbėti apie sutaikymą, nes iš viso byloje nėra ginčo ir kitos pusės, su kuria pareiškėjas galėtų taikiai tartis. Be to, kaip minėta dažnai bylos yra nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, tai dar įrodo, jog sutaikymui nėra skiriamas dėmesys, o svarbiausia teismui dažniausia likti aktyviam, išsiaiškinant visas aplinkybes, turinčias įtakos iškeltai bylai.

⁹¹ Ten pat, p.51.

⁹² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso projekto IV – VII dalių aiškinamasis raštas. Priega per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=152966&p_query=&p_tr2=Žiūrėta [2008-10-12].

Reikia atkreipti dėmesį, kad vienoje ypatingosios teisenos bylų kategorijoje teismas turi išlikti aktyvus susitaikymo šalininkas ir imtis priemonių šalims sutaikyti. Tai galioja, kalbant apie bylas dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu. Šių bylų nagrinėjimas yra reglamentuojamas Civilinio proceso kodekso 538-541 straipsniuose, tačiau pačiame reglamentavime galima rasti tam tikrų netikslumų, kurie yra svarbūs, kalbant apie šalių sutaikymą. Civilinio proceso kodekso 540 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad bylos dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu ar vieno sutuoktinio prašymu galima nagrinėti rašytinio proceso tvarka, jei tai nepakenks šeimos santykių stabilumui ir vaikų bei sutuoktinių interesams. Tuo tarpu to paties straipsnio 3 dalyje jau yra nustatyta teismui pareiga Civilinio kodekso 3.54 straipsnyje nustatyta tvarka imtis sutaikinimo veiksmų bylose dėl santuokos nutraukimo bendru šalių sutikimu. Vargu, ar galima tikėtis aktyvių taikinimo veiksmų, kai sutuoktiniai yra nekviečiami į teismo posėdį ir santuoka yra nutraukiama rašytinio proceso tvarka. Manytume, jog 540 straipsnio 1 dalyje numatyta galimybė, bylą nagrinėti rašytinio proceso tvarka, turėtų būti taikoma tik bylose dėl santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu, o bylose dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu turi būti nagrinėjamos tik žodinio proceso tvarka.

Manytume, kad nelabai galima sutikti su nuomone, žiūrint iš šalių sutaikymo pozicijų, jog santuokos nutraukimo bylas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu taipogi turėtų registruoti ir tvirtinti tik notaras⁹³. Juk, kai jau minėta, šeimos teisinių santykių bylos ypač svarbios visuomenei ir teismas turi pareigą jose siekti, kad šalys iš viso susitaikytų ir nenutrauktų santuokos, gali pagal Civilinio kodekso 3.54 straipsnį bylos nagrinėjimą sustabdyti, duoti laiko sutuoktiniams pamąstyti. Teismas gali sustabdyti bylą tiek vieno sutuoktinio prašymu, tiek savo iniciatyva, pavyzdžiui, kai sutuoktinių prašymas teisėjui

⁹³ Tokią nuomonę galima rasti 2009 m. kovo 21 d. interviu su teisingumo ministru R. Šimašiumi „Teisingumo ministras Šimašius siekia balanso“. Žiūrėta [2009-03-22]. Prieiga per internetą: http://www.alfa.lt/straipsnis/10264917/?Teisingumo.ministras.Simasius.siekia.balanso=2009-03-21_08-31

leidžia daryti išvadą, kad nurodytos santuokos iširimo priežastys yra abejotinos, nepakankamai įtikinamos⁹⁴. Tuo tarpu pagal šiuo metu svarstomą Civilinio kodekso pakeitimo įstatymo projektą⁹⁵ notaras, jei tik yra bent vieno sutuoktinio prašymas, nustato šešių mėnesių terminą susitaikyti. Tad sunku tikėtis, kad notaras irgi ims priemonių šalis sutaikyti, kai nėra jokio pačių sutuoktinių pageidavimo šiuo klausimu. Be to, juk pagal Civilinio proceso kodekso 82 straipsnio 1 dalies 12 punktą sutuoktiniai yra atleidžiami nuo žyminio mokesčio tokiose bylose, vargu, ar galima tikėtis, jog tokios paslaugas pas notarą būtų nemokamos. Reiktų laikytis pozicijos, kad nereikia imtis bet kokių priemonių, kad tik būtų sumažinamas darbo krūvis teismams ir taupomos valstybės lėšos.

6. Teismo sutaikymo santykis su civilinio proceso teisės principais

Kaip jau kalbėta, vis daugiau dėmesio yra skiriama taikinimui teisme ir įstatymų leidėjas nustato įvairias priemones, kurios turėtų skatinti šalis tartis taikiai, taip pat teismas turi likti aktyvus taikinime. Tad yra įdomu, kokią įtaką taikinimui daro civilinio proceso teisės principai. Toliau bus aptariamas teismo sutaikymo santykis su kai kuriais klasikiais ginčo teisenos principais civiliniame procese, kurie turi daugiausia bendro su taikinimu arba, atvirkščiai, yra beveik priešingi teismui taikinimui.

Vienas iš pagrindinių klasikinių civilinio proceso teisės principų yra **dispozityvumo** principas. Šis principas kaip tik ir atspindi, kaip svarbu yra civiliniame procese pačių asmenų materialinių subjektinių teisių apgynimas ir tai, jog, jei šalys gali laisvai disponuoti savo teisėmis materialinėje teisėje, kartu tai turi atsispindėti ir procese. Taigi tik pati šalis sprendžia, ar kreiptis

⁹⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. III knyga. Vilnius, 2002.P.124.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.51, 3.66, 3.67, 3.68, 3.73, 3.77, 3.79, 3.305, 3.306, 5.7 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas. Žiūrėta [2009-08-20]. Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=2148&p_query=&p_tr2=&p_org=8&p_fix=n&p_gov=

teisminės gynybos, kokius reikalavimus ir įrodymus pateikti, atsisakyti ar pripažinti pareikštą ieškinį ir panašiai. Tad natūralu, jog tik pačios šalys sprendžia, ar jos sudarys taikos sutartį, ar vis dėl to byla bus nagrinėjama iki galo ir bus priimtas teismo sprendimas. Kartais galima išgirsti teigiant, kad aktyvus teismo dalyvavimas taikinime ir apskritai taikinimo procedūra pažeidžia dispozityvumo principą ir reiškia privertimą sudaryti taikos sutartį⁹⁶. Manytume, jog nereiktų sutikti su tokia nuomone, juk teismas bandydamas sutaikyti šalis tik skatina šalis taikyti, siūlo tam tikras galimas taikos sutarties sąlygas, tačiau tik pačios šalys gale sprendžia, ar sudarys taikos sutartį ir taip baigs bylinėjimąsi teisme. Tad aktyvi teismo pozicija bylos nagrinėjime tikrai nereikia dispozityvumo principo pasikeitimo ar jo nepaisymo.

Labai svarbus civiliniame procese yra konstitucinis ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtintas teisėjų ir teismų **nepriklausomumo ir nešališkumo** principas. Šis principas būtina sąlyga, norint užtikrinti, kad byla nagrinėtų nešališkas ir neutralus teisėjas, teismo sprendimas būtų priimtas tik vadovaujantis teise, o ne kokiais nors pašaliniais kriterijais. Kalbant apie aktyvų teisėjų dalyvavimą šalių taikinime, galima išgirsti priekaištų, jog taip gali būti pažeidžiamas teismo nešališkumas, nes teisėjas neturi turėti išankstinio nusistatymo ar būti tendencingas. Tuo tarpu kai teismas aiškiai reiškia savo nuomonę taikinime ar net pateikia savo pasiūlymą, kaip galėtų atrodyti taikos sutartis, parodomas teismo išankstinis nusistatymas bylos atžvilgiu⁹⁷. Iš tikrųjų gali atrodyti, kad teismas taikydamas šalis kartais yra labai arti teismo nešališkumo principo pažeidimo ir yra labai sunku suderinti teisėjo vaidmenį ir kaip asmens, kuris vykdo teisingumą ir priima visiems privalomus sprendimus, ir kaip taikytojo ir patarėjo, kuris bando sutaikyti šalis ir taip išspręsti konfliktą. Be abejonės, teisėjas privalo protingai imtis priemonių šalims sutaikyti ir tikrai negali imtis tam tikrų taikinimo būdų, kurių gali imtis privatus taikintojas, pavyzdžiui, negali vykdyti taikinimo su kiekviena šalimi atskirai.

⁹⁶ EGLI U. Vergleichsdruck im Zivilprozess. Eine rechtstatsächliche Untersuchung, Zürich, 1996, p.64.

⁹⁷ ROGOWSKI R. Die aktive Rolle des Richters im Prozeßvergleich. Alternativen in der Ziviljustiz: Berichte, Analysen, Perspektiven. Köln, 1982, p.172.

Tačiau kartu socialiniame civiliniame procese teismas privalo galėti imtis priemonių ir bandyti šalis sutaukyti, kad kuo greičiau būtų pašalinamas konfliktas visuomenėje ir pasiekta ne tik teisinė, bet ir socialinė taika. Atsižvelgiant į visus privalumus, kuriuos suteikia taikus susitarimas tiek patiems byloje dalyvaujantiems asmenims, tiek ir visai visuomenei teisėjas šiais laikais negali likti tik pasyvus stebėtojas, jei yra tikrai įmanoma šalis sutaukyti⁹⁸. Tad reikia pripažinti joks šiuo metu teismas turi tiek funkciją išspręsti ginčą iš esmės ir vadovaujantis teisės normomis priimti teismo sprendimą, tačiau taip pat teismas turi ir tam tikro tarpininko funkciją, kai privalo vertinti abiejų šalių interesus ir bandyti rasti kompromisą tarp skirtingų interesų. Suprantama, jog teismas turi laimėti pasitikėjimą šalių, kad yra nešališkas ir tik nori padėti joms susitaikyti, pasakyti, jog šalių veiksmai taikinime neturės įtakos priimant teismo sprendimą. Kartu turi išaiškinti, kad taikydamas teismas bando padėti abiems pusėms, ne tik kažkuriai iš jų vienai. Taipogi pats teisėjas neturi jaustis susietas su savo pasiūlymu dėl konkrečių taikos sutarties sąlygų, nes, jeigu pačiam teisėjui yra sunku nukrypti nuo savo pasiūlymo, aišku, jau sunkiai galima kalbėti apie nešališkumą civilinėje byloje.

Lietuvoje civilinio proceso kodekso 8 straipsnyje yra įtvirtintas **kooperacijos** principas, pagal kurį teismas ir byloje dalyvaujantys asmenys privalo bendradarbiauti, siekiant, kad civilinė byla būtų tinkamai išnagrinėta. Šis principas taikinimui yra svarbus tuo, jog šalys ir bylą nagrinėjantis teismas turi aktyviai bendradarbiauti ne tik, kad kuo greičiau būtų priimtas teisingas teismo sprendimas, bet ir, kad būtų galima baigti bylą taikiai ir tokiu būdu būtų pašalintas konfliktas tarp šalių. Teismo pareigos siekiant tinkamai nagrinėti civilinę bylą yra apibūdinamos sąvoka "teismo išaiškinimo pareiga" ir ji geriausia atsispindi civilinio proceso kodekso 159 straipsnyje, kur nurodoma, kad posėdžio pirmininkas rūpinasi, jog būtų nustatytos išsamios esminės bylos aplinkybės, taip pat imasi priemonių šalims sutaukyti. Tuo tarpu šalys turi rūpintis proceso skatinimu ir laiku pateikti reikiamus įrodymus, kuriais grindžia savo reikalavimus, tačiau kartu jos privalo ir aktyviai dalyvauti

⁹⁸ GOTTWALD W. Streitbeilegung ohne Urteil. Tübingen, 1981, p. 67.

taikinimo procese, informuoti teismą, ar bandė tarpusavy tartis už teismo sienų. Juk vienas teismas, nors ir kiek daug jis bus aktyvus, be šalių iniciatyvos taikinime tikrai nieko negali pasiekti.

Šiuo metu yra daug dėmesio skiriama ir proceso **koncentruotumo** principui civiliam procese. Šis principas yra labai svarbus socialiniame civiliniame procese, nes manoma, jog turi būti siekiama kiek įmanoma greitesnio bylos išnagrinėjimo teisme, taip pat turi būti nustatytos įstatyme priemonės, kurių teismas galėtų imtis, kad bylos nagrinėjimas nebūtų vilkinamas. Ilgas procesas teisme gali pažeisti asmens teisę į teisminę gynybą ir gali paversti pačią pergalę teisme beveik beverte⁹⁹. Be to, ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis teigia, kad kiekvienas asmuo turi teisę į bylos nagrinėjimą per protingą laiką.

Kalbant apie taikinimą, reikia pripažinti, jog iš vienos pusės tai ir prieštarauja proceso koncentruotumo principui, tačiau kartu gali ir padėti minėtą principą įgyvendinti. Suprantama, kad vykdant taikinimą teisme prailgėja visas procesas, ypač pasirengimas teisminiam nagrinėjimui. Juk Lietuvoje teismas turi skirti parengiamąjį teismo posėdį, jei mano, kad byloje yra galima sudaryti taikos sutartį, nors ir yra sąlygos, kad būtų galima rengtis teisminiam nagrinėjimui paruošiamųjų dokumentų būdu. Be to, teismas gali skirti antrąjį parengiamąjį teismo posėdį, jei yra galimybė, jog šalys susitaikys. Tačiau iš kitos pusės, jei šalys vis dėlto susitaria parengiamajame teismo posėdyje gražiuoju, yra greitai užbaigiama byla teisme, nebereikia įrodymų tyrimo, kuris irgi gali ilgai užtrukti. Taip pat jei konfliktas išsprendžiamas taikai jau pirmojoje instancijoje, abi pusės lieka patenkintos ir bylos nagrinėjimas nėra tęsiamas apeliacinėje ar net kasacijos instancijoje. Pažymėtina, kad taikus susitarimas tarp šalių užtikrina, jog šalių išsipareigojimai yra operatyviai įvykdomi ir vykdymo stadija ilgai

⁹⁹ FASCHING H.W. Prozeßprinzipien und Reform des Zivilprozesses. Festgabe für H.W. Fasching zum 70. Geburtstag. Wien, 1993, p.139.

neužtrunka¹⁰⁰. Tai irgi padeda įgyvendinti proceso koncentruotumą civiliniame procese.

Tad manytume, jog pirmenybė turi būti teikiama būtent šalių sutaikymui ir teismas turi aktyviai dalyvauti taikinime, nebijoti, jog tai prieštarauja proceso koncentruotumo principui. Taip pat tai, jog teikiama pirmenybė šalių sutaikymui įrodo ir tai, kad daugelyje valstybių, kaip ir Lietuvoje, vyksta teisminės mediacijos projektai. Juk mediacija teisme taipogi gali užtęsti bylos nagrinėjimą, jei šalys vis dėlto nesusitars taikiai užbaigti bylos. Suprantama, kad taikinimas teisme neturi virsti tik bylos vilkinimu. Jei tikrai nėra galimybių konfliktą išspręsti gražiuoju, tai teismas neturėtų skirti antrojo parengiamojo teismo posėdžio, be to, civilinio proceso kodeksas leidžia skirti tik antrąjį parengiamąjį teismo posėdį, o ne trečiąjį ar ketvirtą.

Kalbant apie koncentruotumo principą civiliniame procese, negalima nepaminėti supaprastinto civilinio proceso formų¹⁰¹, kurios tikrai padeda įgyvendinti operatyvumą civilinę bylą nagrinėjant teisme. Pirmiausia šiuo atveju reikia paminėti teismo įsakymą ir dokumentinį procesą. Šios supaprastinto proceso formos išreiškia tam tikrus bylų nagrinėjimo ypatumus, palyginti su bylų nagrinėjimu bendrąja ginčo teiseną, o pagrindinis ypatumų tikslas yra sudaryti sąlygas greitesniam nei įprasta bylų išnagrinėjimui¹⁰². Ieškinys, pareikštas dokumentinio proceso tvarka, nagrinėjamas rašytinio proceso būdu, nepranešus atsakovui. Jei pagal pateiktus įrodymus yra pagrindas ieškinį tenkinti, teismas priima preliminarų sprendimą, kuris yra siunčiamas atsakovui prieštaravimams pareikšti. Jei atsakovas nepareikšia prieštaravimų, preliminarus sprendimas įsiteisėja ir jo pagrindu ieškovui gali būti išduotas vykdomasis raštas. Pagrindinis teismo įsakymo institutui keliamas tikslas – kiek įmanoma supaprastinti ir pagreitinti teismo darbą sprendžiant sąlygiškai aiškias bylas, dėl kurių šalys beveik nesiginčija¹⁰³.

¹⁰⁰ MOLTKE I. Die Zivilprozessuale Güteverhandlung nach neuem Recht. Hamburg, 2006, p. 83.

¹⁰¹ Kartais dar vadinama sumarinio proceso formomis.

¹⁰² NORKUS R. Supaprastintas civilinis procesas. Vilnius, 2007, p.25.

¹⁰³ Ten pat, p.66.

Tad šiais atvejais šalių sutaukymas yra nepagrindinis tikslas ir netgi nėra palankių sąlygų jam įgyvendinti. Tiek teismo įsakymo, tiek dokumentinio proceso ypatumai nėra susiję su aktyviu teismo vaidmeniu, vyrauja rašytinis procesas. Suprantama, ginčo šalys ir šiais atvejais gali sudaryti taikos sutartį ir pateikti, kad teismas ją patvirtintų. Tokiu būdu preliminarusis sprendimas dokumentiniame procese arba teismo įsakymas yra panaikinami ir bylos nagrinėjimas nutraukiamas.

Kitas civilinio proceso teisės principas, kuris smarkiai susijęs su jau aptartu proceso koncentruotumo principu, yra proceso **ekonomiškumo** principas. Šie abu principai yra neatsiejami, juk jei kalbama apie proceso koncentruotumą, tai kartu reiškia ir proceso ekonomiškumą. Kalbant apie ekonomiškumą, reikia turėti omenyje kelis šio principo aspektus: valstybės išlaidų teisminei valdžiai funkcionuoti naudojimo racionalumas, principo reikšmė visos valstybės ekonomikai ir proceso šalių išlaidų taupymas¹⁰⁴. Aptariant proceso ekonomiškumo principo santykį su teisiniu taikinimu, galima taip pat teigti, kad egzistuoja dvi pusės. Galima teigti, jog taikinimas reikalauja papildomų lėšų tiek pačiai valstybei, tiek ir pačioms šalims, jei jos susitarė mokėti savo advokatams už kiekvieną valandą atskirai ar panašiai. Valstybei ypač daugiau, palyginus tik su teisiniu bylos nagrinėjimu, kainuoja teisminė mediacija. Juk tokiu atveju reikia ne tik daugiau personalo teismuose, bet paprastai ir specialių patalpų deryboms tarp šalių vykdyti. Tačiau iš kitos pusės lėšos yra taupomos, jei šalis pavyksta sutaukyti. Kaip jau minėta, daugiausia tokiu atveju yra sutaupomos valstybės ir šalių lėšos, nes neprireikia toliau tęsti proceso aukštesnės instancijos teisme, tuo tarpu byloje priėmus teismo sprendimą, labai tikėtina, kad šalis, likusi nepatenkinta sprendimu, bandys toliau tęsti bylinėjimąsi apeliacijoje ar kasacijoje. Jeigu susitariama jau rengiantis teisminiam bylos nagrinėjimui, tai kartu yra taupomos tokios išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu, kaip išlaidos liudytojams ar ekspertams. Be to, jei laikysime, jog svarbus ir psichologinis aspektas bylą

¹⁰⁴ NEKROŠIUS V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius, 2002, p.53.

nagrinėjant teisme, tai šalims susitarus, taupomos nematerialios sąnaudos, tokios kaip nervai, psichologinis išsekimas.

Manytume, kad pirmenybė turi būti teikiama galimybei šalis sutaisyti, o ne visais įmanomais būdais tik taupyti lėšas ir tik galvoti kaip greičiau ir pigiau būtų galima išspręsti ginčą iš esmės ir priimti teismo sprendimą. Kaip svarbu yra būtent šalis sutaisyti, Lietuvoje pabrėžia ir Civilinio proceso kodekso 87 straipsnio 2 dalis, nes ieškovui gražinama 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio sumos, jei šalys sudaro taikos sutartį. Tad pati valstybė prisiima tam tikrus nuostolius, siekdama, kad kuo daugiau civilinių ginčų teisme būtų pabaigiama taikiai ir pasiekama socialinė taika.

Žodinio bylos nagrinėjimo principas taip pat turi didelę įtaką teisminei taikinimui. Šio principo esmė, jog šalys ir kiti proceso dalyviai paaiškinimus, parodymus duoda, taip pat savo prašymus, pageidavimus pateikia, pats teisminis nagrinėjimas vyksta žodžiu. Tai yra tiesiogiai susiję su proceso betarpiškumo, nes teismas savo sprendimą gali pagrįsti tik tais įrodymais, kurie buvo tiesiogiai žodžiu ištirti teismo posėdyje. Šiuo metu pripažįstama, jog vyrauti turi procese žodiškumas, tačiau tai gali būti derinama su tam tikrais rašytinio proceso elementais, nes vien žodinis procesas labai ilgai užtrunka ir daug kainuoja¹⁰⁵. Taigi pasirengimas teisminei bylos nagrinėjimui, taip pat bylos nagrinėjimas ne pirmoje instancijoje gali vykti ir rašytinio proceso tvarka. Kartu yra sukuriamos supaprastintos procedūros ginčams spręsti palyginus su įprasta ginčo teiseną, kaip antai: teismo įsakymo išdavimas, dokumentinis procesas.

Kalbant apie taikinimą, akivaizdu, kad turi dominuoti žodinio bylos nagrinėjimo principas. Juk yra neįmanoma aktyviai bandyti sutaisyti šalis nagrinėjant bylą rašytiniame procese. Vesti derybas, ieškoti konflikto priežasčių, išklausančias abi konfliktuojančias puses galima tik žodiniame procese. Paprastai ir šalys labiau įsisavina susitaikymo privalumus, jei joms tai yra išdėstoma tiesiogiai žodžiu, o ne tik suteikiama rašytinė informacija apie tai. Raštu yra įmanoma tik apsikeisti konkrečiais pasiūlymais dėl taikos

¹⁰⁵ Cit.Op.93. p.131.

sutarties sąlygų, taipogi šalys gali teismui pateikti jau pasirašytą taikos sutartį. Lietuvoje įstatymų leidėjas taip pat įpareigoja teikti pirmenybę žodiniam procesui, jei yra galimybė šalis sutaukyti. Juk, kaip jau minėta, pagal civilinio proceso kodekso 228 straipsnį turi vykti parengiamasis teismo posėdis, jei yra galima šalis sutaukyti, net ir tada, jei yra visos sąlygos ruošti teisminiam bylos nagrinėjimui raštu.

Taip pat civiliniame procese galioja proceso **viešumo** principas. Viešumas apima tiek tai, jog bylos nagrinėjimas turi vykti viešai, tiek, kad bylos medžiaga yra visiems prieinama. Šis civilinio proceso principas padeda užtikrinti teismų nepriklausomumą, padeda visuomenėj žinoti apie teismų darbą, taip pat proceso viešumas suteikia galimybę bylos nagrinėjimą panaudoti mokymo tikslams. Pagal Civilinio proceso kodekso 9 straipsnio 1 dalį motyvuota teismo nutartimi teismo posėdis gali būti uždaras, jei būtina apsaugoti žmogaus asmeninio ar šeiminio gyvenimo slaptumą, ar gali būti atskleista valstybės, profesinė ar komercinė paslaptis.

Suprantama, jog proceso viešumas suteikia bylos nagrinėjimui skaidrumo ir padeda kovoti su nepasitikėjimu teismais visuomenėje, tačiau manytume, kad vis dėlto viešumas teismo posėdis, kuriame vyksta ir taikinimo procedūra, gali kartais pakenkti galimybei pasiekti taikos sutartį. Juk dažnai ieškant abiem pusėms tinkamo kompromiso yra aptariamose įvairios detalės, kurios nėra aptartos procesiniuose dokumentuose ir šalys nėra suinteresuotos, kad apie tai sužinotų pašaliniai. Be to, kartais šalys gali jaustis laisviau uždarame teismo posėdyje, o būtent taikinime jos ir turi nebijoti reikšti savo minčių ir diskutuoti. Tad teismas, matydamas, jog byloje yra galimybė taikiai susitarti ir tokiam tikslui pasiekti gali padėti uždaras teismo posėdis, turėtų galėti nutartimi paskirti ne viešą, o uždarą teismo posėdį. Reikia pažymėti, jog jau šiuo metu Estijos civilinio proceso kodekso¹⁰⁶ 38 straipsnyje įtvirtinta teisės norma, kad teismas gali savo iniciatyva ar šalių prašymu paskelbti, jog teismo posėdis yra uždaras, jei tai gali padėti pabaigti civilinę bylą taikos

¹⁰⁶ Estijos civilinio proceso kodeksas, įsigaliojęs 2006 m. sausio 1 d. Žiūrėta [2009-02-04]. Prieiga per internetą: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>

sutartimi. Taip pat jau minėtame Lietuvos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte yra numatyta, kad teismas motyvuota nutartimi gali nutarti, jog teismo posėdis bus uždaras, kai teismas imasi priemonių šalims sutaisyti.

Be abejonės, teisminių taikinimą veikia ir kiti principai, kaip antai, teisės į tinkamą procesą, valstybinės kalbos principas, draudimo piktnaudžiauti procesu bei universalieji teisės principai kaip protingumas, sąžiningumas ir teisingumas.

7. Veiksniai, galintys įtakoti galimybę šalims teisme susitaikyti

Civilinio proceso teisės moksle ir ypač teisės sociologijoje yra pripažįstama, jog galimybę šalims taikiai susitarti teisme įtakoja įvairūs veiksniai. Pirmiausia yra išskiriami „teisiniai“ arba kitaip „formalūs“ veiksniai. Suprantama, kad sutaukinimo galimybės priklauso nuo to, kiek dėmesio taikinimui skiriama įstatymuose, ar sudaromos sąlygos teismui būti aktyviam taikinime. Yra svarbu, ar yra įstatyme teigiama, kad teismas tik gali imtis priemonių šalims taikyti ar turi jų imtis, ar dėmesys yra skiriamas ir neteisminiems taikinimo būdams ir panašiai. Apie tokius veiksnius bus dar daug darbe kalbama. Tačiau yra taip pat teigiama, jog susitaikymo galimybės teisme priklauso ir nuo tam tikrų „neformalių“ arba kitaip „neteisinių“ faktorių¹⁰⁷. Manytume, kad yra svarbu ir juos kiek plačiau aptarti.

Pirmiausia galima išskirti **finansinius** veiksnius. Visiems suprantama, kad kiekvienas bylos nagrinėjimas teisme kainuoja. Ar kreiptis į teismą apskritai apsimoka, kiek ilgai gali bylos nagrinėjimas užsitęsti, kokia tikimybė, kad procesas gali nesibaigti pirmojoje instancijoje, tokius klausimus turėtų apgalvoti kiekviena ginčo šalis. Ypač aktuali finansinė bylos nagrinėjimo teisme pusė finansiškai silpnesnei ginčo šaliai. Reiktų sutikti su nuomone, jog

¹⁰⁷ RÖHL K. Der Vergleich im Zivilprozeß – Eine Alternative zum Urteil? Alternative Rechtsformen und Alternativen zum Recht, Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie, 1980, p.279.

finansišškai silpnesnė šalis paprastai labiau yra linkusi tartis ir sutikti su teismo siūlomomis konkrečiomis taikos sutarties sąlygomis ir taip išvengti galimo pralaimėjimo byloje ar pratęsimo bylos nagrinėjimo apeliacijoje¹⁰⁸. Tuo tarpu finansišškai stipresnė proceso šalis gali būti mažiau pasiruošus tartis ir taip kuo greičiau užbaigti ginčą teisme.

Be to, **ginčo pobūdis** turi įtakos, kiek šalys yra suinteresuotos taikiai susitarti. Jei bylos aplinkybės yra labai įvairios ir komplikotos, jas yra sunku įrodyti, šalys gali būti labiau pasiruošusios tartis ir taip pabaigti bylos nagrinėjimą teisme. Ne veltui yra teigiama, kad kuo mažesnės laimėjimo galimybės byloje, tuo didesnė tikimybė taikos sutarties¹⁰⁹. Taipogi tokiu atveju, kai byla yra sudėtinga, ginčo teisinė pusė kelia įvairių diskusijų, dažnai ir teismas yra labiau nusiteikęs būti aktyviu taikinime ir bandyti šalis sutaikyti. Juk taikos sutartis sudėtingose civilinėse bylose teismui tikrai palengvina darbą ir sumažina darbo krūvį. Tuo pačiu reikia pasakyti, kad bylose, kur ieškinio vertė yra mažesnė, dažnai irgi yra lengviau rasti kompromisą, nei tose bylose, kur ginčas kyla dėl didelės vertės turto.

Taip pat yra išskiriami įvairūs **visuomeniniai** veiksniai, kurie gal įtakoti taikos sutarties sudarymą. Jei ginčas teisme yra tarp šalių, kurios abi priklauso vienai visuomenės grupei (pavyzdžiui, šeimai, yra giminės ar kaimynai) ir net ginčą išsprendus teisme vis tiek abiem pusėms reikės toliau bendrauti, tikrai yra didesnė tikimybė, jog šalys bandys taikiai susitarti ir pasiekti socialinę taiką ginče. Be to, tartis gali pastūmėti ir kitų tos visuomenės grupės narių įtaka ir spaudimas. Juk ginčas tokiose bylose kartu įtakoja atmosferą visoje grupėje, ne tik tarp konkrečių dviejų ginčo šalių teisme. Tuo tarpu, jei ginčo šalys žino, jog daugiau joms nereikės bendrauti ar viena iš šalių nori pasitraukti iš konkrečios visuomenės grupės (pavyzdžiui, iš asociacijos), tai gali būti šalys nesuinteresuotos tartis, o siekti ginčytis „iki galo“ ir sužinoti, kuri iš šalių vis dėlto yra teisi.

¹⁰⁸ GOTTWALD P. Die Bewältigung privater Konflikte im gerichtlichen Verfahren. ZZP, Band 95, 1982, p.252.

¹⁰⁹ KININGER E. Theorie und Soziologie des zivilgerichtlichen Verfahrens. Berlin, 1980, p.76.

Taip pat civilinės bylos pasibaigimą taikos sutartimi gali įtakoti šalių padėtis visuomenėje, išsilavinimas, gyvenimo stilius ir panašiai¹¹⁰. Be to, šalių prestižas visuomenėje gali tapti priežastimi taikytis teisme. Jei apie bylos nagrinėjimą yra pranešama ir spaudoje, apie tai yra diskutuojama viešumoje, dažnai gali būti šalims geriau taikiai susitarti ir taip bylą greičiau pabaigti.

Taipogi yra teigiama, kad galimybę šalims teisme susitaikyti gali įtakoti konkrečios vietovės **tradicijos**. Ilgą laiką jau yra pastebėta, kad Azijos valstybėse susitaikoma teisme ar net bylai dar nepatekus į teismą žymiai dažniau nei Europos šalyse ar Šiaurės Amerikoje. Tai galima paaiškinti tuo, jog tiek Japonijoje ar Kinijoje jau nuo seno yra labai svarbu harmoningas visuomenės narių bendravimas, o ginčai tarp asmenų yra visos visuomenės netoleruojami. Ilgas bylinėjimasis reiškia nepagarbą ir gali smarkiai pakenkti asmens padėčiai visuomenėje. Tad ir šiais laikais Azijoje paprastai asmenys nėra suinteresuoti ilgai konfliktuoti, stengiasi kuo greičiau pasiekti kompromisą¹¹¹. Pavyzdžiui, Japonijoje net ir dabar dažnai yra teigiama, jog advokato turėjimas byloje gali labai paaštrinti konfliktą. Taip pat šeimos teisinių santykių paprastai yra laikomos gana gėdingomis, tad dažniausia stengiamasi tokius ginčus spręsti pačioje šeimoje, pasitelkiant gimines, kitus autoritetingus asmenis¹¹². Be to, teismui imtis priemonių šalims sutaikyti yra lengviau tose valstybėse, kur teismais yra labai pasitikima ir laikomasi nuomonės, kad teisėjas yra autoritetas, į kurio kiekvieną teiginį reikia įsiklausyti. Tuo tarpu valstybėse, kuriose teismai yra nuolat kritikuojami, vis kalbama, kad teisėjams trūksta kvalifikacijos ir panašiai, taikyti šalis teismui yra sunkiau.

Teisės psichologijoje yra taip pat pripažįstama, kad bylos baigtį teisme įtakoja ir **asmeniniai** veiksniai. Juk vieniems asmenims bylos nagrinėjimas teisme kainuoja daug nervų, visą laiką jie jaučia įtampą ir nori tik ramybės gyvenime, kitiems, atvirkščiai, patinka stresas, rizika ir kartais teismo procesas

¹¹⁰ Cit.Op. 101.p.296.

¹¹¹ INOUE H. Der Zivilprozeß – als gleichberechtigtes Dialogverfahren. ZJP, Band 98, 1985, p.386.

¹¹² MURAYAMA M. Does a lawyer make a difference? Effects of a lawyer on mediation outcome in Japan. International Journal of Law, Policy and the family (13), 1999, p.60.

tampa savotišku gyvenimo būdu¹¹³. Taip pat manytume, kad ir kiekvieno teisėjo darbo stilius turi įtakos taikinimui. Juk kiekvienas teisėjas yra žmogus, turi savo stipriųjų ir silpnųjų pusių. Vienas turi daugiau kantrybės, moka išklaudyti abi puses, tuo tarpu kitas teisėjas gali turėti visiškai kitokius charakterio bruožus.

¹¹³ Cit.Op.92. p.75.

II DALIS. TAIKINIMAS – TEISMO POSĖDŽIO DALIS

1. Teismo taikinimo samprata ir santykis su neteisminiu taikinimu

Civilinio proceso teisės doktrinoje, taip pat praktikoje vis daugiau yra diskutuojama apie būtinybę bandyti šalis pradžioje sutaukinti, o ne iš karto bandyti tik nustatyti tiesą byloje. Kalbama apie taikinimą teisme tiek nacionaliniu lygmeniu, tiek tarptautiniu. Pavyzdžiui, ir pirmoji Europos teisėjų konferencija, vykusį 2003 metais Prancūzijos Strasbūro mieste, buvo skirta ankstyvam ginčų sprendimui ir teisėjų vaidmeniui. Šios konferencijos išvadose buvo pasakyta, jog valstybės ir patys teisėjai turi ne tik imtis priemonių, kad ginčai būtų kuo greičiau ir lengviau išsprendžiami, bet ir skatinti, kad būtų susitariama taikiai tiek teisme, tiek dar prieš ieškinį pareiškiant teisme. Teisėjai turi išmanyti alternatyvių ginčų sprendimo procedūrų technikas¹¹⁴. Tačiau reikia pripažinti, jog apie esmę teismo taikinimo, apie jo galimas formas nėra labai daug kalbama. Europos Sąjungos valstybėse narėse egzistuojančius teismo taikinimo būdus trumpai bandė apžvelgti 2002 m. balandžio 19 d. Europos Komisijos pristatyta „Žalioji knyga“ dėl alternatyvių ginčų sprendimo būdų civilinėse ir komercinėse bylose¹¹⁵. Tačiau reikia turėti omenyje, kad nuo to laiko Europos Sąjungą papildė net dvylika naujų valstybių narių, tarp kurių yra ir Lietuva.

Tradiciškai teismui yra būdinga autokratinis bylos nagrinėjimas ir teismo sprendimo priėmimas (teisimas). Norėdama laimėti bylą, kiekviena iš ginčo šalių privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi. Tad visas procesas yra vykdomas laikantis griežtų proceso įstatymuose

¹¹⁴ First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Conclusions. Žiūrėta [2008-05-11] Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges>

¹¹⁵ European Commission Green Paper „On Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law“ Žiūrėta [2008-05-16] Prieiga per internetą: http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/gpr/2002/com2002_0196en01.pdf

nustatytų taisyklių. Yra vartojamos tokios kategorijos kaip civilinės bylos laimėjimas ar jos pralaimėjimas.

Tuo tarpu teisminis taikinimas nėra teismas, nėra teismo procesas įprasta šių žodžių prasme¹¹⁶. Tai yra alternatyva tradiciniam bylos išsprendimui, kai šalys yra raginamos ir skatinamos spręsti ginčą gražiuoju ir savarankiškai ir leidžiama pačioms ginčo šalims susivokti, kas yra teisinga. Taikinimo procedūros įtraukimas į teisminį civilinį procesą turi skatinti mąstymą, kad bylos nagrinėjimas gali baigtis ne tik autoritetingu teismo sprendimu, bet ir kitais būdais.

Jau civilinės bylos iškėlimas ir paties civilinio proceso pradžia reiškia tam tikrą konfrontaciją tarp ginčo šalių ir procesiniai dokumentai kaip tik ir yra skirti išreikšti skirtingas pozicijas. Galima teigti, jog būtent teisminis taikinimas turi sudaryti galimybes šalims ir teismui, taip pat šalims tarpusavyje atvirai ir argumentuotai bendradarbiauti, padeda išklaudyti abejas ginčo puses¹¹⁷. Be to, taikinimo metu bandoma šalims pasakyti, jog yra nebūtina galvoti tik apie kaltųjų paiešką dėl įvykių praeityje, tačiau galima galvoti ir apie ateitį, kad iškilę konfliktai nepasikartotų.

Manytume, jog teisminį taikinimą galima būtų apibūdinti kaip privalomą arba neprivalomą procedūrą bylos nagrinėjimo teisme metu, kai šalys, padedamos teismo, siekia susitarti ir taip pabaigti bylos nagrinėjimą teisme. Dažniausia yra siekiama, kad šalys taikiai susitartų ir būtų pasirašoma taikos sutartis. Tačiau vis dėlto manytume, jog pačią taikinimo procedūrą teisme reiktų laikyti sėkminga ir tais atvejais, kai ieškovas jos metu nutaria atsiimti ar atsisakyti ieškinio, atsakovas pripažinti pareikštą ieškinį.

Juk tokiu atveju yra pasiekama, kad byla yra pabaigiama be teismo sprendimo, o šalys daugiau neturi reikalavimų viena kitai dėl ginčo objekto. Ieškinio atsiėmimo atveju yra būtinas atsakovo sutikimas. Tad galima tikėtis, jog šalys susitarė už teismo durų ir nebus vėliau pareiškiamas ieškinys dėl to paties dalyko tuo pačiu pagrindu. Be to, juk taikinimo metu šalis gali pamatyti,

¹¹⁶ SIMAITIS R. Teisminis sutaukymas. Teisė, 2004 (52), p.98.

¹¹⁷ WASSERMANN R. Der soziale Zivilprozeß. Darmstadt, 1978, p.49.

kad vis dėlto reikalavimas yra tikrai nepagrįstas ar kaip tik, kad priešinga pusė yra visiškai teisi. Ieškinio pripažinimo atveju, nors ir yra priimamas teismo sprendimas, tačiau teismas gali surašyti sutrumpintus motyvus, nuspręsti baigti bylos nagrinėjimą iš esmės, žymiai palengvėja įrodinėjimo procesas. Tiek sudaryta taikos sutartis tarp šalių, tiek ir ieškinio atsisakymas ar atsakovo ieškinio pripažinimas nebus patvirtintas, jei tai prieštarautų imperatyvioms teisės normoms ar viešajai tvarkai. Taip pat tiek vienos iš šalies vienašališkų veiksmų pagrindu, tiek ir šalims sudarius taikos sutartį, bylos nagrinėjimas baigiamas greičiau, teismams yra sumažinamas darbo krūvis.

Taikus susitarimas tarp šalių gali būti pasiekiamas įvairiais būdais, bet prieš kalbant apie atskiras teismo taikinimo formas, yra būtina aptarti **teismo ir neteismo** taikinimo santykį bei skirtumus.

Neteisminis taikinimas yra dar vadinamas izoliuotu taikinimu, nes čia jokios reikšmės neturi teisėjas ir jis vyksta ne teisme, siekiant, kad iš viso būtų galima išvengti teismo proceso, praktikoje tai gali vadintis įvairiai: mediacija, derybomis ir panašiai. Bendrai dar dažnai yra vartojama alternatyvių ginčo sprendimo būdų (angl. *alternative dispute resolution, ADR*) sąvoka.

Civilinio proceso teisės teorijoje paprastai yra išskiriamos dvi sąvokos: taikinimas ir tarpininkavimas¹¹⁸. Taikinimas (angl. *Conciliation*, vok. *Schlichtung*) apibūdinamas kaip procedūra, kai ginčo šalys su trečiojo asmens pagalba bando pasiekti taikų susitarimą. Tuo tarpu tarpininkavimas (angl. *Mediation*, vok. *Vermittlung*) yra ginčo šalių derybos, tarpininkaujant jų pasirinktam asmeniui. Kaip pagrindinis skirtumas tarp šių dviejų sąvokų yra pateikiama tai, jog taikintojas gali pateikti pasiūlymą dėl taikaus susitarimo konkrečių sąlygų, o tarpininkavimo atveju šalys pačios turi ieškoti ginčo sprendimo būdų ir tarpininkas tik skatina šalis derėtis. Be to, kai kurie autoriai teigia, jog taikintojas paprastai yra didelį autoritetą visuomenėje turintis

¹¹⁸ KATZENMEIER C. Zivilprozeß und außergerichtliche Streitbeilegung. ZZP, Band 115, 2002, p.56.

asmuo, tuo tarpu tarpininku gali būti kiekvienas asmuo¹¹⁹. Manytume, jog kalbant apie neteisminius būdus pasiekti taikų susitarimą, šios dvi sąvokos turi tik visiškai nežymius skirtumus, tad toliau bus vartojama neteisminio taikinimo sąvoka, kaip apimanti visus būdus, kuriais siekiama taikiai susitarti ne teisme. Kalbant apie taikinimą teisme, tikrai reiktų vartoti taikinimo, o ne tarpininkavimo sąvoką. Juk šiuo atveju teismas kaip autoritetinga valstybės institucija imasi priemonių, kad jau kilęs ginčas būtų išspręstas taikiai.

Paprastai neteisminio taikinimo paslaugas teikia komercinio arbitražo teismai¹²⁰, mediatorių įstaigos. Be to, pastebėtina, kad ginčą nagrinėjant arbitraže irgi galima sudaryti taikos sutartį, tad ir arbitras gali pasiūlyti šalims susitarti taikiai ir taip sureguliuoti ginčą. Taipogi padėti susitaikyti gali ir tam tikros institucijos ar specialistai, kaip pavyzdžiui, vartotojų organizacijos, šeimos psichologai ir panašiai. Tačiau prie neteisminio taikinimo reikia priskirti ir tuos atvejus, kai šalys pačios derisi, siekdamos taikiai išspręsti kilusį ginčą.

Neteisminis taikinimas dažnai vyksta dažniausia vis tiek pagal tam tikras formalias taisykles, nors šalys pačios pasirenka, koks asmuo atliks taikintojo funkcijas, kada ir kur pats taikymas vyks. Taikinimas ne teisme gali būti atliekamas vadovaujantis Jungtinių Tautų Tarptautinės prekybos teisės komisijos (Uncitral) taikinimo procedūros taisyklėmis¹²¹, pačios tarpininkavimo institucijos reglamentu, vienos arba abiejų ginčo šalių tam kartui parengtomis bei tarpusavyje suderintomis taisyklėmis arba bet koku kitu abiem šalims priimtinu būdu. Dažniausia sėkmingas neteisminis taikinimas baigiasi rekomendacijomis ar tam tikra sutartimi tarp šalių. Tik šalys pačios po to nusprendžia, ar tokį susitarimą patvirtinti kaip taikos sutartį teisme. Pabrėžtina, jog tik teismo patvirtintas taikus susitarimas turi *res iudicata* galią, tačiau nepriklausomai nuo to, patvirtintas sutartis teismo ar ne,

¹¹⁹ DUVE C. Mediation und Vergleich im Prozeß. Eine Darstellung am Beispiel des Special Master in den USA. Köln, 1999, p.243.

¹²⁰ Pavyzdžiui, yra Vilniaus komercinio arbitražo teismo tarpininkavimo ir taikinimo procedūrų reglamentas. Žiūrėta [2008-05-21]. Prieiga per internetą: <http://www.arbitrazas.lt/index.php?handler=lt.tarpininkavimas>

¹²¹ 2002-11-19 Uncitral Model Law on International Commercial Conciliation. Žiūrėta [2008-05-21] Prieiga per internetą: <http://www.uncitral.org>

teisėtai sudaryta ir galiojanti taikos sutartis kaip ir bet kuris kita civilinė sutartis šalims turi įstatymo galią ir turi būti vykdoma.

Būtina taip pat pasakyti, jog neteisminiame taikinime tarpininkas paprastai neturi galimybės priimti vėliau sprendimą ginče, skirtingai nei teisėjas, jei jam nepavyksta sutaisyti šalių. Tik kai kada, kai šalys su tuo sutinka, tarpininkas gali būti paskirtas arbitru arbitražo procese. Be to, neteisminiu taikinimu visada yra bandoma pasiekti, kad galima būtų iš viso užkirsti kelią teisminiam procesui, tuo tarpu, jei bandoma susitaikyti teisme, tai siekiama kuo greičiau taikiai išspręsti jau esantį teisminį ginčą. Taipogi svarbu, jog, palygint su teisminiu taikinimu, neteisminis vyksta tik abiem ginčo šalims sutarus bandyti ginčą išspręsti ne teisme. Tad nėra jokio privalomumo.

Tačiau gali būti ir išimčių, kai šalys pagal įstatymus privalo dalyvauti neteisminiame taikinime ir tik nesugebėjus jame susitaikyti, yra galima pareikšti teisme ieškinį. Lietuvoje tokios tvarkos iki šiol negalima sutikti, tačiau, pavyzdžiui, Vokietijoje nuo 2000 metų kai kurių kategorijų byloms panaši tvarka yra taikoma. Kadangi toks neteisminis taikinimas įtakoja galimybę pareikšti ieškinį teisme ir galimybes vykdyti taikinimą teisme, trumpai aptarsime teisinį reguliavimą Vokietijoje.

Vokietijos civilinio proceso kodekso įgyvendinimo įstatymo (vok. *EGZPO*)¹²² 15a straipsnis šiuo metu teigia, kad kiekviena Vokietijos Žemė gali nustatyti, kad ieškinį dėl tam tikrų reikalavimų galima pareikšti tik tada, jei buvo taikomas neteisminis taikinimas konkrečios Žemės įsteigtoje taikinimo įstaigoje ar pas kitą Žemės oficialiai pripažintą taikintoją¹²³. Tokia procedūra gali būti taikoma turtiniams ginčams iki 750 Eurų, tam tikriems ginčams tarp kaimynų, taipogi byloms dėl garbės ir orumo įžeidimo ne viešojo informavimo priemonėse. Be to, aptariamas reguliavimas nėra taikomas šeimos teisinių santykių byloms, bei, kai piniginiams reikalavimams nagrinėjamiems teismo įsakymo ar dokumentinio proceso tvarka. Dažnai yra nustatyta, jog privalomas ikiteisminis taikinimas turi įvykti tik, jei abi šalys savo gyvenamąją vietą ar

¹²² Zivilprozessordnung mit Einführungsgesetz. München, 2007.

¹²³ STICKELBROCK B. Gütliche Streitbeilegung. Juristische Zeitung, 2002, p.634.

buveinę turi toje pačioje Vokietijos žemėje. Pats taikinimas gali trukti iki trijų mėnesių ir pati taikinimo procedūra paprastai nėra reglamentuojama. Jei pavyksta susitarti, tai sutartis tarp šalių įgauna tokią pačią galią kaip ir taikos sutartis, sudaryta teisme, o jei šalys toliau tarpusavy konfliktuoja, gali būti pareiškiamas ieškinys teisme.

Suprantama, kad tokiu privalomu ikiteisminiu taikinimo procesu yra siekiama pirmiausia palengvinti darbo krūvius teismams, jog ginčai dėl nedidelių sumų būtų pirmiausia sprendžiami už teismo durų. Be to, Vokietijos įstatymų leidėjas siekė skatinti žmonių sąmoningumą alternatyvių ginčų sprendimo būdų atžvilgiu¹²⁴. Vis dėlto manytume, kad reiktų sutikti su minėto reguliavimo kritikais, kurie teigia, jog toks privalomas ikiteisminis taikinimas turi nemažai neigiamų bruožų.

Dauguma privalomo ikiteisminio taikinimo trūkumų pasireiškia, jei šalims vis dėlto nepasiseka susitarti gražiuoju. Tokiu atveju akivaizdu, kad tikrai pailgėja visas procesas. Juk trys mėnesiai privalomo ikiteisminio taikinimo yra tikrai gana ilgas laiko tarpas. Be to, šalims tikrai padidėja išlaidos, nes dažniausia šalys būna atstovaujamos jau ikiteisminiame taikinime bei dažnai egzistuoja tam tikras mokestis pačiai taikinimo įstaigai. Reikia pasakyti, kad iki šiol Vokietijoje tokia sistema didelio pasisekimo nesulaukė ir nepastebėta, jog iš tikro į teismus patektų mažiau civilinių bylų, nes gana maža dalis bylų ir turi pirmiausia praeiti ikiteisminį taikinimą, be to, dažnai, nepavykus susitarti, vis tiek ginčas patenka į teismą. Labai aiškiai yra Vokietijoje matoma, kad po privalomo neteisminio taikinimo proceso taikymo pradžios smarkiai padaugėjo pareiškimų išduoti teismo įsakymą dėl reikalavimų, susijusių su nedidelėmis piniginėmis sumomis, ir taip išvengiant taikinimo procedūros¹²⁵. Be to, ta aplinkybė, jog yra nenumatyta, jog laikinosios apsaugos priemonės gali būti taikomos šios procedūros metu, taipogi prisideda prie ikiteisminio taikinimo proceso nepopuliarumo¹²⁶.

¹²⁴ Ten pat, p.637.

¹²⁵ RÖHL K., Weiß M. Die obligatorische Streitschlichtung in der Praxis. Münster, 2005, p.280.

¹²⁶ HOYNINGEN-HUENE D. Außergerichtliche Konfliktbehandlung in den Niederlanden und Deutschland. München, 2000, p.165.

Manytume, jog ikiteisminis taikinimas turi likti neprivalomas ir gali būtų taikomas, kai to pageidauja abi ginčo šalys. Be to, gali dažnai kilti klausimas, kodėl būtent viena ar kita institucija gali vykdyti privalomąjį taikinimą, ginčo šalys gali manyti, kad jiems yra labai ribojama teisė kreiptis į teismą. Skatinti naudotis alternatyviais ginčų sprendimo būdais galima nenustatant, kad jie šalims privalomi, o daugiau informuojant gyventojus apie įvairius būdus, galinčius padėti išspręsti ginčą, taip pat tai skatinant finansinėmis priemonėmis ir panašiai.

Galiausia reikia pasakyti, jog ir Vokietijoje buvo greitai pamatyta, kad vien privalomas ikiteisminis taikinimas problemų neišsprendžia ir turi būti būtent teisiniame civiliniame procese kreipiamas dėmesys sutaukinimui¹²⁷. Tad jau 2002 metais buvo pakeistas Vokietijos civilinio proceso kodeksas, suteikiant daugiau galių teismui, siekiant šalis sutaukyti jau patekus ginčui į teismą.

Galima dar atkreipti dėmesį, kad nemažai autorių įvairiose pasaulio šalyse ilgą laiką buvo tik neteisminio taikinimo šalininkai ir laikėsi skeptiškos nuomonės teismo taikinimo atžvilgiu. Tai buvo ypač pastebima XX a. pirmoje pusėje. Pagrindinis jų motyvas buvo tai, jog, jų manymu, teismo taikinimo vykdymas sukelia nuojautą byloje dalyvaujantiems asmenims, kad teisėjui yra per sunku priimti teismo sprendimą pagal teisės normas ir yra pasirenkamas lengvesnis kelias, t.y. bandymas sutaukyti šalis¹²⁸. Tad tik neteisminis taikinimas yra visiškai tinkamas būdas pasiekti taiką tarp ginčo šalių. Tokiu atveju teisėjas gali išlikti visiškai nešališkas ir susikoncentruoti tik į teisės klausimus.

Manytume, kad toks požiūris neatitinka tikrovės ir teismų darbo realijų. Reiktų sutikti su dar XIX a. mokslininko W.H. Puchta išsakyta mintimi, jog „taikinimas yra tokia pat sunki ir net kartais sunkesnė nei teismas veikla“¹²⁹. Tad bandymas sutaukyti ginčo šalis tikrai nėra nusisukimas ar prasilenkimas su

¹²⁷ BAHLMANN A. ZPO – Reform 2002: Stärkung der ersten Instanz ? Eine Untersuchung zu §139 und 278 ZPO. Frankfurt am Main, 2006, p.169.

¹²⁸ RÖHL K. Erfahrungen mit Güteverfahren. Deutsche Richterzeitung, 1983, p.92.

¹²⁹ Ten pat, p.94.

teise, o yra viena iš teisėjų veiklos formų, kuri yra tiek pat svarbi kaip ir teisėto ir pagrįsto teismo sprendimo priėmimas. Toliau kaip tik ir bus kalbama apie galimas teismo taikinimo formas.

2. Teismo taikinimo formos

Civilinio proceso teisės doktrinoje nėra daug dėmesio skiriama atskiroms teismo taikinimo formoms ir paprastai nėra bandoma jas rūšiuoti pagal įvairius kriterijus. Galbūt tokį požiūrį įtakoja ir tai, jog taikinimo formos šiuo metu gana greitai kinta ir įstatymų leidėjai įvairiose šalyse vis griebiau įvairiausių priemonių, skatinančių šalis susitaikyti. Manytume, vis dėlto yra būtina nors trumpai aptarti pasaulyje dažniausiai pasitaikančias teismo sutaikymo formas.

Pirmiausia galima kalbėti apie **privalomąjį ir neprivalomąjį** teismo sutaikymą. Privalomasis taikymas pasireiškia tuo, jog įstatyme yra nustatytas privalomas bylos teisme etapas, kurio metu teismas privalo vykdyti šalių sutaikymo procedūrą ir tik nepavykus šalių susitaikyti turi būti dedamos visos pastangos priimti teisėtą ir pagrįstą teismo sprendimą. Tad teismas yra įpareigotas imtis sutaikymo veiksnių ir tik išimtiniais atvejais, pavyzdžiui, kai ginčo pobūdis neleidžia sudaryti taikos sutartį, galima tokios procedūros atsisakyti. Pati taikinimo procedūra gali būti integruota į teismo posėdį arba gali būti vykdoma iš viso atskirai, kaip visiškai savarankiškas bylos nagrinėjimo etapas. Privalomąjį teismo taikinimą galima sutikti, pavyzdžiui, Danijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Graikijoje, daugelyje Šveicarijos kantonų¹³⁰. Antai Prancūzijos naujojo civilinio proceso kodekso¹³¹ 21 straipsnyje teigiama, kad teismo viena iš pareigų bylą nagrinėjant teisme yra

¹³⁰European Commission Green Paper „On Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law“. http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/gpr/2002/com2002_0196en01.pdf; STÜRNER R. Formen der konsensualen Prozessbeendigung in den europäischen Zivilprozessrechten. Konsensuale Streitbeilegung, Akademisches Symposium zu Ehren von P. Schlosser, 2001, p. 9.

¹³¹ French code of civil procedure, published 15th September, 2003. Žiūrėta [2008-11-03] Prieiga per internetą: http://www.lexinter.net/ENGLISH/code_of_civil_procedure.htm

sutaikyti šalis. Panašią nuostatą galima rasti ir Estijos civilinio proceso kodekso 4 straipsnio 4 dalyje, joje yra sakoma, jog teismas privalo procese imtis visų įmanomų priemonių, kad civilinę bylą būtų galima užbaigti taikiai.

Privalomojo teismo sutaikymo forma pasirinkta ir Lietuvoje, nes pagal civilinio proceso kodekso 230 straipsnio 1 dalį taikinimo procedūra yra privaloma parengiamojo teismo posėdžio dalis. Be to, pagal Civilinio proceso kodekso 159 straipsnio 1 dalį posėdžio primininkas privalo imtis priemonių šalims sutaikyti.

Apie neprivalomąjį teisminį taikinimą galima kalbėti tuomet, kai teisės aktai numato tik bendro pobūdžio nuostatą, jog turi būti skatinamas taikus susitarimas tarp šalių. Teisėjai neprivalo kiekvienoje civilinėje byloje, bet tik gali savo nuožiūra bandyti šalis sutaikyti. Tokiu atveju nėra ir konkretaus etapo, kada turi būti vykdoma taikinimo procedūra. Aptarta situacija šiuo metu egzistuoja, pavyzdžiui, Austrijoje, Italijoje, Ispanijoje, Latvijoje, Anglijoje, Portugalijoje ar Rusijoje. Be to, galima paminėti, jog projekte dėl galimo bendro Europos civilinio proceso, kurį parengė Belgijos teisės profesorius M. Storme^o vadovaujama darbo grupė, teigiama, kad teismas gali imtis priemonių šalims sutaikyti¹³². Tad nėra numatyta jokios privalomo pobūdžio taikinimo procedūros.

Nors privalomą taikinimą teisiniame civiliniame procese galima rasti tikrai tik nedaugelyje šalių, tačiau reikia atkreipti dėmesį, jog daugelyje šalių egzistuoja privalomasis taikinimas tam tikrų atskirų kategorijų bylose, dažniausiai šeimos ir darbo teisinių santykių bylose. Tokia situacija yra susiklosčius Italijoje, Ispanijoje, Austrijoje, Portugalijoje¹³³. Pavyzdžiui, Austrijos civilinio proceso kodekse yra pasakyta, jog kiekvienoje santuokos nutraukimo byloje turi įvykti taikinimo procedūra¹³⁴. Tuo tarpu Italijos civilinio proceso kodekse yra numatyta speciali taikinimo procedūra ir šeimos

¹³² LEMKEN E. Diskussionsbericht zum europäischen Zivilprozeßrecht. ZZP, Band 109, 1996, p. 345.

¹³³ STÜRNER R. Cit.op.130, p.11.

¹³⁴ STUEBER J. Grundfragen zum Prozeßvergleich aus deutscher und österreichischer Sicht. Osnabrück, 2001, p.10.

teisinių santykių bylose, susijusiose su nepilnamečiais vaikais bei, pavyzdžiui, ginčiuose, kylančiuose iš nuomos ar žemės ūkio teisinių santykių¹³⁵.

Manytume, jog šiais laikais reiktų kalbėti apie taikinimą kaip apie pareigą, o ne tik kaip apie galimybę civilinę bylą nagrinėjant teisme. Privalomumas taikinimo procedūros labiau įpareigoja teisumą bandyti sutaukyti šalis, o ne tik formaliai pasakyti, kad yra įmanoma byloje sudaryti taikos sutartį. Be to, patys byloje dalyvaujantys asmenys tokiu atveju supranta, jog teismas nėra tik institucija, kuri priima sprendimą, bet ir vieta, kur dar galima bandyti susitaikyti.

Taipogi teisminį taikinimą galima skirstyti pagal tai, **kas atlieka** sutaukinimo veiksmus. Pirmiausia tai aišku galima išskirti taikinimą, kurį vykdo pats teisėjas, kuriam paskirtas konkrečios civilinės bylos nagrinėjimas. Tokia teismo sutaukymo forma yra sutinkama kiekvienoje valstybėje, tik vienos teisėjas gali būti aktyvus, siekiant šalių susitaikymo, kitose neturi didelių galių taikymo srityje. Apie šią taikinimo formą kaip tik daugiausia ir kalbama šiame darbe.

Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Rusijoje, Graikijoje, Italijoje, galima sutikti ir taikos teisėjo sąvoką. Tačiau šie teisėjai ir patys taikos teismai daugiausia yra skirti operatyviai išspręsti sąlygiškai nesudėtingus civilinius teisinius ginčus. Suprantama, jog smulkiuose ginčiuose yra taipogi svarbu šalis sutaukyti ir tokiu būdu išspręsti kilusi konfliktą, tad teisėjai tokio pobūdžio bylose dažnai turi pareigą bandyti sutaukyti ginčo šalis. Tačiau, pavyzdžiui, bent jau Rusijoje yra nenustatytas joks mechanizmas, suteikiantis galimybę taikos teisėjui veiksmingai padėti šalims pasiekti taikų ginčo sprendimą ir sudaryti taikos sutartį¹³⁶. Tad dažnai pavadinimas taikos teisėjas nereiškia, jog šio teisėjo tikslas yra sutaukyti šalis.

Ginčas, kad būtų atliekami sutaukymo veiksmai, gali būti perduodamas ir kitam teisėjui ar teismo pareigūnui. Paprastai ši forma taikoma tik gavus

¹³⁵An outline of the Italian legislation on alternative dispute resolution. Žiūrėta [2008-11-18] Prieiga per internetą: http://www.giustizia.it/sito_trad_inglese/pol_int/coop/en_risol_contr.htm]

¹³⁶KAMINSKIENĖ N. Taikos teisėjo institutas Rusijos Federacijos civiliniame procese. Tarptautinės konferencijos „Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai“ medžiaga. Vilnius, 2006, p.64.

abiejų šalių sutikimą. Tuo metu teisminis bylos nagrinėjimas yra sustabdomas arba atidedamas, o jei šalims nepavyksta susitarti, byla vėl gražinama bylą nagrinėjančiam teisėjui. Tokią formą galima rasti šiuo metu įvairiose pasaulio šalyse ir dažniausia ši forma vadinama mediacija¹³⁷. Rusijos Federacijoje, pavyzdžiui, panaši taikinimo forma yra taikoma arbitražo teismuose, kurie sprendžia ginčus dėl komercinių teisinių santykių. Tokiose bylose gali būti paskiriamas atskiras teisėjas-arbitras, kuris turėtų padėti šalims taikiai susitarti¹³⁸. Lietuvoje teisminė mediacija taip pat yra jau žinoma ir jau kuris laikas taikoma kai kuriuose teismuose, be to, nuo 2008 m. liepos 31 d. įsigaliojo LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas¹³⁹. Plačiau apie šią taikinimo formą bus kalbama paskutinėje šio darbo dalyje.

Ginčo šalis gali būti teismo siunčiamos ir pas tarpininkus, kurie nėra teisėjai ar teismo pareigūnai. Šios sutaikymo formos įvairių atmainų galima rasti Belgijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Švedijoje, Ispanijoje, Rusijoje, JAV ir daugelyje kitų valstybių. Kartais toks taikinimo būdas yra numatomas netgi kaip privalomas, tad teismas privalo įpareigoti šalis kreiptis pagalbos į tarpininkus. Reiktų pabrėžti, kad tai nėra teisminis sutaikymas tikraja ta žodžio prasme, veikiau neteisminis sutaikymas, tiesiogiai susijęs su civilinės bylos nagrinėjimu teisme¹⁴⁰. Dažnai ši forma yra taikoma šeimos teisinių santykių bylose. Pavyzdžiui, Vokietijoje teismas santuokos nutraukimo bylose turi pasiūlyti kreiptis į šeimos psichologus, bylose dėl nepilnamečių globos ar rūpybos bylose pasiūlyti kreiptis į jaunimo pagalbos centrus. Manytume, jog Lietuvoje teismai taipogi gali rekomenduoti šalims kreiptis į panašų tarpininką, nors tai tiesiogiai Civilinio proceso kodekse ir nėra įtvirtinta. Tai lemia teismui suteikta išaiškinimo pareiga.

¹³⁷ FEIX K. Die Verankerung einvernehmlicher Streitbeilegung im deutschen Zivilprozessrecht: Grundfragen zum Nutzen zivilverfahrensrechtlicher Regelungen für die Förderung einer konsensorientierten Streitkultur. Bonn, 2004, p.35.

¹³⁸ YAKOVLEV V. Why judges must help parties to achieve prompt settlement of disputes? First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Žiūrėta [2008-11-22] Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges>

¹³⁹ Valstybės žinios, 2008, Nr.87– 3462.

¹⁴⁰ SIMAITIS R. Teisminis sutaikymas. Teisė, 2004 (52), p.99

3. Parengiamojo teismo posėdžio reikšmė sutaikymui

Civilinio proceso teisės moksle šiuo metu dažniausiai yra laikomasi nuomonės, kad šalių sutaikinimui daugiausia dėmesio turi būti skiriama pasirengimo teisminiam nagrinėjimui metu. Tai galima paaiškinti tuo, kad iš psichologinės pusės taikiai išspręsti susidariusį ginčą yra didesnė galimybė pradžioje nesutarimo, o ne jau nagrinėjant jį iš esmės, kai ginčas yra jau smarkiai paaštrėjęs¹⁴¹. Negalima nesutikti su tokia nuomone, juk užbaigus ginčą dar rengiantis bylos teisminiam nagrinėjimui yra taupomas tiek valstybės, tiek asmenų lėšos ir laikas. Be to, aplinkybė, kad ginčas, kuriame galima išvėlyti sutaikymo galimybę, iš karto „nenukeliauja“ į bylos nagrinėjimo stadiją, tiek teisėją, tiek bylininkus turėtų priversti svarstyti kitus, nepriverstinius ginčo sprendimo ir bylos baigimo variantus, tarp jų ir galimą taikų susitarimą. Tad esant tinkamai pasirengimo teisminiam nagrinėjimui reglamentacijai ir įgyvendinimui, galimas ir toks atvejis, kad teismo bylos nagrinėjimo neprireiks iš viso, nes ginčo šalys, įvertinę savo pozicijų tvirtumą, galimas išlaidas ir kitus situacijos ypatumus, nuspręš savo ginčą baigti taikos sutarties sudarymu.

Galima tikrai teigti, jog ir Lietuvos civiliniame procese laikomasi aptartos koncepcijos, nes būtent rengiantis teisminiam nagrinėjimui teisme turi būti skiriamas didelis dėmesys galimybėms sutaikyti ginčo šalis. Be to, teigiama, jog pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijai keliami uždaviniai yra ne tik garantuoti, kad būtų galutinai suformuluoti šalių reikalavimai ir atsikirtimai ir, kad būtų nurodyti visi įrodymai ir aplinkybės, kuriais grindžiami šalių reikalavimai ir atsikirtimai, tačiau ir, kad būtų mėginama pasiekti, jog tarp šalių būtų sudaryta taikos sutartis¹⁴². Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų

¹⁴¹ GOTTWALD P., SCHWAB K.H., *Zivilprozessrecht*. München, 2004, p.694.

¹⁴² NEKROŠIUS V. Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Justitia* 2004/1, p.2.

valstybių, rengtis teisminiam civilinės bylos nagrinėjimui galima dviem būdais: raštu arba žodžiu. Kurią iš šių dviejų formų pasirinkti konkrečiu atveju, sprendžia teismas.

Pasirengimo teisminiam nagrinėjimui paruošiamųjų dokumentų būdu esmė yra tai, jog rengiantis bylą nagrinėti teisme yra apsiekiama parengiamaisiais procesiniais dokumentais, kuriuose kiekviena iš šalių išdėsto savo poziciją byloje. Tad šalys privalo sklandžiai suformuluoti savo prašymus, pasiūlymus ir įvertinti priešingos šalies pateiktus argumentus. Civilinio proceso kodekso 227 straipsnio 1 dalyje yra pasakyta, jog bylą nagrinėjantis teismas privalo paskirti pasirengimo nagrinėti bylą teisme paruošiamaisiais dokumentais būdą, jeigu abi šalys yra atstovaujamos advokato arba advokato padėjėjo. Be to, ši pasirengimo forma turėtų būti taikoma tais atvejais, kai juridiniams asmenims byloje atstovauja jų darbuotojai – teisininkai, turintys aukštąjį teisinį universitetinį išsilavinimą. Tad šis pasirengimo teisminiam nagrinėjimui būdas yra naudingas, kai abi šalys sugeba tinkamai teisiškai raštu formuluoti savo mintis, ir turi nemažai privalumų: byloje dalyvaujantiems asmenims nereikia atvykti į teismą, galima aiškiai matyti kitos pusės poziciją ir panašiai.

Žodinio pasirengimo teisminiam nagrinėjimui esmė yra tai, jog jis vyksta ne apsiekiant šalims parengiamaisiais dokumentais, t.y. dubliku ir tripliku, tačiau parengiamajame teismo posėdyje, tiesiogiai bendraujant teismui ir šalims ar jų atstovams. Šis teismo posėdis vyksta pagal bendrąsias proceso pirmosios instancijos teisme taisykles. Tokia pasirengimo forma turi būti taikoma tais atvejais, kai šalys nesugeba pakankamai sklandžiai išdėstyti savo argumentus raštu arba, kai taip yra galima greičiau pasirengti nagrinėti bylą teisme, arba, jeigu yra reali galimybė šalims susitaikyti ir taip užbaigti bylą teisme. Kai teismas mano, kad byloje yra galimas susitaikymas, kad yra tikslinga pabendrauti su šalimis norint geriau suprasti reikalavimų bei

atsikirtimų į juos esmę – turi būti skiriamas parengiamasis teismo posėdis¹⁴³. Reikia sutikti su nuostata, kad tik tiesiogiai bendraujant su šalimis ar jų atstovais galima kalbėti apie tikrą taikinimo procedūrą ir apie galimybę teismui imtis veiksmų sutaisyti šalis.

Labai svarbu, jog, nors ir egzistuojant pagrindams ruošti teismui nagrinėjimui raštu, vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 228 straipsnio 1 dalimi, jei teismas mato galimybę byloje sudaryti taikos, arba jeigu įstatymai įpareigoja teismą imtis priemonių šalims sutaisyti, arba mano, kad žodžiu būtų geriau ir išsamiau pasirengta nagrinėti bylą teisme, teismas turi taikyti pasirengimą teismui nagrinėjimui žodžiu ir paskirti parengiamąjį teismo posėdį. Daugiausia dėmesio šiuo atveju turėtų būti skiriama būtent galimybei sudaryti taikos sutartį byloje¹⁴⁴. Tad, jeigu teismas mano, jog yra tikrai realu konkrečiu atveju šalims susitarti, turi būti taikomas pasirengimas teismui nagrinėjimui tik žodžiu, neatsižvelgiant į tai, kad abiem pusėms atstovauja advokatai. Aiškiai matyti, kad įstatymų leidėjas teikia prioritetą šalių susitaikymui bet kuriuo atveju ir nemano, jog, jeigu šalių atstovai advokatai, tai taikinimas turi vykti daugiausia už teismo durų.

Manytume, kad vykstant pasirengimui nagrinėti bylą paruošiamųjų dokumentų būdu ir pastebėjus, jog toks pasirengimas nėra tinkamas, teismas gali skirti parengiamąjį teismo posėdį. Juk svarbiausia pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje yra tinkamai pasiruošti bylos nagrinėjimui iš esmės, kad bylą galima būtų išnagrinėti jau pirmajame teismo posėdyje ir pabandyti sutaisyti ginčo šalis.

Didžiausią galimybę šalis susitaikyti būtent parengiamajame teismo posėdyje Lietuvoje lemia tai, jog šio teismo posėdžio viena iš dalių yra taikinimo procedūra. Civilinio proceso kodekso 231 straipsnio 1 dalyje yra pasakyta, kad teismas, parengiamojo teismo posėdžio metu nustatęs ginčo esmę, pasiūlo šalims abipusių nuolaidų būdu pasiekti priimtina abiem šalims

¹⁴³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso projekto I – III dalių aiškinamasis raštas. Žiūrėta [2008-09-17] http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=147584&p_query=&p_tr2= Priega per internetą:

¹⁴⁴ Cit. Op. 137, p.2.

susitarimą ir sudaryti taikos sutartį bei imasi priemonių šalims sutaisyti. Reiktų sutikti su nuomone, jog pozityviai galima vertinti įstatymų leidėjo norą įtvirtinti būtent atskirą taikinimo procedūrą parengiamajame teismo posėdyje, o ne tik nurodant, kad teismas privalo imtis priemonių šalims sutaisyti, nes tokiu būdu teismas yra daugiau įpareigojamas bandyti aktyviai sutaisyti šalis, ne tik papasakoti apie galimybę byloje sudaryti taikos sutartį¹⁴⁵.

Be to, kalbant apie parengiamąjį teismo posėdį ir taikinimą jame, būtina atkreipti dėmesį, jog tam tikrų kategorijų bylose teismas tiesiog privalo skirti šį teismo posėdį ir imtis taikinimo veiksmų. Pagal Civilinio proceso kodekso 376 straipsnio 2 dalį teismas privalo imtis taikinimo veiksmų šeimos bylose. Taip pat šio įstatymo 415 straipsnio 2 dalyje pasakyta, kad pasirengimas darbo bylose vyksta parengiamajame teismo posėdyje. Tad ir ginčiuose, kylančiuose iš darbo teisinių santykių, teismas visada privalo imtis priemonių sutaisyti šalis. Tokios Civilinio proceso kodekso nuostatos vertintinos teigiamai, nes aptartų kategorijų bylose atkurti socialinę taiką tarp šalių yra ypač svarbu visai visuomenei. Juk ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹⁴⁶ yra pasakyta, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Tad visiems yra svarbu, jog nenutrūktų šeimos teisiniai santykiai, kilę tokio pobūdžio ginčai baigtųsi taikiai. Be to, taikus susitarimas gali sumažinti ginčo neigiamą įtaką vaikams, galbūt padėti nenutraukti darbo teisinių santykių ir panašiai.

Galima paminėti, jog ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2003 m. gruodžio 29 d. nutarime dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės, taikymo teismų praktikoje¹⁴⁷, buvo nurodyta, kad vadovaujantis civilinio proceso kodeksu pasirengimas darbo bylų nagrinėjimui vyksta išimtinai parengiamajame teismo. Tuo siekiama ne tik geriau apsaugoti dažniausiai

¹⁴⁵ GALIČ A. Das Slowenische Zivilprozessrecht zwischen Transmission, Kontinuität und Transformation. Internationale Tagung 2009 zur „Rezeption und Transmission des Zivilverfahrensrechts“ an der Ritsumeikan Law school, 2009, p. 13.

¹⁴⁶ Valstybės žinios, 1992, Nr.33-1014.

¹⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 29 d. Senato nutarimas Nr. 44 dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės, taikymo teismų praktikoje. Teismų praktika, 2004, Nr.20.

silpnesnės šalies, darbuotojo, interesus, tačiau ir pabandyti sutaisyti šalis, nes šiose bylose egzistuoja didesnis viešasis interesas išsaugoti bendradarbiavimą tarp ginčo šalių bei egzistuojančius darbo santykius. Nagrinėdamas tokias bylas teismas turi siekti, kad proceso šalys byloje sudarytų taikos sutartį.

Manytume, nereiktų sutikti su nuomone, kad taikinti yra naudingiau jau ginčo nagrinėjimo teisme eigoje, kai šalys mato, kokia linkme vyksta bylos nagrinėjimas ir gali tarsi nujausti, kaip gali baigtis byla, o ne pačioje proceso pradžioje¹⁴⁸. Tai, kad būtent parengiamajame teismo posėdyje vyksta taikinimo procedūra galima vertinti tik pozityviai, nes, kaip jau minėta, konfliktas tarp šalių dar nėra pasiekęs viršūnės, yra tik vis dar bandoma suformuluoti kiekvienos iš šalių reikalavimus ir atsikirtimus. Be to, galima labai nesunkiai suderinti tiek ruošimąsi teismui nagrinėjimui, tiek taikinimą. Juk parengiamajame teismo posėdyje yra tik aiškinamasi faktinė civilinės bylos situacija, nurodomi arba pateikiami reikalingi įrodymai, tačiau dar nevyksta joks įrodymų tyrimas ar vertinimas¹⁴⁹. Tad parengiamasis teismo posėdis gali vykti diskusijų forma, kas yra labai naudinga, siekiant, kad tarp šalių būtų pasiektas taikus susitarimas. Be to, aiškinantis ginčo faktinę situaciją, galima lengviau pamatyti, kokiais klausimais šalys sutaria, taip pat, kur glūdi konflikto pagrindas.

Pati taikinimo procedūra turi būti vykdoma parengiamajame teismo posėdyje, kai teismas mano, kad yra reali galimybė sudaryti taikos sutartį civilinėje byloje. Taigi svarbiausią vaidmenį, sprendžiant, ar bus vykdomas taikinimas, vaidina teismas. Svarbu, jog teismai suprastų susitaikymo svarbą ir nežiūrėtų į taikinimo procedūrą kaip nelabai reikalingą formalumą, kurio galima netaikyti. Juk pagal Civilinio proceso kodekso 159 straipsnio 1 dalį posėdžio primininkas privalo imtis priemonių šalims sutaisyti, o civilinėse bylose tikrai gana dažnai yra reali tikimybė ginčą pabaigti taikiu susitarimu.

Manytume, jog pati taikinimo procedūra turėtų būti vykdoma pačioje parengiamajame teismo posėdžio pradžioje, kai ieškovo ir atsakovo pozicijos dar

¹⁴⁸ Cit.Op.123, p.289.

¹⁴⁹ BAUR F. Die Vorbereitung der mündlichen Verhandlung im Zivilprozeß. ZZP, Band 66, 1953, p.218.

nėra visiškai suformuluotos ir pati byla dar nėra pilnai parengta nagrinėti teisme. Civilinio proceso kodekso 231 straipsnio 1 dalies formuluotė, kad teismas „nustatęs ginčo esmę“ turi vykdyti taikinimą, turėtų būti suprantama kaip momentas, kai teismas jau yra susipažinęs su šalių argumentais ir gali joms siūlyti tam tikras susitarimo galimybes¹⁵⁰. Tik nusprendus, jog taikos sutarties sudaryti nepavyko, teismas turėtų pradėti pagrindinį pasirengimo teisminiam nagrinėjimui etapą. Suprantama, šalims būtina paaiškinti, kad taikinimo procedūros pabaiga nereiškia, jog vėliau negali grįžti prie svarstymų dėl susitaikymo ir tokiu būdu užbaigti bylos nagrinėjimą teisme.

Tai, kad pati taikinimo procedūra nėra plačiai reglamentuojama, manytume, reiktų vertinti teigiamai. Tokia įstatymų leidėjų pozicija leidžia teismui pačiam laisvai pasirinkti taikinimo veiksmus, atsižvelgiant į konkrečiai susidariusią situaciją.

Svarbu, kad Civilinio proceso kodekso 229 straipsnyje yra nustatyta, kad teismas, matydamas, kad gali būti sudaryta taikos sutartis, gali skirti antrąjį parengiamąjį posėdį. Tai yra vienintelė aiškiai įstatyme numatyta priežastis, dėl kurios gali būti užtesiamas pasirengimo teisminiam nagrinėjimui etapas. Skiriant antrąjį parengiamąjį teismo posėdį, būtina atsižvelgti į įstatyme nustatytą trisdešimtys dienų terminą, kuris turi būti skaičiuojamas nuo pirmo parengiamojo teismo posėdžio dienos. Būtina turėti omenyje, jog visais atvejais civilinėje byloje negali būti daugiau nei du parengiamieji teismo posėdžiai. Tad manymas, kad vis dar yra įmanoma pabaigti bylą taikiai negali virsti pagrindu vilkinti bylos nagrinėjimą, juo labiau, jog imtis taikinimo veiksmų teismas gali ir vėliau bylą nagrinėjant iš esmės.

Galima atkreipti dėmesį, kad, palyginus su kaimyninėmis šalimis, būtent Lietuvoje yra kreipiamas didžiausias dėmesys parengiamajam posėdžiui ir galimybei šiame posėdyje šalis sutaisyti. Tuo tarpu tiek Latvijoje, tiek Estijoje teismas, išanalizavęs ieškinį ir atsiliepimą į ieškinį, gali paskirti parengiamąjį posėdį arba iš karto skirti bylą nagrinėti iš esmės. Taigi nėra numatyti konkretūs atvejai, kada privaloma skirti parengiamąjį teismo posėdį.

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras II tomas. Vilnius, 2005, p.103.

Estijos civilinio proceso kodekso 398 straipsnyje, kalbančiame apie parengiamąjį teismo posėdį, netgi nėra nurodytos konkrečios teismo pareigos, tame tarpe, ir pareiga bandyti sutaikyti proceso šalis. Tad teismas privalo vadovautis tik bendrosiomis normomis, kurios teigia, kad kiekvienoje byloje reikia imtis priemonių sutaikyti šalis. Aišku, galima ir kita nuomonė, kad parengiamojo teismo posėdžio nereikėtų plačiai reglamentuoti ir tai palikti visiškai teismo diskrecijai. Manytume, kad vis dėlto įstatymų leidėjas turėtų skirti pakankamą dėmesį parengiamajam teismo posėdžiui, nes tada visiems proceso dalyviams tampa aiškūs šio posėdžio tikslai, jo galima eiga.

Tai, kad Lietuvoje taikinimo procedūra yra integruota į parengiamąjį teismo posėdį, o ne išskyrė į atskirą etapą, taipogi galima vertinti pozityviai. Pavyzdžiui, Vokietijoje gana daug kritikos susilaukia nuostata, jog taikinimas turi vykti prieš žodinį bylos nagrinėjimą, taigi ir prieš parengiamąjį teismo posėdį, ir prieš bylos nagrinėjimą iš esmės¹⁵¹. Tad praktikoje dažnai yra neaišku, kada vykdyti taikinimą, be to, ar kviesti byloje dalyvaujančius asmenis tik į taikinimą, ar ir į teismo posėdį. Lietuvoje tokių klausimų nekyla, nes taikinimo procedūra yra būtent parengiamojo teismo posėdžio dalis. Taip pat teismas ir šalys gali kartu ne tik bandyti pasiekti taikų susitarimą, bet ir ruoštis teisminiam bylos nagrinėjimui, jei vis dėlto nepavyksta susitaikyti. Tad nėra vilkinimas bylos nagrinėjimas teisme tuo atveju, jei nepavyksta susitarti.

Įdomu yra tai, kad bendrosios teisės sistemos valstybėse taipogi yra svarbu kuo anksčiau bandyti sutaikyti ginčo šalis. JAV teismuose jau ilgą laiką plačiai yra taikomos teismo sutaikymo konferencijos (*angl. judicial settlement conferences*). Pagal federalinių civilinio proceso taisyklių 16 straipsnį teismas gali surengti vieną arba daugiau sutaikymo konferencijų, kad būtų galima pabandyti šalis sutaikyti, bylos nagrinėjimą pakreipti tinkama linkme, atsisakyti nereikalingų pasiruošimo bylos nagrinėjimui veiksmų¹⁵². Tokioms konferencijoms vadovauja bylą nagrinėjantis teisėjas ir

¹⁵¹ BAHLMANN A. ZPO – Reform 2002: Stärkung der ersten Instanz ? Eine Untersuchung zu §139 und 278 ZPO. Frankfurt am Main, 2006, p.184.

¹⁵² BRUNET E., CRAVER C., Deason E. Alternative dispute resolution: the advocate's perspective. Third Edition. LexisNexis, 2006, p.697.

jos turi būti surengiamos kuo greičiau po to, kai yra gautas atsakovo atsiliepimas.

4. Teismo vaidmuo teisiniame sutaukyme

4.1. Teismo vaidmuo taikinimo procedūroje pirmosios instancijos teisme

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją teismas yra nepriklausoma valstybės institucija, kuri vykdo teisingumą ir klauso tik įstatymo. Ilgą laiką buvo laikomasi nuomonės, kad teismas turi rūpintis, kad bylos nagrinėjimas vyktų pagal teisės normas ir būtų priimtas teisėtas ir pagrįstas teismo sprendimas. Šalių susitaikymas buvo paliekamas dažniausia pačių šalių nuožiūrai ir teismas neprivalėjo imtis priemonių joms sutaukyti. Lietuvoje iki naujojo civilinio proceso kodekso įsigaliojimo taip pat egzistavo tik labai bendro pobūdžio teisė teismui pasiūlyti šalims sudaryti taikos sutartį. Kaip jau minėta, 1964 m. įsigaliojusiam Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso¹⁵³, kuris, su daugeliu pakeitimų galiojo Lietuvoje iki pat 2003 m. sausio 1 d., 185 straipsnyje buvo teigiama, jog pirmininkaujantysis po pranešimo apie bylą paklausia, ar šalys nenori baigti bylą taikos sutartimi. Be to, tame pačiame kodekso straipsnyje buvo pažymėta, kad nagrinėjant ištuokos bylas, teismas privalėdavo imtis žygių sutuoktiniams sutaukyti.

Šiuo metu Lietuvoje situacija yra smarkiai pasikeitusi galiojančio Civilinio proceso kodekso 159 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta teismo posėdžio pirmininkui pareiga imtis priemonių šalims sutaukyti. Kadangi 159 straipsnio pavadinimas yra „Posėdžio pirmininko pareiga užtikrinti tinkamą bylos išnagrinėjimą“, tad sutaukinimo pareiga turi būti traktuojama kaip posėdžio pirmininko pareigos užtikrinti tinkamą bylos išnagrinėjimą sudedamoji dalis. Toks reguliavimas patvirtina, kad teismas šiuo metu turi būti

¹⁵³ Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-39.

aktyvus ne tik nustatinėjant materialiąją tiesą, tačiau ir vykdant šalių taikinimą. Tad lieka atsakyti klausimą, kaip teismas turi elgtis ir kokių priemonių turi imtis, jog tarp šalių būtų sudaryta taikos sutartis.

Manytume, kad teismas turi būti aktyvus taikaus susitarimo tarp šalių šalininkas nuo pat pasirengimo teisminiam nagrinėjimui pradžios. Tik priėmus ieškinį iš karto turėtų būti atkreipiamas dėmesys, ar bylos pobūdis leidžia šalims sudaryti taikos sutartį. Jei byla nėra susijusi su klausimais, kada nėra galima sudaryti taikos sutarties, teismas gali kartu su ieškinio išsiuntimu atsakovui ir tretiesiems asmenims ne tik nustatyti terminą atsakovui pateikti atsiliepimą, bet ir nurodyti, kad šalys gali baigti bylą taikiai, taip pat apie taikos susitarimo privalumus, teismo patvirtintos taikos sutarties galią. Ieškovas galėtų būti informuojamas apie taikaus susitarimo teisme galimybę kartu su nutartimi skirti parengiamąjį teismo posėdį ar kad bus rengiamasi teisminiam bylos nagrinėjimui paruošiamųjų dokumentų būdu.

Reiktų laikytis nuomonės, jog tokio informavimo galimybę lemia Civilinio proceso kodekso 159 straipsnyje numatyta teismo išaiškinimo pareiga ir gali būti taikoma nepaisant to, kad teisingumo ministro patvirtintos teismo šaukimų ir pranešimų formos¹⁵⁴ nėra pritaikytos kalbėjimui apie taikinimo procedūrą. Be to, minėtos teismo šaukimų ir pranešimų formos turėtų būti patobulintos, siekiant iš anksto informuoti byloje dalyvaujančius asmenis apie galimybę teisme susitaikyti. Juk aptarti galimi teismo veiksmai, siekiant informuoti šalis apie taikaus susitarimo galimybes pačioje pasirengimo teisminiam nagrinėjimui pradžioje turėtų būti vertinami teigiamai, nes šalys iš anksto įgauna galimybę sužinoti, jog yra įmanoma sudaryti taikos sutartį, ypatingai tais atvejais, kai šalys ar šalis nėra atstovaujama advokato¹⁵⁵.

Taipogi reikia įsisavinti tiek teismui, tiek šalims ir jų atstovams, jog labai svarbu yra pasirengti ne tik bylą nagrinėti iš esmės, tačiau ir sutaikymo procedūrai. Juk taikinimo procesas yra paprastai sudėtingas, tad jį vykdant

¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. sausio 17 d. įsakymas Nr.14. "Dėl pažymos formų, naudojamų įteikiant procesinius dokumentus, patvirtinimo." Valstybės žinios, 2003, Nr.9-307.

¹⁵⁵ GOTTWALD W., TREUER D. Verhandeln und Vergleichen im Zivilprozess. Taktik und Strategien für Rechtsanwälte und Richter, 2.Auflage, München, 2005, p. P.50.

būtina turėti tam tikrą taikinimo strategiją. Tinkamas pasiruošimas atlikti taikinimo veiksmus leidžia nuosekliai ir be didesnių kliūčių vykdyti taikinimą bei tokiu atveju tikrai didėja šansai pačią taikinimo procedūrą baigti sėkmingai ir tokiu atveju gali neprireikti bylą nagrinėti iš esmės ir priimti teismo sprendimą. Manytume, kad galima sutikti su nuomone, jog ruošiantis taikinimui visada reikia turėti omenyje ginčo objektą, byloje dalyvaujančius asmenis bei kiek maždaug laiku galima skirti taikinimui, kad būtų galima jį kuo naudingiau išnaudoti¹⁵⁶. Taipogi ruošiantis taikinimui teismas turėtų apgalvoti dėl kurių ginčo punktų svarbiausia yra tartis, nuo kurių klausimų pradėti taikinimą, taip pat galima apmąstyti atskirus taikinimo etapus.

Gavęs atsakovo ir trečiųjų asmenų atsiliepinimus teismas visada turi ypač atidžiai apsvarstyti, kurią pasirengimo teisminiam nagrinėjimui formą pasirinkti: ar rašytinę, šalims apsikeičiant paruošiamaisiais procesiniais dokumentais ar žodinę, paskiriant parengiamąjį teismo posėdį. Tai svarstant privalu visada turėti omenyje, ar konkrečioje byloje yra įmanoma sudaryti taikos sutartį, nes, kaip jau ne kartą minėta, pagal Civilinio proceso kodekso 228 straipsnio 1 dalimi teismas, matydamas, jog byloje galima sudaryti taikos sutartį arba jeigu įstatymai įpareigoja teismą imtis priemonių šalims sutaukyti turi skirti parengiamąjį teismo posėdį. Ypatingai svarbu apsvarstyti, ar įmanoma ginčą šalims pabaigti gražiuoju, tuo atveju, jei šalys yra atstovaujamos advokatų ar advokatų padėjėjų, nes pagal įstatymą, jei šalys yra atstovaujamos minėtų atstovų ir nesant galimybės sudaryti taikos sutarties, turi būti skiriamas pasirengimas teisminiam nagrinėjimui paruošiamųjų dokumentų būdu.

Suprantama, Lietuvoje šalys savo procesiniuose dokumentuose neprivalo nurodyti, ar jau jos bandė ginčą taikiai išspręsti prieš kreipiantis į teismą, ar jos pačios mato galimybę susitarti. Tad teismas kiekvienu konkrečiu atveju turi tik pats savo nuožiūra, atsižvelgdamas į bylos pobūdį ir susidariusią situaciją, nuspręsti, ar toliau rengtis teisminiam bylos nagrinėjimui

¹⁵⁶ MOHR P. Der Prozeßvergleich in der Praxis des Amtsgerichts. Deutsche Richterzeitung, 1994, p.420.

parengiamajame teismo posėdyje, kurio sudėtinė dalis yra taikinimo procedūra, ar vis dėl to ruošti raštu. Faktoriai, kurie kartais parodo, kad taikinimo procedūra sunkiai galėtų padėti šalis sutaisyti, gali būti tokie: ypatinga šalių nesantaika, matoma iš ieškinio ir atsiliepimo, priklausymas ginčo baigties nuo ekspertizės ar jau išreikštas šalių priešinimasis taikinimui¹⁵⁷. Tačiau manytume, jog kiekviena civilinė byla yra specifinė ir nėra įmanoma pateikti konkretų sąrašą, kada šalių susitaikymas yra neįmanomas. Juk jei ginčo išsprendimas ir įrodinėjimas gali labai ilgai užtrukti ir priklauso nuo įvairių veiksnių, tame tarpe gali būti reikalinga ir ekspertizė, šalims gali būti naudinga pabaigti ginčą taikos sutartimi.

Svarbiausia yra atsižvelgti į ginčo esmę, jau žinomus faktus konkrečioje byloje, sprendžiant, ar skirti parengiamąjį teismo posėdį ir vykdyti taikinimo procedūrą. Pavyzdžiui, bylose, kur šalims išsaugoti ekonominius ar socialinius santykius turėtų būti ypač svarbu (ginčai tarp kaimynų, tarp senų verslo partnerių ir panašiai), yra būtina teismui bandyti šalis sutaisyti. Kartu reikia atsižvelgti ir į tai, ar įstatymai apskritai nedraudžia sudaryti taikos sutarties nagrinėjamoje civilinėje byloje. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹⁵⁸ 6.984 straipsnyje yra pasakyta, kad taikos sutartis negali būti sudaroma dėl asmenų teisinio statuso ar veiksnio, klausimais, kuriuos reglamentuoja teisės imperatyvios normos, taip pat su klausimais, susijusiais su viešąja tvarka. Civilinio proceso kodekso 42 straipsnio 2 dalyje galima rasti bendresnę normą, jog taikos sutartis negali prieštarauti imperatyvioms įstatymų normomis ar viešajai tvarkai. Taipogi reikia prisiminti, jog bylose dėl šeimos ir darbo teisinių santykių turi būti visada skiriamas parengiamasis teismo posėdis, tad ir taikinimo procedūra yra privaloma šiose bylose.

Galima pažymėti, jog Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte jau yra įtraukta nuostata, jog tiek ieškovas savo ieškinyje, tiek atsakovas atsiliepime į ieškinį privalėtų nurodyti nuomonę dėl taikos sutarties sudarymo galimybės. Tačiau reikia turėti omenyje, kad toks šalių

¹⁵⁷ KAYSER J. Alternativen Formen gerichtlicher und außergerichtlicher Streitbeilegung im deutschen und französischen Zivilprozess, Frankfurt am Main, 2005, p.103.

¹⁵⁸ Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

nuomonės nurodymas dažnai būtų tik formalumas, tad tie atvejai, kai šalis teigia, kad nemato galimybės susitaikyti, neturėtų teismo būti traktuojami kaip užkertantys kelią bandymams ginče pasiekti taikos sutartį. Juk šalis galbūt paprasčiausia nežino susitaikymo privalumų, nelinkusi pati imtis iniciatyvos siekti susitarimo su kita ginčo šalimi.

Jei jau teismas nusprendžia, kad toliau teisminiam bylos nagrinėjimui bus ruošiamasi parengiamajame teismo posėdyje, jis turi atidžiai apsvarstyti galimybę į šį posėdį iškviesti šalis ir trečiuosius asmenis asmeniškai. Juk viena iš svarbiausių sutaikymo prielaidų – tiesioginis kontaktas su šalimis¹⁵⁹. Sprendžiant šį klausimą, teismas turi atkreipti dėmesį, ar šalių ir trečiųjų asmenų atstovai turi tinkamus įgalinimus sudaryti taikos sutartį, taip pat į ginčo esmę. Taikinimo vykdymas su neturinčiais įgaliojimų atstovais yra visiškai neveiksmingas. Taip pat akivaizdu, kad, pavyzdžiui, bylose, kur ieškovas ar atsakovas yra didelė įmonė, yra nerealu kiekvienu atveju asmeniškai išklaudyti tos įmonės vadovą. Dažnai teisėjas, jau turintis nemažai patirties, gerai pažįsta advokatus ir pastebi, kurie iš jų yra skeptiški susitaikymo atžvilgiu¹⁶⁰. Manytume, jog tokiais atvejais teismas taipogi turėtų apsvarstyti, ar nevertėtų į teismo posėdį iškviesti šalių asmeniškai.

Taipogi teismas turėtų apgalvoti, ar vykdyti šalių taikinimą nebūtų lengviau, jei teismo parengiamasis posėdis būtų uždaras. Juk galbūt šalys norėtų atvirai kalbėtis ne tik apie bylos medžiagą, bet apie kilusį konfliktą plačiau, negirdint ir nestebint pašaliniams. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje ir civilinio proceso kodekso 9 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, jog motyvuota teismo nutartimi teismo posėdis gali būti uždaras, jei yra būtina apsaugoti žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumą, ar gali būti atskleista valstybės, profesinė arba komercinė paslaptis. Tad tikrai ne kiekvienoje civilinėje byloje teismas gali paskirti uždarąjį teismo posėdį, norėdamas efektyviai imtis taikinimo priemonių. Dažniausia tai gali būti daroma šeimos teisinių santykių bylose. Manytume, įstatymas turėtų leisti

¹⁵⁹ Cit.op. 135, p.104.

¹⁶⁰ HENDEL D. Strategien des Anwalts beim zivilrichterlichen Vergleich, Anwaltsblatt 1997, p.511.

laisviau teismams skirti uždaraį teismo posėdį, jei yra siekiama bandyti šalis sutaukyti. Reikia paminėti, jog šiuo metu svarstomame civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte yra numatyta, kad teismas motyvuota nutartimi gali nutarti, jog teismo posėdis bus uždaras, kai teismas imasi priemonių šalims sutaukyti arba taiko šias priemones.

Paskyrus parengiamąjį teismo posėdį, yra svarbu aptarti, koks vaidmuo teismui tenka pačioje taikinimo procedūroje. Lietuvoje civilinio proceso kodeksas nepasako, kokių konkrečių priemonių teismas turi imtis, kad būtų pasiektas taikus susitarimas tarp šalių. Civilinio proceso kodekso 231 straipsnio 1 dalis tik teigia, kad teismas, nustatęs ginčo esmę, turi pasiūlyti šalims abipusių nuolaidų būdu pasiekti priimtinaį abiem šalims susitarimą ir sudaryti taikos sutartį, taip pat turi imtis priemonių šalims sutaukyti. Tokį reglamentavimą manytume, kad reiktų vertinti teigiamai, nes teismas, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, gali imtis savo nuožiūra atskirų priemonių šalims sutaukyti. Panaši situacija, kai konkretūs taikinimo būdai yra paliekami teismų praktikos ir doktrinos nuožiūrai, yra susidariusi ir kitose valstybėse. Būtent civilinio proceso teisės doktrinoje yra išskiriamos tam tikros priemonės, kurių teismas gali naudoti, bandant šalis sutaukyti.

Rasti kontaktą su byloje dalyvaujančiais asmenimis jau pačioje pradžioje teismo posėdžio gali padėti net paprastas mandagumas, kaip pavyzdžiui, pasisveikinimas su šalimis, akių kontaktas su visais teismo posėdžio dalyviais, taip pat mandagus pakvietimas visiems sėstis į savo vietas ir panašiai. Reiktų sutikti su nuomone, jog asmenišką pasisveikinimas mažina nepasitikėjimą, jaudulį į teismo posėdį atvykusiems proceso dalyviams, taipogi simbolizuoja veiklos bendrumą¹⁶¹.

Taikinimo procedūros pradžioje teismas turėtų aptarti visus taikos sutarties privalumus palyginti su galimu tolimesniu bylos nagrinėjimu ir teismo sprendimu priėmimu. Pavyzdžiui, pasakyti, kad bylos nagrinėjimas gali užsitęsti, dažnai yra sunku įrodyti tam tikras aplinkybes, tuo tarpu taikiai

¹⁶¹ HENCKEL W. Die mündliche Verhandlung im Zivilprozess aus kommunikationspsychologischer Sicht, ZJP, Band 110, 1997, p.97.

išsprendus ginčą išliks didesnės galimybės toliau plėtoti ekonominius ir socialinius santykius tarp šalių ir taip bandyti sukelti abejones dėl tolesnio bylinėjimosi tikslingumo. Kiekvienu atveju teismas turi pabrėžti, kad Lietuvoje, šalims sudarius taikos sutartį, ieškovui yra gražinama 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio. Galima paaiškinti, kad teismo patvirtinta taikos sutartis yra privalomai vykdytinas dokumentas ir savo galia prilygsta teismo sprendimui. Taip pat teismas turėtų pabrėžti, kad šalys sudarydamos taikos sutartį yra laisvos nusistatyti sutarties sąlygas ir tik jos sprendžia, ar pabaigti ginčą taikiai¹⁶². Juk teismas tik gali padėti ginčo šalims pasiekti taikų susitarimą, tačiau galutinį sprendimą, ar vis dėlto sudaryti taikos sutartį, turi priimti pačios ginčo šalys. Suprantama teismas neturėtų aiškinti šalims, kad taikus šalių susitarimas sutaupo valstybės lėšas, mažina teismų darbo krūvį. Tokių susitaikymo privalumų pabrėžimas gali tik labiau atbaidyti šalis nuo taikos sutarties sudarymo, nes parodytų, kad civilinėje byloje svarbiau yra viešieji interesai, o ne pačios šalys ir jų interesai.

Vėliau teismas turėtų su šalimis laisva forma aptarti teisinius ir faktinius ginčo aspektus, kad būtų galima atskleisti ginčo esmę. Toks aptarimas turėtų būti nepanašus į įrodymų tyrimą ar vertinimą, o tik parodyti ginčo esmę ir padėti šalims susitarti dėl pagrindinių ginčo punktų¹⁶³. Civilinio proceso kodekso 230 straipsnio 1 dalis teigia, kad parengiamojo teismo posėdžio metu teismas, rengdamasis tinkamai išnagrinėti bylą teismo posėdyje, turi apklausti šalis, nustatyti reikalavimų ir atsikirtimų turinį, įrodymus, kuriais šalys remiasi. Tačiau tinkamas ginčo atskleidimas yra būtinas ne tik ruošiantis teisminiam bylos nagrinėjimui, bet ir bandant šalis sutaikyti, įtraukiant jas į dialogą.

Suprantama, kad į aplinkybių aptarimą turi būti įtraukiami visi į teismo posėdį atvykę byloje dalyvaujantys asmenį ir jų atstovai, jie turi turėti galimybę išsakyti savo nuomonę ir kartu galbūt aptarti ne teisinius ginčo elementus, apie kuriuos ne taikinimo procedūroje iš viso nebūtų užsimenama. Teismas ir byloje dalyvaujantys asmenys gali užduoti vieni kitiems klausimus,

¹⁶² STÜRNER R. Die Aufgabe des Richters, Schiedsrichters und Rechtsanwalts bei der Gütlichen Streitbeilegung, Juristische Rundschau 1976, p.136.

¹⁶³ STICKELBROCK B. Gütliche Streitbeilegung. Juristische Zeitung, 2002, p.639.

kad dar labiau būtų galima išsiaiškinti ginčo esmę. Svarbu, kad teismas aptardamas ginčą ir užduodamas klausimus išsiaiškintų kiekvienos šalies tikrus interesus ir galbūt surastų ką nors bendro juose, kas gali labai padėti taikant šalis. Kartu turi būti leidžiama šalims pareikšti pastabas, išsakyti savo požiūrį į priešingos šalies poziciją. Tokiu būdu yra šalys pratinamos prie dialogo, derybų. Svarbu, kad šalys suprastų, jog teisme reikia ne tik mokėti išsakyti ir ginti savo poziciją, bet ir sugebėti išklaudyti kitą pusę¹⁶⁴. Tuo atveju, jei teismas išsiaiškina, jog šalys dar prieš civilinės bylos iškėlimą buvo svarsčiusios tam tikrus galimus taikaus susitarimo projektus, galima pasiūlyti šalims grįžti prie tų ginčo išsprendimo variantų ir apgalvoti, kaip galima būtų juos patobulinti.

Šalims reiktų paaiškinti, jog svarbu yra žiūrėti į priekį, kaip greičiau išspręsti susidariusią situaciją tarp šalių, o ne susikoncentruoti vien į praeities įvykius, taip pat, kad sudarant taikos sutartį yra galima pačioms šalims pačių valia priimti sprendimą savo byloje, kur nebus nei vieno pralaimėjusio. Suprantama, jog ir taikinimo procedūroje teismui išlieka pareiga vadovauti procesui. Tad diskusijas tarp šalių teismas turi kontroliuoti, nukreipti jas konstruktyvia linkme, nutraukti galimus įžeidinėjimus, kitokią nekorektišką elgesį.

Kartu teismas turėtų informuoti šalis apie galimybę, jei yra įmanoma, pasinaudoti kitais būdais pasiekti taikų susitarimą, t.y. pasinaudoti teismine mediacija arba išvis privačia mediacija, paaiškinti jos esmę, vykdymo tvarką. Reiktų sutikti su Tarptautinės Teisėjų Asociacijos antrosios komisijos, skirtos civilinei teisei ir civiliniam procesui, išvadomis, jog teismas turėtų apsiriboti tik pasiūlyti kreiptis į mediatorių ir paaiškinti mediacijos esmę, tačiau teismas neturėtų pulti aiškinti, kad mediacija turi daug privalumų ir panašiai¹⁶⁵. Kitu atveju šalims gali atrodyti, jog teismas neturi noro nagrinėti civilinės bylos ir

¹⁶⁴ Cit.Op.157, p.101.

¹⁶⁵ Conclusions of the Second Study Commission of the International Association of Judges. Meeting on alternative dispute resolution as the means of improving the delivery of justice and reducing delays in civil procedure, Montevideo, November 20-24, 2005. Žiūrėta [2008-10-18] Prieiga per internetą: http://www.iaj-uim.org/old/ENG/frameset_ENG.html

bandyti sutaikyti jų. Manytume, kad apie mediacijos galimybę galima būtų informuoti ir teismo skelbimų lentose ar teismo patalpose.

Svarbu, jog teismas taikinimo metu aktyviai klausytų abiejų šalių, t.y. dėmesingai vertintų jų pasisakymus, stebėtų kūno kalbą ir nuotaikas¹⁶⁶. Norint įsitikinti, ar teisingai yra suprasti šalies argumentai, yra galima perfrazuoti pasisakymą arba paprašyti pakartoti, kas yra sakoma. Tokiu būdu galima sukurti tinkamą atmosferą, parodomas dėmesingumas šalims, šalys mato, jog teismas tikrai klauso jų argumentus sutaikymo metu. Kartu teismas turėtų kontroliuoti emocijas teismo posėdžio metu ir neleisti pasireikšti tam tikrai agresijai.

Taipogi, manytume, reiktų laikytis nuomonės, jog teismas, siekdamas šalis sutaikyti, gali pats pateikti konkretų pasiūlymą, kaip taikos sutartis galėtų atrodyti ir taip palengvinti derybas dėl atskirų susitarimo sąlygų. Teisės sociologai jau seniai yra pastebėję, kad bet koks kompromisas reiškia tam tikrą atsitraukimą nuo savo esamos šalies pozicijos, tad dažnai susitarimą pasiekti yra lengviau, jei konkretų pasiūlymą pateikia būtent taikintojas¹⁶⁷. Galvotume, jog ir Lietuvoje teismas gali vykdydamas taikinimą pateikti tam tikrą taikos sutarties projektą, nors tai šiuo metu yra ir retai naudojama praktika teisminiame procese, teisininkai nėra pripratę prie tokio teismo veiksmo. Tokią teismo teisę lemia tai, kad šalių sutaikymas yra civilinio proceso tikslas, be to, teismas pagal Civilinio proceso kodekso 159 straipsnio 1 dalį privalo imtis priemonių šalims sutaikyti. O tokių priemonių ėmimasis yra laikomas vienu iš esminių teismo išaiškinimo pareigos elementu.

Nors paprastai įstatymų leidėjas civilinio proceso įstatymuose tiesiogiai nepasako, jog teismas taikinimo metu gali pateikti konkretų pasiūlymą dėl taikos sutarties sąlygų. Tačiau, pavyzdžiui, Suomijos teismo proceso kodekso¹⁶⁸ 27 paragrafo 2 dalyje yra pasakyta, kad teismas parengiamojo teismo posėdžio metu gali pateikti pasiūlymą dėl taikaus susitarimo sąlygų, kai

¹⁶⁶ Cit.Op. 135, p.101.

¹⁶⁷ RÖHL K. Der Vergleich im Zivilprozeß – Eine Alternative zum Urteil? Alternative Rechtsformen und Alternativen zum Recht, Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie, 1980, p.310.

¹⁶⁸ Finnish code of judicial procedure, amended 31 May, 2002. Žiūrėta [2009-02-10] Prieiga per internetą: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1734/en17340004>

mato, jog tai padės pasiekti taikų susitarimą civilinėje byloje. Manytume, kad ir Lietuvoje įstatymų leidėjas galėtų įtraukti į civilinio proceso kodeksą normą, kad bandant šalis sutaukyti, teismas turi teisę pateikti konkrečias taikos sutarties sąlygas. Toks įtvirtinimas galėtų labiau paskatinti teismą aktyviai dalyvauti taikinime, teikti konkrečius susitarimo sąlygas.

Pats pasiūlymas visada turi būti subalansuotas, kad atitiktų tam tikra apimtimi tiek ieškovo, tiek atsakovo interesus¹⁶⁹. Priešingu atveju būtų sukeliamas vienos iš šalių nepasitenkinimas, kuris gali labai apsunkinti tolesnę taikinimo procedūrą. Be to, pasiūlyme privalo būti aptariami tik klausimai, dėl kurių yra nagrinėjamas ginčas teisme. Kartu su pasiūlymu teismas turi paaiškinti šalims, kad jos gali laisvai savo nuožiūra pakeisti šio pasiūlymo sąlygas. Reikia sutikti su nuomone, kad kai pačios šalys pateikia savo pasiūlymus dėl taikos sutarties sąlygų, teismas turėtų padėti toliau tobulinti minėtas sąlygas, o ne tik bandyti „prastumti“ savo pasiūlymą ir savo įsivaizdavimus dėl taikos sutarties¹⁷⁰. Tokie teismo veiksmo gali būti šalių traktuojami kaip spaudimas sudaryti konkrečią taikos sutartį. Aišku, kad teismas turi atkreipti dėmesį, jei šalių susitartos taikos sutarties sąlygos prieštarauja imperatyvioms įstatymų nuostatoms ar viešajai tvarkai. Kartais teismas gali pateikti iš karto ir kelis pasiūlymus dėl taikos sutarties sąlygų, tačiau manytume, kad tokių situacijų reiktų vengti, nes gali atsitikti taip, jog kiekviena iš šalių pasirinktų jai priimtinesnę ir palankesnę pasiūlymą ir tokiu būdu derybos dėl susitaikymo gali pasunkėti.

Pateikęs konkretų pasiūlymą dėl taikos sutarties, teismas turėtų paaiškinti, kodėl būtent toks variantas, teismo nuomone, yra tinkamiausias. Jei viena iš šalių ar abi šalys teismo pasiūlymą atmeta, teismas gali pasiklausti, kokiais motyvais tai buvo padaryta. Tokiu būdu galima išsiaiškinti, ar šalys tik netinkamai suprato pateiktą pasiūlymą, ar vis dėlto iš principo nesutinka su galimomis taikos sutarties sąlygomis. Pastaruoju atveju teismas gali pateikti naują pasiūlymą dėl taikos sutarties. Pavyzdžiui, vienas teisėjas iš Šveicarijos

¹⁶⁹ Cit.Op.151, p. 55.

¹⁷⁰ Cit.Op.158, p. 137.

yra prisipažinęs, jog kartais vienoje byloje jis pateikia iki aštuonių ar devynių skirtingų taikos sutarties projektų, jei šalys nesutinka su paskutiniu pateiktu pasiūlymu¹⁷¹. Manytume, toks pavyzdys, kai teismo yra siūdomi vis nauji taikos sutarties projektai vis dėlto nėra labai sektinas, nes šalys gali įsivaizduoti, jog yra verčiamos sudaryti būtent teismo siūlomą taikos sutartį, be to, patys pasiūlymai gali būti ne labai gerai paruošti. Jei jau šalys tikrai nesutinka su teismo pasiūlytomis susitarimo sąlygomis, verčiau yra raginti pačias šalis bandyti tartis dėl konkrečių taikos sutarties punktų.

Gali kilti klausimas, ar teismas gali pateikti taikos sutarties projektą ne per taikinimo procedūrą, o, pavyzdžiui, surašyti pasiūlymą raštu ir išsiųsti jį kiekvienai iš šalių. Manytume, jog atsakymas būtų teigiamas, nes vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 159 straipsniu ir jame nustatyta teismo išaiškinimo pareiga, teismas turi imtis taikinimo veiksmų ne tik per taikinimo procedūrą. Toks pasiūlymas galėtų būti pateiktas šalims, jei yra rengiamasi teisminiam bylos nagrinėjimui raštu. Tokiu būdu šalys gali sutikti su pateiktu projektu ir prašyti, jog teismas jį patvirtintų, arba pateiktą pasiūlymą pakoreguoti, arba tiesiog atsisakyti sudaryti taikos sutartį. Suprantama, kad prieš pateikdamas tokį pasiūlymą teismas turi įsitikinti, jog yra gerai įsigilinta į bylos medžiagą ir yra įmanoma nepabendravus žodžiu su šalimis pateikti susitarimo projektą. Galima atkreipti dėmesį, kad tokia taikos sutarties projekto pateikimo tvarka yra gana populiari Vokietijoje ir šioje šalyje tiek teisėjai, tiek advokatai gana pozityviai vertina tokią praktiką¹⁷². Taip pat reikia pripažinti, kad kol teismai bus apkrauti bylomis ir vos spės nagrinėti pradėtas civilines bylas, vargu, ar galima tikėtis, jog teismas bylose dar siųs šalims savo apgalvotus ir parengtus pasiūlymus su konkrečiomis taikos sutarties sąlygomis. Be to, kad tokia teisminė praktika taptų populiari Lietuvoje, reikia, kad keistųsi tiek šalių, tiek ir jų atstovų požiūris į taikinimą, teismo galias jame.

¹⁷¹ EGLI U. Vergleichsdruck im Zivilprozess. Eine rechtstatsächliche Untersuchung, Zürich, 1996, p.129.

¹⁷² HUBER M. Die Reform der ZPO : eine Wirkungskontrolle: Berichte für den 65. Deutschen Juristentag, München, 2004, p. 25.

Suprantama, kad labai svarbu į diskusijas dėl susitaikymo ir konkrečių taikos sutarties sąlygų įtraukti į posėdį asmeniškai atvykusias šalis, o ne tik jų atstovus. Šalys taip pat turi turėti laiko taikinimo procese pasitarti su savo atstovais. Tačiau geriausia būtų, jei pasitarimas ir pozicijų apsvaistymai vyktų tame pačiame parengiamajame teismo posėdyje. Nors pagal Civilinio proceso kodekso 229 straipsnį teismas, matydamas, kad byloje yra galima sudaryti taikos sutartį, gali skirti antrą parengiamąjį teismo posėdį, tačiau tai teismas turėtų daryti gana atsargiai, jei to prašo šalys, ar viena iš šalių, nes nori daugiau apgalvoti susitaikymo galimybes ir panašiai. Teismas turėtų tokiu atveju tikrai įsitikinti, kad šalys rimtai žiūri į susitaikymą ir tikrai bandys derėtis dėl taikos sutarties sąlygų ir už teismo sienų. Priešingu atveju, antrojo parengiamojo teismo posėdžio paskyrimas gali reikšti tik bylos nagrinėjimo užvilkinimą. Tai yra pastebėta ir Vokietijoje, kad, kai taikinimo procedūra yra atidedama ir paskiriamas naujas laikas jai, nes advokatai nori dar pasitarti tarpusavy ar viską apgalvoti, taikos sutartys yra sudaromos gana retai¹⁷³. Be to, reikia atkreipti dėmesį, kad dažniausia, kai susitarimas buvo pasiektas sunkiomis derybomis ir kiekviena iš šalių padarė nemažas nuolaidas, geriau yra nedaryti pertraukos, jog šalys galėtų parengti rašytinę sutartį. Tokiu atveju tikslingiau yra pačiam teismui padėti šalims suformuluoti žodžiu konkrečias taikos sutarties sąlygas. Kitaip yra nemaža tikimybė, kad viena iš šalių gali lengvai persigalvoti per pertrauka ir atsisakyti idėjos baigti bylą taikai.

Jeigu ginčas yra sudėtingas, yra daugybė reikalavimų ir atsikirtimų, teismas gali pasiūlyti spręsti ginčą dalimis ir pradėti nuo aiškesnių klausimų, kurie kelia mažiau diskusijų ir nesutarimų. Susitarus dėl paprastesnių klausimų šalys tikriausiai gali labiau patikėti taikaus susitarimo galimybe byloje, suprasti, kad reikia išsiklausti ir į priešingos pusės nuomonę¹⁷⁴. Galiausia yra įmanoma remiantis Civilinio proceso kodekso 231 straipsnio 2 dalimi sudaryti taikos sutartį tik dėl dalies ginčo, jei yra susitariama tik dėl atskirų reikalavimų. Taipogi teismas turėtų nemanyti, kad bylose, kur ginčo suma yra nedidelė, yra

¹⁷³ KÖNIG S. Die ersten 1 ½ Jahre mit der neuen ZPO, Deutsche Richterzeitung 2003, p.347.

¹⁷⁴ MOLTKE I. Die zivilprozessuale Güteverhandlung nach neuem Recht, Hamburg, 2006, p.67.

nebūtina imtis priemonių šalis sutaukyti. Tokio pobūdžio bylose, jei yra galimybė susitarti, teismas taip pat turi išlikti aktyvus susitaikymo skatintojas. Be to, dažniausia bylose, kur ieškinio suma yra nedidelė, yra paprasčiau ginčą išspręsti taikiai.

Reikia atkreipti dėmesį, kad kartais taikų susitarimą pasiekti byloje teismui nėra būtina imtis aktyvių sutaukymo veiksmų. Užtenka tik tinkamai atskleisti susidariusį ginčą, išsiaiškinti jo esmę, šalių interesus. Pavyzdžiui, Kvebeko apeliaciniame teisme pastebėta, jog apie penki procentai visų sutaukymui perduotų civilinių bylų baigiasi taikos sutartimi iš karto po šalių pozicijų išsiaiškinimo¹⁷⁵.

Nors teismas turi būti labai aktyvus taikinime šalių ir net užimti savotiško „manipulatoriaus“ su nešališkumu besiribojančią poziciją, tačiau taip pat nereikia užmiršti, kad jis yra teisingumą vykdanči institucija, ir negali elgtis kaip privatus asmuo ar privatus taikytojas. Tad teismas negali imtis tokių veiksmų taikinime, kurie prieštarautų civilinio proceso kodeksui. Pavyzdžiui, teismas negali naudoti taikinimo technikų, kai bendraujama ir kalbama su kiekviena šalimi atskirai, kitai šaliai nedalyvaujant (angl. *caucus*). Suprantama, teismas gali bendrauti su viena iš šalių, jei ji prieš teismo posėdį nori pasiteirauti apie susitaikymo galimybes ar pačią taikinimo procedūrą. Taipogi teismas gali bendrai kalbėti apie riziką dėl įrodymų trūkumo ir atkreipti dėmesį, kad reikalavimai ar atsikirtimai gali taip ir likti neįrodytais, jei šalys nesusitaikys, bet neturi tirti ir vertinti kiekvieno įrodymo atskirai. Tačiau teismas taikinimo metu negali taikyti vadinamojo vertinamojo taikinimo (angl. *evaluative mediation*), kai taikintojas pasako šalims bylos stipriąsias puses ir problemas, kalba apie bylos baigties prognozes kiekvienai iš ginčo šalių ir panašiai.

Be to, teismas aktyvumas taikinimo procese neturi pavirsti tarsi grasinimais ir neatrodyti kaip prievarta šalims sudaryti taikos sutartį. Pavyzdžiui, jau minėtoje Vokietijoje šios šalies Aukščiausiasis Teismas

¹⁷⁵ OTIS L. The conciliation service program of the Court of Appeal of Quebec. Žiūrėta [2008-12-07] Prieiga per internetą: <http://www.tribunaux.qc.ca/mjq-en/c-appeal/about/conciliation.html>

ižiūrėjo vertimą prieš šalių valią sudaryti taikos sutartį, kai pirmosios instancijos teismas pasakė, kad jei atsakovas nesutiks su taikos sutarties konkrečiu projektu, tai bus greitai priimtas ieškinį patenkinantis teismo sprendimas¹⁷⁶. Panašių veiksmų teismai tikrai turėtų vengti. Tačiau reikia pripažinti, jog kartais yra sunku pasakyti, ar teismo veiksmai taikinime yra dar tik leidžiama manipuliacija, ar jau grasinimas. Tai priklauso nuo konkrečios bylos ir nuo konkrečių aplinkybių.

Galiausia galima pasakyti, kad kaip nėra vaistų nuo visų ligų, taip ir nėra vienos visiems atvejams tinkamos taikinimo technikos. Įstatymų leidėjas tikrai negali civilinio proceso kodekso nurodyti visų įmanomų taikinimo priemonių. Teismas taikinime turi likti lankstus, prisitaikyti prie konkrečių aplinkybių. Svarbiausia, kad jis visada išliktų aktyvus bandant sutaikant šalis ir suprastų, kad teismas turi ne tik būti atsakingas už teisėto ir pagrįsto teismo sprendimo priėmimą, bet ir turi visada, kai yra įmanoma, bandyti šalis sutaikyti. Šiuo metu tikrai galima teigti, jog tiek ginčo nagrinėjimas ir jo išsprendimas (teisimas), tiek ir taikinimas yra dvi viena šalia kitos esančios teismo veiklos formos. Tad teismas tikrai neturėtų taupyti laiko ir pastangų taikinimui. Kartais toks teismo vaidmuo, kai yra būtina ir padėti šalims susitaikyti, ir vėliau priimti teismo sprendimą ir taip vykdyti teisingumą, dar vadinamas gydomuoju teisingumu (angl. *Therapeutic justice*)¹⁷⁷.

Suprantama, kad šalys ir jų atstovai taip pat turi stengtis sudaryti taikos sutartį ir taip pabaigti ginčą. Teismas gali tik padėti šalims pasiekti susitarimą, nes tik šalys gale sprendžia: sudaryti taikos sutartį ar bylinėtis toliau ir siekti, kad būtų priimtas palankus teismo sprendimas¹⁷⁸.

Gali kilti klausimas, kodėl taikintojo funkcijų turi imtis būtent tas teisėjas, kuris nagrinėja civilinė bylą ir privalo joje priimti teismo sprendimą, jei šalys nesusitaiko. Galbūt bandyti sutaikyti šalis turėtų tik kitas, specialiai

¹⁷⁶ ARNDT A. Die Friedensaufgabe des Richters, Neue Juristische Wochenschrift, 1967, p.1585.

¹⁷⁷ ZALAR A. Legislative and judicial incentives to early (amicable) resolution. First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges> Žiūrėta [2008-11-14]

¹⁷⁸ KRAMER B. Die Güteverhandlung. Prozessuale Schlichtung in Arbeitssachen. Köln, 1999, p.365.

tam paskirtas teisėjas. Manytume, jog tikrai tas pats teisėjas gali tiek bandyti taikyti šalis, tiek ir vėliau bylą nagrinėti iš esmės ir priimti teismo sprendimą. Atsižvelgiant į proceso koncentruotumo principą, yra visiškai normalu, jog tuo pačiu metu yra ir ruošiamasi teismui bylos nagrinėjimui, ir bandoma šalis sutaukyti. Tikrai užtruktų visa pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui stadija, jei kiekvienu atveju, kai yra įmanoma sudaryti taikos sutartį, būtų dar paskiriamas atskiras teisėjas taikinimui, jam perduodama bylos medžiaga, kad būtų galima tinkamai pasiruošti taikinimui. Reikia turėti omenyje, jog šalys gali pasirinkti mediaciją, jei jos nori būtent kito teisėjo ar teismo pareigūnui, kuris padėtų joms pasiketi taikų susitarimą. Apie šališką teisėją, manytume, galima kalbėti tik tuo atveju, jei teisėjas taikinime palaiko tik vienos šalies poziciją, o nepadeda rasti visiems priimtina kompromisą. Tad argumentas, jog negali tas pats teisėjas kartu imtis priemonių šalims sutaukyti ir priimti byloje teismo sprendimą, yra nelabai svarus.

Labai svarbu prisiminti, kad teismo pareiga, siekti šalių susitaikymo, nepasibaigia su parengiamuoju teismo posėdžiu. Ši pareiga neišnyksta ir tais atvejais, kai teismas neskiria parengiamojo teismo posėdžio, o teismui bylos nagrinėjimui yra rengiamasi paruošiamųjų dokumentų būdu. Teismas vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 159 straipsnio 1 dalimi turi imtis priemonių šalims sutaukyti, raginti šalis susitaikyti ir vėlesnėse civilinio proceso stadijose. Be to, Civilinio proceso kodekso 249 straipsnio 1 dalyje pasakyta, kad bylos nagrinėjimo iš esmės pradžioje teismas privalo išsiaiškinti, ar yra išnaudotos visos galimybės sudaryti taikos sutartį. Jei paaiškėja, kad dar yra galimybių sudaryti taikos sutartį, teismas vadovaudamasis Civilinio proceso kodekso 159 straipsnio 1 dalimi turi imtis priemonių šalims sutaukyti. Minėta pareiga teismui išlieka iki tol, kol jis išeina į pasitarimų kambarį priimti teismo sprendimą.

Aptarus, kaip, manytume, turėtų atrodyti taikinimas teisme, yra įdomu pažiūrėti, kokių veiksmų imasi praktikuojantys teisėjai, bandant šalis sutaukyti. Kaip minėta, buvo apklausti dvidešimt penki pirmosios instancijos teisėjai.

Į pirmąjį klausimą - kokių veiksmų imatės bandydami sutaisyti ginčo šalis - vis dėlto daugiausia teisėjų (iš viso 18) atsakė, kad laikosi gana pasyvios pozicijos ir imasi tik bendro pobūdžio veiksmų: pasiūloma galimybė sudaryti taikos sutartį; paaiškinama, kad taikos sutartis yra abipusių nuolaidų rezultatas; atidedamas teismo posėdis, siekiant, kad šalys bandytų susitarti; paaiškinami taikaus susitarimo privalumai. Galima dar pažymėti, kad vienas teisėjas apklausoje teigė, kad paprastai palieka šalis vienas, kad jos bandyti pasiekti kompromisą, o pats aktyvių veiksmų dažniausiai nesiima. Septyni teisėjai atsakė, kad aktyviai dalyvauja taikinime, atsižvelgiant į situaciją, teikia konkrečius pasiūlymus dėl taikos sutarties ar kiekvienai šaliai sąrašą nuolaidų, kurias padariusios šalys galėtų tikėtis pasiekti taikų susitarimą civilinėje byloje. Be to, du teisėjai akcentavo, kad šalims susitarti padeda gana paprastas žingsnis., t.y. kiekvienoje nutartyje, skiriant teismo posėdį, nurodant šalims apsvarstyti taikos sutarties sudarymą ir pateikiant informaciją, jog susitaikius yra gražinama 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio.

Į antrąjį klausimą – kodėl, jų manymu, Lietuvoje vis dar labai nedaug civilinių bylų yra pabaigiama taikos sutartimi- didžioji dauguma (iš viso 20) teisėjų teigė, kad yra kaltas visuomenės mentalitetas ir žmonių noras teisme įrodyti savo tiesą, o ne išspręsti kilusią problemą, kartu ir informacijos stoka apie susitaikymo privalumus. Be to, bent vienuolika apklaustų teisėjų paminėjo ir tai, jog advokatų pasyvumas ir nesuinteresuotumas taikos sutartimi įtakoja taikos sutarčių skaičių teismuose. Bent trys teisėjai teigė, jog, jų manymu, Lietuvoje yra sudaroma teismuose pakankamas skaičius taikos sutarčių. Du apklausti teisėjai pirmiausia pabrėžė, kad pagrindinė priežastis, kodėl sudaroma mažai taikos sutarčių, yra ta, jog per mažai pats taikinimas yra reglamentuotas civilinio proceso kodekse, nėra aišku, kaip tai turi vykti.

Įdomu, jog į klausimą – ar manote, kad reikia keisti civilinio proceso kodekso normas, susijusias su teisiniu taikinimu ir kokius pakeitimus pasiūlytumėte – didžioji dauguma apklaustų teisėjų (20 teisėjų) pasakė, kad nieko įstatyme nereikia keisti. Iš šių teisėjų net 11 teisėjų pabrėžė, kad norminis reglamentavimas yra pakankamas, trūksta tik psichologinio

pasiruošimo ir bendrai taikinimo žinių. 3 teisėjai teigė, kad reikti civilinio proceso kodekse įstatymiškai įtvirtinti teismo teisę pasiūlyti konkretų taikos sutarties projektą. Dar 2 apklausti teisėjai manė, jog galima būtų civilinio proceso kodekse įtvirtinti, kad sudarius taikos sutartį yra gražinamas visas sumokėtas žyminis mokestis.

4.2. Sutaikymo ypatumai bylą nagrinėjant apeliacinės instancijos teismuose

Siekti šalių susitaikymo taip pat yra būtina ir apeliacinės instancijos teisme. Juk teismo pareiga imtis priemonių šalims sutaikyti tikrai nesibaigia teismo sprendimo priėmimu pirmosios instancijos teisme tuo atveju, jei yra pateikiamas civilinėje byloje apeliacinis skundas. Svarbu, kad Civilinio proceso kodekso 302 straipsnis teigia, jog apeliaciniam procesui taikomos pirmosios instancijos teismo procesą reglamentuojančios kodekso nuostatos, neprieštaraujančios taisyklėms, reglamentuojančiomis apeliacinį procesą. Tad gali būti taikomos ir teisės normos, reglamentuojančios taikinimą.

Bandymus sutaikyti šalis apeliacinės instancijos teisme tikrai nedraudžia ir neturėtų įtakoti tokie apeliacinio proceso ypatumai kaip draudimas pateikti naujus reikalavimus, įrodymus, taip pat draudimas priimti blogesnį teismo sprendimą apelianto atžvilgiu (lot. *non reformato in peius*). Galimybė bandyti sutaikyti šalis ir apeliaciniame procese yra svarbi dėl keleto priežasčių.

Reiktų tikrai sutikti su nuomone, jog pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimas gali suteikti papildomą impulsą šalims pradėti mąstyti apie galimą kompromisą byloje¹⁷⁹. Juk priėmus teismo sprendimą byloje, šalys aiškiai gali pamatyti nenaudingus joms padarinius: priteistas bylinėjimosi išlaidas, patenkintus ir atmestus konkrečius reikalavimus ir kita. Iki teismo sprendimo priėmimo galbūt šalys nelabai aiškiai suprato galimus neigiamus padarinius, jie buvo joms neapčiuopiami. Be to, svarbus galimam susitaikymui

¹⁷⁹ Cit.Op.135, p.105.

apeliacinėje instancijoje gali tapti ir vis dar gajus instancinis byloje dalyvaujančių asmenų mentalitetas¹⁸⁰. Juk šalys dažnai mano, jog galima labiau pasitikėti apeliacinės instancijos teisėjais, kurie bylas nagrinėja ne vieni, o kolegialiai. Tad taikus susitarimas apeliacinės instancijos teisme gali būti pasiekiamas, atsižvelgus į tokias aplinkybes, apie kurias pirmosios instancijos teisme nebuvo atsižvelgiama ar apie jas nebuvo susimąstoma. Reikia tik aptarti, kokios priemonės apeliacinės instancijos teisme gali padėti pabaigti bylą taikos sutartimi.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius dar vienoje konsultacijoje yra pasisakęs, kad siekdamas išspręsti ekspertizės atlikimo ir ekspertų skyrimo klausimą, bei galutinai suformuluoti klausimus, kuriais reikalaujama eksperto išvados, taip pat išspręsti kitus klausimus, susijusius su ekspertizės skyrimu ir darymu, apeliacinės instancijos teismas gali skirti parengiamąjį teismo posėdį, kuris vyksta žodinio proceso tvarka. Tai neprieštarauja apeliacinio proceso esmei ir paskirčiai¹⁸¹. Manytume, jog tikrai apeliacinio proceso esmė ir nustatyta speciali pasirengimo byla nagrinėti apeliacine tvarka, nustatyta Civilinio proceso kodekso 319 straipsnio 2 dalyje, nedraudžia taikyti ir normas, skirtas reglamentuoti pasirengimą teisminiam nagrinėjimui pirmosios instancijos teisme. Tad apeliacinės instancijos teismas gali skirti parengiamąjį teismo posėdį ir tada, kai yra galimybė sutaikyti šalis arba sutaikymo veiksmai yra privalomi ir taip vykdyti taikinimo procedūrą.

Kad taikinimo procedūra gali būti taikoma ir apeliacinės instancijos teisme, yra manoma ir kitose valstybėse. Pavyzdžiui, Vokietijoje yra laikomasi nuomonės, jog, nors privalomoji taikinimo procedūra yra skirta sustiprinti būtent pirmosios instancijos teismo vaidmenį, tačiau tai jokių būdu nedraudžia ir apeliacinės instancijos teismui taikyti šios procedūros¹⁸². Juk tikslas sutaikyti ginčo šalis teisme išlieka ir bylą nagrinėjant apeliacine tvarka.

¹⁸⁰ Cit.Op.170, p. 84.

¹⁸¹ 2003 m. rugsėjo 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus konsultacija. Teismų praktika, 2004, Nr. 20.

¹⁸² Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung Aktualisierungsband ZPO-Reform 2002 und weitere Reformgesetze, 2.Auflage, München 2002, p.245.

Apeliaciniame procese šalių dalyvavimas žodinio bylos nagrinėjimo atveju nėra privalomas. Civilinio proceso kodekso 319 straipsnio 3 dalyje yra pasakyta, jog žodinio proceso atveju dalyvaujantys byloje asmenys kviečiami į teismo posėdį, tačiau jų neatvykimas nekliudo nagrinėti bylą. Manytume, kad šita norma nekliudo teismui, nusprendus, kad byloje yra būtina imtis priemonių šalims sutaikyti, remtis bendra civilinio proceso kodekso 160 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostata ir pripažinti, jog šalies dalyvavimas teismo posėdyje yra būtinas. Taipogi teismas gali netenkinti prašymo pagal civilinio proceso kodekso 322 straipsnį bylą apeliacine tvarka nagrinėti rašytinio proceso tvarka, jeigu yra matoma, kad sudaryti taikos sutartį byloje yra tikrai realu. Reikia visada turėti omenyje, jog tiesioginis kontaktas su šalimis yra viena iš svarbiausių sutaikymo sąlygų.

Galima pažymėti, kad civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte yra numatyta, jog dažniausiai apeliacinis skundas turėtų būti nagrinėjamas rašytinio proceso tvarka. Apeliacinis skundas turėtų būti nagrinėjamas žodinio proceso tvarka, jeigu to prašo bent vienas dalyvaujantis byloje asmuo arba jeigu teisėjų kolegija pripažįsta žodinį nagrinėjimą būtinu. Manytume, jog galimybė šalis sutaikyti apeliacinės instancijos teisme tikrai būtų pagrindas skirti žodinį bylos nagrinėjimą.

Gali kilti klausimas, ar tikrai kiekvienu atveju yra svarbu apeliacinės instancijos teisme siekti šalių susitaikymo ir ar tai nesiriboja su pačia apeliacijos esme, jog būtų peržiūrėtas neįsiteisėjęs pirmosios instancijos teismo sprendimas dėl galimai padarytos teismo fakto ar teisės klaidos. Iš tikrųjų Lietuvoje ir daugelyje kitų valstybių galiojantis ribotos apeliacijos modelis yra skirtas užtikrinti teisinį aiškumą ir apibrėžtumą, taip pat proceso koncentruotumą, siekiama mažinti instancinį mentalitetą visuomenėje ir panašiai. Tad pats procesas apeliacinės instancijos teisme yra orientuotas į teisinės taikos išsaugojimą. Tačiau, manytume, kad šiuo metu vis dėlto socialinės taikos privalumai nusveria teisinę taiką ir apeliacinės instancijos teismas, kai tik yra galimybė šalims susitaikyti, turi siekti pabaigti bylą būtent taikos sutartimi. Suprantama, socialinės taikos siekimo negalima suabsoliutinti

ir tai neturi būti sugriaunama visa bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme tvarka. Reikia sutikti su teiginiu, kad siekdamas taikaus susitarimo, teismas turi vadovautis racionalumo ir protingumo kriterijais, atsižvelgti į konkrečias aplinkybes¹⁸³. Pavyzdžiui manytume, jog nagrinėjant teismui atskirąjį skundą, dažnai yra svarbiau kuo greičiau jį išspręsti, o ne pradėti svarstyti, ar įmanoma pabaigti ginčą taikiai ir imtis priemonių pasiekti susitarimą tarp šalių.

Tuo tarpu kasacijos metu jau tikrai dominuoja viešasis interesas dėl vienodo teisės aiškinimo ir plėtojimo, tad šalių sutaikinimą įgyvendinti yra problemiška. Ypatingai tuo atveju, kai kasacinė byla yra nagrinėjama rašytinio proceso tvarka. Suprantama tokiu atveju, kai byla nagrinėjama žodinio proceso tvarka, teismas turėtų vadovautis bendrosiomis nuostatomis ir išsiaiškinti, ar šalys nenori sudaryti taikos sutarties.

4.3. Teisėjų taikinimo stiliai

Kaip jau minėta, nėra vienos taikinimo technikos, kuri tiktų visiems atvejams. Tad teismas kiekvienoje byloje privalo nuspręsti, kokių priemonių imtis, jog galima būtų tikėtis taikaus susitarimo tarp ginčo šalių. Vis dėlto civilinio proceso teisės teorijoje galima rasti išskirtus tam tikrus teisėjų darbo stilius, atsižvelgiant į tai, kaip jie elgiasi taikinimo metu¹⁸⁴. Paprastai yra išskiriami trys skirtingi taikinimo stiliai, kuriuos, manytume, yra naudinga aptarti, kalbant apie teismo vaidmenį taikinime.

Pirmiausia yra išskiriamas **autoritarinis** taikinimo stilius. Tokiu atveju teisėjo veiksmai nelabai skiriasi, ar vyksta taikinimo procedūra, ar jau nagrinėjama civilinė byla iš esmės. Tai labai smarkiai pasireiškia bendravime su šalimis. Teisėjas visuomet apklausia šalis, norėdamas tik išsiaiškinti jam kylančius neaiškumus byloje, ir nėra aišku, ar tai jau siekiama panaudoti teismo sprendimą priėmimui, ar dar vyksta taikinimas. Be to, teisėjas nori gauti

¹⁸³ Cit.Op.135, p.105.

¹⁸⁴ WEBER T. Gültliche Streitbeilegung und Verhandlungsstil im Zivilprozeß. Deutsche Richterzeitung, 1978, p.166.

tik aiškius atsakymus ir nėra domimasi apie ginčo kilimo priežastis, šalių siekius byloje¹⁸⁵. Tad diskusijos taikinimo metu nėra galimos. Taip pat neįsiklausymas į šalių nuomonę gali pasireikšti ir pateikus teisėjui konkretų pasiūlymą dėl taikos sutarties sąlygų. Pats pasiūlymas pateikiamas tokiu pat tonu kaip ir teismo sprendimas, dažnai nėra įsiklausoma į šalių pastabas dėl taikos sutarties projekto.

Akivaizdu, kad toks taikinimo stilius tikrai nepadeda pasiekti taikus susitarimo byloje ir turi būti vengiama naudoti tokį darbo stilių taikinime. Juk šalys tokiu atveju tikrai bijo pareikšti savo nuomone dėl galimybės susitaikyti. Jos gali manyti, jog nuomonės išsakymas gali pakenkti tuo atveju, jei bus būtina vis dėlto priimti teismo sprendimą byloje, taip pat gali būti bijoma parodyti, kad nepasitikima teismu, jo autoritetu.

Taip pat teorijoje yra išskiriamas **liberalusis arba viską leidžiantis** (pranc. *laissez-faire*) taikinimo stilius¹⁸⁶. Toks darbo stilius taikinimo metu pasižymi dideliu teisėjo pasyvumu. Teismas šiuo atveju neteikia nei pasiūlymų dėl taikos sutarties sąlygų, nei iš vis bando padėti šalims išsiaiškinti ginčo priežastis. Tad šalys pačios turi rasti abiem pusėm priimtina susitarimo variantą. Pati taikinimo procedūra tampa gana chaotiška, neaišku, kas vadovauja procesui. Natūralu, jog ir šiuo atveju būna sunku pasiekti taikų susitarimą byloje. Juk pačios šalys nieko nepadamos tik savo iniciatyva būtų galėjusios tikriausia susitarti ir ne teisme. Jei jau ginčas yra pasiekęs teismą, yra labai sunku tikėtis, kad šalys savarankiškai be teismo pagalbos susitars ir bus taip pabaigiamas bylos nagrinėjimas teisme.

Manytume, jog, norint sėkmingai užbaigti taikinimą, labiausia tinka vadinamasis **demokratinis** taikinimo stilius. Jis pasižymi tuo, kad kiekvienas proceso dalyvių privalo aktyviai dalyvauti taikinime ir tik taip galima išjudinti diskusijas dėl pagrindinių konflikto priežasčių¹⁸⁷. Tad tiek pats teismas aktyviai dalyvauja taikinime, tačiau ir ginčo šalys gali išsakyti savo nuomonę. Teismas yra šiuo atveju gerai įsigilinęs į bylos esmę ir moka diskusijas dėl taikus susitarimo pakreipti

¹⁸⁵ Ten pat, p.167.

¹⁸⁶ KAYSER J. Alternativen Formen gerichtlicher und außergerichtlicher Streitbeilegung im deutschen und französischen Zivilprozess, Frankfurt am Main, 2005, p.78.

¹⁸⁷ Cit.Op. 180, p.168.

tinkama linkme. Nors šalys gali kiekvienu atveju išreikšti savo poziciją, tačiau kartu teismas atidžiai stebi šalių elgesį ir neleidžia išpliekti emocijoms ar, pavyzdžiui, kaltinimams.

5. Advokatų kaip šalies atstovų vaidmuo susitaikyme

5.1. Galimi advokatų veiksmai taikinimo procese

2003 m. įsigaliojus naujamam civilinio proceso kodeksui, Lietuvoje buvo smarkiai sumažintas asmenų, galinčių būti atstovais pagal pavedimą, ratas. Daugeliu atveju atstovauti teisme byloje dalyvaujančius asmenis gali tik advokatai ir advokatų padėjėjai. Manytume, pagrįstai laikomasi nuomones, jog tik advokatai gali suteikti tinkamą teisinę pagalbą asmeniui ir kvalifikuotai jam atstovauti teisme. Juk advokatų teisinė kvalifikacija yra patikrinta laikant advokato kvalifikacinį egzaminą, be to, tik advokatai privalo apsidrausti savo civilinę atsakomybę, jiems gali būti taikoma ir drausminė atsakomybė.

Atsižvelgiant į visa tai, yra akivaizdu, jog advokatai turėtų vaidinti labai svarbu vaidmenį teisminiame susitaikinime. Juk būtent jie yra šalių laisvai pasirinkti konsultantai, jų atstovai civilinėje byloje ir daro didelę įtaką pačioms šalims, jų nuomonei apie galimą bylos baigtį. Be to, kaip tik siekis išspręsti kilusius teisinius konfliktus ir yra advokatų veiklos pagrindas. Galima paminėti, kad 1980 metais viename Londono advokatų kontoros buklete advokatas su liūto galva ir šaukiantis klientu „Susitaikyti? Koks iš to malonumas?“¹⁸⁸. Šiuo metu jau situacija daugeliu požiūriu yra pasikeitusi ir nėra manoma, kad ilgas bylinėjimasis yra vienintelė išeitis civilinėje byloje.

Tačiau gaila, kad tai dar yra ne visada tiesa, o kartais gali būti netgi visiškai priešingai. Pasitaiko, kad patys advokatai nemato daug taikos sutarties privalumų ir nėra aktyvūs teismo susitaikymo šalininkai. Pavyzdžiui, 2004

¹⁸⁸ MANCE J.H. Overview speech First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Žiūrėta [2009-02-08] Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges>

metais Vokietijoje atlikta advokatų apklausa parodė, kad net 51 procentai apklaustų advokatų taikinimą teisme vertina neigiamai, tuo tarpu teisėjų tarpe tokios nuomonės laikėsi tik 26 procentai apklaustųjų¹⁸⁹. Tokį nustatymą galima būtų paaiškinti tuo, kad daliai advokatų yra sunku klientui paaiškinti, jog reikia sudaryti derybų būdu pasiektą taikos sutartį, kai prieš civilinės bylos iškėlimą buvo kalbama tik apie laimėjimą byloje. Ypatingai tai gali pasireikšti tada, kai advokatas atstovauja ieškovo.

Būtina paminėti, jog panašios pozicijos apie advokatų vaidmenį taikinime laikosi ir mūsų apklausoje dalyvavę teisėjai. Atsakymus į klausimą – kokį vaidmenį vaidina šalių advokatai, bandant civilinėje byloje šalis sutaikyti – galima suskirstyti į tris aiškias grupes. Pirmiausia 12 teisėjų teigė, kad advokatus galima suskirstyti į dvi aiškias gana tolygias kategorijas: pirmoji grupė advokatų nuoširdžiai stengiasi šalis sutaikyti, antroji grupė advokatų sąmoningai trukdo pasiekti taikos sutartį civilinėje byloje. Dar netgi 8 teisėjai teigė, kad dažniausia būtent dėl advokatų pozicijos yra neįmanoma pasirašyti taikos sutarties tarp šalių. Iš šių teisėjų 3 teisėjai dar pabrėžė, kad tokios situacijos beveik visada pasitaiko tais atvejais, kai tik viena šalis yra atstovaujama advokato. Tik trečioje mažiausioji teisėjų grupė (5 teisėjai) teigė, kad advokatai dažniausia padeda pasiekti susitarimą byloje ir be jų pagalbos būtų sunku suformuluoti konkrečias taikos sutarties sąlygas.

Suprantama, advokatas turėtų būti aktyvus šalių susitaikymo šalininkas dar prieš bylai patenkant į teismą ir pirmiausia turėtų būti imamas veiksmų, kad ginčas būtų taikiai išspręstas, o ne iš karto skubėti surašyti ieškinį ir kreiptis į teismą. Advokatas turėtų paaiškinti savo klientui, kad geriausia yra bandyti dar pasikalbėti su priešinga šalimi ir bandyti susitarti, tai sutaupys tiek lėšas, tiek ir laiką, nes bet kuris bylos nagrinėjimas teisme užtrunka, jog taikos sutarčių vykdymas dažniausiai sukelia mažiau problemų nei teismo sprendimo. Kartu galima būtų informuoti, jog yra galimybė kreiptis į tarpininkus, kurie padėtų šalims susitarti.

¹⁸⁹ GREGER R. Die ZPO-Reform-1000 Tage danach. Juristische Zeitung, 2004, p.806.

Taipogi manytume, kad advokatas turėtų neapsiriboti pretenzijos išsiuntimu priešingai šaliai, tačiau bandyti užmegzti kontaktą su ja, susitikti su pačia šalimi ar bent jau kitos šalies advokatu ir bandyti derėtis dėl ginčo pabaigimo gražiuoju. Aišku, kad tokios derybos privalo vykti sąžiningai, iš tikrųjų siekiant susitarti taikiai, o ne tik siekiant sužinoti priešingos pusės poziciją, argumentus ir tokiu būdu geriau pasirengti būsimai bylai teisme¹⁹⁰. Jei tikrai nepavyksta ne teisme išspręsti ginčo taikiai, tai advokatas privalo paaiškinti savo klientui visą bylos nagrinėjimo teisme tvarką, kartu ir tai, kad teismas taip pat tikriausiai ims priemonių šalims sutaisyti, jog bet kurioje stadijoje galima užbaigti bylą gražiuoju.

Taip pat svarbu, jog pats advokatas pasiruoštų taikinimui teisme, apgalvotų galimus pasiūlymus, kokių nuolaidų galima padaryti kitai pusei, jei būtų susitariama gražiuoju teisme. Turi būti suprantama, kad šiuo metu advokatai turi išsamiai ruoštis ne tik bylos nagrinėjimui iš esmės, bet ir teisminiam taikinimui. Daugelis advokatų rengdamiesi bylos nagrinėjimui teisme visą dėmesį skiria tiek jų kliento, tiek ir priešingos pareikštiems ir griežtai suformuluotiems reikalavimams. Siekiant, kad derybos dėl susitaikymo vyktų sklandžiai, yra naudinga išskirti pačius pagrindinius kliento siekius ginče ir tarsi šalutinius reikalavimus, kurių atžvilgiu būtų galima siekti kompromiso¹⁹¹. Taip pat galima apgalvoti, dėl kurių savo reikalavimų priešinga šalis gali būti daugiau linkusi derėtis ir nusileisti.

Be to, advokatai turėtų informuoti teismą, jei iš tikro jau vyko rimtos derybos dėl taikus ginčo išsprendimo galimybių dar prieš ieškinio pateikimą. Tuomet teismui būtų lengviau suprasti, ar dar įmanoma byloje susitaikyti, apsispręsti, kokią pasirengimo teisminiam nagrinėjimui formą pasirinkti. Manytume, galima teigti, kad įstatymų leidėjas tarsi tikisi, jog advokatai imasi patys priemonių ginčo šalis sutaisyti ir tai vyksta ne tik teismo salėje, nes civilinio proceso kodekse nustatyta, jog jei abi šalys yra atstovaujamos

¹⁹⁰ STÜRNER R. Die Aufgabe des Richters, Schiedsrichters und Rechtsanwalts bei der Gütlichen Streitbeilegung, Juristische Rundschau 1976, p.122.

¹⁹¹ NEUENHAHN H., Neuenhahn S. Die Begleitung des Mandanten durch den Rechtsanwalt in der Mediation. Neue Juristische Wochenschrift, 2005, p.1245.

advokatų, paprastai skiriamas pasirengimas bylą nagrinėti teisme paruošiamaisiais dokumentais.

Suprantama, jog advokatas privalo išlikti aktyvus ir taikinimo procese teisme. Būtų sveikintina, jog advokatai po aptarimo teisinių ir faktinių bylos aplinkybių patys iš karto patys pradėtų derėtis dėl taikos sutarties sąlygų ir pasiektų gana savarankiškai susitarimą, tokiu atveju teismas tikrai gali likti visiškai nešališkas, o ir pati taikinimo procedūra ilgai neužtruktu¹⁹². Tačiau manytume, kad tokios situacijos nėra dažnos, tad, jau kaip minėta, teismas turi visuomet likti aktyvus taikinime. Reiktų sutikti su nuomone, jog ypač atidžiai stebėti derybas teismas turėtų tais atvejais, kai tik vienai iš ginčo šalių atstovauja advokatas, o kita pusė teisme savo interesus gina savarankiškai¹⁹³. Jei yra matoma, kad abiem pusėms deramą kompromisą bus sunku pasiekti, teismas turi teisę pagal civilinio proceso kodekso 161 straipsnio 1 dalį pasiūlyti šaliai, kad jai būtų atstovaujama procese. Manytume, kad tai ypatingai svarbu yra šeimos ir darbo teisinių santykių bylose.

Advokatai taikinimo metu turėtų aiškiai ir argumentuotai išdėstyti savo nuomonę dėl galimų susitarimo sąlygų, taip pat išsakyti savo poziciją dėl priešingos šalies pasiūlymų. Juk būtent advokatai gerai žino visas bylos aplinkybes ir net tai, kas yra neišsakyta procesiniuose dokumentuose, be to, jie, priešingai nei jų klientai, yra įsigilinę į teisinę civilinės bylos pusę. Aktyvus advokatų dalyvavimas taikinime padeda jį vykdyti konstruktyviai ir gali būti greičiau randamos pagrindinės konflikto priežastys. Svarbu, kad advokatas nebijotų taikinimo metu diskutuoti tiek su priešinga puse, tiek su teismu ir nemanytų, kad savo pozicijos išdėstymas gali pakenkti jo klientui tuo atveju, jei vis dėlto taikinimas nepasiseks ir bus priimtas teismo sprendimas. Juk taikinime tiek teismas, tiek advokatai yra tarpininkų vaidmenį, kad būtų pasiektas taikus susitarimas ir taip būtų pabaigiama civilinė byla. Advokatai neturėtų manyti, jog visada reikia smarkiai ir net gana agresyviai ginti savo

¹⁹² BARTOSZYK D. *Anwaltsberuf im Wandel- Modernisierungsprozesse der deutschen Anwaltschaft als Amerikanisierung?* Frankfurt am Main, 2006, p.122.

¹⁹³ MURAYAMA M. *Does a lawyer make a difference? Effects of a lawyer on mediation outcome in Japan.* *International Journal of Law, Policy and the Family* (13), 1999, p.52.

poziciją. Dažnai linkęs į bendravimą ir paslaugus darbo stilius duoda didesnės naudos nei visiškas kompromiso neieškojimas.

Jeigu būtų priimtas ir įsigaliojęs Lietuvoje Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, tai advokatams turėtų tekti svarbus vaidmuo formuojant oficialaus pasiūlymo dėl ginčo pabaigimo taikos sutartimi sąlygas. Įstatymo projekte yra numatyta, jog iki teismo nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje bet kuri šalis per teismą gali pateikti priešingai šaliai rašytinį oficialų pasiūlymą dėl ginčo užbaigimo taikos sutartimi. Tokiame pasiūlyme turi būti nurodytos tikslios siūlomos taikos sutarties sąlygos. Sutikimą arba nesutikimą su pateiktu oficialiu pasiūlymu priešinga šalis turi pareikšti raštu jos pirmajame teismui paduodamame procesiniame dokumente po oficialaus pasiūlymo gavimo arba iki parengiamojo posėdžio pradžios, jeigu iki to laiko jokio procesinio dokumento ši šalis teismui nepateikia. Kai oficialus pasiūlymas būtų pateikiamas parengiamojo posėdžio metu arba prieš pat jį, ir oficialų pasiūlymą gavusi šalis prašo teismo skirti daugiau laiko apvarstyti pasiūlymą, teismas gali skirti antrąjį parengiamąjį posėdį, iki kurio pradžios oficialų pasiūlymą gavusi šalis turi raštu pranešti teismui apie sutikimą arba nesutikimą su oficialiu pasiūlymu. Tylėjimas, taip pat sutikimas su pateiktu pasiūlymu su išlygomis, papildymais arba siūlant kokias nors kitokias taikos sutarties sąlygas būtų laikomi nesutikimu su pateiktu oficialiu pasiūlymu. Suprantama, kad tokios normos įtraukimas į civilinio proceso kodeksą gali paskatinti dar dažniau šalims bandyti taikiai susitarti civilinėje byloje. Be to, tai gali būti paskata advokatams patiems bandyti kurti taikos sutarties projektus be teismo pagalbos.

Kita vertus, ir šiuo metu niekas nedraudžia vienai šaliai ar jos atstovui pateikti siūlymą dėl taikos sutarties konkrečių sąlygų ir tikėtis, jog kita pusė sutiks su tokiu taikos sutarties projektu. Taipogi nuostata, kad jeigu gavusi oficialų pasiūlymą dėl ginčo užbaigimo taikos sutartimi šalis nesutinka su pasiūlymu ir teismas sprendimu oficialų pasiūlymą gavusios šalies reikalavimus patenkina mažesne apimtimi, negu šiuos reikalavimus oficialiame pasiūlyme siūlė patenkinti kita šalis, teismas, atsižvelgdamas į bylos

aplinkybes ir šalių dalyvavimą taikaus ginčo išsprendime, turi teisę oficialų pasiūlymą atmetusiai šaliai priteisti iki penkiasdešimt procentų mažesnę bylinėjimosi išlaidų atlyginimą, kuris jai priklausytų kitu atveju pagal civilinio proceso kodeksą, gali būti vertintina kaip sankcija, kuri verčia šalis sudaryti taikos sutartį. Manytume, jog vis dėlto toks galimas reglamentavimas bylinėjimosi išlaidų nėra sankcija, o tik parodymas kaip bus paskirstomos bylinėjimosi išlaidos, jeigu šalis elgsis pasyviai taikinime, nevertins savo situacijos civilinėje byloje. Be to, teismas nebūtų įpareigotas visuomet priteisti mažiau bylinėjimosi išlaidų, o tai galėtų daryti įvertinęs konkrečias aplinkybes byloje.

Galiausia būtina pabrėžti, kad dažnai advokatai turėtų prisiminti posakį, kad „Geriau žvirblis rankoj, negu briedis girioj“ ir apsvarstyti visus taikaus susitarimo privalumus prieš dar nepriimtą teismo sprendimą. Svarbiausia advokatui yra pamiršti savo interesus ir tinkamai atstovauti savo klientui civilinėje byloje. Suprantama, kad aktyvus advokato dalyvavimas teisminiame taikinime turi pasireikšti ne tik kuo greitesnės taikos sutarties pasiekimu, bet ir tuo, kad būtų užtikrinta, jog taikos sutarties sąlygos iš esmės pažeidžiančios kliento interesus, nebūtų įtraukiamos į susitarimą. Svarbu, jog advokatas vykdydamas taikinimą arba dalyvaudamas taikinimo procedūroje teisme privalo vadovautis pagrindiniais savo veiklos principais ir laikytis profesinės etikos taisyklių. Tai galioja tiek santykiuose su klientu, tiek su teismu ar su kitais advokatais.

5.2. Išlaidos advokato pagalbai ir galimybė susitaikyti

Kadangi advokatams klientų atstovavimas teisme yra vienas iš jų pragyvenimo šaltinių, tad dažnai patys advokatai dėl savo asmeninių priežasčių nėra suinteresuoti bylas užbaigti greitai, tarp šalių sudarant taikos sutartį. Tai, pavyzdžiui, patvirtina Ciuriche, Šveicarijoje vykdytas tyrimas šiuo klausimu, kurio metu pastebėta, kad advokatai paprastai supranta susitaikymo

privalumus, bet dažniausia būna priešingai jam nusiteikę būtent dėl asmeninių finansinių interesų¹⁹⁴. Tad manytume, yra būtina reglamentuoti atstovavimo išlaidų apmokėjimai taip, kad jis skatintų advokatus taikiai pabaigti civilines bylas, o ne jų nagrinėjimą netgi vilkinti.

Lietuvoje advokatas su klientu dėl apmokėjimo už atstovavimą civilinėje byloje gali susitarti taip, kaip jiems yra patogiau: tiek, kad bus mokama už kiekvieną atliktą procesinį veiksma atskirai, ar iš karto už visą atstovavimą teisme. Tuo tarpu 2004 m. balandžio 2d. patvirtintose teisingumo ministro rekomendacijose dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamas teises paslaugas maksimalaus dydžio¹⁹⁵ yra nurodyti koeficientai už kiekvieną procesinį veiksma atskirai ir už kiekvieną valandą, praleistą teismo posėdyje. Manytume, kad tokia apmokėjimo tvarka tikrai neskatina advokatus pabaigti bylą taikiai ir kuo galima greičiau. Galima sutikti su nuomone, jog apmokėjimo sistema, kuri priklauso tik nuo bylos sudėtingumo ar ieškinio sumos, o ne nuo atliktų procesinių veiksmų skaičiaus, tikrai daugiau skatina advokatus siekti taikaus susitarimo, o ne vilkinti bylos nagrinėjimą¹⁹⁶. Be to, rizika apmokėti išlaidas advokato pagalbai, nepriklausomai, kiek ilgai užsitęsė bylos nagrinėjimas, galbūt labiau skatintų pačias šalis tartis dėl taikaus ginčo išsprendimo dar ne teisme.

Manytume, jog advokatus pabaigti bylą taikos sutartimi neskatina ir leidimas susitarti dėl advokato atlyginimo, priklausomai nuo bylos baigties (lot. *pactum de quota litis*). Daugelyje šalių pastebėta, jog tokio advokatų darbo apmokėjimo leidimas skatina dažnesnį bylinėjimąsi, ieškovų reikalavimų nepagrįstą išdidinimą, priteisiamų sumų, skirtų žalai atlyginti, didėjimą, be to, advokatai dažniau yra linkę nepaisyti profesinės etikos¹⁹⁷. Tad tikrai tokiu atveju nedidėja tikimybė, kad advokatai, atstovaujantis šalis, bus suinteresuoti pasiekti kompromisą byloje. Būtina pažymėti, jog šiuo metu galiojantis

¹⁹⁴ Cit.Op.167, p.52.

¹⁹⁵ Valstybės žinios, 2004, Nr.54-1845.

¹⁹⁶ GALIČ A. Alternative dispute resolution in Slovenia. Slovenian Law Review, 2004 (1), p.81.

¹⁹⁷ ANDREWS N. Principles of Civil procedure, London, 1994, p.451.

Advokatūros įstatymas¹⁹⁸ labai plačiai leidžia taikyti vadinamąjį „sėkmės“ mokestį. Šio įstatymo 50 straipsnio 2 dalyje pasakyta, kad civilinėse bylose, taip pat kai pareiškiamas ieškinys baudžiamojoje byloje, leidžiama dėl advokato užmokesčio susitarti taip, kad šio užmokesčio dydis priklausytų nuo bylos baigties, jeigu tai neprieštarauja advokatų veiklos principams.

Reiktų paminėti, kad Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo¹⁹⁹ 17 straipsnio 5 dalis pasako, kad advokatų užmokesčio dydis už antrinę teisinę pagalbą turi būti nustatytas taip, kad skatintų ginčus spręsti taikiai. Be to, Vyriausybės nutarimo dėl advokato ir advokato padėjėjo, teikiančių valstybinę teisinę pagalbą, darbo apmokėjimo dydžių ir tvarkos²⁰⁰ 21 punkte pasakyta, kad jeigu civilinėje byloje ginčo teisenoje pirmojoje instancijoje iki teismo sprendimo priėmimo (dokumentiniame procese – iki teismo sprendimo priėmimo po to, kai atsakovas pareiškia prieštaravimus) sudaroma taikos sutartis arba kitais būdais ginčas baigiasi taikiai, apmokėjimo dydžiai už tą bylą didinami 20 procentų. Tokį reglamentavimą reiktų vertinti pozityviai, kaip tikrai skatinantį taikų susitarimą civilinėje byloje.

6. Mokymų reikšmė taikiam ginčų išsprendimui

Reikia pripažinti, kad taikinimo stilius ir priemonės, kurias teismas pasirenka, siekiant užbaigti bylą gražiuoju, priklauso nuo kiekvieno teisėjo darbo stiliaus, jo asmenybės²⁰¹. Tačiau pirmiausia pats teisėjas turi išmanyti, kokių priemonių jis gali imtis, kad ginčą būtų galima išspręsti taikai. Be to, reikia atkreipti dėmesį, jog teisėjams, kurie prieš tai dirbo gana priešingą taikinimui darbą, kaip antai, prokuroru ar ikiteisminio tyrimo pareigūnu, gali iš viso būtų sunku suvokti taikinimą, jo esmę. Tad tikriausia šiuo metu nemaža dalis teisėjų neturi tiek praktinių, tiek teorinių žinių apie taikinimą, jo eigą. Juk

¹⁹⁸ Valstybės žinios, 2004, 50-1632.

¹⁹⁹ Valstybės žinios, 2005, 18-572.

²⁰⁰ Valstybės žinios, 2005, Nr.54-1857.

²⁰¹ Cit.Op.163, p.291.

ilgą laiką buvo labai mažai dėmesio skiriama teisėjų mokymui apie taikymo technikas, bendravimo subtilybes ir bendrai žinių psichologiją praplėtimui.

Tuo tarpu manytume, kad šiais laikais teisėjai turi ne tik gerai išmanyti teisę, kad galėtų priimti teisėtą ir pagrįstą teismo sprendimą, bet ir sugebėti vesti derybas, mokėti sumažinti įtampą tarp konfliktuojančių pusių, žinoti įvairius šalių taikymo būdus. Tas pats galioja, kai kalbame ir apie advokatus ir jų vaidmenį taikinime. Galima sutikti su nuomone, jog teisminis sutaukymas ir jo eiga yra susijusi ne tik su tradiciniu teisiniu mąstymu ir teisės normomis²⁰². Nors taikinimo metu aiškinamasi ginčo esmė, kiekvienos šalies reikalavimai, tačiau psichologijos, bendravimo, sociologijos žinios tikrai gali įtakoti taikinimo eigą ir rezultatus. Be to, jei yra vykdomas taikinimas nekokybiškai, yra aiškiai pastebima, kad teisėjas nepasitiki savo jėgomis, gali susidaryti situacija, kad šalys taipogi praras susidomėjimą susitaikymu.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, apie tai daugiau pradėta kalbėti tik pastaraisiais metais. Sveikintina, kad jau kelinti metai į teisėjų kvalifikacijos kėlimo programas įrašoma, jog būtina organizuoti mokymus, kad būtų plėtojami gebėjimai bendrauti, žinios asmenybės ir kitose psichologijos srityse, kad turi būti nuolat tęsiami mediacijos, derybų meno kursai²⁰³. Taip pat reikia paminėti, kad, pavyzdžiui, Vilniaus universiteto Teisės fakultete nuo praėjusio rudens buvo pradėtas dėstyti kursas apie teisės ir bendrąją psichologiją, taip pat yra pasirenkamasis kursas, skirtas praktinių įgūdžių spręsti ginčus taikiai formavimui.

Be to, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto iniciatyva, bendradarbiaujant su teisingumo ministerija, antstolių rūmais ar Vilniaus komercinio arbitražo teismu ne kartą buvo vykdomi mediacijos ir derybų eigos trisdešimt dviejų valandų trukmės kursai teisininkams. Be to, ir Antstolių Rūmai vykdo su Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Psichologijos katedra psichologinio pasirengimo kursus antstoliams. Tokie kursai tikrai

²⁰² BRUNET E., Craver C., Deason E. Alternative dispute resolution: the advocate's perspective. Third Edition. LexisNexis, 2006, p.29.

²⁰³ Pavyzdžiui, 2008 metų teisėjų kvalifikacijos kėlimo programa. Žiūrėta [2008-11-19] Prieiga per internetą: www.teismai.lt

padeda teisininkams suprasti apie taikinimo reikšmę, eigą, nesvarbu, ar asmenys ketina tapti tikrais mediatoriais ar ne. Reikia tikėtis, jog tokių kursų skaičius tik didės.

Tai, kad dar reikia daug pastangų įdėti šviečiant teisininkus apie sutaikymą, parodo ir kai kurių teisėjų, dalyvavusių mediacijos mokymuose, apklausa, kurią atliko Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Psichologijos katedros mokslininkai. Tik vienas teisėjas pasakė, kad teismo sutaikymo metu gali būti imamasi įvairių priemonių, gali būti naudojamos beveik visos mediacijos technikos. Kiti apklausti mokymų dalyviai teigė, kad taikinimo metu turi būti išaiškinamos šalių teisės ir pareigos, parengiamojo posėdžio esmė bei taikos sutarties privalumai²⁰⁴. Tad vis tiek teisėjai supranta taikinimą kaip gana pasyvią procedūrą, kurioje teisėjas nesiima didelės iniciatyvos. Be to, galima matyti, jog vis viena yra manoma, kad teismo sutaikymą reiktų sieti tik su parengiamuoju teismo posėdžiu.

Tai, kad labai svarbu yra teisininkų mokymai taikinimo srityje parodo ir mūsų atlikta teisėjų apklausa. Į klausimą - ar manote, kad reikia keisti civilinio proceso kodekso normas, susijusias su teisminiu taikinimu ir kokius pakeitimus pasiūlytumėte – didžioji dauguma apklaustų teisėjų (20 teisėjų) pasakė, kad nieko įstatyme nereikia keisti. Iš šių teisėjų net 11 teisėjų pabrėžė, kad norminis reglamentavimas yra pakankamas, trūksta tik psichologinio pasiruošimo ir bendrai taikinimo žinių. Tad Lietuvoje įstatyminė bazė teismo sutaikymo srityje yra pakankama, kad būtų galima aktyviai siekti taikaus susitarimo civilinėse bylose, yra tik būtina išmokti praktikoje taikyti taikinimo procedūrą, be to, plėsti visos visuomenės žinias apie galimybę susitaikyti teisme.

Priemonių, jog teisėjai mokėti ne tik spręsti teisės klausimus, bet ir turėtų kitokių įgūdžių, imamasi ir kitose šalyse. Pavyzdžiui, Vokietijoje 2002 m. priimtas „Teisės studijų reformos“ įstatymas ir taip buvo įtrauktos

²⁰⁴ SONDAITĖ J., ČECHANAVIČIENĖ A. Teisėjų, dalyvavusių ir nedalyvavusių mediacijos apmokymo programose, požiūris į mediaciją. Socialinis darbas, Nr. 7 (2), 2008, p.104.

papildomų įgūdžių studijos (vok. „*Schlüsselqualifikation*“) į teisės studijų programą. Šių studijų įtraukimą į teisės studijų programą lėmė tai, jog šiuo metu Vokietijos teisėjų įstatymo²⁰⁵ (vok. *Deutsches Richtergesetz*) 5 straipsnyje yra pasakyta, kad kandidatai į teisėjus turi turėti žinių ne tik teisės srityje, tačiau ir mokėti derybų meno, turėti retorikos, bendravimo su žmonėmis įgūdžių. Tad yra siekiama, jog jau prieš tampant teisėju, asmuo būtų susipažinęs, kaip turi būti vedamos derybos, išmanytų retorikos meno ir panašiai. Manytume, jog negalima sutikti su nuomone, kad tokių įgūdžių mokymas universitete, skatina vis labiau orientuotis tik į advokato profesiją, be to, teisinis išsilavinimas tampa vis labiau praktinis išsilavinimas, o ne teorinis²⁰⁶. Juk tikrai ne tik advokatams reikia mokėti bendrauti su žmonėmis, vesti derybas, bet ir visiems teisininkams, tarp jų ir teisėjams. Be to, tai, kad teisininkai įgyja kitokių įgūdžių tikrai nepaneigia to, kad jie turi turėti ir daug teorijos žinių teisės klausimais.

²⁰⁵ Deutsches Richtergesetz. Žiūrėta [2009-01-17] Prieiga per internetą: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/drig/gesamt.pdf>

²⁰⁶ FISCHER N. Herausforderungen an die zivilprozessuale Ausbildung – Reformierte Juristenausbildung, Anwaltsorientierung und Bedeutungszuwachs des Zivilverfahrensrechts. ZZZP, Band 119, 2006, p.58.

III DALIS. TAIKOS SUTARTIS

1. Taikos sutarties samprata

1.1. Taikos sutarties esmė

Taikos sutartis yra viena iš sutarčių rūšių, turinti nemažai tik jai būdingų ypatumų. Jei dauguma sutarčių yra skirtos nusistatyti šalių teises ir pareigas ir yra siekiama sutarčių pagalba apsisaugoti nuo galimų konfliktų, tai taikos sutarys yra sudaromos tarp šalių jau ginčo metu ir kaip tik ir yra siekiama išspręsti kilusį ginčą gražiuoju. Visuomeninių santykių požiūriu taikos sutartis reiškia oficialų tarpasmeninio konflikto pabaigos įtvirtinimą²⁰⁷. Tuo tarpu teisiniu požiūriu taikos sutartis yra ginčo išsprendimo priemonė, kai pačios šalys sureguliuoja teisinį šalių nesutarimą ir yra atkuriamą socialinę taiką tarp jų. Tad taikos sutarties turinį sudaro sąlygos, kuriomis šalys išsprendžia susidariusį ginčą. Sudarydamos taikos sutartį, šalys abipusiu sutarimu sulygsta dėl jos sąlygų, taip realizuodamos dispozityvumo principą, t.y. įgyvendina įstatymo nustatytoje ribose laisva valia disponuoti savo materialinėmis ir procesinėmis teisėmis.

Svarbu, jog taikos sutartis gali būti sudaryta tiek teisme, tiek ir jam dar neprasidėjus. Teisme sudaroma taikos sutartis ir ji teismo, vadovaujantis įstatymais, patvirtinama, kai šalys sutaria užbaigti ginčą, jau pasiekusį teismą, gražiuoju. Tokiu būdu gali būti patvirtinamas pačių šalių derybų būdu pasiektas susitarimas arba yra tiesiog sutinkama su teismo pasiūlymu dėl konkrečių taikaus susitarimo sąlygų²⁰⁸. Taikos sutarties sudaroma ne teisme, jei dar nėra jokios civilinės bylos teisme ir šalys pačios sutaria, kad nori išspręsti

²⁰⁷ SIMAITIS R. Taikos sutartis Lietuvos privatinėje teisėje. *Justitia* 2004/1, p.8.

²⁰⁸ FASCHING H.W. *Lehrbuch des österreichischen Zivilprozeßrechts*, Wien, 1990, p.670.

kilusį konfliktą. Kadangi tokios taikos sutartys dažnai yra sudaromos padedant abiejų pusių advokatams, tai kartais dar šios sutartys ir yra vadinamos „advokatų taikos sutartimis“²⁰⁹.

Taikos sutarties oficialus apibrėžimą Lietuvoje galima rasti Civilinio kodekso 6.983 straipsnio 1 dalyje, kurioje pasakyta, kad taikos sutartimi šalys tarpusavio nuolaidomis išsprendžia kilusį teisminį ginčą, užkertama kelią jam kilti ateityje, išsprendžia teismo sprendimo įvykdymo klausimus arba kitus ginčytinus klausimus. Tad iš apibrėžimo galima aiškiai matyti, jog pagrindinė taikos sutarties funkcija yra išspręsti ginčą arba užkirsti kelią jam kilti. Taipogi galima aiškiai pastebėti, kad išliko tradicija taikos sutartį susieti daugiausia su teismo procesu.

Tačiau taip pat reikia sutikti su nuomone, kad civiliniame kodekse pateiktas taikos sutarties apibrėžimas yra ganėtinai didelis žingsnis į priekį, pripažįstant ir siekiant reguliuoti neteismines taikos sutarčių apraiškas²¹⁰. Juk įstatyme yra kalbama ir apie galimybę „kitų“ .t.y. nesusijusių su teismo sprendimu vykdymu, klausimų išsprendimą taikos sutartimi. Be to, yra apibrėžime pasakyta, jog taikos sutartis gali būti skirta užkirsti kelią teisminiam ginčui ateityje. Tad tarsi yra siekiama, kad šalys bandytų susitaikyti dar iki civilinės bylos iškėlimo teisme ir taip išspręsti kilusį ginčą.

Jei teisminių taikos sutarčių sudarymą reglamentuoja civilinis proceso kodeksas, tai taikos sutarčių ne teisme reglamentavimui Lietuvoje daugiausia dėmesio skiria Civilinio kodekso šeštos knygos LII skyrius, taipogi Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 6 straipsnis. Be to, reikia paminėti, jog Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo²¹¹ 3 straipsnyje yra pasakyta, kad asmuo turi teisę kreiptis į Teisingumo ministeriją dėl žalos, atsiradusios dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto kardomojo kalinimo (suėmimo), neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinių prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto

²⁰⁹ FRISCHE T. *Verfahrenswirkungen und Rechtskraft gerichtlicher Vergleiche: nationale Formen und ihre Anerkennung im internationalen Rechtsverkehr*. Heidelberg, 2006, p.21.

²¹⁰ Cit.op.203, p.10.

²¹¹ Valstybės žinios, 2002, 56-2228.

paskyrimo, atlyginimo ne teismo tvarka. Teisingumo ministerija ne vėliau kaip per tris mėnesius nuo asmens prašymo atlyginti žalą ne teismo tvarka ir visų žalos dydžiui apskaičiuoti reikalingų dokumentų gavimo turi asmeniui pateikti motyvuotą rašytinį siūlymą dėl žalos atlyginimo ne teismo tvarka ir nustatyti protingą, bet ne ilgesnį negu vieno mėnesio terminą, per kurį asmuo gali atvykti į Teisingumo ministeriją pasirašyti taikos sutartį. Nors skiriama nedidelį dėmesį neteisminių taikos sutarčių sudarymo procedūroms galima būtų laikyti tam tikru teisinio reglamentavimo trūkumu, tačiau iš kitos pusės valstybė neturėtų smarkiai kištis į sutarčių sudarymą ir palikti pačioms šalims nuspręsti, kaip jos turi būti sudaromos. Tas pats pasakytina, kai kalbame ir apie taikos sutarčių sudarymą.

Tai, kad taikos sutartis dažniausia yra siejama jau su bylos nagrinėjimu teisme ar bent taikos sutarties patvirtinimu teisme, galima pamatyti ir kitose valstybėse. Pavyzdžiui, Austrijoje yra išskiriamos dvi teisminių taikos sutarčių rūšys. Pirmiausia yra vadinamoji pretoriškoji taikos sutartis (vok. „*prätorischer Vergleich*“), kai yra galimybė ginčo šalims dar prieš pareiškiant ieškinį teismui, pateikti pasiūlymą priešingai šalims susitikti apylinkės teisme, kad būtų galima pabandyti ginčą išspręsti taikiai. Jei šalys susitaria taikiai, taikos sutartį gali patvirtinti arba teismas, arba notaras. Jei tokia taikinimo procedūra teisme žlunga, tai, jei yra nepažeidžiamos teisingumo taisyklės, gali būti iš karto priimamas ieškinys ir iškeliama civilinė byla. Tokia taikos sutarties galimybė turėjo padėti teismus labiau priartinti prie visuomenės ir suteikti šalims šansą atvykti į teismą dar net neiškėlus civilinės bylos. Deja, praktikoje vadinamoji pretoriškoji taikos sutartis nėra labai populiari²¹². Be to, suprantama, Austrijoje taikos sutartį galima sudaryti ir jau nagrinėjant bylą teisme.

Taikos sutarties turinį sudaro sąlygos, dėl kurių susitaria šalys ir kuriomis yra išsprendžiamas kilęs ginčas. Įstatymas paprastai griežtai neapibrėžia būtinų šių sutarčių sąlygų ir taip sudaroma palanki terpė reikštis šalių valiai, vystytis taikos sutarčių turiniui, taikymo sričiai, pritaikyti šį

²¹² STUEBER J. Grundfragen zum Prozeßvergleich aus deutscher und österreichischer Sicht. Osnabrück, 2001, p.12.

institutą įvairioms gyvenimo situacijoms. Kartu taikos sutarties pagalba yra realizuojamas dispozityvumo principas, t.y. šalių teisė įstatymų nustatyta tvarka laisva valia disponuoti savo materialinėmis ir procesinėmis teisėmis. Tad yra bandoma sudaryti kuo palankesnes sąlygas kuo platesniam šio instituto taikymui ir tokiu būdu taipogi skatinti taikius susitarimus tarp šalių. Daugiausia yra siekiama reglamentuoti tik iš negatyviosios pusės, t.y. siekiant apsaugoti viešąją tvarką bei įgyvendinti imperatyvias įstatymų normas, įstatymuose įtvirtinami tam tikri ribojimai taikos sutarčių turiniui, galiojimui ar panašiai. Suprantama, jog iš praktinės pusės kiekvienos taikos sutarties sąlygos turi būti aiškios, nedviprasmiškos, kad būtų galima jas lengvai įvykdyti ir vėliau nekiltų ginčų.

Taikos sutarties sudarymas yra vienas iš būdų pabaigti bylos nagrinėjimą teisme be argumentuoto teismo sprendimo. Taikiam susitarimui pasiekti būtinas abiejų ginčo šalių ar vienos šalies ir trečiojo asmens, pareiškiančio savarankiškus reikalavimus, valios išreiškimas, kad sutinka pabaigti civilinę bylą gražiuoju. Šiuo požiūriu taikos sutartis skiriasi nuo procesinių veiksmų, kuriais taip pat siekiama kuo greičiau pabaigti teisminį procesą, bet užtenka tik vienos iš šalių valios, pavyzdžiui, ieškinio atsisakymas ar pripažinimas.

Galima atkreipti dėmesį, jog Lietuvoje tiek civiliniame kodekse, tiek civilinio proceso kodekse, kalbant apie taikos sutartis, nurodoma frazė, kad taikos sutartys turi būti sudaromos „tarpusavio nuolaidų“ būdu. Tokia pati sąvoka yra vartojama ir Vokietijos ar Austrijos įstatymuose. Manytume, reikia sutikti su nuomone, kad tokia formuluotė yra pernelyg siaura, vienpusiška ir gali suklaidinti paprastus bylininkus²¹³. Juk galima suprasti, kad visada susitariant tarp ginčo šalių gražiuoju abiem pusėms būtina kažkuo nusileisti viena kitai. Aišku, procesiniu teisiniu požiūriu tai yra visiškai paaiškinama, tačiau tokiu atveju gali būti gana sunku susitarti ne teisininkams vien tik iš psichologinės pusės. Konflikto sprendimo būdas, kai abi ginčo šalys kai kurių dalykų atsisako susitarimo labui, psichologijoje yra vadinamas kompromisu.

²¹³ Cit.Op.203, p.10.

Psichologai mano, jog toks susitarimo būdas gali tik iš dalies pašalinti konflikto priežastis²¹⁴. Tad iš psichologinės pusės daug priimtinesnė ir tinkamesnė sąvoka yra bendradarbiavimas tarp šalių, siekiant taikiai išspręsti ginčą. Bendradarbiaujant šalys gali pažvelgti į patį konfliktą giliau, aptarti tikruosius poreikius ir interesus ir taip suderinti pozicijas dėl taikos sutarties.

1.2. Taikos sutarties kilmės teorijos

Civilinio proceso teisės doktrinoje per ilgą laiką yra susiformavusios trys pagrindinės taikos sutarties kilmės teorijos, kurias yra būtina aptarti, kalbant apie taikos sutarčių sampratą. Reikia paminėti, kad pačios kilmės teorijos yra daugiausia orientuotos aptarti teisme patvirtintas taikos sutartis.

Pirmoji taikos sutarties kilmės teorija yra vadinamoji materialioji teisinė kilmės teorija, kurią pirmasis bandė pagrįsti garsus vokiečių procesualistas L. Rosenbergas. Šios teorijos šalininkai mato taikos sutartį tik kaip susitarimą dėl materialinių subjektinių teisių ir pareigų, kuris pašalina materialųjį teisinį ginčą. Tuo tarpu tai, kad taikos sutarties pagalba yra išsprendžiamas šalių ginčas, procesinės taikaus susitarimo pasekmės yra traktuojamos tik kaip privalomas taikos sutarties sudarymo rezultatas, kuris neturi nieko bendro su taikos sutarties turiniu²¹⁵. Svarbiausia yra šalių valia ir tai, jog šalys susitaria naujai dėl materialiujų teisinių santykių. Tai, jog taikos sutartį turi patvirtinti teismas, yra tik būtinas veiksmas, kas būtų įmanoma susitarimą įgyvendinti.

Manytume, kad ši taikos sutarties teorija tinka, kai kalbame apie neteismines taikos sutartis, kurios nėra tvirtinamos teismo. Tuo tarpu teisminių taikos sutarčių atžvilgiu ši teorija yra visiškai nederama. Juk labai svarbu, kad taikos sutarties sudarymas yra vienas iš pagrindų pabaigti civilinę bylą teisme nepriėmus teismo sprendimo. Taigi pats taikos sutarties teisminis tvirtinimas yra labai svarbus ir privalomas procesinis veiksmas, norint, kad būtų galima

²¹⁴ SUSLAVIČIUS A., VALICKAS G. Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams. Vilnius, 1999, p. 108.

²¹⁵ ARNDT H. Der Prozeßvergleich. Deutsche Richterzeitung, 1965, p.189.

užbaigti teisminį ginčą ir didelę reikšmę turi būtent teismo nutartis patvirtinti taikos sutartį. Juk *res iudicata* galią turi ne pati taikos sutartis, o teismo nutartis ją patvirtinti. Vykdomasis raštas yra išduodamas remiantis teismo nutartimi, o ne pačia taikos sutartimi. Taipogi galima sutikti su nuomone, kad svarbu kokie interesai ginčo šalis pastūmėjo sudaryti taikos sutartį²¹⁶. Juk ne tik šalių noras naujai susitarti dėl materialiujų teisinių santykių, bet ir siekis pabaigti teisminį ginčą būna pagrindas sudaryti taikos sutartį teisme. Be to, šalys tariasi ir dėl procesinio teisinio pobūdžio teisių ir pareigų.

Antroji taikos sutarties kilmės teorija teigia, kad taikos sutartis yra tik procesinis veiksmas, kuriuo siekiama pabaigti teisminį procesą ir gauti vykdomąjį raštą. Tad skirtingai nei pirmojoje teorijoje, pagal procesinės kilmės teoriją yra visiškai nekreipiamas dėmesys į taikos sutarties turinį, kokias teises ir pareigas susikuria ginčo šalys. Taigi taikos sutarties sudarymą turi reguliuoti tik civilinio proceso kodeksas. Šios teorijos trūkumas yra tai, jog procesiniai įstatymai nereglamentuoja taikos sutarties turinio, tad yra neaišku, ką reikia daryti, jei, pavyzdžiui, šalys net negali pagal materialinę teisę susitarti dėl konkrečių teisių ir pareigų, pačios nuostatos sutarties prieštarauja imperatyvioms teisės normoms. Manytume, negalima į taikos sutartį žiūrėti tik kaip į būdą pabaigti teisminį procesą ir visiškai nekreipti dėmesį į tai, ką šalys susitarė, kokios yra sutarties sąlygos.

Tiek taikos sutarties materialiosios teisinės kilmės, tiek procesinės teisinės kilmės teorijos dar gali būti vadinamos monistinėmis teorijomis, nes taikos sutartis suprantama išskirtinai tik kaip vienos prigimties sutartis²¹⁷. Pagal trečiąją, vadinamąją dualistinę, teoriją taikos sutartis yra laikoma teisine kategorija, būdinga tiek materialiajai, tiek procesinei teisei. Tad taikos sutarties prigimtis yra mišri. Būtina pastebėti, kad ši teorija nėra vienalytė ir galima išskirti dvi kryptis.

²¹⁶ LÜKE W. Die Beseitigung des Prozeßvergleichs durch Parteivereinbarung. Juristische Schulung, 1965, p.482.

²¹⁷ ATTESLANDER – DÜRRENMATT A. Der Prozessvergleich im internationalen Verhältnis: unter besonderer Berücksichtigung anerkennungs- und vollstreckungsrechtlicher Fragen im grenzüberschreitenden Rechtsverkehr der Schweiz. Tübingen, 2006, p.18.

Pirmoji mišrios taikos sutarties kilmės teorijos kryptis teigia, kad taikos sutartį sudaro dviejų rūšių teisiniai faktai: iš vienos pusės procesiniai teisiniai faktai, kuriais remiantis yra išduodamas vykdomasis raštas, pabaigiamas teisminis procesas, iš kitos pusės yra materialieji teisiniai faktai, kurie nustato šalių teises ir pareigas. Svarbiausia, jog procesinė ir materialioji taikos sutarties pusė turi būti vertinama visiškai atskirai. Tad, anot šios teorijos, gali susidaryti situacija, kai iš procesinės pusės taikos sutartis yra galiojanti, tačiau gali būti ginčijamos naujoje civilinėje byloje materialiosios taikos sutarties sąlygos²¹⁸. Tokia pozicija yra visiškai nepriimtina dėl teisinio tikrumo ir stabilumo, nesuderinama su *res iudicata* institutu civiliniame procese.

Pagal antrąją mišriosios taikos sutarties kilmės teoriją pati taikos sutartis vertintina kaip teisinė kategorija, kuri turi savyje tiek materialiosios teisės, tiek procesinės teisės elementų. Tad taikos sutarties kilmė yra mišri. Svarbiausia, kad šios dvi taikos sutarties pusės turi būti nagrinėjamos kartu. Juk kartu yra ir pabaigiamas teisminis procesas, ir nustatomos šalių subjektinės teisės ir pareigos. Pasak teorijos šalininkų, dirbtinis atskyrimas procesinės ir materialiosios taikos sutarties pusių yra dirbtinis ir prieštarauja šalių išreiškiamai valiai²¹⁹.

Manytume, jog pastaroji taikos sutarties kilmės teorija ir yra tinkamiausia. Juk iš vienos pusės taikos sutartys yra materialinio teisinio pobūdžio ir jos tiesiogiai įtakoja ginčo materialiuosius teisinius santykius, sudarydamos taikos sutartį šalys disponuoja savo materialinėmis subjektinėmis teisėmis. Tačiau iš kitos pusės taikos sutartis įtakoja ir procesinę teisę: vadovaujantis civilinio proceso kodekso nuostatomis yra sudaromos ir patvirtinamos teismo taikos sutartys, taikos sutarties sudarymas sukelia procesinius teisinius padarinius. Aišku, kad yra negalima taikos sutarties nagrinėti vien tik iš procesinės ar vien tik iš materialinės teisės pusės. Tokios pozicijos laikosi ir Lietuvos teismai. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje byloje yra pažymėjęs, kad taikos sutartis yra viena iš sutarčių

²¹⁸ Cit.Op.204, p.674.

²¹⁹ Cit.Op.208, p.29.

rūšių, todėl jai taikomos civilinio kodekso normos, reglamentuojančios bendruosius prievolių teisės klausimus. Kita vertus, teismo patvirtinta taikos sutartis yra vykdytinas dokumentas, teismui patvirtinus taikos sutartis, byla teismo nutartimi nutraukiama²²⁰. Tačiau reikia paminėti, kad sutartims, kuriomis sprendžiami tik materialiniai teisiniai klausimai ir kurios nepabaigia teismo bylos nagrinėjimo ar nėra tvirtinamos teisme, nėra būdingas procesinis pobūdis.

2. Taikos sutarties galiojimo sąlygos

Kad sudaroma kokia nors sutartis galiotų, yra būtina laikyti tam tikrų sąlygų. Ne išimtis yra ir taikos sutartys, tad jas sudarant taipogi reikia laikytis tiek bendrųjų, tiek specialiųjų taikos sutartims taikomų sutarčių galiojimo sąlygų. Analizuojant civilinio ir civilinio proceso kodeksų nuostatas, teismų praktiką ir atsižvelgiant į taikos sutarčių specifiką, yra išskiriamos tokios svarbiausios taikos sutarčių galiojimo sąlygos²²¹:

- Taikos sutarties šalys privalo būti teisnios ir veiksnius. Tai turi būti vertinama materialiuoju teisiniu aspektu, tačiau jei taikos sutartis sudaroma teisme arba ji teikiama tvirtinti teismui, tai teisnumas ir veiksnumas turi būti vertinamas ir procesiniu teisiniu aspektu. Paprastai reikia nuspręsti, ar šalys yra teisnios ir veiksnius esant ginčo materialiesiems teisiniams santykiams, ar yra įmanoma laisvai sudaryti atitinkamus sandorius ir ar gali būti atlikti kiti juridiniai veiksmai, dėl kurių kyla ginčas.

- Pagal Civilinio kodekso 6.984 straipsnį taikos sutartis dėl asmenų teisinio statuso ar veiksnumo, dėl klausimų, kuriuos reglamentuoja teisės imperatyvios normos, taip pat dėl klausimų, susijusių su viešąja tvarka, negalioja. Taigi negalioja taikos sutartys dėl teisnumo ar veiksnumo ribojimo,

²²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo 28 d. nutartis c.b. G.L., UAB „Velintas“ v. Kauno rajono antstolių kontorai., antstolei Veronikai Rybalčenko Nr. 3K-3-426/2008.

²²¹ Cit.Op.203, p.12.

taip pat susitarimai, kurie prieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms. Viešosios tvarkos neatitinka tokios taikos sutartys, kuriose yra susitariama atlikti tam tikrą teisės pažeidimą ar pažeidžiama moralės normos. Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai yra atsisakoma tvirtinti taikos sutartis, nes jos prieštarauja aptartoms taikos sutarties galiojimo sąlygoms. Pavyzdžiui, vienoje byloje buvo pasakyta, jog teismas negali tvirtinti taikos sutarties, kai pagal jos sąlygas nėščia moteris perkeliama dirbti kenksmingomis darbo sąlygomis, nors pastaroji ir sutinka su perkėlimu ir susitarimo sąlygomis. Be to, teismas pažymėjo, kad darbo ginčus nagrinėjanti institucija privalo skatinti ginčo šalis laikytis darbo sutartimi ir įstatymais nustatytų teisių ir pareigų²²². Pažymėtina, jog tam tikrais atvejais yra leidžiami taikūs susitarimai, nors ir tą teisinių santykių sritį reglamentuoja imperatyvios teisės normos. Tokiu atveju yra nustatoma speciali taikaus susitarimo sudarymo ir įgyvendinimo tvarka. Kaip pavyzdį galima paminėti santuokos nutraukimą abiejų sutuoktinių bendru sutikimu.

- Šalys taikos sutartyje privalo išreikšti tikrąją savo valią ir neturi būti veikiamos prievartos, fizinio ar psichologinio spaudimo ar smurto, apgaulės. Svarbu, kad pagal Civilinio kodekso 6.986 straipsnio 6 dalį suklydimas dėl teisės normų, išskyrus imperatyviasias teisės normas, nėra pagrindas pripažinti taikos sutartį negaliojančia. Reikia sutikti su nuomone, kad taikos sutarties negaliojimą dėl imperatyvios teisės normos reikia taikyti labai atsargiai, kad nebūtų pažeisti sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principai ir būtina atsižvelgti, jog teisėje galioja įstatymų žinojimo principas²²³. Taip pat taikos sutartis negali įtvirtinti esminės vienos iš šalių nelygybės, perdėto vienos šalies pranašumo prieš kitą šalį.

- Sudarant taikos sutartį galima susitarti tik dėl tų materialinių ir procesinių teisinių reikalavimų, kuriais šalys disponuoja. Iki šiol teismų praktikoje laikomasi nuomonės, jog kai taikos sutartis sudaroma teisme arba arbitraže, galima susitarti tik dėl tų reikalavimų, dėl kurių vyksta ginčas. Juk

²²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gegužės 10 d. nutartis c.b. J.D. v. V.J. komercinė firma Nr. 3K-3-533/2000.

²²³ Cit.Op.203, p.13.

teismas negali išeiti už bylos nagrinėjimo ribų ir spręsti klausimų, kurie nėra ginčo dalykas. Dispozityvumo principas sąlygoja reikalavimą taikos sutartyje spręsti tik tuos klausimus, dėl kurių įstatymo nustatyta tvarka buvo kreiptasi į teismą²²⁴. Tačiau, manytume, vis dėlto reiktų teisminę praktiką formuoti ta linkme, kad taikos sutartyje būtų galima susitarti ir dėl tų klausimų, dėl kurių ir nebuvo kreiptasi į teismą, tačiau jie tampriai susiję su ginčo dalyku. Tokiu būdu būtų išvengiama papildomų civilinių bylų, taupomos šalių lėšos ir laikas. Be to, juk yra leidžiama teismui tvirtinti ir taikos sutartis, kai bylos apskritai nėra teisme. Suprantama, negalima teisminėje taikos sutartyje aptarti klausimų, kurie visiškai nesusiję su ginčo dalyku. Taipogi taikos sutartis turi nespęsti dėl trečiųjų asmenų, kurie nėra sutarties šalimi, teisių ir pareigų, taip pat susitarimas neturi pažeisti ir trečiųjų asmenų interesų netiesiogiai. Taigi, pavyzdžiui, taikos sutartis negali pažeisti Įmonių bankroto įstatymo²²⁵ 35 straipsnyje nurodyta kreditorių reikalavimų tenkinimo eilė ir tvarka. Pagal Civilinio kodekso 6.986 straipsnio 5 dalį taikos sutartis negalioja, jeigu po jos sudarymo atsirado dokumentai, patvirtinantys, kad viena iš šalių neturi ar neturėjo teisės į tai, kas jai yra pripažinta sutartimi. Svarbu, kad tai gali būti patvirtinta tik rašytiniais įrodymais, o ne, pavyzdžiui, liudytojų parodymais. Suprantama, jog taikos sutartyje teisminiame procese galima susitarti dėl procesinių reikalavimų, apie kuriuos buvo nekalbama ieškinyje ar priešieškinyje, tačiau iš jų išplaukia, kaip antai, bylinėjimosi išlaidų atlyginimas.

- Vadovaujantis Civilinio kodekso 6.986 straipsnio 4 dalimi taikos sutartis negalioja, jeigu, sudarydamos taikos sutartį, viena ar abi šalys nežinojo, kad klausimas, esantis taikos sutarties dalyku, jau yra išspręstas įsiteisėjusiu teismo sprendimu. Tad yra įtvirtintas ankstesnio teismo sprendimo, nors apie jį ir nežinojo ginčo šalys ar bent viena šalis, prioritetas. Tačiau taikos sutartis yra galiojanti, jei abi šalys žinojo apie įsiteisėjusį teismo sprendimą arba viena iš šalių ir nežinojo, tačiau turėjo žinoti. Juk šalys taikos sutartimi gali pakeisti

²²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. Guigienė v. Guiga Nr. 3K-3-443/2001.

²²⁵ Valstybės žinios, 2001, 31-1010.

įsiteisėjusiu teismo sprendimu konstatuotus teisinius santykius, be to, pagal Civilinio proceso kodekso 595 straipsnį vykdymo proceso irgi galima sudaryti taikos sutartį. Pastebėtina, kad galioja Lietuvoje teismo ar arbitražo patvirtinta taikos sutartis, nors yra ankstesnis teismo sprendimas, priimtas kitoje valstybėje ir Lietuvoje tvirtinant taikos sutartį jis nebuvo reikiama tvarka pripažintas, išskyrus atvejus, kai užsienio teismo sprendimo nereikia pripažinti²²⁶. Pagal Civilinio proceso kodekso 809 straipsnio 2 dalį nereikalaujama pripažinti įsiteisėjusius užsienio teismų sprendimus dėl neturtinių ginčų tarp ne Lietuvos piliečių, išskyrus atvejus, kai teismo sprendimas yra santuokos sudarymo arba kitokio civilinės būklės akto ar kitokių teisių registravimo pagrindas. Be to, reikia turėti omenyje, jog teismo sprendimai, priimti Europos Sąjungos valstybėse ir patenkantys į Europos Sąjungos reglamentų taikymo sritis²²⁷, yra pripažintini kitoje valstybėje narėje automatiškai be kokio nors specialaus proceso.

- Vadovaujantis civilinio kodekso 6.986 straipsnio 2 ir 3 dalimis taikos sutartis negali remtis sandoriu, kuris taikos sutarties sudarymo metu negaliojo, ir suklastotais rašytiniais įrodymais.

- Pagal Civilinio kodekso 6.983 straipsnio 3 dalį taikos sutartis privalo būti rašytinė. Tad tais atvejais, kai ginčo šalys susitariama žodžiu teismo posėdyje, vis tiek pagal civilinio proceso kodekso 140 straipsnio 3 dalį žodiniai pareiškimai šalių turi būti įrašomi į teismo posėdžio protokolą ir šalių pasirašomi. Tokią taikos sutarties sudarymo formą, manytume, galima prilyginti rašytinei. Juk vis vien yra galima perskaityti suformuotą tekstą, šalys gali su pilnai susipažinti. Kai šalys pateikia teismui rašytinį taikos sutarties tekstą, jis yra pridodamas prie bylos. Tuo atveju, kai taikos sutartis yra pasiekama civilinę bylą nagrinėjant arbitraže, pagal Komercinio arbitražo

²²⁶ Cit.Op.203, p.13.

²²⁷ Šiuo atveju reikia atsižvelgti į: 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr.44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo; 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr.2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo; 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1346/2000 dėl bankroto bylų; 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 805/2004, sukuriantį neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą.

įstatymo²²⁸ 33 straipsnio 1 dalį taikus ginčo sureguliuavimas yra įforminamas arbitražiniu sprendimu. Be to, tiek teismo, tiek arbitražo teismo patvirtinamos taikos sutartys turi atitikti teismų sprendimams (nutartims) keliamus reikalavimus. Tad, pavyzdžiui, pagal Civilinio proceso kodekso 267 straipsnį negali būti tvirtinamos teisme sąlyginės taikos sutartys, kai prievolių įvykdymas tampa priklausomas nuo sąlygos, kurios atsiradimas ar neatsiradimas nepriklauso nuo šalių valios²²⁹. Pavyzdžiui, nėra galima patvirtinti taikos sutarties, pagal kurią visos atsakovui tenkančios prievolės būtų įvykdytos, jei būtų patvirtintas atitinkamas savivaldybės ar valstybės biudžetas, bus pasirašyta sutartis ir panašiai. Kai šalys sudaro taikos sutartį ne teisme ar arbitraže turi būti taikomos bendrosios sandorių formai taikomos civilinio kodekso nuostatos. Pavyzdžiui, taikos sutartis dėl daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą perleidimo ir daiktinių teisių bei nekilnojamojo daikto suvaržymo klausimų privalo būti sudaryta notarine forma. Suprantama, išskyrus atvejus, kai tokia taikos sutartis yra tvirtinama teisme.

- Jei taikos sutartis yra sudaroma per atstovą, svarbu, jog jis turėti įgaliojimus ją sudaryti. Taikos sutartį sudarant teisme, yra būtina žinoti, kad pagal Civilinio proceso kodekso 59 straipsnio 2 dalį įgalinimas atstovui pagal pavedimą sudaryti taikos sutartį turi būti atskirai aptartas išduotame įgaliojime. Kitokiu atveju bus pripažįstama, kad atstovas pagal pavedimą neturi teisės sudaryti taikos sutarties. Kalbant apie atstovus pagal įstatymą, reikia pasakyti, kad pagal Civilinio proceso kodekso 54 straipsnio 1 dalį jie gali atlikti visus procesinius veiksmus, kuriuos turi teisę atlikti atstovaujantieji, išskyrus įstatymų numatytas išimtis. Tai galima paaiškinti tuo, jog atstovas pagal įstatymą siekia įgyvendinti kito asmens, kuris negali savarankiškai to atlikti, teisingumą ir veiksnumą, o ne suteikti atstovaujajam tinkamą teisinę pagalbą. Tad atstovas pagal įstatymą turi teisę sudaryti taikos sutartį civilinėje byloje. Tačiau jeigu atstovas pagal įstatymą paveda kitam asmeniui vesti civilinę bylą teisme, turi būti atskirai aptariamas įgalinimas sudaryti taikos sutartį byloje.

²²⁸ Valstybės žinios, 1996, 39-961.

²²⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. vasario 12 28 d. nutartis c.b. J.M. v. UAB „Grinda“ Nr. 2-67/2004.

Civilinio proceso kodekso 39 straipsnis numato, kad šaliai, kuri neturi civilinio procesinio veiksnio ir atstovo pagal įstatymą arba kuri neturi jai atstovaujančio organo, arba kurios gyvenamoji ir darbo vieta nežinoma, priešingos šalies, kuri siekia atlikti skubius procesinius veiksmus, prašymu teismas gali paskirti kuratorių, kuris konkrečioje byloje veikia kaip atstovas pagal įstatymą. Tad ir kuratorius turi teisę sudaryti taikos sutartį byloje. Tačiau pats kuratorius turi būti tinkamai paskirtas. Pavyzdžiui, vienoje civilinėje byloje Lietuvos apeliacinio teismas nutartimi panaikino pirmosios instancijos teismo nutartį patvirtinti taikos sutartį, nes netinkamai buvo paskirtas kuratorius byloje: teismas, sprenddamas klausimą dėl kuratoriaus pakeitimo bei pakeisdamas vieno iš atsakovų kuratorių, rezoliucinėje teismo nutarties dalyje nutarė paskirti advokatą ir antrojo atsakovo kuratoriumi, nors nei teismo nutarties išanginėje, nei motyvuojamoje dalyse dėl to net neužsimenama, nenurodoma, kad toks klausimas bus svarstomas, ir jo neapsvarsčius, nemotyvuotai ir nepagrįstai rezoliucinėje nutarties dalyje nurodoma apie antrojo atsakovo kuratoriaus paskyrimą. Pagal bylos duomenis buvo galima matyti, jog teismui buvo žinoma šio atsakovo buveinė, jam yra įteikti procesiniai dokumentai ir šaukimas į teismo posėdį žinomu adresu, tačiau teismas neišaiškino ir nenustatė, ar šis atsakovas neturi jam atstovaujančio organo²³⁰. Taikos sutartims, kurios yra sudaromos ne teisme, griežtų atstovo įgaliojimų įforminimo reikalavimų nėra numatyta. Tačiau reikia turėti omenyje, jog jeigu taikos sutartį norima teikti patvirtinti teismui atstovo įgaliojimai turi atitikti civilinio proceso kodekso nuostatas.

- Galiausia taikos sutartyje negali būti kitų sandorių negaliojimo pagrindų. Tad, pavyzdžiui, apsimestinės ar tariamos taikos sutartys gali būti pripažįstamos negaliojančiomis ir teismas tolių sutarčių neturi tvirtinti.

Būtina pabrėžti, kad teismas tikrinti taikos sutarties galiojimo sąlygas privalo *ex officio* bei savo iniciatyva, o ne tik pagal byloje dalyvaujančių asmenų pareiškimus. Teismas turi teisę išreikalauti papildomų įrodymų,

²³⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. spalio 28 d. nutartis c.b. V.J., G.P., L.D. v. West Atlantic Fishing Co Ltd., Tricroft International Ltd. Nr. 2-503/2004.

apklausti byloje dalyvaujančius asmenis siekiant, jog būtų galima išsiaiškinti dėl taikos sutarties galimumo ir panašiai. Tai ypač aktualu yra vadinamosiose nedispozityviose civilinėse bylose (šeimos, darbo teisinių santykių, bankroto bylose ir kitose). Šiose bylose teismas turi teisę taip pat rinkti įrodymus savo iniciatyva. Tačiau, manytume, negalima sutikti su nuomone, kad išsprendus konfliktą taikiai ir pateikusios teismui tvirtinti taikos sutartį, šalys nustoja konkuruoti. Taigi ir nustoja galioti rungimosi principas. Todėl teismui nebegali būti taikomas draudimas rinkti įrodymus savo iniciatyva visose civilinėse bylose²³¹. Juk vien todėl, kad yra pateikta taikos sutartis teismui tvirtinti nesikeičia pats bylos pobūdis. Be to, rungimosi principas galioja civiliniame procese visose stadijose ir bylos nagrinėjimo etapuose, nesvarbu, jog labiausia rungimosi principas pasireiškia įrodinėjimo procese.

Pagal Civilinio kodekso 6.982 straipsnio 2 dalį iš taikos sutarties atsiradusi prievolė jos dalyko atžvilgiu pripažįstama nedalia. Tad taikos sutarties dalies negaliojimas reiškia visos sutarties negaliojimą. Tad jei apeliacine, kasacine ar proceso atnaujinimo tvarka yra nusprendžiama, kad negalioja dalis teismo patvirtintos taikos sutarties sąlygų, turi būti naikinama visa teismo nutartis, kuria buvo patvirtinta taikos sutartis. Toks reglamentavimas turi labiau užtikrinti kreditoriaus interesus, be to, yra labai sunku įvertinti, kokia taikos sutarties sąlyga lėmė, kad buvo išspręstas visas ginčas taikiai. Tačiau vykdant taikos sutartį, kreditorius pagal taikos sutartį turi teisę, o ne pareigą reikalauti, kad jo naudai nustatyta prievolė būtų įvykdyta kaip nedaloma. Atsižvelgiant į vieną svarbiausių principų civilinėje teisėje – dispozityvumo principą, civilinės teisės turėtojas gali savo teisės atsisakyti, kreditoriui yra neužkertamas kelias jam priimti prievolę dalimis. Kreditoriaus valią atsisakyti visos prievolės vykdymo iš karto gali riboti nebent prievolės dalyko prigimties savybės²³².

Taip pat reikia pastebėti, jog tai, kad taikos sutarties prievolė yra nedali, nereiškia, kad taikos sutartimi negalima išspręsti tik dalį kilusio ginčo. Tai

²³¹ Cit.Op.203, p.15.

²³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 4 d. nutartis c.b. M.O. v. K.J.M., T.M., Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija Nr. 3K-3-354/2008.

patvirtina ir civilinio proceso kodekso 231 straipsnio 2 dalis, kurioje yra teigiama, jog taikos sutartimi gali būti išspręstas visas ginčas ar tik atskiri reikalavimai.

3. Teisminis taikos sutarties tvirtinimas

3.1. Taikos sutarties tvirtinimas bylą nagrinėjant teisme

Šalims užbaigiant bylą taikos sutartimi, byla iš esmės nenagrinėjama ir teismas, sprendamas taikos sutarties tvirtinimo klausimą, dėl ginčo esmės, byloje pareikštų reikalavimų pagrįstumo negali pasisakyti. Todėl klausimas, ar taikos sutarties sąlygos neprieštarauja imperatyvioms įstatymų nuostatomis ir viešajam interesui, yra esminis klausimas, kurį teismas turi išspręsti, prieš tvirtindamas taikos sutartį, tuo labiau, kad įstatymo reikalavimas šį klausimą išspręsti yra imperatyvus. Civilinio proceso kodekso 42 straipsnio 2 dalis imperatyviai nustato, kad teismas netvirtina taikos sutarties, jeigu tie veiksmai prieštarauja imperatyvioms įstatymo nuostatomis ar viešajam interesui. Be to, teismas turi patikrinti, ar taikos sutartis nepažeidžia į bylą neįtrauktų asmenų teisių ir pareigų, ar yra įgyvendintos kitos taikos sutarties galiojimo sąlygos. Taigi tvirtinant taikos sutartį teismas privalo išlikti aktyvus, o nemanyti, kad, jei jau šalys nusprendė pabaigti ginčą taikiai, tai teismui tik belieka ją patvirtinti ir nutraukti bylos nagrinėjimą teisme. Juk šalių teisė sudaryti taikos sutartį nėra absoliuti, nes ji neturi prieštarauti imperatyvioms normoms ir viešajai tvarkai. Svarbu, jog pats teismas tikrintų, ar tikrai taikos sutarties sąlygos neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms ir viešajai tvarkai, o ne tik pasitikėtų šalių patvirtinimu, kad taikos sutarčiai sudaryti ir patvirtinti nėra kliūčių.

Reikia pažymėti, kad civilinio proceso kodekse ir kituose įstatymuose nėra atskleista viešojo intereso samprata. Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas

viešąjį interesą supranta plačiai ir suteikia teismui teisę konkrečiu atveju vertinti ir spęsti, ar šalys sudaryta taikos sutartimi pažeidžia viešąjį interesą ar ne²³³. Tad apie viešojo intereso buvimą ar nebuvimą sprendžia teismas, kai pateikiama tvirtinti šalių sudaryta taikos sutartis.

Būtina prisiminti, jog apie viešąjį interesą yra pasisakęs ir Konstitucinis Teismas savo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime²³⁴, buvo netgi bandoma apibręsti viešojo intereso sąvoką. Teigiama, kad viešuoju interesu laikytinas ne bet koks teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, o tik toks, kuris atspindi ir išreiškia pamatinės visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; tai *inter alia* visuomenės atvirumas ir darna, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisės viešpatavimas ir kt. Tai toks visuomenės ar jos dalies interesas, kurį valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti, *inter alia* per teismus, pagal savo kompetenciją sprendžiančius bylas. Todėl kiekvieną kartą, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad, nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmenų intereso, būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės. O tais atvejais, kai sprendimą, ar tam tikras interesas turi būti laikomas viešuoju ir ginamas bei saugomas kaip viešasis interesas, turi priimti bylą sprendžiantis teismas, būtina tai motyvuoti atitinkamame teismo akte.

Taigi pateikta sąvoka viešojo intereso yra labai plati. Manytume, jog vis dėlto teismas neturėtų aiškinti viešojo intereso sąvokos labai plačiai, kad ji apimtų visas privatinųjų teisiniųjų santykiųjų sritis ir būtų paneigtas dispozityvumo principas civiliniame procese. Vertinant, ar taikos sutartis prieštarauja viešajai tvarkai, reikia atsižvelgti į bendruosius teisės principus, tai, ar taikos sutartis tikrai nepažeidžia kitų asmenų teisiųjų ir teisėtų interesiųjų, taipogi, kad nebūtų pažeidžiamos pamatinės visuomenės vertybės. Pavyzdžiui, teismas turi netvirtinti taikos sutarties, jei ja yra bandoma paslėpti skolininko turtą nuo kreditoriųjų, nors pati taikos sutartis išoriškai gali atrodyti kaip visiškai normalus

²³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 4 d. nutartis c.b. bankrutuojanti UAB „Voluktė“ v. V.O. Nr. 3K-3-552/2008.

²³⁴ Valstybės žinios, 2006, 102-3957.

taikus teisinio konflikto pabaigimas. Be to, reiktų atidžiai teismui įvertinti, ar taikos sutartis nepažeidžia viešojo intereso, jei viena iš sutarties šalių yra valstybės institucija ir ši institucija, pavyzdžiui, taikos sutartimi atsisako didelės dalies savo reikalavimo²³⁵ ar, pavyzdžiui, byloje, susijusiose su neteisėtomis statybomis²³⁶. Tokiu atveju gali būti pažeisti visos visuomenės interesai. Be abejonės, reiktų sutikti su Konstitucinio Teismo nuomone, kad viešasis interesas yra dinamiškas, nuolat kinta.

Teismas vertindamas taikos sutarties atitikį viešajam interesui, neturėtų vertinti visko tik vienu aspektu – materialine nauda, t.y. kaip bus padaryta didesnė materialinė žala visuomenei ir valstybei, - ar patvirtinus taikos sutartį, ar jos nepatvirtinus²³⁷. Teismas turėtų vertinti, ar yra pažeidžiamas viešasis interesas ne tik materialiuoju nuostolių dydžio aspektu, bet ir, pavyzdžiui, piktnaudžiavimo teise, konkurencijos ribojimo ir kitais Konstitucijos ir įstatymų imperatyviai saugomų interesų aspektais. Tai turėtų būti vertinama kaip visuma, o ne vienas kuris nors aspektas iškeliamas aukščiau kitų. Taipogi, manytume, taikos sutarties prieštaravimas viešajam interesui priklauso nuo konkrečių aplinkybių kiekvienos civilinėje byloje. Tad konkrečios „formulės“ negali būti, kada taikos sutartis prieštarauja viešajam interesui, o kada jau ne.

Tvirtinant taikos sutartį byloje teismui taip pat galioja ir teismo išaiškinimo pareiga²³⁸. Juk pagal Civilinio proceso kodekso 140 straipsnio 3 dalį prieš tvirtinant taikos sutartį, teismas turi išaiškinti šalims šių procesinių veiksnių pasekmes. Taigi turi būti paaiškinama, jog patvirtinus taikos sutartį, ginčas bus laikomas galutinai išspręstu, šalys negalės tuo pačiu klausimu daugiau kreiptis į teismą, kad taikos sutartis taps privalomu ir vykdytinu dokumentu. Be to, teismas turėtų išsiaiškinti, ar tikrai šalys supranta taikos sutarties sąlygas ir panašiai. Atsižvelgiant į Civilinio proceso kodekso 158

²³⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. lapkričio 8 d. nutartis c.b. AB „Turto bankas“ v. Nemenčinės Šv. Archangelo Mykolo parapija Nr. 2A-321/2004.

²³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 9 d. nutartis c.b. Vilniaus apskrities viršininko administracija v. R.P., B.P. Nr. 3K-3-72/2009.

²³⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 3 d. nutartis c.b. Vilniaus apskrities viršininko administracija v. UAB „Dvidešimt pirmojo amžiaus statyba ir technologijos“ Nr. 2-56/2005.

²³⁸ BAHLMANN A. ZPO – Reform 2002: Stärkung der ersten Instanz ? Eine Untersuchung zu §139 und 278 ZPO. Frankfurt am Main, 2006, p.61.

straipsnio 3 dalį ir 243 straipsnį, teismas gali nevykdyti išaiškinimo pareigos, jei šalys yra atstovaujamos advokatų. Tuo atveju šalių atstovai privalo šalims išaiškinti, kokias pasekmes sukelia taikos sutarties sudarymas ir jos patvirtinimas teisme.

Būtina pažymėti, kad teismo išaiškinimo pareiga galioja ir tais atvejais, kai nevyksta žodinis procesas, o šalys pateikia raštu sudarytą taikos sutartį. Išaiškinimo pareigą teismas gali įvykdyti ir raštu. Jei pačią taikinimo procedūrą yra būtina vykdyti teismo posėdyje, tiesiogiai bendraujant su byloje dalyvaujančiais asmenimis, tai išaiškinti raštu taikos sutarties sudarymo ir jos patvirtinimo teisme padarinius nėra sunku. Pagal analogiją reikėtų taikyti Civilinio proceso kodekso 140 straipsnio 1 dalies nuostatą dėl teismo išaiškinimo pareigos ieškinio atsisakymo atveju ir išsiųsti šalims pranešimą, kuriame būtų nurodytos taikos sutarties sudarymo ir patvirtinimo pasekmės. Teismo pranešime turėtų būti nurodoma, kad per septynias dienas nuo pranešimo išsiuntimo dienos šalys turi patvirtinti, kad supranta taikos sutarties sudarymo ir patvirtinimo padarinius ir tikrai nori ją sudaryti. Teismas neturėtų tvirtinti taikos sutarties, jei nėra gaunamas šalių patvirtinimas, kad suprantamos šio procesinio veiksmo pasekmės. Suprantama, teismui nereikia siųsti tokio pranešimo šalims, jei jos pateikdamos taikos sutartį rašytiniame procese yra nurodžiusios, jog žino ir supranta taikos sutarties sudarymo ir jos patvirtinimo teisme teisinės pasekmes.

Jei civilinėje byloje dalyvauja ir tretieji asmenys, yra būtina ir juos informuoti, jog yra ginče yra sudaroma taikos sutartis, kad jie galėtų pareikšti nuomonę dėl susitarimo. Jei yra išdėstomi trečiųjų asmenų argumentai, kad taikos sutartis prieštarauja jų teisės ir pareigoms, teismas nutartyje, kuria patvirtina taikos sutartį, privalo išdėstyti motyvus, kodėl jis mano kitaip. Be to, tretieji asmenys turi teisę vadovaujantis Civilinio proceso kodeksu skųsti atskiruoju skundu teismo nutartį, kuri patvirtina taikos sutartį tarp šalių. Manytume, kad yra teisinga teisminė praktika²³⁹, jog Civilinio proceso kodekso

²³⁹ Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 13 d. nutartis Nr. 2S-52-198/2009.

47 straipsnio 4 dalis, teigianti, kad tretysis asmuo, nepareiškiantis savarankiškų reikalavimų, negali veikti procese prieš šalies, kurios pusėje jis dalyvauja, interesus, nėra pakankamas pagrindas nepriimti atskirojo skundo. Juk tiesiogiai Civilinio proceso kodekse nėra numatytas apribojimas tokiuose atvejuose pateikti atskirąjį skundą. Reikia sutikti su teismų praktikoje randama nuomone, kad tais atvejais, kai teismas patvirtina taikos sutartį nedalyvaujant teismo posėdyje trečiajam asmeniui, kuriam nebuvo pranešta apie teismo posėdžio laiką ir vietą ir kuris nebuvo informuotas apie sudarytos taikos sutarties sąlygas, toks procesinės teisės pažeidimas pripažintinas pažeidžiančiu viešąjį interesą²⁴⁰.

Svarbu, kad pagal Civilinio proceso kodekso 44 straipsnio 3 dalį taikos sutarčiai sudaryti privalomojo bendrininkavimo atveju yra būtinas visų bendrininkų sutikimas, išskyrus atvejus, kai šis procesinis veiksmas yra atliekamas neviršijant kiekvieno iš bendrininkų reikalavimų ar įsipareigojimų. Visiškai nesvarbu, ar jie yra bendraieškiai, ar bendraatsakovai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad teismo patvirtinta taikos sutartis yra niekinė, nesukelianti teisinių pasekmių nuo jos sudarymo momento, jei ją sudarant ir pateikiant tvirtinti buvo nepaisoma procesiniam bendrininkavimui nustatyto imperatyvo²⁴¹. Tai galima paaiškinti tuo, kad nors kiekvienas iš bendrininkų veikia savarankiškai, tačiau konkretus atliktas procesinis veiksmas galioja visiems bendrininkams. Reikia atkreipti dėmesį, kad bendrininkai, jeigu nėra interesų konflikto, gali pavesti vesti bylą vienam iš bendrininkų. Jeigu yra įgaliojama teismo posėdyje, užtenka, kad tai būtų įrašyta į teismo posėdžio protokolą bei visų bendrininkų pasirašyta. Kitais atvejais vienas iš bendrininkų turėtų būti įgaliojamas atstovauti vadovaujantis bendrosiomis civilinio proceso kodekso taisyklėmis²⁴². Tačiau reikia turėti

²⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 14 d. nutartis c.b. Bendrija „Spaudos rūmai“ v. Vilniaus miesto savivaldybė, Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt. Nr. 3K-3-397/2006.

²⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 12 d. nutartis c.b. Lietuvos Respublikos Generalinis Prokuroras v. UAB „Dvidešimt pirmojo amžiaus statyba ir technologijos“ Nr. 3K-3-431/2007.

²⁴² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras I tomas. Vilnius, 2004. P.168.

omenyje, kad pagal civilinio proceso kodekso 59 straipsnio 2 dalį įgaliojimas sudaryti taikos sutartį turi būti aptartas atskirai.

Kai ieškinys viešam interesui apginti yra pareikštas prokuroro, valstybės ar savivaldybių institucijų bei kitų asmenų vadovaujantis civilinio proceso kodekso 49 straipsniu, teismas taipogi gali bendrais pagrindais atsisakyti tvirtinti tokioje byloje šalių sudarytą taikos sutartį. Tokiu atveju yra svarbu atsižvelgti ir į asmens, su kurio teisėmis susijęs pareikštas ieškinys, nuomonę, jei jis yra įstojęs į bylą kaip bendraieškis ar tretysis asmuo, nepareiškiantis savarankiškų reikalavimų.

Vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 140 straipsnio 3 dalimi rašytinis šalių taikos sutarties tekstas pridedamas prie bylos, o žodinis pareiškimas apie taikų susitarimą įrašomas į teismo posėdžio protokolą ir šalių pasirašomas. Tvirtindamas taikos sutartį teismas priima nutartį, kurioje yra nurodomos tvirtinamos šalių taikos sutarties sąlygos bei nutraukia civilinę bylą. Reikalavimas teismo nutartyje nurodyti taikos sutarties sąlygas neturėtų būti suprantamas visiškai tiesiogiai, kad rezoliucinėje teismo nutarties dalyje turi būti perrašomas visas taikos sutarties tekstas, nekreipiant dėmesio į kalbos klaidas, teisinės technikos netikslumus. Manytume, teismas tikrai gali teismo nutartyje sutarties tekstą pataisyti. Svarbu, jog būtų neiškreipta šalių valia, pakeisti ar iškraipyti šalių reikalavimų ir pati susitarimo esmė. Be to, įvairūs netikslumai, pasikartojimai, dviprasmybės gali atsirasti, nes šalys nėra atstovaujamos advokatų. Tad prieš tvirtinant taikos sutartį teismas turėtų padėti šalims tiksliai suformuluoti taikos sutarties sąlygas, padėti pašalinti susidariusius netikslumus. Tokių netikslumų įtraukimas į teismo nutartį vėliau gali skatinti teikti pareiškimus dėl rašymo apsirikimų ir aiškių aritmetinių klaidų teismo nutartyje ištaisymo²⁴³. Dėl teismo pasyvumo tvirtinant taikos sutartis, kai teismas tik įtraukia į teismo nutartį pažodžiui taikos sutarties sąlygas, pasitaiko atvejų, jog atsiranda neįvykdomų nuostatų, netgi sąlygų, prieštaraujančių įstatymams. Pavyzdžiui, galima rasti atvejų, kai šalys

²⁴³ Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 27 d. nutartis Nr. 2-572-40/2007.

įsipareigoja taikos sutarties neginčyti²⁴⁴ ar net civilinė byla nutraukiama ir laikinosios apsaugos priemonės panaikinamos pačia taikos sutartimi, o ne teismo nutartimi²⁴⁵.

Jei sudarydamos taikos sutartį šalys numato bylinėjimosi išlaidų paskirstymą, tai jos neprivalo laikytis bendrųjų civilinio proceso kodekse numatytų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių. Jei šalys taikos sutartyje nepareiškė nuomonės dėl bylinėjimosi išlaidų paskirstymo, tai teismas, neatsižvelgdamas į šalių prašymą, šį klausimą išsprendžia nutartyje dėl taikos sutarties patvirtinimo pagal bendrąsias taisykles, nurodytas Civilinio proceso kodekso 90 straipsnio 4 dalyje bei 93, 95-99 straipsniuose. Kadangi pagal Civilinio proceso kodekso 87 straipsnio 2 dalį šalims sudarius taikos sutartį yra gražinama 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio sumos, tai teismas tvirtindamas taikos sutartį turėtų išspręsti ir šį klausimą. Manytume, šį klausimą teismas turėtų išspręsti savo iniciatyva tuo atveju, kai nėra suinteresuotos šalies prašymo.

Kalbant apie taikos sutarčių tvirtinimą, reikia atkreipti dėmesį, kad, kai santuoka yra nutraukiama abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, tai sutartis dėl santuokos nutraukimo pasekmių yra tvirtinama ne teismo nutartimi, bet teismo sprendimu, kuriuo yra išsprendžiamas klausimas dėl santuokos nutraukimo. Spręsdamas dėl tokios sutarties patvirtinimo, teismas turi išsiaiškinti, ar tikrai sutarties turinys neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms ir viešajai tvarkai, bei ar nėra pažeidžiami sutuoktinių nepilnamečių vaikų ar vieno iš sutuoktinių teisėti interesai. Taip pat teismas turėtų įsitikinti, ar tikrai sutartis dėl santuokos nutraukimo pasekmių nepažeidžia sutuoktinių kreditorių teisėtų interesų²⁴⁶. Pagal Civilinio kodekso 3.55 straipsnio 4 dalį atvejais, kai sutartis prieštarauja viešajai tvarkai ar iš esmės pažeidžia nepilnamečių vaikų ar vieno iš sutuoktinių teises ar interesus, teismas byla dėl santuokos nutraukimo

²⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. lapkričio 26 d. nutartis c.b. J.D. v. UAB Pilartis“ Nr. 3K-3-1120/2003.

²⁴⁵ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gruodžio 21 d. nutartis Nr.2 49-350/2003.

²⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 18 d. nutartis c.b. M.Š. V.Š. v. E.P. Nr. 3K-3-384/2008.

sustabdo, kol sutuoktiniai sudarys naują sutartį. Jeigu per šešis mėnesius sutuoktiniai neįvykdo teismo nurodymų dėl sutarties turinio, teismas prašymą nutraukti santuoką palieka nenagrinėtą. Taip pat tais atvejais, kai šalys susitaria gražiuoju byloje dėl santuokos nutraukimo dėl sutuoktinio kaltės, tarp šalių turi būti sudaryta santuokos nutraukimo pasekmių sutartis ir ji turi būti patvirtinta teismo sprendimu.

Taikos sutartis gali būti sudaryta ir teismo patvirtinta taipogi ir bankroto procese. Pagal Įmonių bankroto įstatymo 2 straipsnį taikos sutartis yra kreditorių ir įmonės susitarimas tęsti įmonės veiklą, kai įmonė prisiima tam tikrus įsipareigojimus, o kreditoriai sutinka savo reikalavimus atidėti, sumažinti ar jų atsisakyti. Pasiūlymą sudaryti taikos sutartį gali pateikti kreditoriai, administratorius, įmonės savininkas. Pagal minėto įstatymo 28 straipsnio 3 dalį taikos sutartis gali būti sudaroma bet kuriuo bankroto proceso metu iki nutarties likviduoti įmonę dėl bankroto įsiteisėjimo dienos. Tačiau nesinorėtų sutikti su vienoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacijoje išsakyta nuomone, jog taikos sutarties sudarymas galimas tik teismui iškėlus bankroto bylą ir pradėjus bankroto procedūras, nes įmonės bankroto procesas prasideda, kai teismas priima nutartį iškelti bankroto bylą, o ne tada, kai pateikiamas pareiškimas teismui dėl bankroto bylos iškėlimo²⁴⁷. Manytume, kad prieš iškeliant bankroto bylą taikos sutarties sudarymą reglamentuoja bendrosios civilinio proceso kodekso nuostatos. Tokiu būdu gali būti įgyvendinti dispozityvumo, proceso koncentruotumo ir kiti civilinio proceso principai. Juk būtų netaupomas nei šalių, nei teismo laikas ir lėšos, jei pareiškimą dėl bankroto bylos iškėlimo pateikęs asmuo galėtų tik atsisakyti pareiškimo ir turėtų vėliau naujoje civilinėje byloje prašyti patvirtinti taikos sutartį. Tai, manytume, nepažeidžia kitų įmonės kreditorių, nesančių ieškovoais interesų, nes jie dar nėra žinomi ir jų finansiniai reikalavimai dar nėra patvirtinti. Juk tuo atveju, kai ieškovas atsisako reikalavimo kelti bankroto bylą iki nutarties iškelti bankroto bylą, nėra reikalaujama, kad būtų patenkinti visų žinomų kreditorių reikalavimai. Galima

²⁴⁷ 2003 m. birželio 30 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus konsultacija. Teismų praktika, 2003, Nr. 19. p.273.

pasakyti, jog teismų praktikoje dažnai irgi yra laikomasi panašios pozicijos²⁴⁸.

Svarbu, kad, kai jau bankroto byla iškelta, taikos sutartį turi pasirašyti visi kreditoriai, todėl kreditorių susirinkimo nutarimas dėl taikos sutarties sudarymo turi būti priimamas kreditorių vienbalsiai, o ne balsų dauguma²⁴⁹. Pagal įstatymo 29 straipsnio 3 dalį teismas neturi tvirtinti taikos sutarties, jeigu joje numatyti veiksmai prieštarauja įstatymams ar yra pažeidžiamos kieno nors teisės ir įstatymų saugomi interesai. Tais atvejais, kai bankroto procesas vyksta ne teismine tvarka, taikos sutartį turi patvirtinti notaras.

Reikia atkreipti dėmesį, kad pagal civilinio proceso kodekso 140 straipsnio 4 dalį atsisakymas tvirtinti šalių pateiktą taikos sutartį visada turi būti motyvuotas ir įformintas atskira rašytine nutartimi. Kadangi atsisakymas tvirtinti taikos sutartį neužkerta kelio tolesniam procesui, tokia nutartis negali būti skundžiama paduodant atskirąjį skundą.

Galima pastebėti, kad daugelyje šalių pats taikos sutarties tvirtinimas yra gana panašus. Pavyzdžiui, Vokietijoje šalys gali pateikti tiek rašytinę taikos sutartį, tiek apie ją pareikšti žodžiu. Tada tai įrašoma į teismo posėdžio protokolą. Be to, taikos sutartis yra tvirtinama teismo nutartimi. Kartu yra laikomasi nuomonės, kad teismas turi aktyviai padėti šalims aiškiai suformuluoti taikos sutarties sąlygas, kad vėliau nebūtų problemų vykdant teismo nutartimi patvirtintą šalių susitarimą²⁵⁰. Išanalizavus Latvijos civilinio proceso kodekso²⁵¹ normas galima daryti išvadą, kad pats taikos sutarties tvirtinimas yra labai formalizuotas: minėto įstatymo 227 straipsnyje pasakyta, kad šalys privalo pateikti teismui raštinę taikos sutartį, kurioje be susitartų sąlygų ginčui išspręsti, turi būti kitos būtinos įstatymu numatytos sąlygos. Tad Latvijoje visada reikia skirti kitą teismo posėdį po pasiekto susitarimo, kad šalys galėtų parengti ir teismui pateikti rašytinę taikos sutartį. Manytume, kad

²⁴⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. rugpjūčio 4 d. nutartis c.b. UAB „Česlovas ir kompanija“ v. A. Kurdoko individuali įmonė „Mugė“ Nr. 2-393/2005.

²⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 8 d. nutartis c.b. AB „Turto bankas“, VSDFV Marijampolės skyrius, Marijampolės apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. individuali įmonė V, ir S.M. Nr. 3K-3-591/2008.

²⁵⁰ BAUMBACH A., LAUTERBACH W. Kommentar der Zivilprozessordnung. München, 2007, p.1100.

²⁵¹ Latvian civil procedure law. Published November 3rd, 1998. Priega per internetą: <http://www.ttc.lv/index.php?skip=15&itid=likumi&id=10&tid=59&l=LV> Žiūrėta [2007-03-01]

toks reglamentavimas yra nelankstesnis ir nėra naudingas tokiose situacijose, kai susitarimas pasiekiamas sunkiomis derybomis ir yra galimybė, kad šalys gali apsigalvoti, taip pat kai šalims gali būti sunku pačioms tinkamai parengti taikos sutartį. Taipogi ne tik Lietuvoje, bet ir kitose valstybėse teismas turi teisę netvirtinti taikos sutarties, jei ji pažeidžia geros moralės normas, viešąją tvarką.

3.2. Taikos sutarties tvirtinimas priėmus teismo sprendimą

Pagal Civilinio proceso kodekso 140 straipsnio 3 dalį taikos sutartį yra galima sudaryti bet kurioje proceso stadijoje. Suprantama, tokia nuostata yra siekiama skatinti šalis taikytis, nepaisant to, kad jau yra priimtas teismo sprendimas ar net tada, kai vyksta vykdymo procesas. Atsižvelgiant į tai, yra galima pateikti tvirtinti taikos sutartį ir tada, kai jau priimtas pirmosios instancijos teismas, tačiau nėra paduotas apeliacinis skundas. Juk šalims negali būti nesudarytos sąlygos be apeliacinio proceso sudaryti taikos sutartį byloje ir taip išvengti bereikalingo apeliacinio skundo padavimo vien tam, kad būtų galima užbaigti ginčą gražiuoju. Taigi gali kilti tik klausimas, kas nutinka su jau priimtu teismo sprendimu ir apeliacinio skundo padavimo terminams, kol yra tvirtinama taikos sutartis. Šiuo metu šis klausimas nėra sureglamentuotas įstatyme.

Civilinio proceso 276 straipsnio 1 dalis teigia, kad paskelbus byloje sprendimą, teismas, priėmęs sprendimą, neturi teisės jį panaikinti ar pakeisti. Ši nuostata įtvirtina jau nuo seno žinomą *nemo debet judex in propria causa*²⁵² principą. Be to, teismo sprendimo naikinimas paprastai suprantamas kaip jo peržiūrėjimas atgaline data apeliacine, kasacine ar proceso atnaujinimo tvarka ir pats peržiūrėjimas yra grindžiamas sprendimo ydingumu, buvusiu jį priimant²⁵³. Taigi yra tikrinamas teismo sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas.

Tuo tarpu faktas, kad yra sudaroma taikos sutartis ir ji pateikiama teismui patvirtinti, nėra pagrindas abejoti teismo sprendimo teisėtumu ir

²⁵² Lot. Niekas negali būti teisėju savo byloje.

²⁵³ Cit.Op.203, p.20.

pagrįstumu. Kadangi taikos sutarties sudarymas ir jos patvirtinimas teisme yra vėlesnis juridinis faktas, kuriuo pakeičiami teisiniai santykiai, kurie susiklostytų, jei teismo sprendimas įsiteisėtų, ir jis turi pirmumą prieš teismo sprendimą, manytume, nėra kliūčių pirmosios instancijos teismui patvirtinti taikos sutartį ir panaikinti dar neįsiteisėjusį teismo sprendimą bei civilinę bylą nutraukti. Jei būtų patvirtinama tik taikos sutartis ir nutraukiama civilinė byla, o pats teismo sprendimas būtų nepanaikinamas, galėtų kilti šalims daug neaiškumų, koks vis dėlto teismo sprendimo likimas.

Suprantama, jog taikos sutarties pateikimas teismui tvirtinti turi įtakoti ir terminus apeliaciniams skundams pateikti. Jei būtų laikomasi priešingos pozicijos, šalys, manytume, nerizikuotų sudarinėti taikos sutarčių dar iki apeliacinio skundo padavimo. Be to, teismas dažnai dėl darbo krūvio tikrai nėra pajėgus išspręsti taikos sutarties tvirtinimo klausimą taip greitai, kad tuo atveju, jei būtų atsisakyta tvirtinti šalių susitarimą, būtų realu dar šalims pateikti apeliacinius skundus. Tikrai nesinorėtų, kad pats tvirtinimas taikos sutarties liktų tik kaip formalumas, kai nėra į ją įsigilinama.

Vadovaujantis civilinio proceso kodeksu, procesinius terminus galima atnaujinti, pratęsti ar sustabdyti. Reikia sutikti su nuomone, kad šioje situacijoje labiausia tinka procesinių terminų sustabdymas²⁵⁴. Juk termino pratęsimas nėra galimas, nes pagal Civilinio proceso kodekso 77 straipsnį yra įmanomas tik teismo nustatytų terminų pratęsimas, tuo tarpu sprendimų įsiteisėjimo ir apeliacinių skundų padavimo terminai yra nustatyti įstatyme. Procesinių terminų atnaujinimas labiau tinka konkrečios bylos konkrečioms situacijoms, kai teismas, atsižvelgdamas į susidariusias specifines aplinkybes, sprendžia, ar atnaujinti praleistą procesinį terminą. Tad visada teismui paliekama vertinti, kokias priežastis pripažinti svarbiomis, o kokias – nesvarbiomis. Tikriausia šalys būtų nelabai skatinamos sudaryti taikos sutartis po teismo sprendimo priėmimo, jei terminus apskūsti teismo sprendimus būtų galima tik atnaujinti pagal labai vertinamuosius kriterijus ir visada liktų galimybė, kad terminas gali būti neatnaujintas.

²⁵⁴ Ten pat, p.21.

Apeliacinio skundo padavimo ir sprendimo išiteisėjimo terminus, šalims pateikus taikos sutartį tvirtinti, turėtų stabdyti pagal civilinio proceso kodekso 164 straipsnio 4 punktą, kuris teigia, jog teismas gali sustabdyti bylą, kai yra teismo pripažįstama, kad tai yra būtina. Procesiniai terminai turėtų būti sustabdomi nuo taikos sutarties pateikimo teismui tvirtinti. Suprantama, teismai turėtų tai daryti apdairiai, kad nebūtų sudaromos sąlygos piktnaudžiauti procesu ir vilkinti teismo sprendimų išiteisėjimą. Taipogi galima pastebėti, kad jau ne kartą minėtame Lietuvos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte situaciją dėl taikos sutarties pateikimo po teismo sprendimo priėmimo jau bandoma analogiškai kaip aptarta sureguliuoti. Be to, skatinant šalis taikiai tartis jau ir priėmus teismo sprendimą pirmosios instancijos teisme, yra į projektą įtraukta nuostata, jog, kai taikos sutartis sudaroma ir teismui pateikiama tvirtinti pirmosios instancijos teismui priėmus sprendimą, bet šiam sprendimui dar neįsiteisėjus, gražinama 50 procentų už ieškinį sumokėto žyminio mokesčio sumos.

Jei šalys sudaro taikos sutartį dokumentiniame procese ar teismo įsakymo išdavimo byloje, tai teismas pagal Civilinio proceso kodekso 430 straipsnio 9 dalį ar 439 straipsnio 8 dalį gali ją patvirtinti ir ta pačia nutartimi panaikinti tiek preliminarų sprendimą, tiek teismo įsakymą. Šiuo atveju jokių problemų nekyla, nes šių dviejų supaprastintų procesų viena iš funkcijų ir yra raginti, kad skolininkas įvykdytų sprendimą ar, kad šalys susitartų. Tad neįsiteisėjęs preliminarus sprendimas ar teismo įsakymas yra raginamieji, o ne galutiniai, ginčą iš esmės išsprendžiantys, dokumentai. Kai šie procesiniai dokumentai išiteisėję, teismas nebegali taikyti nurodytų teisės normų ir panaikinti preliminarųjį teismo sprendimą ar teismo įsakymą.

Kai taikos sutartis sudaroma ir pateikiama teismui tvirtinti apeliacijos, kasacijos ar proceso atnaujinimo stadijose, tai ją patvirtinus yra panaikinamas pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo sprendimas ir civilinė byla nutraukiama. Jei šalys sudaro sutartį vykdymo procese, taikos sutartis pagal Civilinio proceso kodekso 595 straipsnį turi būti pateikta išieškojimą vykdančiam antstoliui. Gavęs šalių susitarimą, antstolis vykdomosios bylos

vykdymą sustabdo ir ne vėliau kaip per tris darbo dienas perduoda ją apylinkės teismui, kurio veiklos teritorijoje yra antstolis. Jei taikos sutartis atitinka reikalavimus, teismas ją patvirtina ir nutraukia vykdomąją bylą.

Be to, reikia pasakyti, kad šalys gali sudaryti taikos sutartį bei pateikti ją tvirtinti teismui ir tais atvejais, kai teismo sprendimas yra įsiteisėjęs, tačiau nėra kreipiamasi nei į antstolį, nevyksta nei kasacinis ar proceso atnaujinimo procesas. Tokiu atveju šalys turi teisę kreiptis į teismą, kad būtų patvirtinta taikos sutartis, kuri modifikuoja teismo sprendimu susiklosčiusius teisinius santykius, vadovaujantis Civilinio proceso kodekso XXXIX skyriaus normomis²⁵⁵. Juk vien dėl to, kad jau įsiteisėjęs teismo sprendimas ir nėra kreipiamasi dėl priverstinio vykdymo negali būti pagrindas uždrausti šalims taikiai susitarti.

3.3. Taikos sutarties tvirtinimas neiškėlus civilinės bylos teisme

Kaip jau ne kartą pabrėžta taikos sutartis gali būti sudaroma tiek teisiniame procese, tiek ir privačiai ne teisme. Gali kilti klausimas, ar galima pateikti ne teisme sudaryta taikos sutartį tvirtinti teismui. Manytume, kad atsakymas turi būti teigiamas dėl daugelio priežasčių. Juk civilinio proceso tikslas, kad būtų pasiekiamas šalių susitaikymas tikrai negali reikšti, kad būtų sudaromos sąlygos tik teisme susitaikyti. Turi būti sudaromos sąlygos, kad šalims susitarus dar be civilinės bylos iškėlimo teisme galima būtų toki susitarimą patvirtinti teisme ir tokiu būdu jam suteikti vienodą galią kaip ir teismo procese sudarytomis taikos sutartimis. Neleidimas teismui tvirtinti ne teismo procese sudarytas taikos sutartis, būtų nesuderinamas su pačia taikos sutarčių esme, jog ja gali būti išsprendžiamas tiek jau kilęs teisminis ginčas, tiek ir užkertamas kelias jam kilti. Juk *res iudicata* galią įgyja tik teismo patvirtintos sutartys. Tad, jei būtų draudžiama teismui tvirtinti neteismines

²⁵⁵ 2004 m. balandžio 8 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus konsultacija. Teismų praktika, 2004, Nr. 21, p.273.

taikos sutartis, niekaip negalima būtų užkirsti kelio kilti teisminiam ginčui ateityje. Be to, būtų visiškai nelogiška versti šalis būtinai kreiptis į teismą su ieškiniu, norint, jog ginčas būtų išsprendžiamas galutinai. Tad tokiu būdu galima įgyvendinti ir proceso ekonomiškumą, koncentruotumą.

Neteisminių taikos sutarčių tvirtinimas teisme yra įmanomas pagal civilinio proceso kodekso nuostatas. Suprantama, kad tokiems veiksmams ginčo teiseną nėra tinkama. Ne teisme procese sudarytų taikos sutarčių teisminiam tvirtinimui tikrai tinka ypatingosios teisenos procedūros, reglamentuotos Civilinio proceso kodekso XXXIX skyriuje „Bylos dėl teismo leidimų išdavimo ar faktų patvirtinimo, turto administravimo, paveldėjimo procedūrų taikymo ir kitos bylos, kurios pagal civilinį kodeksą bei kitus įstatymus nagrinėtinos supaprastinta tvarka“. Kadangi ypatingojoje teisenoje galioja bylų „sąrašo“ principas, tai minėtas įstatymo skyrius yra tarsi apsauga, kad būtų galima išvengti materialųjų teisių įgyvendinimo procedūrų neaiškumo ir teisinės tuštumos toms procedūroms, kurioms yra nebūdingi ginčo teisenos bruožai ir jos nėra atskirai įvardytos civilinio proceso kodekse.

Ypatingosios teisenos byloms yra būdingas lankstumas, teismo aktyvumas, sprendžiant klausimus, tad tikrai nėra sunku įgyvendinti teisminį taikos sutarčių tvirtinimą. Teismas turėtų įvertinti, ar taikos sutarties sąlygos yra galiojančios, pareikalauti tam tikslui reikalingų įrodymų, jei reikia patikslinti sutarties tekstą, išaiškinti taikos sutarties patvirtinimo pasekmes ir nutartimi patvirtinti taikos sutarties tekstą. Suprantama, teismas negali tvirtinti neteisminės taikos sutarties, jei ji prieštarauja imperatyvioms įstatymų nuostatomis ir viešajam interesui. Pagal Civilinio proceso kodekso 582 straipsnio 3 dalį teismas tokio pobūdžio bylose turi teisę rinkti reikalingus įrodymus ir savo iniciatyva.

Kreipiantis į teismą su prašymu dėl taikos sutarties patvirtinimo supaprastinto proceso tvarka turi būti išreikšta abiejų šalių suderinta valia, jų bendras prašymas, nes toks taikos sutarties patvirtinimas galimas tik tada, kai nėra ginčo tarp taikos sutarties šalių dėl šios sutarties sąlygų ir dėl sutarties teismo patvirtinimo. Dėl to, jeigu supaprastinto proceso tvarka dėl taikos

sutarties patvirtinimo kreipiasi tik viena iš taikos sutarties šalių ir iš pareiškėjo pateiktų dokumentų nėra aiški kitos sutarties šalies valia dėl taikos sutarties teismo patvirtinimo arba yra pagrindas spręsti, kad kita šalis nesutinka su taikos sutarties teismo patvirtinimu, teismas tokį prašymą turi atsisakyti priimti kaip nenagrinėtiną teisme²⁵⁶.

Deja, ir šiuo metu pasitaiko atveju, kai teismai atsisako priimti prašymus dėl ne teisme sudarytų taikos sutarčių patvirtinimo. Kartais nepagrįstai būna nurodoma, jog Civilinio kodekso 6.983 straipsnio 1 dalis nustato, jog taikos sutartis tvirtinama pareiškėjų nurodytu pagrindu ir tvarka, kai šalys tarpusavio nuolaidomis išsprendžia likusį teisminį ginčą, tačiau nagrinėjamu atveju pareiškėjai nenurodo tokio tarp jų buvusio teismo ginčo²⁵⁷. Kad tokių situacijų būtų galima išvengti, manytume, būtų naudinga civilinio proceso kodekse įtvirtinti nuostatą, jog prašymai dėl taikos sutarties patvirtinimo supaprastinto proceso tvarka yra nagrinėjami Civilinio proceso kodekso XXXIX skyriuje nustatyta tvarka. Šiuo metu toks įtvirtinimas yra randamas tik Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatyme. Tačiau juk šalys taikiai susitarti gali ne tik vykstant mediacijos procesui, bet ir visiškai privačiai, nedalyvaujant jokiai tarpininkui.

4. Taikos sutarties galia

Civilinio kodekso 6.985 straipsnio 1 dalis teigia, kad teismo patvirtinta taikos sutartis šalims turi galutinio teismo sprendimo (*res iudicata*) galią. Taip pat teismo patvirtinta sutartis yra priverstinai vykdomas dokumentas. Tad galima suprasti, kad ne nutartis patvirtinti taikos sutartį, o pati taikos sutartis įgyja *res iudicata* galią.

²⁵⁶ 2005 m. sausio 6 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus konsultacija. Teismų praktika, 2004, Nr. 22.

²⁵⁷ Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugpjūčio 28 d. nutartis Nr.2 -1021-524/2008.

Tačiau pažvelgus sistemiškai į teisinį reglamentavimą reiktų priėti prie priešingos išvados. Pavyzdžiui, Civilinio proceso kodekso 137 straipsnio 2 dalies 4 punktą ir 293 straipsnio 3 punktą teigia, jog teismas atsisako priimti ieškinį arba nutraukia jau iškeltą civilinę bylą, jeigu yra įsiteisėjusi teismo nutartis patvirtinti taikos sutartį. Be to, pagal civilinio proceso kodekso 587 straipsnio 1 punktą vykdomasis raštas turi būti išduodamas remiantis teismo nutartimi, o ne pačia taikos sutartimi. Taigi tiek procesinius, tiek materialius *res iudicata* padarinius įgyja ne pati taikos sutartis, o būtent teismo nutartis ją patvirtinti. Į vykdomąjį raštą turi būti įrašoma teismo nutarties rezoliucinė dalis, o ne pats taikos sutarties tekstas. Tad galima teigti, jog teismo patvirtinta taikos sutartis yra privaloma ir vykdoma tik ta apimtimi, kuria ji yra nurodyta teismo nutartyje ją patvirtinti.

Suprantama, jog teismo nutartis patvirtinti taikos sutartį teisinius padarinius sukelia nuo jos įsiteisėjimo momento. Kadangi dėl teismo nutarties patvirtinti taikos sutartį ir nutraukti iškeltą civilinę bylą gali būti duodamas atskirasis skundas, tai pirmosios instancijos teismo nutartis įsiteisėja pasibaigus apskundimo terminui, jei nėra apskūsta, o apskūsta įsiteisėja nuo klausimo išnagrinėjimo apeliacine tvarka dienos, jei nutartis nepanaikinama apeliacine tvarka. Atskirasis skundas gali būti duodamas per septynias dienas nuo nutarties priėmimo dienos. Jeigu taikos sutartis buvo tvirtinama rašytinio proceso tvarka, atskirasis skundas gali būti duodamas per septynias dienas nuo nutarties nuorašo įteikimo dienos. Apeliacinės instancijos ar kasacinės instancijos teismo nutartis patvirtinti taikos sutartį ir civilinę bylą nutraukti įsiteisėja nuo jos priėmimo dienos.

Nutarčiai, kuria patvirtinama taikos sutartis, įgijus *res iudicata* galią, bylinėjimasis laikomas baigtu, o ginčas galutinai išspręstu. Šalys praranda galimybę ginčyti nutartimi patvirtinta taikos sutartimi nustatytus faktus bei reikšti tapačius reikalavimus. Teismo nutartis, kuria patvirtinta taikos sutartis, pagal civilinio proceso kodekso 18 straipsnį yra privaloma visoms valstybės institucijoms ir Lietuvos Respublikos teritorijoje veikiantiems asmenims. Įstatymo įtvirtintas teismo nutarties privalomumas reiškia, kad joje esančių

nurodymų privalo paisyti visi asmenys – tiek dalyvavę, tiek nedalyvavę nagrinėjant civilinę bylą²⁵⁸. Be to, teismo nutartis, kuria yra patvirtinama taikos sutartis, turi prejudicinę galią. Pagal Civilinio proceso kodekso 182 straipsnio 2 punktą nebereikia įrodinėti faktų, nustatytų įsiteisėjusiu teismo sprendimu (nutartimi) kitoje civilinėje byloje, kurioje dalyvauja tie patys asmenys, išskyrus atvejus, kai teismo sprendimas (nutartis) sukelia pasekmes ir nedalyvaujantiems byloje asmenims. Yra visiškai nesvarbu, ar vėlesnėje byloje ieškovas anksčiau nagrinėtoje byloje buvo atsakovu, o atsakovas buvo ieškovu, t.y. šiuo atveju neturi reikšmės dalyvaujančio byloje asmens procesinė padėtis²⁵⁹.

Taikos sutartys, kurios būna sudaromos ne teisme, savaime *res iudicata* galios neįgyja. Todėl nėra užkertamas kelias vėliau dėl to paties klausimo kreiptis į teismą ir kartu ginčyti sudarytą taikos sutartį. Tačiau nepriklausomai nuo to, ar taikos sutartis patvirtinta teismo ar ne, teisėtai sudaryta ir galiojanti taikos sutartis, kaip ir bet kuri kita civilinė teisinė sutartis, šalims turi įstatymo galią ir turi būti vykdoma pagal principą *pacta sunt servanda*²⁶⁰. Tad vien dėl to, kad taikos sutartis nepatvirtinta teismo, vienašališkai jos atsisakyti negalima, išskyrus tuos atvejus, kai egzistuoja įstatyme ar sutartyje numatytas sutarties negaliojimo arba nutraukimo pagrindas. Kai viena iš taikos sutarties šalių teismo nepatvirtintos taikos sutarties geruoju nevykdo, kita šalis, siekianti, kad sutartis būtų vykdoma, gali kreiptis į teismą su ieškiniu ginčo teisenos tvarka dėl taikos sutartį nevykdančios šalies įpareigojimo šią sutartį įvykdyti. Be to, teismai visiškai pagrįstai yra pasisakę, jog, pavyzdžiui, nepatvirtinta teisme taikos sutartis gali būti traktuojama civilinėje byloje kaip atsakovo pripažinimas dėl žalos padarymo ir padarytos žalos dydžio²⁶¹.

Pagal Civilinio kodekso 6.986 straipsnio 1 dalį taikos sutartis gali būti pripažįstama negaliojančia bendrais sandorių negaliojimo pagrindais. Gali kilti klausimas, ar yra įmanoma teismo nutartimi patvirtintą taikos sutartį ginčyti

²⁵⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. kovo 21 d. nutartis c.b. Vilniaus miesto vyriausiasis prokuroras v. UAB „Eurokonas“ Nr. 2A-129/2005.

²⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 5 d. nutartis c.b. P.G. visuomeninio maitinimo įstaiga v. Klaipėdos verslo ir technologijų kolegija Nr. 3K-3-14/2005.

²⁶⁰ Lot. Sutarčių reikia laikytis.

²⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 10 d. nutartis c.b. UAB „Dola“ v. J.B., A.B. Nr. 3K-3-28/2005.

tokiu pagrindu, pareiškiant šaliai atskirą ieškinį. Manytume, kad tokia galimybė egzistuoja tik tokiu atveju, jei susitarimas nėra patvirtintas teismo. Tuo tarpu teismo patvirtintą taikos sutartį nėra įmanoma ginčyti atskiroje byloje dėl jau aptartos įgyjamos *res iudicata* galios. Bylos, užbaigtos teismui patvirtinus taikos sutartį, procesas gali būti tik atnaujinamas pagal šalies, trečiųjų asmenų ar asmenų, neįtrauktų į bylos nagrinėjimą, kai tai pažeidžia jų teises ar interesus, prašymą, kai egzistuoja civilinio proceso kodekso 366 straipsnyje numatyti proceso atnaujinimo pagrindai.

Atsižvelgiant į tai, jog tik teismo patvirtinta taikos sutartis įgyja galutinio teismo sprendimo galią, manytume, nėra tikslinga būtų leisti tik notarams²⁶² tvirtinti ne teismo proceso metu pasiektus susitarimus tarp šalių. Juk tokiu atveju notariškai patvirtintą taikos sutartį būtų galima ginčyti teisme bendrais sandorių negaliojimo pagrindais, tad šalys galėtų prarasti tikrumo jausmą, jog kilęs ginčas yra išspręstas galutinai. Galima būtų tik numatyti kaip alternatyvą, kad notaras taipogi gali patvirtinti taikius susitarimus ir tokiam susitarimui yra suteikiamas privalomo vykdymo statusas, t.y. jis būtų laikomas vykdomuoju dokumentu. Tad šalis galėtų kreiptis tiesiogiai į antstolį, norint pradėti vykdymo procesą.

Galima atkreipti dėmesį, kad ne visose valstybėse yra manoma, kad teismo patvirtinta taikos sutartis įgyja *res iudicata* galią ir šalys visiškai praranda galimybę ginčyti patvirtintoje taikos sutartimi nustatytus faktus bei reikšti tapačius reikalavimus. Kaip ir Lietuvoje, taip ir, pavyzdžiui, Prancūzijoje, Ispanijoje ar Anglijoje yra teigiama, teisminė taikos sutartis reiškia, jog ginčas yra galutinai išspręstas²⁶³. Anglijoje dažnai pats susitarimas yra patvirtinamas specialiu teismo sprendimu (angl. *consent judgement*).

Tuo tarpu tiek Austrijoje, tiek Vokietijoje ar Olandijoje yra diskutuojama, ar gali patvirtinta teisme taikos sutartis įgyti tokią pačią galią kaip teismo sprendimas. Paprastai yra teigiama, jog taikos sutartis kaip viena iš

²⁶² Idėjų tokią teisinį reguliavimą sukurti galima rasti Lietuvos Respublikos penkioliktos vyriausybės programoje, 2008 m. gruodžio 9 d. patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. XI-52.

²⁶³ ATTESLANDER – DÜRRENMATT A. Der Prozessvergleich im internationalen Verhältnis: unter besonderer Berücksichtigung anerkennungs- und vollstreckungsrechtlicher Fragen im grenzüberschreitenden Rechtsverkehr der Schweiz. Tübingen, 2006, p.78

civilinių sutarčių rūšių yra tik šalių susitarimas negali turėti tokios pačios galios kaip ir teismo sprendimas. Daugelio manymu, patvirtinant taikos sutartį teismas veikia tik kaip protokoluotojas ir tai labiau atitinka notaro funkcijas nei kaip autoritetingo teisėjo, nusprendžiančio civilinės bylos baigtį visam laikui²⁶⁴. Dėl šių argumentų dažniausia yra Austrijoje ar Vokietijoje teigiama, kad teismo patvirtinta taikos sutartis yra tik pagrindas išduoti vykdomąjį raštą.

Manytume, jog pastaroji nuomonė tikrai nesuteikia teisinio tikrumo ir aiškumo ir gali būti priežastis, kodėl šalys vis dėlto nesistengia pabaigti ginčo taikiai, o siekia, kad būtų civilinė byla išnagrinėta iš esmės ir priimtas teismo sprendimas. Juk galimybė, kad vėliau taikos sutartis gali būti ginčijama naujoje byloje tikrai neskatina šalių tartis ir bylą pabaigti taikiai. Be to, aptariamoji nuomonė dėl taikos sutarties galios suteikia pagrindą atsirasti visokiems būdams kaip vėl pradėti jau užbaigtą taikos sutartimi procesą. Pavyzdžiui, Vokietijoje kartais tiek teorijoje, tiek praktikoje dažnai yra teigiama, kad gali būti atvejai, kai turi būti leidžiama vienai iš teisminės taikos sutarties šalių pasitraukti (vok. *Rücktrittsrecht*). Kai kurie autoriai teigia, jog tais atvejais, kai kreditoriui pagal teisminę taikos sutartį nėra laiku sumokama ar atliekami kitokie veiksmai, kreditorius gali pasinaudoti vadinamąja pasitraukimo iš taikos sutarties teise ir tokiu atveju yra tęsiamas prieš tai buvęs teisminis procesas²⁶⁵. Manytume, kad tokie veiksmai gali tik bereikalingai apkrauti teismus bylomis, kurios jau yra išspręstos. Juk jei nėra vykdomi savanoriškai įsipareigojimai pagal teisminę taikos sutartį, galima pasinaudoti vykdymo stadija ir priverstinėmis vykdymo priemonėmis.

Be to, galima paminėti, kad jau kartą minėtame projekte dėl galimo bendro Europos civilinio proceso yra teigiama, jog susitarimas pasiektas tarp šalių ir patvirtintas teismo turi įsigalioti ir būti vykdomas kaip pritarimo teismo sprendimas (angl. *consent judgement*). Tad yra perimta angliška terminologija

²⁶⁴ FASCHING H.W. Lehrbuch des österreichischen Zivilprozeßrechts, Wien, 1990, p.673.

²⁶⁵ MICHEL H. Der Prozeßvergleich in der Praxis. Juristische Schulung, 1986, p.45.

ir tikriausia galima daryti išvadą, jog teismo patvirtinta taikos sutartis turėtų vienodą galią su teismo sprendimu²⁶⁶.

5. Teismo patvirtintų taikos sutarčių pripažinimas ir vykdymas Europos Sąjungoje

5.1. Pagal 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos Reglamentą Nr.44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų pripažinimo civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo

Vienas iš šio reglamento²⁶⁷ (kitai dar vadinamu Briuselis I reglamentu) tikslų yra sukurti vienoje valstybėje narėje priimto teismo sprendimo pripažinimo sistemą, jog būtų užtikrintas laisvas civilinėse ir komercinėse bylose priimtų teismo sprendimų judėjimas. Tuo pagrindu reglamento 33 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta bendra taisyklė, kad teismo sprendimas priimtas vienoje valstybėje narėje turi būti pripažintas kitoje valstybėje narėje nereikalaujant pradėti kokio nors specialios pripažinimo procedūros. t.y. *ipso iure* tvarka²⁶⁸. Kiekviena suinteresuota šalis tik gali pradėti ginčą dėl teismo sprendimo pripažinimo vadovaujantis Reglamento 34 ir 35 straipsniuose nurodytais pagrindais.

Tuo tarpu pagal Reglamento 38 straipsnį valstybėje narėje priimtas ir joje turintis būti vykdomas teismo sprendimas vykdomas kitoje valstybėje narėje, kai suinteresuotos šalies prašymu jis buvo paskelbtas vykdytinu toje kitoje valstybėje narėje. Tad yra įtvirtinta vadinamoji *exequatur* procedūra.

Svarbu, kad pagal Briuselis I Reglamentą gali būti pripažįstami ir vykdomi trijų rūšių dokumentai: teismo sprendimai, taikos sutartys ir autentiški

²⁶⁶ STÜRNER R. Formen der konsensualen Prozessbeendigung in den europäischen Zivilprozessrechten. Konsensuale Streitbeilegung, Akademisches Symposium zu Ehren von P. Schlosser, 2001, p. 20.

²⁶⁷ OL, 2001, L307, p.28.

²⁶⁸ MAGNUS U., MANKOWSKI P. Brussels I Regulation. European Commentary. München, 2007, p.562.

dokumentai. Taigi tam, kad teismo patvirtintas taikos sutartis galima būtų vykdyti ne tik vienoje valstybėje narėje, tačiau ir kitose Europos Sąjungos valstybėse, Reglamento 58 straipsnyje yra pasakyta, jog susitarimas, kurį teismas patvirtino teismo proceso metu ir kuris yra vykdytinas valstybėje narėje, kurioje jis buvo priimtas, turi būti vykdomas valstybėje narėje, į kurią kreipiamasi tokiomis pat sąlygomis kaip autentiški dokumentai.

Atkeiptina, kad į Reglamento taikymo sritį patenka tik tie šalių susitarimai, kurie patvirtinti teismo. Paties taikos sutarties tvirtinimo proceso reglamentavimas paliekamas kiekvienai valstybei narei. Be to, kartais kyla diskusijų, kaip turėtų būti interpretuojama frazė taikos sutartis patvirtinta „teismo proceso metu“. Dažniausia yra teigiama, kad tokia sąvoka turi būti aiškinama siaurai, t.y. tik tada, kai byla yra nagrinėjama teisme. Be to, pats Reglamento 58 straipsnis į atskiras valstybių narių kalbas yra išverstas gana skirtingai ir kai kuriose kalbose galima suprasti, kad teisminis procesas apima ir atvejus, kai teismas tik patvirtina šalių sudarytą taikos sutartį, nesant ginčo teisme. Manytume, reiktų sutikti su nuomone, jog norint, kad būtų išvengiama didesnių diskusijų ir galima būtų taikyti aptariamą Reglamento straipsnį kuo plačiau, reiktų kiek pataisyti Reglamento 58 straipsnį ir parašyti, jog šis reglamento straipsnis apima taikos sutartis patvirtintas teismo tiek bylą nagrinėjant teisme, tiek ir taikos sutartis sudarytas ne teisme, tačiau patvirtintas teismo²⁶⁹.

Jei taikos sutartis buvo patvirtinta tik advokato ar privataus mediatoriaus, tokio susitarimo negalima pripažinti ir leisti vykdyti pagal šį reglamentą. Vis dar nėra aiškus reglamento Briuselis I ir 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyvos dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų²⁷⁰ santykis atskirose valstybėse narėse. Nors direktyvos 6 straipsnyje pasakyta, jog valstybės narės turi užtikrinti, kad ginčo šalys turėtų galimybę prašyti mediacijos būdu pasiekti

²⁶⁹ HESS B., PFEIFFER T., SCHLOSSER P. The Brussels I-Regulation (EC) No 44/2001. The Heidelberg Report on the Application of Regulation Brussels I in 25 Member States. München, 2008, p.131.

²⁷⁰ OL, 2008, L 136, p.3.

rašytinio susitarimo turinį pripažinti privalomai vykdomu, tačiau, daugelio manymu, tai galėtų įvykti tik tuo atveju, jei susitarimas patvirtintas teismo ar užregistruotas kaip autentiškas dokumentas²⁷¹. Manytume, galima sutikti su daugumos nuomone, jog yra dar per anksti kalbėti apie visų privačių susitarimų vykdymą pagal reglamentą, nes privataus taikymo būdai priklauso nuo konkrečios šalies ar bendruomenės kultūros ir jie tikrai labai skiriasi atskirose Europos Sąjungos valstybėse.

Svarbu, jog teismo patvirtinta taikos sutartis turi būti vykdytina valstybėje narėje, kurioje ji buvo patvirtinta. Tai yra patvirtinama, kai valstybės narės teismas arba kompetentinga institucija bet kurios suinteresuotosios šalies prašymu išduoda reglamento V priede nurodytą standartinės formos pažymėjimą.

Teismo patvirtintų taikos sutarčių pripažinimas kitoje valstybėje narėje vyksta automatiškai, jei nėra inicijuojamas ginčas šiuo klausimu. Būtina atkreipti dėmesį, jog ginčyti taikos sutarties kaip ir autentiško dokumento pripažinimą ar paskelbimą vykdytinu galima tik tuo pagrindu, kad tai aiškiai prieštarauja valstybės narės, į kurią kreipiamasi viešajai tvarkai²⁷². Toks reglamentavimas yra dažnai kritikuojamas dėl to, kad, pavyzdžiui, atsakovas negali ginčyti taikos sutarties vykdytinumo kitoje valstybėje narėje, jei yra pažeistos išimtinio teisingumo taisyklės pagal reglamento 6 skirsnį²⁷³. Tačiau, suprantama, atsakovas teisingumo klausimą gali ginčyti šalyje, kurioje yra tvirtinama taikos sutartis.

Kalbant apie teisminių taikos sutarčių pripažinimą ir vykdymą Europos Sąjungos valstybėse narėse, daugiausia vis dėlto diskusijų kyla dėl skirtingos taikos sutarčių galios atskirose valstybėse ir pagal kokius reglamento straipsnius pripažinti ir leisti vykdyti taikos sutartis, kurios turi *res iudicata* galią valstybėje narėje, kurioje ji buvo teismo patvirtinta. Kadangi 1968 m. Briuselio konvencija dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo ir jos aiškinimas yra svarbus ir taikant Briuselis I

²⁷¹ Cit.Op. 265, p.130.

²⁷² Ten pat, p.132.

²⁷³ Cit.Op.268, p.697.

Reglamentą, tai būtina turėti omenyje, jog konvencijoje įtvirtinant taikos sutarčių pripažinimą ir leidimą vykdyti kitose valstybėse narėse buvo atsižvelgta į taikos sutarčių sampratą Vokietijoje ir Olandijoje, kur taikos sutartys *res iudicata* galios neturi²⁷⁴. Tokią poziciją patvirtina ir kol kas vienintelis Europos Bendrijų Teisingumo Teismo preliminarus nutarimas²⁷⁵ dėl taikos sutarčių aiškinimo. Preliminariame nutarime sakoma, jog kalbant apie taikos sutarčių pripažinimą ir vykdymą reikia atsižvelgti į būtent Briuselio konvencijos ištakas ir, kad svarbiausias taikos sutarties požymis yra tik jos vykdytinumas valstybėje narėje, kurioje ji buvo teismo patvirtinta.

Atsižvelgiant į tai, jog laikomasi nuomonės, kad Reglamento 58 straipsnyje aptariama taikos sutartis apima teismo patvirtintus valstybėje narėje šalių susitarimus, kurie neturi *res iudicata* galios, manytume, kad Lietuvoje teismo nutartimi patvirtintos taikos sutartys turėtų būti pripažįstamos ir leidžiamos vykdyti kitoje valstybėje narėje kaip teismo sprendimai. Pagal Reglamento 32 straipsnį reglamente „teismo sprendimas“ reiškia bet kokią valstybės narės teismo sprendimą, nepaisant to kaip jis yra įvardijamas, įskaitant dekretą, įsakymą, nutartį ar teismo įsakymą.

Tokia praktika yra šiuo metu taikoma jau minėtiems Anglijoje priimtiems pritarimo teismo sprendimams (angl. *consent judgement*), teismo sprendimams ar nutartims, kuriomis patvirtinamos taikos sutartys Prancūzijoje ar Ispanijoje²⁷⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad, jei teismo patvirtinta taikos sutartis yra pripažįstamas ir leidžiama vykdyti kaip teismo sprendimas, tai galima ginčyti ne tik dėl prieštaravimo viešajai tvarkai, bet ir kitais reglamento 34 ir 35 straipsniuose numatytais pagrindais.

Lietuvoje Europos Sąjungos valstybėse narėse teismo patvirtintos taikos sutartys pripažįstamos ir jas leidžiama vykdyti vadovaujantis neseniai įsigaliojusių civilinių procesų reglamentuojančių Europos Sąjungos ir

²⁷⁴ FRISCHE T. *Verfahrenswirkungen und Rechtskraft gerichtlicher Vergleiche: nationale Formen und ihre Anerkennung im internationalen Rechtsverkehr*. Heidelberg, 2006, p.130.

²⁷⁵ Europos Bendrijų Teisingumo Teismo preliminarus nutarimas byloje C-414/92 Solo Kleinmorten v. Boch Rec.1994. P.I-02237.

²⁷⁶ Cit.Op.270, p.145.

tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymu²⁷⁷. Būtina paminėti, jog iki 2007 metų Danija buvo neprisijungusi prie Briuselis I Reglamento, tačiau nuo minėtų metų liepos 1 dienos, ši Europos Sąjungos valstybė narė prisijungė prie aptariamo reglamento. Tad ir šiai šaliai jis yra taikomas, skirtingai nei kiti reglamentai, susiję su civiliniu procesu.

Prašymas dėl leidimo vykdyti Europos Sąjungos valstybės narės teismo patvirtintą taikos sutartį pateikiamas Lietuvos apeliaciniam teismui, kurį nagrinėja vienas teisėjas. Prašymas turi atitikti bendruosius procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus. Vadovaujantis Reglamento 52 straipsniu toks prašymas nėra apmokestinamas. Teismas leidimo vykdyti teismo patvirtintą taikos sutartį klausimą išsprendžia priimdamas nutartį rašytinio proceso tvarka. Šioje nutartyje turi būti nurodyta jos peržiūrėjimo ir įsiteisėjimo tvarka, o nutartyje, kuria sprendimą leista vykdyti, taip pat pažymėta, kad leista vykdyti netikrinant, ar egzistuoja reglamente nurodyti pagrindai atsisakyti pripažinti teismo patvirtintą taikos sutartį. Nutartis įsiteisėja pasibaigus Reglamento 43 straipsnyje nustatytam vieno mėnesio teismo nutarties dėl leidimo vykdyti apskundimo terminui. Jeigu šalies, kurios atžvilgiu prašoma vykdyti teismo patvirtintą taikos sutartį nuolatinė gyvenamoji vieta yra ne Lietuvoje, skundas gali būti paduodamas per du mėnesius. Terminas skaičiuojamas nuo nutarties įteikimo minėtai šaliai asmeniškai arba nuo pristatymo į jos gyvenamąją vietą dienos. Jei per nustatytus terminus Lietuvos apeliacinio teismo nutartis leisti vykdyti apskundžiama, tokį skundą nagrinėja Lietuvos apeliacinio teismo trijų teisėjų kolegija. Išnagrinėjęs prašymą peržiūrėti nutartį ir nutaręs, kad nutartį reikia panaikinti, teismas negali perduoti klausimo nagrinėti iš naujo vienam teisėjui. Visais atvejais teismas, išnagrinėjęs prašymą peržiūrėti nutartį dėl leidimo vykdyti teismo patvirtintą taikos sutartį, priima nutartį, kuria skundžiamą nutartį palieka galioti arba panaikina ir atsisako leisti vykdyti taikos sutartį. Ši teismo nutartis įsiteisėja nuo jos priėmimo dienos. Ši teismo nutartis gali būti skundžiama kasacine tvarka Lietuvos Aukščiausiajam Teismui.

²⁷⁷ 2008-11-13, Valstybės žinios, 137-5366.

5.2. Pagal 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentą Nr.805/2004, sukuriantį neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą

Šis Reglamentas²⁷⁸ yra dar vienas žingsnis pirmyn, kuris žymiai palengvina kai kurių civilinėse ir komercinėse bylose priimtų teismo sprendimų vykdymą Europos Sąjungos valstybėse. Jei pagal Reglamentą Briuselis I yra numatyta *exequatur* procedūra, kuri reikalauja papildomo laiko ir išlaidų iš suinteresuotų šalių, taip pat gali sudaryti galimybes skolininkui vilkinti procesą, tai pagal aptariamą reglamentą tam tikri teismo sprendimai, teisme patvirtintos taikos sutartys ir autentiški dokumentai gali laisvai judėti valstybėse narėse ir nereikia atlikti jokių tarpinių procedūrų toje valstybėje narėje, kurioje jie turi būti vykdomi. Tad tai, jog teisminė taikos sutartis gali būti patvirtinta kaip Europos vykdomasis raštas ir gali būti vykdoma kitoje valstybėje narėje be jokių formalumų yra dar vienas taikaus susitarimo teisme privalumas.

Atsižvelgiant į Reglamento 2 straipsnį neginčytinus reikalavimus galima suskirstyti į neginčytinus reikalavimus, sukurtus šalių aktyviais veiksmais, ir atsiradusius dėl skolininko pasyvumo procese. Pirmajai grupei priskirtina taikos sutarties sudarymas, ieškinio pripažinimas ir autentiško dokumento pasirašymas. Antrajai grupei priskirtina sprendimai už akių ir įsiteisėję teismo įsakymai ar preliminarūs sprendimai dokumentiniame procese. Taipogi svarbu, kad į reglamento taikymo sritį patenka tik reikalavimai, susiję su konkrečios sumos mokėjimu. Taigi teismo sprendimai ar taikos sutartys dėl ne piniginių reikalavimų, pavyzdžiui, dėl prekių pristatymo, nepatenka į reglamento ribas. Įdomu, jog yra teigiama, kad pažvelgus į šiuo metu valstybėse narėse vykdomus kitose valstybėse narėse priimtus teismo sprendimus, pasinaudoti reglamentu gali iki 90 procentų suinteresuotų asmenų visose civilinėse bylose, kurioms yra svarbu teismo sprendimą ar taikos sutartį vykdyti visoje Bendrijoje²⁷⁹. Praktikoje svarbu, jog visa apimtimi taikomas tik nuo 2005 m. spalio 21 d. Nuo šios datos kreditorius, vadovaudamasis

²⁷⁸ OL, 2004, L143, p.15.

²⁷⁹ WAGNER R. Der Europäische Vollstreckungstitel. Neue Juristische Wochenschrift, 2005, p.1157

dispozityvumo principu, turi teisę rinktis, ar dėl teismo patvirtintos taikos sutarties prašyti išduoti Europos vykdomąjį raštą ar toliau vadovautis reglamentu Briuselis I ir prašyti kitoje valstybėje narėje paskelbti taikos sutartį vykdytina. Be to, Danijai šis reglamentas nėra taikomas.

Reglamente, sukuriančiame neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą, kaip ir Briuselis I Reglamente nėra apibrėžiama pačios taikos sutarties sąvoka. Yra laikomasi nuomonės, jog taikos sutarties samprata abiejose reglamentuose turi būti vienoda²⁸⁰. Taigi taikos sutartis turi būti visada patvirtinta teismo. Tačiau iš tikrųjų taikos sutarties samprata reglamente dėl Europos vykdomojo rašto yra suprantama kiek plačiau, nes apima ir atvejus, kai susitarimas yra tik patvirtinamas teismo, tačiau pats ginčas nebuvo nagrinėjamas teisme. Taigi pagal šį reglamentą Europos vykdomasis raštas gali būti išduodamas ir Lietuvoje patvirtintoms taikos sutartims pagal civilinio proceso kodekso XXXIX skyrių.

Svarbu, jog tam, kad būtų užtikrintas teismo patvirtinimo reikalavimas, užtenka, jog šalių susitarimas būtų įtrauktas į teismo posėdžio protokolą ar patvirtintų taikos sutartį įgaliotasis teismo pareigūnas²⁸¹. Taigi pati taikos sutarties tvirtinimo procedūra paliekama kiekvienos valstybės narės vidaus teisei ir nėra reikalaujama, jog teismas aktyviais veiksmais įtakotų šalių susitaikymą. Suprantama, kad Lietuvoje taikos sutartis turi būti patvirtinta vadovaujantis civilinio proceso kodeksu ir tai gali atlikti tik pats teisėjas, nes nėra numatyta galimybė tvirtinti taikos sutartį kitiems teismo darbuotojams.

Reikia atkreipti dėmesį, kad teismo patvirtinta taikos sutartis būtų vykdytina valstybėje narėje, kurioje ji patvirtinta. Be to, pagal Reglamento 8 straipsnį yra leidžiama išduoti dalinį Europos vykdomojo rašto pažymėjimą, jei reglamento reikalavimus atitinka tik tam tikros teismo sprendimo dalys. Taigi galima sudaryti šalims taikos sutartį ir tik dėl atskirų reikalavimų, o ne dėl viso ginčo. Teismo patvirtinta taikos sutartis remiantis šalies prašymu ji

²⁸⁰ HERINGER A. Der europäische Vollstreckungstitel für unbestrittene Forderungen. Baden- Baden, 2007, p.72.

²⁸¹ Cit.Op.275, p.1158.

patvirtinusiame teismui patvirtinamas Europos vykdomuoju raštu užpildant reglamento II priede pateiktą standartinės formos blanką.

Kai kurie autoriai kritikuoja Reglamento poziciją, kad jis taikomas tik teismo patvirtintoms taikos sutartims, nes, kai kuriose valstybėse narėse, pavyzdžiui, Italijoje, taikos sutartys nėra paprastai tvirtinamos teismo dėl didelių teismo mokesčių²⁸². Manytume, nereikėtų sutikti su tokia nuomone, nes būtent teismo patvirtinimas parodo, kad ginčo šalys tikrai sutinka su reikalavimais, kad taikos sutartimi nėra pažeidžiamos skolininko teisės ir panašiai. Be to, tikriausia toks reglamento išplėtimas būtų neleides iš viso priimti šio teisės akto ir taip palengvinti nemažos dalies teismo sprendimų vykdymą Europos Sąjungos viduje.

Europos vykdomuoju raštu gali būti pripažįstama teismo patvirtinta taikos sutartis, nepaisant to, kad buvo pateiktas apeliacinis skundas dėl patvirtinimo. Tokiu reguliavimu siekiama užtikrinti, kad nebūtų ginčijamos taikos sutartys vien todėl, kad nebūtų išduotas Europos vykdomasis raštas²⁸³. Ši nuostata galioja net ir tais atvejais, kai valstybėje narėje yra pateikiamas apeliacinis skundas jau išdavus Europos vykdomąjį raštą. Suprantama, Lietuvoje teismo patvirtinta taikos sutartis gali būti vykdoma ir Europos vykdomasis raštas išduodamas tik įsiteisėjus teismo nutarčiai jai patvirtinti, o atskirojo skundo pateikimas turi suspensyvinį poveikį, t.y. sustabdomas teismo nutarties įsiteisėjimas, kartu ir vykdymas.

Kai teismo patvirtinta taikos sutartis yra panaikinama kasacijos ar proceso atnaujinimo stadijose ir Europos vykdomasis raštas negali būti vykdomas, yra užpildoma Reglamento IV priede numatyta forma dėl nevykdymo ar vykdymo apribojimo. Jei vėliau vėl yra sudaroma taikos sutartis ir ji patvirtinama teismo, tai yra vėl galima prašyti išduoti Europos vykdomąjį raštą²⁸⁴.

²⁸² OBERTO G. Short remarks on the text of a regulation “European enforcement order for uncontested claims”. Žiūrėta [2009-01-17] Prieiga per internetą: <http://www.geocities.com/remarks/html>.

²⁸³ RIJAVEC V. Der Europäische Vollstreckungstitel – am Beispiel Sloweniens. ZZPInt 12 (2007), p.169.

²⁸⁴ Ten pat, p.171.

Į Reglamento taikymo sritį nepatenka pati Europos vykdomojo rašto vykdymo procedūra, nes ji yra atliekama vadovaujantis valstybės narės, kurioje jis turi būti vykdomas, teisės aktais. Tad Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo 13 straipsnio 3 dalyje yra pasakyta, jog teismo sprendimai, teismo patvirtintos taikos sutartys, autentiški dokumentai, dėl kurių išduotas Europos vykdomasis raštas, yra vykdomi pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso VI dalyje išdėstytas taisykles. Reglamento 20 straipsnio 3 dalyje yra tik apibrėžta tvarka, pagal kurią kreditorius turi pateikti vykdyti Europos vykdomąjį raštą. Tad valstybėje, kurioje vykdytina teismo patvirtinta taikos sutartis, kompetentingoms vykdymo institucijoms kreditorius pateikti autentiškumui nustatyti teismo sprendimo ar nutarties kopiją, Europos vykdomojo rašto pažymėjimo kopiją ir Europos vykdomojo rašto pažymėjimo kopijos vertimą į valstybės narės, kurioje vykdytinas teismo sprendimas, valstybinę kalbą.

Kalbant apie teismo patvirtintas taikos sutartis, svarbu pabrėžti, kad pagal Reglamento 24 straipsnio 3 dalį taikos sutartims nėra taikomas galėjimas atsisakyti vykdyti teismo sprendimą pagal reglamento 21 straipsnį, kai skolininko prašymu, valstybės narės, kurioje vykdytinas teismo sprendimas, kompetentingas teismas atsisako vykdyti teismo sprendimą, jei Europos vykdomuoju raštu patvirtintas teismo sprendimas yra nesutaikomas su bet kurioje valstybėje narėje ar trečiojoje šalyje anksčiau priimtu teismo sprendimu. t. y. yra visos trys sąlygos:

- ankstesnis teismo sprendimas buvo susijęs su tuo pačiu ginčo dalyku tarp tų pačių šalių ir;
- ankstesnis teismo sprendimas buvo priimtas valstybėje narėje, kurioje vykdytinas teismo sprendimas arba yra visos sąlygos, būtinos pripažinti teismo sprendimą valstybėje narėje, kurioje jis vykdytinas ir;
- dėl nesuderinamumo kilmės valstybėje narėje nebuvo ir negalėjo būti prieštaraujama.

Manytume, reikia sutikti su nuomone, kad tokia nuostata taikos sutarčių atžvilgiu yra perimta iš Reglamento Briuselis I, kur, kaip jau minėta, taikos sutartis irgi suprantama kaip susitarimas, neturintis *res iudicata* galios²⁸⁵. Būtent dėl šios priežasties taikos sutartims nėra taikomi tam tikri Reglamento straipsniai. Tad valstybėse narėse, kuriose teisminės taikos sutartys patvirtintos Europos vykdomojo raštu turi *res iudicata* galią, turi būti traktuojamos Reglamento atžvilgiu kaip teismo sprendimai. Suprantama, iš kitos pusės galima sakyti, jog tai, kad taikos sutartims nėra taikoma galimybė prieštarauti Europos vykdomojo rašto vykdymui yra taikaus susitarimo privalumas, palyginus su į reglamento sferą patenkančiais teismo sprendimais.

5.3. Pagal 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos Reglamentą Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo

Atsižvelgiant į Europos Bendrijos steigimo sutarties 65 straipsnį, kuriame pasakyta, kad turi būti sukurtos priemonės, skirtos tobulinti ir supaprastinti teismo sprendimų civilinėse bylose pripažinimą ir vykdymą, taip pat atsižvelgiant į Europos Sąjungos Vadovų Tarybos susitikimą Tamperėje, kuriame buvo patvirtintas teismo sprendimų savitarpio pripažinimo principas, 2000 m. gegužės 29 d. buvo priimtas Tarybos Reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis abiejų sutuoktinių vaikams, pripažinimo bei vykdymo (EB) Nr. 1347/2000.²⁸⁶ Šis Reglamentas įsigaliojo 2001 m. kovo 1 d. ir yra dažniausiai žinomas kaip Reglamentas Briuselis II.

Tačiau paties reglamento taikymo sritis buvo labai siaura ir daugelio autorių nuomone tai buvo daugiau tik tam tikrų Bendrijos valstybių ir Europos Sąjungos Komisijos noras turėti tam tikrą teisinį dokumentą šeimos teisės srityje apskritai, o ne tvirtas pasiryžimas turėti plačiai taikomą teisinį

²⁸⁵ Cit.op.270, p.153.

²⁸⁶ OL,2000, L160, p.0019

dokumentą šeimos teisiniuose santykiuose²⁸⁷. Tad jau 2003 m. lapkričio 27 d. buvo priimtas naujas Reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo (EB) Nr.2201/2003²⁸⁸, kuris panaikino Reglamentą Briuselis II ir dabar paprastai vadinamas Reglamentu Briuselis IIA ar Briuselis IIBis.

Kai yra kalbama apie teismo sprendimų pripažinimą ir vykdymą kitoje valstybėje narėje, būtina pažymėti, kad šiame reglamente yra išskirti du skirtingi atvejai, priklausomai nuo bylos pobūdžio. Visiems teismo sprendimams dėl santuokos nutraukimo, gyvenimo skyriumi, santuokos pripažinimo negaliojančia yra taikoma „*Exequatur*“ procedūra, pagal kurią valstybėje narėje priimtas teismo sprendimas pripažįstamas kitose valstybėse narėse netaikant jokių specialių procedūrų, bet kiekviena suinteresuota šalis turi nustatyta tvarka paduoti prašymą dėl teismo sprendimo pripažinimo vykdytinu.

Tuo tarpu kalbant apie teismo sprendimus dėl tėvų pareigų vaikams, tai pagal reglamentą išskiriami du atvejai: „standartinis kelias“ vykdyti teismo sprendimą, kai yra taikoma „*Exequatur*“ procedūra, ir „greitasis kelias“, kai netaikoma „*Exequatur*“ procedūra. Kai teismo sprendimas yra dėl bendravimo teisių ir dėl reikalavimo sugrąžinti vaiką, tai nėra taikoma „*Exequatur*“ procedūra. Taigi šiais atvejais teismo sprendimas priimtas vienoje valstybėje narėje yra pripažįstamas ir vykdomas kitoje valstybėje, nereikalaujant skelbti jį vykdytinu ir be galimybės ginčyti jo pripažinimą, jei tas teismo sprendimas yra patvirtintas pažymėjimu kilmės valstybėje

Kalbant apie teismines taikos sutartis reikia atkreipti dėmesį į Reglamento 46 straipsnį, kuriame sakoma, jog taikos sutartys, kurios yra vykdytinos valstybėje narėje, kurioje jos buvo sudarytos, yra pripažįstamos ir skelbiamos vykdytinomis tomis pačiomis sąlygomis kaip teismo sprendimai.

Taigi kalbant apie teismines taikos sutartis reglamento Briuselis IIBis atžvilgiu, yra nesvarbu, ar teismo patvirtintas šalių susitarimas turi *res iudicata*

²⁸⁷ McELEVAY P. Brussels Ibis: Matrimonial matters, parental responsibility, child abduction and mutual recognition. *International & Comparative Law Quarterly*, Vol.53, 2004, p.505.

²⁸⁸ OL, 2003, L338, p.0001

kilmės šalyje ar ne. Visos taikos sutartys yra traktuojamos kaip teismo sprendimai. Tai galima paaiškinti tuo, kad šeimos teisės sritis yra viena iš jautriausių ir svarbiausių visuomenėje, tad ir taikos sutartims yra suteikiama didesnė apsauga nei, pavyzdžiui, reglamente Briuselis I²⁸⁹. Tad visos taikos sutartys gali būti ginčijamos ne tik dėl prieštaravimo viešajai tvarkai, bet ir kitais Reglamento Briuselis Ibis 22 ir 23 straipsniuose numatytais pagrindais.

²⁸⁹ HARSAGI V. Recognition and Enforcement of foreign judgements and Authentic instruments. Žiūrėta [2009-01-12] Priega per internetą: <http://www.cnue-nouvelles.be/en/congres-varsovie-en/harsagi.pdf>

IV DALIS. MEDIACIJA KAIP BŪDAS PASIEKTI TAIKŲ SUSITARIMĄ TARP ŠALIŲ

1. Mediacijos samprata

1.1. Mediacijos esmė ir istorinė raida

Tikriausia yra ne paslaptis, jog mediacija kol kas Lietuvoje yra neplačiai taikoma ir tik labai neseniai apie ją iš viso buvo pradėta kalbėti ir diskutuoti. Tik 2004 metais buvo iškelta mintis, kad būtų galima pabandyti taikyti mediaciją teismuose, o pirmasis bandomasis teisminės mediacijos projektas Vilniaus miesto antrajame apylinkės teisme buvo pradėtas taikyti 2005 m. gegužės 20 d. priėmus tuometinei Teismų Tarybai atitinkamą nutarimą²⁹⁰. Didžiausias žingsnis skatinant mediacijos taikymą Lietuvoje buvo žengtas pernai, kai įsigaliojo Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. Toks gana keblus įstatymo pavadinimas pasirinktas, nes yra teigiama, kad žodis „mediacija“ yra svetimybė lietuvių kalboje ir neturėtų būti labai plačiai vartojamas. Žodis „taikinamasis“ pridėtas tam, jog būtų galima atskirti tarpininkavimą civiliniuose ginčiuose nuo, pavyzdžiui, tarpininkavimo muitinės procedūrose. Vis dėlto manytume, kad mediacija yra tarptautinis žodis, kuris yra labai plačiai naudojamas užsienio šalių teisės moksle bei tarptautiniuose teisės aktuose. Pati sąvoka tarpininkavimas gali būti suprantama labai plačiai ir dviprasmiška. Tad dėl aiškumo toliau šiame darbe bus vartojama būtent mediacijos sąvoka. Be to, kai yra kalbama Lietuvoje apie teisminę mediaciją, vis dar yra vartojama pastaroji sąvoka, o ne taikinamasis tarpininkavimas.

Mediacija paprastai yra suprantama kaip ginčo sprendimo procedūra, kai kilusį ginčą tarp šalių yra bandoma taikiai išspręsti su mediatoriaus ar kelių

²⁹⁰ 2005m. gegužės 20d. Teismų Tarybos nutarimas Nr. 13P-348.

mediatorių pagalba. Taigi tai yra speciali forma derybų, kurių metu šalims susitarti padeda specialus trečiasis asmuo. Pavyzdžiui, 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Europos Tarybos priimtoje direktyvoje „Dėl kai kurių mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų“ yra pateiktas toks mediacijos apibrėžimas, pagal kurį tai struktūrizuotas procesas, kai dvi ar daugiau šalių savanoriškai bando išspręsti ginčą su mediatoriaus pagalba. Be to, teigiama, kad toks procesas gali būti inicijuotas pačių šalių arba pasiūlytas ar paskirtas teismo.

Pats žodis yra paprastai kildinamas iš lotyniško būdvardžio „*medius*“, reiškiančio vidurinis. Tad tarp ginčo šalių viduryje turi būti kažkoks neutralus asmuo, kuris padėtų šalims taikiai susitarti. Taipogi kartais yra teigiama, kad terminas „mediacija“ yra sietinas su lotynišku žodžiu „*mederi*“, reiškiančio gydyti²⁹¹.

Nors dažniausia šiuolaikinės mediacijos gimtine yra laikomos Jungtinės Amerikos Valstijos ir 1976 metai, kai Harvardo profesorius Frank Sander vienoje konferencijoje savo pranešime teigė, kad turi būti siekiama, kad tik dalis bylų teisme būtų nagrinėjamos civilinio proceso tvarka, o kita dalis turėtų būti sprendžiamos įvairiais kitais būdais, pavyzdžiui, mediacijos pagalba²⁹². Tačiau iš tikrųjų pirmosios tradicinės mediacijos apraiškos gali būti randamos daugiau kaip prieš du tūkstančius metų, kai įvairiose gentyse tiek Afrikos, tiek Amerikos žemynuose buvo sugalvoti įvairūs būdai, kaip padėti ginčo šalims susitarti taikiai. Dažniausia buvo skiriamas taikytoju pagarbą užsitarnavęs asmuo, kuris būdavo nešališkas kilusiame konflikte²⁹³. Be to, svarbu pažymėti, jog mediacijos užuomazgų galima rasti visose kultūrose ir religijose, įskaitant judaizmą, krikščionybę ar islamą. Pavyzdžiui, senovės žydai praktikavo mediaciją kaip būdą spręsti ginčus. Tai tapo ypač populiariu viduramžiais, kai žydams buvo dažnai draudžiama dalyvauti bylose teismuose, todėl rabinai

²⁹¹ MOTZ B. Mediation – Vermittlung – als Alternativen zum gerichtlichen Verfahren – dargestellt anhand der Familienmediation. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht, 2000, p.854.

²⁹² DUVE C. Mediation und Vergleich im Prozeß. Eine Darstellung am Beispiel des Special Master in den USA. Köln, 1999, p.79.

²⁹³ WESEL U. Streitschlichtung im Schatten des Leviathan. Neue Juristische Wochenschrift, 2002, p.415.

atlikdavo mediatoriaus funkcijas ir taip užtikrindavo, kad asmenims būtų užtikrintas bent koks civilinių ginčų sprendimo būdas. Taikaus ginčų sprendimo tradiciją vėliau perėmė iš žydų ir krikščionių bendruomenės, kur net iki Renesanso epochos kunigai būdavo pagrindiniai mediatoriai sprendžiant šeimos, bendruomeninius ir net diplomatinis konfliktus²⁹⁴.

Dažnai šiuo metu yra teigiama, kad mediacija turi šiuos tris tikslus. Pirmiausia yra išskiriamas efektyvumo tikslas, pagal kurį mediacija turi sumažinti krūvį teismams, bylinėjimosi išlaidas ginčo šalims, taip pat ir išlaidas, skirtas išlaikyti valstybinius teismus bei turi sumažinti laiką, skiriamą vieno ginčo išsprendimui. Visiškai pagrįstai yra teigiama, kad jei šis tikslas būtų įgyvendintas, tai ginčai, kurie negali būti perduodami mediacijai, būtų taip pat žymiai greičiau ir stropiai išsprendžiami teismuose²⁹⁵. Kitas mediacijos tikslas turi siekti vis didesnio pačių šalių ryžtingumo. Šalys turi išmokti pačios spręsti, kaip joms yra geriau ir patogiau spręsti kilusį ginčą, vis rodyti savo iniciatyvą. Vadovaujantis šiuo tikslu, nėra reikalaujama, jog šalys būtinai susitaikytų, tačiau, kad jos sugebėtų nuspręsti, kas ir kaip turėtų bandyti išspręsti jų ginčą, mokėtų atsižvelgti į abiejų pusių interesus. Tik tokiu būdu šalys gali priimti taikų ir abi puses tenkinantį sprendimą. Trečiasis tikslas siekia, kad mediacijos pagalba pasikeistų visa visuomenė, jog žmonės suprastų, kad galima ginčą išspręsti ir taikiai, nebūtinai reikia laukti tik teismo sprendimo²⁹⁶. Visuomenė turi išmokti pati spręsti susidariusius konfliktus tarpusavyje, sugebėtų susirasti asmenis, kurie gali jiems padėti tai atlikti. Mediacija turėtų sudaryti sąlygas visuomenėje riboti stipresniųjų dominavimą silpnesniųjų atžvilgiu bei siekti didesnio socialinio teisingumo.

Taigi mediacija kaip susitarimu ir savanoriškumu pagrįstas konfliktų sprendimo būdas suteikia aiškia alternatyvą tiems asmenims, kurie yra neturi noro teisiniu keliu spręsti kilusį ginčą, siekia gana trumpo proceso, kad būtų galima išsiaiškinti pagrindines konflikto priežastis ir taikiai jį išspręsti. Be to, yra sakoma, jog mediacijos metu šalys išlaiko ginčo sprendimo kontrolę savo

²⁹⁴ MILAŠIUS T. Mediacija kaip alternatyvus ginčų sprendimo būdas. Teisė Nr. 63, 2007, p.45.

²⁹⁵ ALEXANDER N. Global trends in mediation. New York, 2006, p.10.

²⁹⁶ Ten pat, p.12.

rankose, nes skirtingai nei, pavyzdžiui, teisiniame procese šalys pačios renkasi mediatorių, pačios nusprendžia, kad nepavyks išspręsti kilusio ginčo mediacijos pagalba ir pasako, kada ją nutraukti. Taipogi svarbu, kad tai privatus ir konfidencialus procesas ir kad visa informacija, atskleista mediacijos metu, negali būti vėliau panaudota prieš šalis. Pats mediatorius negali niekada turėti teisės vėliau, jei nepavyksta išspręsti ginčo taikiai, spręsti ginčą iš esmės ir priimti privalomą sprendimą byloje.

Dar vienas mediacijos požymis yra jos lankstumas. t.y. ji gali būti atliekama įvairiais būdais ir priklausyti nuo proceso vietos, dalyvių pobūdžio, mediatoriaus ir šalių elgesio, požiūrio į mediaciją. Dėl lankstumo dažniausia yra teigiama, kad mediacija turėtų būti šiuo metu suprantama gana plačiai ir apimti įvairius sutaikymo, derybų būdus ir metodus. Suprantama, tai negali apimti atvejų, kai pats teisėjas civilinėje byloje bando padėti šalims susitaikyti. Manytume, reiktų sutikti su nuomone, jog „mediacijos“ terminą reiktų naudoti gana plačiai, o ne kurti vis naujas sąvokas, bandant apibūdinti vis kitokį būdą, padedanti šalims susitaikyti. Tokiu būdu yra lengviau skatinti šalis naudotis alternatyviais ginčų sprendimo būdais, sukuriamas didesnis aiškumas tiek teisininkams, tiek ir kitiems asmenims.

Mediacija, nors ir nebūtinai, gali būti struktūrizuota ir vykti pagal labai konkrečias taisykles, nustatytus terminus, proceso dalyvių elgesio normas ir panašiai. Tad dažnai yra netgi teigiama, kad ir mediacija šiais laikais, nors ir turinti lankstumo požymį, tampa sudėtingu, ne visiems suprantamu procesu²⁹⁷. Ypač tai pasakytina tais atvejais, kai mediacija vykdo konkreti mediacija užsiimanti institucija, turinti savo aiškiai apibrėžtas darbo taisykles. Tuo tarpu juk svarbiausia yra, kad šalys sugebėtų susitarti dėl konkretaus mediatoriaus, juo pasitikėtų ir laisvai jaustųsi, kad būtų galima rasti kompromisą tarp šalių interesų ir pasiekti taikų susitarimą, o ne tai, jog mediacija taptų formalizuota. Suprantama, jog tai nereiškia, kad mediacija neturi būti tinkamai organizuota ir mediatorius neturi turėti įgūdžių vykdyti šalių sutaikymą. Tik nuoseklus mediacijos vykdymas gali padėti išlaikyti derybų konstruktyvumą, parodyti

²⁹⁷ STÜRMER P.H. Die Vereinbarung von Verfahren privater Streitbeilegung. Essen, 2008, p.84.

šalims derybų rezultatus bei padėti šalims pažvelgti į susidariusį ginčą iš įvairių pusių.

Mediacija galima gana lengvai atskirti nuo kito paplitusio alternatyvaus ginčų sprendimo būdo – arbitražo. Nors tiek mediacija, tiek ir arbitražas yra privatūs ginčo sprendimo būdai, kuriuose yra užtikrinamas konfidencialumas, šalys gali pačios pasirinkti arbitrus ar mediatorius, tačiau arbitražo proceso kaip ir teisminiame procese arbitras ar arbitrai turi priimti galutinį ir privalomą sprendimą. Tad vyksta bylos nagrinėjimas, yra tiriami įrodymai. Kalbant apie arbitražo ir mediacijos santykį, galima pasakyti, kad daugelyje valstybių, ypač JAV ir Kanadoje, vis populiariausi tampa šalių susitarimai ne tik atskirai dėl kilusio ginčo nagrinėjimo arbitraže ar bandymo išspręsti ginčą mediacijos pagalba, tačiau ir vadinamieji „hibridiniai“ susitarimai, pagal kurios šalys susitaria, kad pradžioje bandys išspręsti ginčą gražiuoju mediacijos pagalba, o jei ji vyksta nesėkmingai, iš karto turi būti pradamas bylos nagrinėjimas arbitraže²⁹⁸. Tokie susitarimai yra galimi ir Lietuvoje, nes pagal Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalį, kai šalys susitaria ginčą spręsti mediacijos būdu, jos turi prieš kreipdamosi į teismą ar arbitražą bandyti ginčą spręsti šiuo būdu. Tad niekas nedraudžia šalims iš karto susitarti ir dėl mediacijos, ir dėl arbitražinės išlygos taikymo.

1.2. Mediacijos formos

Kadangi, kaip jau minėta, vienas iš mediacijos bruožų yra jos lankstumas ir yra bandoma kiekvienu atveju sukurti labiausiai situaciją atitinkantį ginčo sprendimo būdą, tai yra visiškai natūralu, jog teorijoje yra išskiriama nemažai mediacijos formų. Pabandysime aptarti daugiausia paplitusias ir didžiausia reikšmę turinčias atskiras mediacijos rūšis.

Pirmiausia yra išskiriama skatinamoji (angl. *facilitative*) mediacija, kuri ilgą laiką buvo laikoma vieninteliu tinkamu mediacijos modeliu. Pagal

²⁹⁸ HESS B. Mediation und weitere Verfahren konsensualer Streitbeilegung – Regelungsbedarf im Verfahrens- und Berufsrecht? Gutachten F zum 67. Deutschen Juristentag. München, 2008, p.30.

skatinamąją mediaciją mediatorius turi vykdyti taikinimo veiksmus tokiu būdu, jog pačios šalys rastų tinkamiausią sprendimą. Mediatorius gali užduoti klausimus šalims, patikslinti jų teiginius ir padėti joms rasti bendrą sprendimą. Tačiau jis neduoda šalims jokių rekomendacijų, neišsako savo nuomonės dėl ginčo, kaip jis gali baigtis, jeigu būtų pasirinktas teisminis ginčo nagrinėjimo būdas²⁹⁹. Tad yra siekiama, kad pačios šalys aktyviai dalyvauti mediacijoje, jos pagal joms suteiktą informaciją priimtų sprendimą. Be to, norima, kad ne tik šalių advokatai, bet ir pačios šalys asmeniškai priimtų tinkamiausius sprendimus ir juos argumentuotų. Šis mediacijos būdas, pavyzdžiui JAV, dažniausia yra paplitęs tais atvejais, kai mediacijos centruose dirba savanoriai ir teikia šias paslaugas nemokamai, kai šalys nėra atstovaujamos advokatu.

Visiškai kitokia yra vertinamoji (angl. *evaluative*) mediacija. Vadovaujantis tokia mediacija, mediatorius turi daug galių, siekiant šalis sutaukyti. Jis gali pasakyti kiekvienos iš ginčo šalių silpnąsias puses, jų netinkamus argumentus, taip pat gali pasakyti, kaip, jo nuomone, pasielgtų teismas šioje byloje. Taigi mediatorius yra labiau susirūpinęs šalių teisine pozicija ginče nei jų tikrais interesais konflikte ir ginčo psichologine puse³⁰⁰. Tad mediatoriais šiuo atveju paprastai būna teisininkai, nes yra būtina turėti gilių teisinių žinių. Be to, būtina ne maža mediatorių patirtis, tad jais būna buvę teisėjai ar kiti teisininkai, užsitarnavę pagarbą visuomenėje³⁰¹. Mediatorius dažniausia ir pats pateikia konkretų taikaus susitarimo pasiūlymą. Jis dažnai gali susitikti su ginčo šalimis atskirai, aptarti su jomis, ar yra naudinga susitarti, ar vis dėlto galima bandyti ginčą spręsti ir teisiniu keliu. Gali susidaryti situacija, jog mediacijos procese ar tam tikrame jos etape dalyvauja tik šalių advokatai. Kartais yra teigiama, jog vertinamoji mediacija nėra iš viso mediacija, nes šalys jos metu tik bando įrodyti, jog jų teisiniai argumentai stiprūs ir galima laimėti bylą teisme. Be to, jos siekia išsiaiškinti kitų teisininkų nuomonę dėl ginčo ir rasti sau naudingų naujų teisinių argumentų.

²⁹⁹ STITT A. Mediation – a practical guide. London, 2004, p.5.

³⁰⁰ VOLKMANN J. Mediation im Zivilprozess. Rechtliche Rahmenbedingungen für ein gerichtliches Mediationsangebot. Frankfurt am Main, 2006, p.14.

³⁰¹ Cit.Op. 295, p.3.

Kol kas naujausia mediacijos forma yra vadinamoji transformacinė (angl. *transformative*) mediacija. Apie ją buvo pradėta kalbėti tik 1994 metais, išleidus JAV knygą³⁰², kritikuojančią susidariusią situaciją mediacijoje. Vadovaujantis transformacinės mediacijos forma, yra būtina kuo daugiau įtraukti ginčo šalis į taikinimą, kiekviena šalis privalo įsigilinti į kitos pusės problemas, interesus. Turi būti edukacinių metodų pagalba siekiama pakeisti ginčą, jo šalis³⁰³. Tad yra svarbu konfliktologijos mokslo pagrindai, kad būtų galima pašalinti priešišumą tarp šalių. Turi būti siekiama ne tik išspręsti konkretų kilusį ginčą, bet ir bandyti sukurti tokią atmosferą, jog daugiau nekiltų naujų konfliktų tarp šalių ar iš viso konkrečioje bendruomenėje.

Taipogi yra išskiriama institucinė arba biurokratinė mediacijos forma. Ji yra vykdoma teismuose ar kitose institucijoje, pavyzdžiui, viešojo administravimo įstaigose. Tokia mediacija vyksta vadovaujantis standartinėmis, tų institucijų nustatytomis procedūromis, būdingas tam tikras formalizmas. Pati mediacija gali būti netgi kontroliuojama, nustatoma, kiek gali ji trukti ir panašiai. Priimami sprendimai mediacijos metu taip pat gali būti pačios institucijos tikrinami ir oficialiai patvirtinami. Apie teisminę mediaciją plačiau bus kalbama vėliau šioje darbo dalyje.

Biurokratinės mediacijos priešingybė yra privati mediacija. Šiuo atveju šalys sutartyje nusistato, jog pradžioje ginčai, kilę dėl sutarties, bus sprendžiami mediacijos pagalba. Tai gali būti susitariama tiek iš anksto, tiek jau kilus pačiam ginčui. Vykstant privačiai mediacijai, galioja *ein pactum de non petendo* principas, pagal kurį negali būti kreipiamasi į teismą tol, kol vyksta mediacija³⁰⁴. Taipogi yra taikomas mediacijos išlygos autonomiškumo principas, reiškiantis, jog sutarties išlyga dėl mediacijos netampa negaliojančia vien todėl, kad negalioja sutartis, kurioje yra numatyta tokia išlyga. Šalys privačios mediacijos atveju gali susitarti konkrečiai mediacijos vykdymo tvarką, kaip bus skiriami mediatoriai ir panašiai. Be to, šiuo metu vis labiau vystosi mediacija internetu (angl. *online mediation*).

³⁰² Knygą parašė amerikiečiai R.A. BUSH ir J. FOLGER, pavadinimas „The Promise of Mediation“.

³⁰³ Cit.Op.288, p.56.

³⁰⁴ RISSE J. Wirtschaftsmediation. Neue Juristische Wochenschrift, 2000, p.1615.

Kartais yra kalbama apie atvirąją ir uždarają mediaciją³⁰⁵. Jei pačios šalys gali kontroliuoti patį procesą ir pasirinkti konkrečią mediacijos formą, nustatyti pagrindines taikinimo taisykles, tai yra šnekama apie atvirąją mediaciją. Tuo tarpu jei visi klausimai priklauso tik nuo mediatoriaus ir šalys paties proceso pobūdžio negali įtakoti, tai yra uždaroji mediacija.

Suprantama, galima mediaciją skirtyti pagal tai, kokiuose civiliniuose teisiniuose ginčiuose ji yra taikoma. Ar tai komercinių ginčų, ar šeimos ginčų, ar vartotojų, statybų ginčų mediaciją ir panašiai. Jei kalbėtume plačiau, ne tik apie civilinius teisinius ginčus, yra išskiriama mediacija ir tarp nukentėjusiojo ir kaltininko baudžiamajame procese, ar mediacija administraciniuose ginčiuose.

1.3. Ar gali mediacija būti privaloma ginčų nagrinėjimo forma?

Mediacija nuo pat jos egzistavimo pradžios buvo savanoriškas procesas. Tad tik pačios konflikto šalys galėdavo nuspręsti, ar dalyvauti tokiaame procese, be to, tik pačios šalys sprendė, ar pritarti pasiektam taikaus susitarimo projektui. Tačiau pastaruoju metu vis dažniau galima išgirsti kalbų, jog galbūt mediacija gali būti ir privaloma ginčų nagrinėjimo forma. Jau praeito šimtmečio aštuntajame dešimtmetyje JAV buvo galima rasti atvejų, kai buvo nustatoma pareiga ginčo šalims prieš pradėdant ginčą nagrinėti teisme, pasinaudoti mediacija ir taip bandyti išspręsti konfliktą³⁰⁶. Šiuo metu, siekiant, jog būtų palengvinamas darbo krūvis teismams, vis daugiau valstybių įtvirtina privalomąją mediaciją. Tokių pavyzdžių galima rasti Kanadoje, Rumunijoje, Australijoje, Argentinoje, Izraelyje ar Honkonge. Vis dėlto gali kilti klausimas, ar tai yra suderinama su pačios mediacijos esme ir teisminės gynybos prieinamumo principu.

³⁰⁵ GREGER R. Mediation und Justiz. Konferenz „Die Zukunft der Mediation in Deutschland“. München, 2008, p.90.

³⁰⁶ Cit.Op.295, p.34.

Praktikoje mediacija kaip privaloma ginčų sprendimo forma gali būti įtvirtinta dviem būdais: įstatymu, numatant, kad tam tikro pobūdžio ginčai privalo būti sprendžiami pradžioje mediacijos keliu, taip pat gali būti numatyta teisė teismui, jo nuožiūra įpareigoti šalis pasinaudoti mediacija.

Manytume, jog tai, kad teismai yra vis daugiau apkrauti civilinėmis bylomis, negali būti priežastis riboti asmenims teisę kreiptis teisminės gynybos ir nustatyti įstatymu pareigą šalims pasinaudoti privalomąja mediacija. Pirmiausia yra sudėtinga nustatyti, kuriems ginčams taikyti privalomąją mediaciją³⁰⁷. Ar tokia praktika turėtų būti taikoma ginčams, atsižvelgiant į jų piniginę vertę, ar tik ginčams, kuriuose šalims yra svarbu išlaikyti toliau gerus santykius, pavyzdžiui, darbo, šeimos ar iš nuomos teisinių santykių kylantiems ginčams. Galvotume, kad bet kokių atveju yra sunku įstatyme numatyti visus galimus atvejus, kada gali būti taikoma privalomoji mediacija. Be to, jog ir nustačius, pavyzdžiui, tokią mediacijos formą šeimos teisinių santykių konfliktams, tikrai yra sunku teigti, jog kiekvienu atveju mediacija yra tinkamas būdas spręsti atsiradusį ginčą. Juk patys konkretūs asmenys turi būti suinteresuotos dar derėtis ne teisme. Yra akivaizdu, kad tais atvejais, kai šalys atvyks į mediacijos posėdį tik dėl to, jog būtų galima vėliau pateikti ieškinį teismui, neduos pozityvių rezultatų ir nebus pasiektas kompromisas tarp šalių. Tokiu atveju yra tik iškreipiama visa mediacijos esmė ir tikslai bei nedidindamas, o tikriausia mažindamas mediacijos socialinis pripažinimas visuomenėje.

Be to, yra sunku nustatyti, kas ir kaip turėtų vykdyti įstatymu numatytą privalomąją mediaciją. Ar tai turėtų būti tam tikri teismo darbuotojai, ar visiškai su teismu nesusiję asmenys, dirbantys tam tikruose centruose ir panašiai. Jei tokia sistema bus pernelyg biurokратиška ir sudėtinga, tai gali būti vertinama kaip konstitucinės teisės kreiptis į teismą varžymas ar ribojimas. Kartu būtų sunku pačiai valstybei iš finansinės pusės užtikrinti nemokamą mediaciją kiekvienu atveju. Tad, jei pačios ginčo šalys turėtų mokėti už

³⁰⁷ NELLE A., HACKE A. Obligatorische Mediation: Selbstwiderspruch oder Reforminstrument? Zeitschrift für Konfliktmanagement 2/2001, p.57.

privalomąją mediaciją, kurioje rezultatai gali būti ir nepasiekti, gali atsirasti visiškai nepasitikėjimas teismine gynyba ir jos galimybėmis ja pasinaudoti³⁰⁸.

Galima paminėti, jog Tarptautinės Teisėjų Asociacijos antrosios komisijos, skirtos civilinei teisei ir civiliniam procesui, išvadose taip pat yra teigiama, jog mediacija neturėtų tapti tarsi konkurentė teismams ir naudojama tais atvejais, kai to nenori šalys ar pats ginčo pobūdis nėra tinkamas mediacijai³⁰⁹.

Dėl panašių priežasčių, manytume, jog sunku įsivaizduoti ir atvejus, kai pats teismas turėtų teisę nukreipti šalis privalomai pasinaudoti mediacija, kai jau civilinė byla yra nagrinėjama teisme. Teismas turėtų turėti tik teisę pasiūlyti šalims pabandyti mediaciją ir taip išspręsti kilusį ginčą, paaiškinti šalims, kaip ta mediacija vyksta. Juk, kaip jau kalbėta anksčiau, teismas ir pats privalo imtis priemonių pabandyti šalis sutaukyti.

Visiškai kitokia situacija yra tais atvejais, kai pačios šalys savo sutartyje susitaria, jog ginčai turi būti sprendžiami mediacijos būdu. Jei jau šalys taip susitaria, tai neturėtų sutarties nuostata likti visai bevertė ir nieko nereiškianti, į kurią visiškai neatsižvelgiama praktikoje. Manytume, jog šalių susitarimas gali būti laikomas privalomu išankstiniu ginčo sprendimo ne teisme būdu, kuriuo šalys privalo pasinaudoti. Juk prieš tariantis dėl tokios sutarties sąlygos šalys turėjo suprasti, kas tai yra mediacija, kaip ji turėtų būti vykdoma. Taip pat turėtų būti nustatyti terminai, per kuriuos mediaciją turi būti baigta ir atsirastų teisė kreiptis į teismą. Tokiu būdu galima užtikrinti tinkamą teisę į teisminės gynybą. Galima paminėti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2002 m. liepos 2 d. nutarime yra pasisakęs, jog pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo galima būtų spręsti teisme. Gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka. Tačiau negalima nustatyti tokio teisinio

³⁰⁸ Cit.Op.291, p.14.

³⁰⁹ Conclusions of the Second Study Commission of the International Association of Judges. Meeting on alternative dispute resolution as the means of improving the delivery of justice and reducing delays in civil procedure, Montevideo, November 20-24, 2005. Žiūrėta [2009-01-23] Prieiga per internetą: http://www.iaj-uim.org/old/ENG/frameset_ENG.html

reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė savo teises ar laisves ginti teisme³¹⁰.

Būtina atkreipti dėmesį, kad pagal Lietuvoje galiojančio Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalį šalys turi pasinaudoti mediacija prieš kreipiantis į teismą ar arbitražą, jei jos yra dėl susitarusios. Jeigu susitarime dėl mediacijos nustatyti taikinamojo tarpininkavimo pabaigos terminai, ginčo šalis gali kreiptis į teismą arba arbitražą tik praėjus šiems terminams. Kai tokie terminai susitarime nenustatyti, ginčo šalis gali kreiptis į teismą arba arbitražą praėjus vienam mėnesiui po to, kai raštu pasiūlė kitai ginčo šaliai išspręsti ginčą mediacijos būdu. Tad aptariamą nuostatą galima traktuoti kaip atitinkančią Civilinio proceso kodekso 137 straipsnio 2 dalies 3 punkte numatytą pagrindą, kai teismas turi atsisakyti priimti ieškinį, jei yra nesilaikyta įstatymų nustatytos tai bylų kategorijai išankstinio bylos sprendime ne teisme tvarkos. Tuo tarpu visiškai pagrįstai iki šiol Lietuvoje nėra numatyta privalomoji mediacija tam tikroms ginčų rūšims ar tai, jog teismas gali privalomai nusiųsti šalis pabandyti mediaciją. Reikia tikėtis, jog tokiu keliu nebus pasukta ir ateityje.

2. Mediacijos teisinis reglamentavimas

2.1. Mediacijos teisinis reglamentavimas Lietuvoje

Iki pat 2008 metų Lietuvoje mediacija nebuvo oficialiai teisės aktuose apibrėžtas ginčų sprendimo būdas. Kaip išimtį, kai mediacija buvo institucionalizuota, galima paminėti, pavyzdžiui, bandomąjį teisminės mediacijos projektą Vilniaus miesto antrajame apylinkės teisme, kuris vėliau buvo išplėstas į kai kuriuos kitus teismus³¹¹. Tik praėjusiais metais, kaip jau ne

³¹⁰ Valstybės žinios, 2002, Nr. 69-2832.

³¹¹ 2007 m. sausio 26 d. Teisėjų Tarybos nutarimas Nr. 13 P-15 dėl Teisminės mediacijos taisyklių patvirtinimo.

kartą minėta, buvo priimtas ir įsigaliojo civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas.

Kuriant šį įstatymą, daugiausia buvo atsižvelgta į 2002 metų Jungtinių Tautų prekybos teisės komisijos (UNCITRAL) Pavyzdinį tarptautinio komercinio sutaikymo įstatymą³¹², Europos Tarybos rekomendacijas dėl mediacijos šeimos ir civilinėse bylose³¹³, Europos Komisijos 2002 m. paskelbtą „žaliąją“ knygą dėl alternatyvių civilinių ir komercinių ginčų sprendimo būdų, 2004 m. Europos mediatorių elgesio kodeksą³¹⁴ bei aišku į Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyvą dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. Suprantama, jog buvo bandoma pasižiūrėti ir kitų Europos šalių patirtį, reguliuojant įstatymais su mediacija susijusius klausimus.

Priimant aptarimą įstatymą, įstatymų leidėjas vadovavosi „švelnaus“ teisinio reguliavimo metodu. Jo esmė yra tai, jog mediacijos procedūros detalai nereguliuojamos, bet nustatomas tų klausimų, kurie gali turėti esminės įtakos mediacijos kokybei, efektyvumui ir populiarumui teisinis reguliavimas³¹⁵. Tokį reglamentavimo modelį galima pateisinti tuo, kad mediacija yra lankstus, galintis prisitaikyti dažniausia prie konkrečios situacijos procesas. Jei būtų pati mediacijos procedūra detalai sureguliuota, ji prarastų savo esmę ir tikriausiai taptų neefektyvia ir gal net nereikalinga. „Švelnus“ teisinis reglamentavimas reiškia ir tai, jog pats įstatymas turi likti visiems suprantamas, lengvai įsimenantis. Tad, suprantama, vadovaujantis tokia koncepcija, visada išlieka rizika, kad kai kurie svarbūs klausimai gali likti nereguliuoti.

Šiuo metu Lietuvoje įstatyme daugiausia dėmesio yra skiriama, siekiant apibrėžti mediacijos sąvoką, įtvirtinti mediacijos, kaip ginčų

³¹² 2002-11-19 Uncitral Model Law on International Commercial Conciliation. Žiūrėta [2008-12-11] Prieiga per internetą: <http://www.uncitral.org>

³¹³ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (98)1 „Dėl mediacijos šeimos bylose“ ir Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (2002)10 „Dėl mediacijos civilinėse bylose“ Žiūrėta [2008-12-11] Prieiga per internetą: <http://www.coe.int>

³¹⁴ European code of conduct for mediators Žiūrėta [2009-01-15] Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_lt.pdf

³¹⁵ SIMAITIS R. Mediacijos privačiuose ginčiuose teisinio reguliavimo tendencijos Lietuvoje. *Justitia* 2007/2, p.14.

sprendimo būdo, oficialų pripažinimą ir jos santykį su teisiniu bei arbitražiniu ginčų nagrinėjimu, įteisinti sutrumpintų ieškinio senaties terminų eigos sustabdymą pradėjus mediacijos procedūrą bei apibūdinti pagrindinius mediacijos principus, tokius kaip konfidencialumas ar nešališkumas. Galima paminėti, kad pirmajame mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projekte³¹⁶ patiems principams buvo skirtas didesnis dėmesys ir jie buvo išvardyti atskirame straipsnyje. Taipogi galiojančiame įstatyme aptariami klausimai, susiję su susitarimais dėl mediacijos, mediatorių skyrimu, jų profesionalumu ir atsakomybe.

Svarbu, kad pagal įstatymo 2 straipsnio 2 dalį mediacija gali būti taikoma visiems ginčams, kurie gali būti nagrinėjami civilinio proceso tvarka bendrosios kompetencijos tvarka. Tad tokiu būdu yra siekiama kuo labiau išplėsti mediacijos taikymo sferą, kad būtų galima ją naudoti šeimos, darbo, komerciniuose ir kituose civiliniuose ginčiuose. Į įstatymo reguliavimo sritį dėl savo didelės specifikos nepatenka mediacijos, susijusios su baudžiamuoju ar administraciniu procesu. Visiškai natūralu, jog įstatymo 1 straipsnio 2 dalyje yra pasakyta, kad jis netaikomas teisminiam sutaikymui kurį atlieka byla nagrinėjantis teisėjas. Tokiam taikinimui yra taikomos civilinio proceso kodekso normos. Kadangi tarp biurokratinės mediacijos (įskaitant ir teisminę mediaciją) ir privačios mediacijos yra daug kas bendro, tad į įstatymo taikymo sferą patenka abi šios mediacijos formos.

Vienu svarbiausių mediacijos įstatymo pasiekimu tikriausia galima laikyti tai, jog pirmą kartą įstatymu lygmeniu yra įtvirtinta galimybė ne teismo proceso metu sudarytas taikos sutartis įteisinti kaip *res iudicata* galią turinčius priverstinai vykdančius aktus. Įstatymo 6 straipsnio 3 dalyje teigiama, jog, kai ginčas, kuris sprendžiamas mediacijos būdu, nėra tuo pačiu metu nagrinėjamas teisme, ginčo šalių bendru prašymu taikos sutartis gali būti pateikta teismui tvirtinti civilinio proceso kodekso XXXIX skyriuje nustatyta supaprastinto proceso tvarka. Įsiteisėjusia teismo nutartimi patvirtinta taikos sutartis ginčo šalims įgyja galutinio teismo sprendimo galią ir gali būti vykdoma priverstinai.

³¹⁶ Mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projekto variantas. Nepublikuotas.

Iki šiol apie tokią galimybę buvo kalbama tik teismų praktikoje ir teisės doktrinoje. Tai atitinka tiek Europos pažangiausias idėjas dėl mediacijos populiarinimo, tiek ir direktyvos dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų turinį ir esmę. Europos Tarybos mediacijos ekspertų darbo grupė analogiškas nuostatas taip pat oficialiai pasiūlė įtraukti į Europos Tarybos Teisingumo efektyvumo komisijos praktines rekomendacijas valstybėms narėms dėl mediacijos vystymo³¹⁷. Siekiant išvengti teisingumo dėl taikos sutarčių tvirtinimo problemų, kai šalių gyvenamosios ar buveinės vietos nesutampa, įstatyme yra nurodyta, kad prašymas dėl taikos sutarties patvirtinimo paduodamas ginčo šalių pasirinkimu vienos iš ginčo šalies gyvenamosios vietos arba buveinės apylinkės teismui. Suprantama, kad ir teismo nepatvirtinta mediacijos metu sudaryta taikos sutartis šalims turi įstatymo galią.

Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatyme nėra skiriamas dėmesys tam, kaip turi būti užtikrinama mediacijos paslaugų kokybė, kokius kvalifikacinius reikalavimus turi atitikti mediatorius. Tokią situaciją galima paaiškinti tuo, jog kuriant įstatymą buvo pasirinktas savireguliacijos modelis, pagal kurį valstybė tik skatina savireguliaciją, kad pačios mediatorių profesinės asociacijos ar institucijos rūpintųsi paslaugų kokybe, nusistatytų etikos ir elgesio kodeksus. Yra manoma, kad toks modelis gali sudaryti sąlygas rasti didesniame įvairių mediacijos iniciatyvų bei mediatorių skaičiui, vystyti bei stiprinti mediatorių asociacijoms ir institucijoms, teikiančioms mediacijos administravimo paslaugas³¹⁸.

Vis dėlto manytume, kad turėtų būti kaupiamas ir skelbiamas galimų mediatorių sąrašas ir kiekvienas asmuo, teikiantis mediacijos paslaugas, turėtų būti išklauses bent jau mediatorių trumpus kursus. Tokiu būdu būtų galima labiau užtikrinti mediatorių tinkamą kvalifikaciją, žmonės galbūt labiau jais pasitikėtų. Juk šiuo metu net, pavyzdžiui, Vilniaus komercinio arbitražo teismas neteikia jokio mediatorių sąrašo, nors ir vykdė su Vilniaus universitetu

³¹⁷ Cit.Op. 307, p.18.

³¹⁸ Ten pat, p. 17.

mediatorių mokymus. Tad ginčo šalims yra sunku rasti ir pasirinkti mediatorius.

Galima tik paminėti, kad teisminės mediacijos atveju yra skelbiami vieši teismo mediatorių sąrašai³¹⁹. Kitų mediatorių sąrašą, bent jau kol susikurs mediatorių asociacija, galėtų skelbti teisingumo ministerija savo internetiniame tinklapyje. Suprantama, kad kriterijai tapti mediatoriumi neturi būti aukšti, nes ir taip pati mediacija Lietuvoje žengia tik pirmus žingsnius. Tačiau, manytume, bent jau trumpi kursai turėtų būti privalomi, jei yra norima, jog mediatoriaus duomenys būtų skelbiami viešai. Tokiu būdu kiekvienas mediatorius žinotų pagrindinius veiklos principus, mediacijos galimą eigą, išmoktų derybų meno. Pavyzdžiui, Austrijoje ar Vengrijoje kiekvienas mediatorius turi išklaustyti mediacijos eigos mokymus, taip pat turėti teisės ir psichologijos žinių pagrindus³²⁰. Taipogi siekiant užtikrinti mediacijos kokybę, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje dėl mediacijos šeimos bylose ir rekomendacijoje dėl mediacijos civilinėse bylose yra pabrėžiama, kad valstybės narės turėtų imtis priemonių mediatorių mokymo, kvalifikacijos, atsakomybės ir atrankos kriterijams nustatyti.

Ypač svarbu būtų sukurti mediatorių tinkamą mokymo ir priežiūros sistemą, jei vis dėlto būtų įgyvendinta idėja organizuoti veiksmingą šeimos teisinių ginčų mediacijos programą. Buvo mąstoma, kad tokia programa turėtų būti vykdoma teisinės pagalbos rėmuose atskirose savivaldybėse³²¹. Tik kvalifikuotų paslaugų teikimas galėtų tokiu atveju skatinti naudotis mediacija, ją populiarinti.

Tuo tarpu kokių nors specifinių mokesčių, norintiems įsirašyti į mediatorių sąrašą neturėtų būti, jei yra norima, kad kuo daugiau asmenų norėtų tapti mediatoriais. Jei būtų kaupiamas mediatorių sąrašas, tai būtų galima taikyti išbraukimą iš mediatorių sąrašo kaip poveikio priemonę, jei mediatorius nusižengia etikos taisyklėms. Mediatorių atsakomybė šiuo metu taipogi

³¹⁹Galima pažiūrėti per prieigą internete <http://www.tm.lt/default.aspx?item=tmed> arba http://www.teismai.lt/teismai/mediacija/teismo_mediatoriu_sarasas.doc Žiūrėta [2009-01-21]

³²⁰Cit.op. 219, p.68.

³²¹SIMAITIS R. Development of mediation in Lithuania. Book for the conference „The recent tendencies of development in civil procedure - between East and West“. Vilnius, 2007, p.209.

įstatyme irgi nėra kaip nors specialiai reglamentuojama. Galima paminėti ir Lenkijos pavyzdį, kurioje mediacijos įstatyme nebuvo numatyti jokie minimalūs reikalavimai, nebuvo išduodami jokie sertifikatai jiems. Šiuo metu Lenkijoje yra sudaryta taryba dėl alternatyvių ginčų sprendimo būdų prie Teisingumo ministerijos, kuri siūlo vis dėlto įtraukti į įstatymą minimalius reikalavimus mediatoriams³²².

Galiausia galima pasakyti, kad vien išsigaliojęs įstatymas dėl mediacijos tikrai greitai nepakeis situacijos ir mediacija iš karto netaps gerai žinomu ir plačiai naudojamu ginčų sprendimo būdu. Svarbu yra aiškinti mediacijos privalumus visuomenei, plėsti mediacijos mokymus tiek universitetuose, tiek ir kitose įstaigose.

2.2. Bandymai teisiškai reglamentuoti mediaciją Europos Sąjungos lygmeniu

Siekiant paspartinti alternatyvių ginčų sprendimų būdų, tame tarpe ir mediacijos, populiarumą ir prieinamumą jau kuris laikas yra bandoma teisiškai reguliuoti tai ne tik nacionaliniu, bet ir Europos Sąjungos lygmeniu. Pirmiausia galima paminėti 1998 m. kovo 30 d. Europos Komisijos rekomendaciją dėl principų taikomų institucijoms, atsakingoms už neteisminį vartotojų ginčų sureguliuojimą³²³ bei 2001 m. balandžio 4 d. Europos Komisijos rekomendaciją dėl principų neteisminėms institucijoms, dalyvaujančiom taikiai sprendžiant vartotojų ginčus³²⁴. Nors šie aktai nėra teisiškai įpareigojantys ir apima tik ginčus, kylančius iš vartotojų teisinių santykių, tačiau vis vien turi nemažą praktinę vertę. Jose yra aptariami pagrindiniai ginčų sprendimo ne teisme principai, kaip antai, nešališkumas, skaidrumas, nepriklausomumas ar efektyvumas. Taipogi reikia paminėti 2002 m. balandžio 19 d. Europos Komisijos pristatytą „Žaliąją knygą“ dėl alternatyvių ginčų sprendimo būdų

³²² PIECKOWSKI S. How the new polish Civil Mediation Law compares with the proposed EU directive on mediation. Žiūrėta [2009-02-02] Prieiga per internetą: <http://www.allbusiness.com/legal/mediation/4093010-1.html>

³²³ OL, 1998, L115, p.0031-0034.

³²⁴ OL, 2001, L109, p.56-61.

civilinėse ir komercinėse bylose. Ji parodė, kokia buvo konkreči situaciją su alternatyviais ginčų sprendimo būdais, koku jie yra paplitę tuo metu penkiolikoje valstybių narių. Be to, svarbu, jog 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyvos, numatančios teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles³²⁵ 10 straipsnyje yra pasakyta, jog teisinė pagalba taip pat turi būti teikiama neteisminiams veiksams, jei ginčo šalys tai turi atlikti pagal įstatymą arba tai numatyta teismo nutartyje. Tad tai apima privalomąją ar teisminę mediaciją. Kartu direktyvos 2 straipsnyje teigiama, kad teisinė pagalba laikoma tinkama, jei ji užtikrina ikiteismines konsultacijas numatant pasiekti taikos sutartį iki prasidedant teisminiam nagrinėjimui.

Tačiau svarbiausi Europos Sąjungos teisės aktai mediacijos srityje šiuo metu yra 2004 m. parengtas Europos mediatorių elgesio kodeksas bei 2008 m. Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyva dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. Priėmus šią direktyvą, dar kartą yra parodyta, jog mediacija nėra tik kokios nors vienos valstybės ypatumas, bet ji yra pripažįstama ir turi būti taikoma visoje Bendrijoje.

2.2.1. Direktyva dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų

Toliau aptariama 2008 m. gegužės 21 d. direktyva, kaip ir visi kiti Europos Bendrijos teisės aktai, yra ilgų derybų rezultatas³²⁶. Europos Komisija jau kuris laikas siekė skatinti bandymus taikiai išspręsti ginčus tarp šalių ir vienodai reglamentuoti mediaciją visose Bendrijos valstybėse. Kaip pavyzdys buvo imamas JAV vienodas mediacijos aktas (angl. *Uniform Mediation Act*), kuris suderino šioje šalyje net 2500 įvairių teisės aktų, reglamentuojančių mediacijos procesą³²⁷.

³²⁵ OL, 2003, L26/41, p.90-96.

³²⁶ CABRI K.M. Die Mediation im Visier der europäischen Gesetzgebung oder: von Portugiesischer EU-Ratspräsidentschaft zu Portugiesischer EU-Ratspräsidentschaft (2000-2007). Konferenz „Die Zukunft der Mediation in Deutschland“. München, 2008, p.39.

³²⁷ MÄHLER H., KERNTKE W. Initiativen der EU – Verhaltenscodex und Richtlinienvorschlag. Zeitschrift für Konfliktmanagement 4/2004, p.151.

Pačios direktyvos nuostatos taikomos tik tarpvalstybiniams civiliniame ir komerciniams ginčams, tačiau niekas nedraudžia valstybėms narėms tokį reglamentavimą praplėsti ir nacionaliniams ginčams. Toks taikymo praplėtimas būtų visiškai natūralus reiškinys, nes susidarytų nelogiška situacija, jei vienokie mediacijos standartai būtų taikomi tarptautiniams civiliniams ir komerciniams ginčams ir kitokie vienodo pobūdžio nacionaliniams ginčams³²⁸. Pati mediacija yra apibrėžiama 3 straipsnyje labai plačiai - tai struktūrizuotas procesas, kai dvi ar daugiau šalių savanoriškai bando išspręsti ginčą su mediatoriaus pagalba. Taigi nėra išskiriamos atskiros mediacijos formos, kurioms turėtų būti taikomas šis teisės aktas. Direktyva turi būti taikoma ginčams, kai pačios šalys susitaria dėl mediacijos taikymo arba, kai mediacija yra vykdoma teismo paliepinimu, ar mediacijos taikymas yra privalomas pagal nacionalinę teisę. Svarbu, jog pagal direktyvą nėra privalu valstybėms narėms mediaciją padaryti privalomu išankstiniu ginčų sprendimu būdu tam tikriems ginčams tiek dar prieš pareiškiant ieškinį teisme, tiek ir jau teismo procese metu. Į direktyvos reguliavimo sritį nepatenka tokie atvejai, kai valstybėse narėse yra nustatoma privaloma ikiteisminė taikinimo procedūra ta tikroms ginčų kategorijoms, pavyzdžiui, vartotojų ginčams, ar ginčų sprendimą pas tam tikrus kontrolierius.

Nemažai dėmesio direktyvoje yra skiriamas būtent teisminei mediacijai ir tokios mediacijos santykiui su teisiniu procesu. Pavyzdžiui, 5 straipsnyje yra pasakyta, jog teismas, jei yra susidariusios tinkamos aplinkybės, gali pasiūlyti šalims pasinaudoti mediacija ir tokiu būdu pabandyti išspręsti ginčą gražiuoju. Teismas taip pat gali pasiūlyti šalims dalyvauti informaciniame posėdyje apie mediacijos procedūrą, jei tokie posėdžiai yra vykdomi valstybėje narėje ir yra lengvai visiems prieinami. Vadovaujantis direktyva, teisėjai, jei jie nenagrinėja tos pačios bylos, gali taipogi vykdyti mediaciją. Nors pagal direktyvą, mediacija yra savanoriškas procesas ir pačios šalys gali organizuoti

³²⁸ EIDENMÜLLER H., PRAUSE M. Die europäische Mediationsrichtlinie – Perspektiven für eine gesetzliche Regelung der Mediation in Deutschland. Neue Juristische Wochenschrift, 2008, p.2741.

procedūrą kaip joms labiausiai tinka, tačiau teisminėje mediacijoje yra galima nustatyti teisės aktais mediacijos vykdymo maksimalų laiko tarpą.

Svarbu, kad direktyvos 6 straipsnis reikalauja, jog valstybės narės užtikrintų, kad mediacijos metu pasiektas susitarimas tarp šalių jų prašymų galėtų tapti vykdytinu dokumentu. Patvirtinti susitarimą, atsižvelgiant į nacionalinę valstybės narės teisę, gali turėti teisę tiek teismas, tiek kokia kita kompetentinga institucija arba pats susitarimas gali būti paskelbiamas autentišku dokumentu. Kaip jau minėta, Lietuvoje tai gali atlikti teismas. Tačiau gali būti išduodamas ir autentiškas dokumentas – Lietuvoje tai notaro užprotestuotas ar neprotestuotinas vekselis, čekis, kuriame yra padarytas notaro vykdomasis įrašas.

Siekiant, jog būtų išsaugotas mediacijos proceso konfidencialumas ir tokiu būdu dar labiau skatinti šalis pasirinkti būtent mediaciją kaip ginčų sprendimo būdą ir juo pasitikėti, direktyvos 7 straipsnis įpareigoja valstybes nares užtikrinti, jei ginčo šalys nesusitarė kitaip, jog mediatoriai ir mediacijos paslaugų administratoriai nebūtų apklausiami kaip liudytojai teisminiame ar arbitražo procese apie tas aplinkybes, kurias sužinojo mediacijos proceso metu. Išimtys gali būti atvejai, kai neatskleidimas prieštarautų viešajam interesui, ypač kai reikia užtikrinti vaiko interesus arba užkirsti kelią fizinės ar psichologinės žalos fiziniam asmeniui atsiradimą, arba tuomet, kai to reikia siekiant patvirtinti ar įvykdyti sudarytą taikos sutartį. Valstybės narės gali nustatyti ir griežtesnius konfidencialumo reikalavimus.

Lietuvoje civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 7 straipsnio 1 dalyje yra pasakyta, kad, jei ginčo šalys nesusitarė kitaip, ginčo šalys, mediatoriai ir mediacijos paslaugų administratoriai turi laikyti paslapyje visą mediacijos ir su ja susijusią informaciją, išskyrus jau aptartas išimtis. Be to, civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte yra numatyta įtraukti nuostatą, jog negali būti apklausiami kaip liudytojai mediatoriai – apie aplinkybes, kurias sužinojo mediacijos metu, išskyrus įstatyme numatytas išimtis. Tad konfidencialumo išsaugojimo pareiga yra įstatymiškai įtvirtinta plačiau nei direktyvoje ir taikoma ne tik teisminiam ar

arbitražo procesui, be to, ne tik liudytojų parodymams. Kartu svarbu, jog konfidencialumo pareiga galioja ir pačioms šalims, o ne tik mediatoriams. Toks reglamentavimas Lietuvoje atspindi ir Jungtinių Tautų prekybos teisės komisijos (UNCITRAL) pavyzdinio tarptautinio komercinio sutaikymo įstatymo 10 straipsnį, pagal kurį mediatorius mediacijos paslaugų administratorius negali teikti jokios informacijos apie mediacijos procesą. Konfidencialumo pareigos išplėtimą Lietuvoje galima vertinti teigiamai, nes tai labiau atspindi pačią mediacijos esmę, šalys tikriausiai labiau gali pasitikėti mediatoriais, laisviau dalyvauti taikinimo procese. Gana siauras konfidencialumo pareigos apibūdinimas direktyvoje yra vienas iš labiausiai kritikuotinių direktyvos aspektų, nes, pavyzdžiui, pagal direktyvą yra leidžiama teikti kaip įrodymus teisme ar arbitraže rašytinius dokumentus, kurie buvo pateikti mediacijos metu³²⁹.

Kita dažnai minima direktyvos problema yra tai, jog joje nėra nustatyti jokie kvalifikacijos reikalavimai mediatoriams, taip pat, kaip turėtų būti kontroliuojama mediatorių ar mediacijos paslaugų administratorių veikla. Direktyvos 4 straipsnyje yra tik bendrai teigiama, kad valstybės narės turi skatinti pradinį ir nuolatinį mediatorių mokymą, kad mediacija būtų vykdoma efektyviai, nešališkai ir kompetentingai. Be to, valstybės narės turi skatinti, jog būtų kuriami mediatorių veiklos kodeksai, taipogi efektyvūs mediatorių veiklos kontrolės mechanizmai. Kuriant direktyvą buvo nuspręsta, kad šiuos klausimus išspręst laikas, mediacijos paslaugų paplitimas ir teisės vystymasis valstybėse narėse. Vis dėlto galima sutikti su nuomone, kad, jei šių klausimų nereguliuos ir valstybės narėse nacionalinėje teisėje, tai gali likti nepasitikėjimas mediacija, ypač tokiose šalyse, kur mediaciją dar tik bandoma populiarinti³³⁰. Juk valstybėse, kur mediacija jau taikoma ilgą laiką yra jau susikūrusios mediatorių asociacijos, mediatoriai laikosi jų taisyklių. Pavyzdžiui, tokia situacija yra Jungtinėje Karalystėje, kur mediacija taikoma jau keletą dešimtmečių.

³²⁹ HESS B. Mediation und weitere Verfahren konsensualer Streitbeilegung – Regelungsbedarf im Verfahrens- und Berufsrecht? Gutachten F zum 67. Deutschen Juristentag. München, 2008, p.96.

³³⁰ Cit.Op.321, p.43.

Pagal direktyvos 8 straipsnį turi būti nustatoma valstybėse narėse, jog pradėjus neteisminės mediacijos procesą yra sustabdomi sutrumpinti ieškinio senaties terminai. Tokia taisyklė yra visiškai suprantama, nes kitu atveju mediacija prarastų savo patrauklumą ir veiksmingumą, tikriausia nebūtų naudojama daugelyje ginčų, kuriuose terminai pareikšti ieškinį yra gana trumpi. Lietuvoje laikoma, kad mediacija pradžios momentu ieškinio senaties terminų sustabdymo tikslais pripažįstama diena, kurią viena ginčo šalis tiesiogiai arba per kitą asmenį išsiunčia rašytinį pasiūlymą kitai ginčo šaliai dėl ginčo sprendimo mediacijos būdu. Taigi nėra svarbu, ar yra susitarimas dėl mediacijos taikymo, ar tai inicijuojama savarankiškai. Mediacijai pasibaigus be taikos sutarties sutrumpintas ieškinio senaties terminas tęsiasi. Šiuo atveju likusi termino dalis prailginama civilinio kodekso nustatyta tvarka.

Kadangi ši Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyva dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų kaip ir kiekviena kita direktyva turi būti per tam tikrą nustatytą laikotarpį įgyvendinta nacionalinėje valstybių narių teisėje. Pagal direktyvos 12 straipsnį valstybės narės iki 2011 m. gegužės 21 d. privalo priimti reikiamus teisės aktus, siekiant inkorporuoti šią direktyvą į nacionalinę teisę. Manytume, jog jau šiuo metu Lietuvoje galiojantis civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas tinkamai atspindi direktyvos turinį ir esmę.

2.2.2. Europos mediatorių elgesio kodeksas

Kitas svarbus dokumentas, susijęs su mediacija, yra 2004 metų Europos mediatorių elgesio kodeksas. Tai yra visiškai kitokio pobūdžio dokumentas nei jau aptarta direktyva, nes tai nėra teisiškai įpareigojantis Europos Sąjungos teisės aktas, o vadinamasis „minkštasis įstatymas“ (angl. *soft law*). Tokio kodekso tikslas buvo parengti minimalius bendruosius reikalavimus mediacijos kokybei Europos Sąjungoje³³¹. Iniciatyvą tokį dokumentą paruošti labiausia rodė Europos Komisija, ji ir rėmė jo kūrimą. Po žaliosios knygos išleidimo

³³¹ Cit.Op.322, p.154.

Europos Komisija surinko pagrindinius mediatorių elgesio kodeksus pasaulio mastu ir organizavo darbinius posėdžius, jog būtų sukurtas bendras kodeksas. 2004 m. liepos 2 d. buvo Europos mediatorių elgesio kodeksas oficialiai pristatytas ir priimtas, tačiau, kaip jau sakyta, jis neturi jokios teisinės galios valstybėms narėms ir jos nėra įpareigotos kodekso į nacionalinę teisę. Mediatoriai ir asociacijos asmenų, teikiančių mediacijos paslaugas, gali įsiregistruoti į organizacijų, dirbančių pagal šį kodeksą, sąrašą, kuris yra publikuojamas Europos Komisijos teismo tinklo civilinėse ir komercinėse bylose internetiniame puslapyje³³². Iki šiol nei vienas mediatorius iš Lietuvos nėra jame užsiregistravęs. Iš naujų Europos Sąjungos valstybių galima rasti tik mediatorių organizacijas iš Lenkijos ir Slovėnijos. Galima paminėti, jog Europos teisingumo efektyvumo komisijos sudarytos darbo grupės dėl mediacijos klausimų tyrimas parodė, kad Europos mediatorių elgesio kodeksas gana greitai įgavo pripažinimą ir juo remiasi dauguma praktikuojančių mediatorių Europos valstybėse, ne tik pačioje Europos Sąjungoje³³³.

Turinio prasme Europos mediatorių elgesio kodeksas susideda iš keturių dalių. Pirmiausia yra kalbama apie mediatorių kompetenciją ir jų paskyrimą. Yra pasakoma, jog mediatorius turi būti tinkamai išsilavinęs ir nuolatos tęsti savo mokymus mediacijos srityje. Be to, jis turi atskleisti šalims savo kompetenciją, patirtį biografiją prieš sutinkant būti mediatoriumi konkrečioje byloje. Antrasis skirsnis skiriamas mediatorių nepriklausomumui ir nešališkumui. Yra pabrėžiama, kad mediatorius turi atskleisti, jei yra asmeniniais ar verslo reikalais susijęs su viena iš ginčo šalių, ar jei jis yra tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuotas mediacijos baigtimi, ar jei mediatorius ar kitas asmuo iš jo kontoros veikė ginče bet koku kitu būdu nei mediacija. Toliau yra trumpai aptariamas pats mediacijos procesas ir jo principai, tokie kaip objektyvumas, skaidrumas, savanoriškumas. Yra teigiama, jog mediatorius visada turi aiškiai nurodyti visą informaciją, susijusią su paslauga

³³² European code of conduct for mediators. List of organizations. Žiūrėta [2009-02-08] Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_list_org_en.pdf

³³³ Working group on mediation (CEPEJ-GT-MED) Analysis on assessment of the impact of Council of Europe recommendations concerning mediation. Žiūrėta [2009-02-08] Prieiga per internetą: http://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/cepej/mediation/default_EN.asp

apmokėjimu, ir tai aptarti su šalimis prieš pradėdant dirbti mediatoriumi ginče. Paskutinis skirsnis yra skiriamas konfidencialumui.

Taigi kodekse yra suformuluoti tik patys pagrindiniai ir visiems suprantami mediatorių veiklos principai. Nėra išskiriamos kokios nors dispozityvios, mediatoriams leidžiančios rinktis veiklos pobūdį procesinės nuostatos³³⁴. Iš kitos, jei dar labiau būtų suformalizuota mediacija, ji neatitiktų savo tikslų, labiau supanašėtų į kitus ginčų sprendimo būdus. Kalbant apie Lietuvą, galima teigti, jog nemaža apimtimi civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas perteikė Europos mediatorių elgesio kodekso nuostatas. Be to, kaip jau minėta, šis elgesio kodeksas nustato tik minimalius reikalavimus mediacijai. Tad kiekvienas mediatorius ar mediacijos paslaugas teikianti institucija taipogi ir Lietuvoje gali nusistatyti aukštesnius elgesio ir kokybės standartus.

3. Teisminė mediacija

3.1. Teisminės mediacijos samprata

Apie teisminę mediaciją šiuo metu yra kalbama daugelyje valstybių, nesvarbu, ar jos priklauso bendrosios teisės sistemos šalims ar kontinentinės teisės sistemai. Įvairiuose teismuose yra vykdomi bandomieji teisminės mediacijos projektai. Vienas žymiausių teisminės mediacijos projektų yra vykdomas nuo 1997 metų Kanadoje, Kvebeko provincijos Apeliaciniame Teisme. Pradžioje dažniausia teisminė mediacija buvo taikoma ginčams, kilusiems iš šeimos ar darbo teisinių santykių, tačiau šiuo metu tai bandoma vykdyti beveik visiems civiliniams ginčams, kuriuose yra įmanoma šalims susitarti ir pasirašyti taikos sutartį. Tad dažnai teismas turi galimybę ne tik bandyti teismo posėdyje šalis sutaukyti, bet ir pasiūlyti pabandyti mediacijos

³³⁴Cit.Op.324, p.98.

procedūrą. Tokie pavyzdžiai parodo, jog vis plačiau alternatyvių ginčų sprendimo būdų metodai yra pritaikomi teismuose.

Jei teisminis bylos nagrinėjimas yra suvokiamas labai tradiciškai ir yra manoma, jog teismas turi bylą nagrinėti iš esmės, nustatinėti esmines bylos aplinkybes ir priimti teismo sprendimą, tai gali atrodyti, kad mediacija yra nesuderinama su bylos nagrinėjimu teisme³³⁵. Manytume, kad toks požiūris šiais laikais yra visiškai nepriimtinas ir nesuderinamas su tikrove ir teismų padėtimi visuomenėje. Jei jau yra teigiama, jog šalių sutaukymas yra vienas iš civilinio proceso tikslų ir pirmiausia, jei yra įmanoma, reikia bandyti šalis sutaukyti, tai teisminė mediacija gali būti taipogi vienu iš būdų pasiekti socialinę taiką tarp ginčo šalių. Tad šiuo metu net ir po civilinės bylos iškėlimo teisme jau yra sunku ignoruoti neteisminių metodų, padedančių pasiekti susitarimą tarp šalių. Suprantama, teisminė mediacija dėl savo specifikos gali turėti tam tikrų ypatumų, palyginus su privačiąja mediacija³³⁶. Pavyzdžiui, gali būti ribojamas procedūros laikas, yra tikrinamas pats susitarimas, nes jis yra patvirtinamas teismo. Paprastai toks procesas teisme yra finansuojamas iš valstybės lėšų.

Teisminė mediacija yra gana plati sąvoka, galinti apimti įvairius mediacijos modelius ir beveik visus atvejus, kai jau nagrinėjant ginčą teisme teismas pasiūlo šalims, o jos sutinka pasinaudoti trečiųjų asmenų pagalba, kurie padėtų išspręsti ginčą taikiai. Svarbu suprasti, jog teisminė mediacija nėra būdas užkirsti kelią konflikto atsiradimui ir jo patekimui į teismą, tačiau tai jau priemonė padėti šalims teisminį ginčą išspręsti taikiai be teismo sprendimo. Tad galima sutiktu su teiginiu, jog teisminė mediacija gali būti dar apibūdinama kaip deleguojamasis teisminis taikinimas³³⁷.

Teorijoje yra netgi išskiriami teisminės mediacijos modeliai, atsižvelgiant į tai, kas vykdo mediaciją, kokiose patalpose ji atliekama. Galima

³³⁵ KOCH H. Gerichtliche Mediation – gerichtsverfassungs- und verfahrensrechtliche Rahmenbedingungen. Neue Justiz, 2005, p.99.

³³⁶ ANDREWS N. Mediation: a Pillar of civil justice in modern English practice. ZZPInt 12 (2007), p.4.

³³⁷ CADIET L. Conciliation in France: A cross between tradition and modernity. Book for the conference „The recent tendencies of development in civil procedure - between East and West“. Vilnius, 2007, p.63.

kalbėti apie vadinamąją vidinę teisminę mediaciją, kai ji yra vykdoma tame pačiame teisme ir kaip mediatorius veikia atitinkami teismo teisėjai ar kiti teismo pareigūnai, kurie būna praėję specialius mokymus. Kai kuriais atvejais mediatoriais dirba ir į pensiją išėjusieji teisėjai. Kaip pavyzdį tokios teisminės mediacijos galima paminėti teisminę mediaciją Kanados provincijoje Kvebeke, Vokietijos žemutinės Saksonijos žemės teisminės mediacijos projektą, taipogi Lietuvą.

Be to, yra išskiriama vadinamoji išorinė teisminė mediacija, kai teismo siūlymu pati mediacijos procedūra vyksta už teismo rūmų, paprastai teismo nurodytose privačiose institucijose, teikiančiose mediacijos paslaugas³³⁸. Šiuo atveju galima paminėti Angliją, Australiją, Vokietijos Badeno-Viurtembergo žemės teisminės mediacijos projektą. Tokiu atveju išlaidas, kilusias dėl mediacijos, nors ji vyksta ir už teismo sienų, paprastai apmoka valstybė, o ne pačios šalys. Be to, toks modelis dažnai yra naudojamas šeimos teisinių santykių bylose, kai yra siūloma kreiptis į mediatorių, turintį psichologo išsilavinimą, kad būtų galima padėti išspręsti, pavyzdžiui, ginčus dėl nepilnamečių vaikų. Tokia teisminės mediacijos forma yra įmanoma ir Lietuvoje.

Svarbiausia, jog visais atvejais tol, kol vyksta mediacija, teisminis bylos nagrinėjimas nevyksta, o teisminei mediacijai nepavykus, mediatoriai negali būti skiriami teisėjais, nagrinėjančiais bylą teisme, ar būti kviečiami liudytojais. Šalims sudarius taikos sutartį, ji yra fiksuojama teismo nutartimi. Paprastai teisminė mediacija vyksta savanoriškai ir šalys pačios sprendžia, ar kreiptis pas mediatorių, tačiau tam tikrais atvejais ji gali būti privaloma. Dažniausia tai pasitaiko skyrybų bylose ar ginčiuose dėl vaikų globos, kaip antai, Olandijoje ar Jungtinėse Amerikos Valstijose³³⁹.

Galima pasakyti, jog yra pastebėta, jog dažnai vidinė teisminė mediacija pasiekia geresnius rezultatus nei išorinė. Tai ypač akivaizdu šalyse, kur

³³⁸ VOLKMANN J. Mediation im Zivilprozess. Rechtliche Rahmenbedingungen für ein gerichtliches Mediationsangebot. Frankfurt am Main, 2006, p.32.

³³⁹ ROO A., Jagtenberg R. Mediation in the Netherlands: Past, Present, Future. Žiūrėta [2009-02-13] Prieiga per internetą: <http://www.ejcl.org/64/art64-8.html>

mediacija žengia pirmus žingsniu ir net privati mediacija nėra labai paplitusi. Pavyzdžiui, Vokietijoje, jei tik šalys turėjo galimybę rinktis tarp vidinės ir išorinės teisminės mediacijos, 90 procentų atvejų šalys sutikdavo taikyti vidinę teisminę mediaciją³⁴⁰. Manytume, tokią situaciją galima paaiškinti tuo, kad ginčo šalys jau pradėjusios spręsti ginčą teisme, nėra labai suinteresuotos pradėti derėtis vėl ne teisme ir galbūt vien tik iš psichologinės pusės labiau linksta į mediaciją teisme, o ne kitoje įstaigoje, nors ir pasiūlytoje teismo.

Svarbu teisminėje mediacijoje, jog kaip ir kitose mediacijos procedūrose, mediatorius negali išspręsti ginčo iš esmės ir priimti teismo sprendimo. Tad mediatorius, nors ir tikriausia užimantis teisėjo pareigas, yra neutralus taikintojas, kuris taikinimo metu nėra suinteresuotas tinkamai pasiruošti teismiam bylos nagrinėjimui ir kuo daugiau informacijos gauti apie ginčą, jog būtų galima priimti teisingą teismo sprendimą, jei šalys nesusitaikys. Dažniausia pačios šalys pasirenka mediatorių ar yra bent atsižvelgiama į jų nuomonę. Be to, tai, jog teisėjas mediatorius nėra atsakingas už teismo sprendimo priėmimą byloje padeda sudaryti laisvesnę atmosferą mediacijos metu, šalys jaučiasi visiškai laisvai kalbėdamos, nesiekia būtent teisėjo įtikinti savo argumentais, daugiau bendrauti su priešinga šalimi³⁴¹. Taigi yra sakoma, jog teisminės mediacijos metu yra daugiau atvirumo, pasitikėjimo ir lankstumo. Šalys yra labiau linkusios kalbėtis ne tik apie patį teisminį ginčą, bet ir plačiau: apie konflikto priežastis, ne tik apie teisinius ginčo aspektus ir panašiai. Tokiai situacijai suprantama turi įtakos tai, jog teisminė mediacija paprastai būna savanoriška, tad šalys, nusprendusios pabandyti susitaikyti mediacijos pagalba, tikrai yra pačios suinteresuotos aktyviai dalyvauti procedūroje ir siekti kompromiso. Tuo tarpu paprasto teismo taikinimo metu pačios šalys dažnai net neįsivaizduoja susitaikymo privalumų, nežino, nuo ko pradėti derybas, tad pats teisėjas privalo imtis aktyviai taikinimo veiksmų.

³⁴⁰ GREGER R. Justiz und Mediation – Entwicklungslinien nach Abschluss der Modellprojekte. Neue Juristische Wochenschrift, 2007, p.3259.

³⁴¹ OLENHUSEN P. Gerichtsmediation – Richterliche Konfliktvermittlung im Wandel. Zeitschrift für Konfliktmanagement 3/2004, p.105.

Pats mediatorių išsilavinimas vyksta labai skirtingai ir priklauso nuo konkretaus teisminės mediacijos projekto. Dažnai pasitaiko, jog dėl piniginių lėšų ar laiko stokos būna praeinami tik trumpi bendrieji mediacijos kursai. Tokios problemos ypač pastebimos tose šalyje, kur mediacija ar šiaip taikinimas dar yra naujas nelabai paplitęs dalykas. Pavyzdžiui, Vokietijoje dažnai teisėjas ar kitas teismo pareigūnas mediacijos subtilybių mokosi tik dvidešimt penkias valandas³⁴². Per tokį gana trumpą laiko tarpą yra sunku kiekvienam išmokti ne tik pačių mediacijos pagrindų, bet ir bendravimo su šalimis specifikos, etikos, teorinių žinių apie tarpasmeninius konfliktus ir panašiai. Juk teisininkams, o ypač teisėjams, dažnai gali būti sunku perprasti taikinimo technikos subtilybes, išmokti mąstyti, kad reikia derinti šalių pozicijas, malšinti konfliktą, galbūt ieškoti bendrų interesų su psichologijos pagalba, o ne iš karto vertinti įrodymus ir šalių teiginiu iš teisinės pusės³⁴³. Be to, daugelyje valstybių yra ne daug specialistų, kurie galėtų tinkamai paruošti mediatorius. Tokios problemos turėtų išnykti su laiku, kai mediacijos pradmenų galės įgyti net dalis studentų universitetuose, pati procedūra taps labiau žinoma visuomenėje.

Iniciatyvos teisė pasiūlyti šalims pasinaudoti teismine mediacija priklauso civilinę bylą nagrinėjančiam teisėjui. Tai paprastai yra padaroma teismo posėdyje, tačiau, suprantama, tokią informaciją galima pateikti ir raštu, pavyzdžiui, siunčiant paaiškinimą kartu su procesiniais dokumentais. Tokiu būdu šalys kuo anksčiau galėtų sužinoti apie teisminės mediacijos galimybes konkrečiame teisme. Kartais yra išsiunčiami šalims klausimynai apie mediaciją, siekiant, jog pačios šalys, atsakinėdamos į klausimus pagalvotų, ar yra verta pabandyti susitaikyti teisminės mediacijos pagalba, taipogi, kad būtų galima išsiaiškinti tikruosius šalių tikslus ir motyvus. Antai Slovėnijoje, iš karto po civilinės bylos iškėlimo yra išsiunčiamas informacinis laiškas apie teisminę mediaciją, klausimynas apie tai, be to, iš karto pridedamas susitarimo

³⁴² HÜCKSTÄDT G. Gerichtliche Mediation beim Landgericht Rostock – ein Erfahrungsbericht. Neue Justiz, 2005, p.290.

³⁴³ JEROUSBECK G. Vom richten zum mediieren? Zum Verhältnis von Psychoanalyse, Richten und Mediation. Konferenz „Die Zukunft der Mediation in Deutschland“. München, 2008, p.174.

dėl mediacijos pavyzdys, kurį šalys galėtų pasirašyti, jei sutiktų ja pasinaudoti. Šalys civilinėse ir komercinėse bylose per trisdešimt dienų, o šeimos teisinių santykių bylose per keturiolika dienų turi grąžinti į teismą pasirašytą susitarimą dėl mediacijos arba iš viso į pateiktą informaciją nereaguoti ir ruošti teisminiam bylos nagrinėjimui³⁴⁴. Kartais teismuose yra rengiami ir informaciniai posėdžiai, skirti supažindinti byloje dalyvaujančius asmenis su teismine mediacija, jos galima eiga ir pasekmėmis. Taipogi manytume, kad yra svarbu apie teisminės mediacijos galimybes informuoti visuomenę visuomeninio informavimo priemonėse ar internete, jog asmenys dar prieš bylą nagrinėjant teisme turėtų supratimą apie mediaciją ir jos galimybes teisme. Be to, svarbu, jog pats informavimas apie teisminę mediaciją nevilkinėtų pačios civilinės bylos nagrinėjimo teisme.

Paprastai teisminė mediacija yra siūloma ir taikoma bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, ypač tada, kai dar yra ruošiamasi bylą nagrinėti iš esmės. Tačiau ji gali būti vykdoma iš kai jau yra priimtas teismo sprendimo byloje ir jau ginčas nagrinėjamas apeliacinėje instancijoje. Pavyzdžiui, ir jau minėto Kvebeko provincijoje pirmiausia teisminė mediacija buvo pradėta taikyti būtent Apeliaciniame Teisme. Buvo teigiama, kad dažnai nei viena iš šalių nebūna patenkinta priimtu teismo sprendimu, be to, apeliacinėje instancijoje šalys jau yra pavargusios nuo bylinėjimosi, tad būtina suteikti galimybę šalims dar kartą pagalvoti apie susitaikymą būtent apeliacijoje³⁴⁵. Kai yra kalbama apie privalomąją teisminę mediaciją, tai apeliacinėje instancijoje jos taikymas jau yra sunkiai įsivaizduojamas. Manytume, jog ir kasacinėje instancijoje siūlymas pasinaudoti mediacijos galimybe yra problematiškas ir vargiai įgyvendinamas, nes kasacijos metu jau dominuoja viešasis interesas dėl vienodo teisės aiškinimo ir plėtojimo.

³⁴⁴ BETETTO N. The court- based mediation and its place in Slovenia. Konferencijos medžiaga: Mediation in Europe: present challenges and future developments. Žiūrėta [2009-02-13] Prieiga per internetą: <http://www.rln.lt/index.php/pageid/193>

³⁴⁵ OTIS L. Alternative dispute resolution: judicial mediation. First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Žiūrėta [2009-02-13] Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges> Žiūrėta [2009-02-13]

3.2. Teisminės mediacijos projektas Lietuvoje

Didžiausią įtaką teisminės mediacijos ir kartu bendrai mediacijos populiarinimui ir skatinimui Lietuvoje iki šiol turėjo 2005 m. gegužės 20 d. patvirtintos tuometinės Teismų tarybos teisminės mediacijos taisyklės³⁴⁶ ir pradėtas vykdyti bandomasis teisminės mediacijos projektas Vilniaus miesto antrajame apylinkės teisme. Šiuo metu civilinio proceso kodekse dar nieko nėra pasakyta apie mediacijos taikymo galimybes Lietuvos teismuose. Tad teisinis pagrindas taikyti teisminės mediacija yra jau minėtos teisminės mediacijos taisyklės ir civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas.

Kaip pavyzdžiai tinkamų teisminės mediacijos projektų buvo imami Kvebeko apeliacinio teismo ir Liubianos apygardos teismo projektai³⁴⁷. Paties projekto Lietuvoje įgyvendinimas buvo pradėtas nuo pasiruošimo taikyti jį konkrečioje civilinėje byloje t.y. buvo apmokomi teisėjai ir teisėjų padėjėjai, buvo paruošta teisminės mediacijos informacinė medžiaga ir ji pristatyta visuomenėje, sukurta projekto įgyvendinimą koordinuojanti darbo grupė bei atliekami kiti paruošiamieji darbai³⁴⁸. Tad realiai praktikoje teismine mediacija šiame Vilniaus miesto apylinkės teisme buvo galima pasinaudoti nuo 2006 m. sausio 26 d. Vėliau šio bandomojo projekto taikymas buvo praplėstas į Lietuvos apeliacinį teismą, Kauno apygardos ir Šiaulių apygardos teismus, Vilniaus miesto trečiąjį apylinkės, Druskininkų miesto apylinkės, Šalčininkų rajono apylinkės, Molėtų rajono apylinkės, Vilkaviškio rajono apylinkės ir Pasvalio rajono apylinkės teismus.

Kaip teigiama bandomajame teisminės mediacijos projekte, pagrindiniai tikslai tokio projekto yra sudaryti sąlygas šalims civiliam procese veiksmingiau pasiekti socialinę taiką, paskatinti atkuriamojo teisingumo vystymąsi Lietuvoje, įvertinti teisminės mediacijos priimtinumą Lietuvos

³⁴⁶ Reikia atkreipti dėmesį, kad teisminės mediacijos taisyklės buvo šiek tiek pakeistos 2007 m. sausio 26 d. Teisėjų tarybos nutarimu Nr.13 P-15.

³⁴⁷ SIMAITIS R. Development of mediation in Lithuania. Book for the conference „The recent tendencies of development in civil procedure - between East and West“. Vilnius, 2007, p.208.

³⁴⁸ GARNELIENĖ L. In-court mediation in Lithuania. Konferencijos medžiaga: Mediation in Europe: present challenges and future developments. Žiūrėta [2009-02-14] Prieiga per internetą: <http://www.rln.lt/index.php/pageid/193>

visuomenėje bei paspartinti bylų nagrinėjimo procesą ir didinti ginčų išsprendimo efektyvumą.

Kadangi šiuo metu civilinio proceso kodekse yra nieko nepasakyta apie teisminę mediaciją, tai ją galima siūlyti ir taikyti vadovaujantis tik bendrosiomis civilinio proceso kodekso normomis, skirtomis taikinimo procedūrai. t.y. Civilinio proceso kodekso 231 straipsnio 1 dalimi, kuri teigia, jog parengiamojo teismo posėdžio metu teismas pasiūlo šalims abipusių nuolaidų būdu pasiekti priimtina abiem šalims susitarimą ir imasi priemonių šalims sutaisyti. Taigi pasiūlymas pasinaudoti teisminės mediacija ir tokios procedūros paaiškinimas yra vienas iš būdų tinkamai vykdyti taikinimo procedūrą civilinėje byloje. Be to, tai, jog informavimas apie teisminės mediacijos galimybes vyksta ne bet kada, o būtent parengiamajame teismo posėdyje, kurio viena iš pagrindinių funkcijų yra būtent sutaukimas šalių, padeda neužvilkti viso civilinės bylos nagrinėjimo teisme.

Pats teisminės mediacijos skyrimas ir taikymas konkrečioje byloje atitinka visus pagrindinius tokios procedūros bruožus. Ginčo perdavimą teisminei mediacijai gali inicijuoti civilinę bylą nagrinėjantis teisėjas arba bet kuris dalyvaujantis byloje asmuo. Pats teisėjas neturėtų labai aktyviai šalims siūlyti pasinaudoti mediacija, tarsi jas versti tai daryti, kad šalims net neliktų kito pasirinkimo tik kaip sutikti su šiuo siūlymu³⁴⁹. Svarbiausia, jog šalys turėtų galimybę sužinoti apie teisminę mediaciją, jo pagrindinius bruožus. Be to, reikia atkreipti dėmesį, ar labai svarbu įvertinti faktines aplinkybes ir pagalvoti, ar tikrai teisminė mediacija gali padėti šalims susitaikyti. Juk galima situacija, kad, jei per teisminę mediaciją nepavyks šalims susitarti, po to susitaikyti gali būti beveik neįmanoma, nes konfliktas bus tik pagilintas ir emocijos įaudrintos. Tai pasakytina ypač apie santuokos nutraukimo bylas.

Nutartis perduoti civilinę bylą teisminei mediacijai yra priimama, kai teisėjas išaiškina šalims teisminės mediacijos proceso esmę ir yra pateikiamas šalių rašytinis sutikimas arba prašymas perduoti ginčą tokiai procedūrai.

³⁴⁹ WIMMER R., WIMMER U. Verfassungsrechtliche Aspekte richterlicher Mediation. Neue Juristische Wochenschrift, 2007, p.3244.

Žodinio bylos nagrinėjimo metu šalių išreikštas sutikimas ar prašymas gali būti įrašomas į posėdžio protokolą ir šalių pasirašomas. Ginčas perduodamas teisminei mediacijai civilinę bylą nagrinėjančio teisėjo nutartimi, kartu yra atidedamas bylos nagrinėjimas ir nustatomas tikslus kito teismo posėdžio laikas. Suprantama, jog teisminei mediacijai gali būti perduodamas tik toks ginčas, dėl kurio įstatymai leidžia šalims sudaryti taikos sutartį. Be to, tokiai procedūrai gali būti perduodama tik dalis byloje pareikštų reikalavimų.

Teismo mediatoriumi skiriamas teisėjas, teisėjo padėjėjas ar kitas asmuo, kurie yra įtraukti į teismo mediatorių sąrašą. Tad mediatoriumi gali būti, pavyzdžiui, ir psichologas ar Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos specialistas. Esant būtinybei, gali būti skiriami du mediatoriai (vadinamoji *komediacija*). Skiriant mediatorių turi būti įvertinama šalių nuomonė, pareikšta prašant arba sutinkant ginčą perduoti teisminei mediacijai. Mediatoriumi negali būti skiriamas asmuo, dėl kurio egzistuoja aplinkybės, sudarančios civilinio proceso kodekso 65 arba 66 straipsniuose nustatytus teisėjo nušalinimo pagrindus. Jeigu tokios aplinkybės paaiškėja vėliau, mediatorius privalo nusišalinti. Atsižvelgiant į pačios mediacijos esmę, mediatorius negali dalyvauti, kaip teisėjas, teisėjo padėjėjas ar kitas proceso dalyvis, jeigu byla vis dėlto toliau bus nagrinėjama iš esmės. Be to, teisminės mediacijos taisyklės yra pažymėta, kad teismo mediatoriai laikosi jau aptarto Europos mediatorių elgesio kodekso nuostatų.

Pati teisminė mediacija gali trukti iki keturių valandų ir yra šalims nemokama. Tačiau gali būti organizuojamos kelios mediacijos sesijos, pavyzdžiui, kiekviena po dvi valandas. Mediatorius abiejų šalių prašymu arba sutikimu gali pratęsti mediacijos trukmę, jeigu yra nusprendžiama, kad tokiu būdu gali būti sudaromos sąlygas pasiekti taikų susitarimą ir kartu pratęsiant mediacijos trukmę nebus vilkinamas bylos nagrinėjimas. Pratęsimo trukmė turi būti tiksliai nustatoma. Kadangi mediacija yra konfidencialus procesas, teisminės mediacijos metu gali dalyvauti tik proceso šalys, tretieji asmenys ir jų atstovai. Tik abiejų šalių prašymu arba sutikimu teisminės mediacijos metu gali dalyvauti ir kiti asmenys, kurių dalyvavimas gali padėti išspręsti ginčą.

Teisminės mediacijos laikotarpiu visa civilinė byla yra perduodama mediatoriui. Tokiu būdu mediatorius gali tinkamai pasiruošti procedūrai, išsinauginėti kiekvienos iš šalių pagrindinius interesus ginče. Svarbu, kad mediatorius, skirtingai nuo teisėjo taikinime, bandydamas pasiekti susitarimą ginče, gali vykdyti pasitarimą su viena iš šalių nedalyvaujant kitai šaliai. Pati mediacijos procedūra vyksta teismo, kuriame yra nagrinėjama civilinė byla, patalpose.

Kadangi Lietuvoje teisminė mediacija yra visiškai savanoriška, bet kuri iš šalių gali pasitraukti iš šios procedūros ir yra visai nebūtina nurodyti pasitraukimo priežasčių. Mediacijos procedūra taipogi užbaigiama, jeigu per nustatytą keturių valandų teisminės mediacijos trukmės laiką arba pratęstą laiką yra nepasiekiamas taikus susitarimas dėl ginčo pabaigos. Jeigu yra nustatoma, kad šalis prašymą perduoti ginčą spręsti teisminei mediacijai pareiškė nesąžiningai arba nesąžiningai naudojasi pačia procedūra, jos metu reiškia nesąžiningus prašymus, prašymas perduoti ginčą teisminei mediacijai gali būti netenkinamas, o jau pradėta teisminės mediacijos procedūra gali būti nutraukiama. Tais atvejais, kai šalys sutinka pabaigti ginčą gražiuoju ir pasirašyti taikos sutartį, ją tvirtina ne mediatorius, o bylą nagrinėjantis teisėjas vadovaujantis civilinio proceso kodekso 140 straipsnio 3 dalimi. Įsiteisėjusia nutartimi patvirtinta taikos sutartis įgyja *res iudicata* galią ir, suprantama, gali būti vykdoma priverstinai.

Atsižvelgiant į civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymą ir į teisminės mediacijos taisykles, vien mediacijos tikslams pateikta informacija negali būti naudojama kaip įrodymai teisme, išskyrus atvejus, kai ji reikalinga mediacijos metu sudarytai taikos sutarčiai tinkamai įgyvendinti arba, kai neatskleidimas prieštarautų viešajam interesui, ar šalys sutinka dėl tokios informacijos kaip įrodymų panaudojimo. Taipogi ir Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte yra įtvirtinta principinė nuostata, jog duomenys, susiję su mediacija, negalės įrodymais civiliniame procese, išskyrus

atvejus, nurodytus taikinamojo tarpininkavimo įstatyme³⁵⁰. Tiek šiuo metu galiojančiose teisminės mediacijos taisyklėse, tiek ir projekte yra sakoma, kad su mediacija susijusiais duomenimis yra laikoma:

- kitos šalies pateiktas pasiūlymas spręsti ginčą mediacijos būdu ir aplinkybės, kad kita šalis buvo linkusi priimti pasiūlymą spręsti ginčą mediacijos būdu;

- mediacijos metu vienos iš šalių išreikšta nuomonė ir pasiūlymai dėl galimo ginčo sureguliuavimo;

- vienos iš šalių pareiškimai ir pripažinimai, kurie buvo išreikšti mediacijos metu;

- mediatoriaus pasiūlymai dėl ginčo sureguliuavimo;

- aplinkybės, kad viena iš šalių parodė polinkį priimti kitos šalies arba mediatoriaus pasiūlymą dėl ginčo sureguliuavimo;

- dokumentai, kurie buvo parengti vien mediacijos tikslais.

Tuo tarpu įrodymai, šalies gauti ne teisminės mediacijos metu, kurie kitu atveju būtų leistinai įrodymais teisme, netampa neleistinai įrodymais vien dėl to, jog jie buvo panaudoti ar jais buvo remiamasi teisminės mediacijos metu. Kartu galioja mediatoriui pareiga saugoti konfidencialią informaciją, sužinotą mediacijos metu, ir neatskleisti jos kitiems teisėjams ar pašaliniais asmenims. Siekiant, jog šalys mediacijos metu jaustųsi kuo laisviau, teisminės mediacijos procedūros nėra protokoluojamos.

Nors, kaip jau minėta, pirmiausia teisminės mediacijos projektas buvo taikomas Vilniaus miesto antrajame apylinkės teisme, tačiau yra teigiama, jog sėkmingiausiai šis projektas yra vykdomas Vilniaus miesto trečiajame apylinkės teisme. Tačiau ir šitame teisme skaičiai mediacijos atveju nėra dideli. Neoficialiomis žiniomis per 2008 metus šiame Vilniaus miesto apylinkės teisme šešios civilinės bylos buvo perduotos teisminei mediacijai. Dvejuose iš šių bylų buvo taikiai susitarta mediacijos procedūros metu. Dar dvi bylos baigėsi taikos sutarties patvirtinimu jau po to, kai po teisminės mediacijos

³⁵⁰ Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto. Žiūrėta [2009-02-19]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_bin?p_id=320647

sesijos bylos nagrinėjimas buvo perduotas teisėjui. Tad nėra galima tvirtinti, jog šalių susitaikymui turėjo įtakos tik teisminė mediacija. Tuo tarpu kituose teismuose, kuriuose teisminė mediacija irgi yra įmanoma, per tą patį laikotarpį nei viena civilinė byla nebuvo perduota tokiai procedūrai.

Pažvelgus nors į negausią teisminės mediacijos statistiką, yra akivaizdu, jog tokia taikinimo procedūra dar nėra paplitusi Lietuvoje ir sunkiai skinasi kelią. Pavyzdžiui, tokioje mažoje šalyje kaip Slovėnija, teisminės mediacijos statistika yra žymiai įtikinamesnė: nuo 2001 iki 2006 metų buvo organizuotos 2714 teisminės mediacijos procedūros, iš jų 49 procentai bylų baigėsi taikos sutartimi³⁵¹. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Vokietijos Žemutinės Saksonijos žemėje vykdamas teisminę mediaciją yra pasiekama, kad net 90 procentai atvejuose būna pasiekiamas taikus susitarimas³⁵². Tokią realybę Lietuvoje, manytume, gali įtakoti keletas priežasčių.

Pirmiausia galima dar teigti, kad teisminė mediacija dar nėra gerai žinoma visuomenėje, nelabai suprantama jos esmė. Tai tikriausia galima būtų taikyti ir advokatams ar bendrai teisininkams. Didelei daliai žmonių dar yra sudėtinga suvokti, kad teisme galima ne tik ginčą išspręsti iš esmės, bet ir dalyvauti taikinimo sesijose, ypač, kai jas vykdo netgi ne byla nagrinėjantis teisėjas. Tai yra būdinga ne tik Lietuvai, bet ir daugeliui kitų valstybių, kuriose teisminė mediacija taikoma dar tik trumpą laiką ir bendrai teisminiam sutaikymui ilgai nebuvo skiriamas didelis dėmesys, kaip antai, Vokietijoje³⁵³. Be to, tikriausia ir patys teisėjai nėra aktyvūs teisminės mediacijos skatintojai ir šalininkai, turbūt daugelis net nepasiūlo šalims pabandyti tokią procedūrą ir taip galbūt susitarti byloje taikiai. Jau daug kartų minėtoje Vokietijoje vienos apklausos metu buvo išsiaiškinta, kad net 81 procentas teisėjų niekada nėra siūlęs šalims pabandyti pasinaudoti teismine mediacija³⁵⁴. Be to, manytume,

³⁵¹ Cit.Op.339.

³⁵² Projekt – Abschlussbericht. Projekt Gerichtsnahe Mediation in Niedersachsen. Žiūrėta [2009-02-15] Prieiga per internetą: <http://www.mediation-in-niedersachsen.com/dl/Abschlussbericht.pdf>

³⁵³ GREGER R. Justiz und Mediation – Entwicklungslinien nach Abschluss der Modellprojekte. Neue Juristische Wochenschrift, 2007, p.3261.

³⁵⁴ HESS B. Mediation und weitere Verfahren konsensualer Streitbeilegung – Regelungsbedarf im Verfahrens- und Berufsrecht? Gutachten F zum 67. Deutschen Juristentag. München, 2008, p.128.

nepadeda plėsti Lietuvoje teisminės mediacijos ir ta aplinkybė, kad vis dar nėra ji oficialiai įtvirtinta civilinio proceso kodekse.

Tad gali kilti klausimas, ar iš viso teisminė mediacija yra reikalinga, ar reikia tokios procedūros įgyvendinimui skirti lėšas ir panašiai. Į tai gali padėti atsakyti būtent teisminės mediacijos ir paprasto teismo taikinimo santykis ir kiekvienos iš šių procedūrų privalumai, nes abiejų šių taikinimo formų tikslas ir yra, kad ginčas būtų išspręstas gražiuoju.

3.3. Teisminės mediacijos ir teismo taikinimo santykis

Dažnai yra teigiama, kad teisminė mediacija yra būdas pasiekti taikų susitarimą civilinėje byloje, turintis daug privalumų. Yra sakoma, jog mediacijos pagalba yra siekiama, kad nebūtų pralaimėjusių ginče, o abi šalys kažką laimėtų. Pats ieškojimas susitarimo yra orientuotas į ateitį, o ne į praeitį kaip teismo sprendimas. Tad yra didesnė galimybė išsaugoti santykius tarp šalių ir vėliau, po taikos sutarties pasirašymo. Taipogi tokiu atveju yra didelė tikimybė, kad susitarimas bus įgyvendintas gražiuoju, be priverstinio vykdymo priemonių. Šalys gali kontroliuoti susitarimo turinį ir procedūros eigą³⁵⁵. Pati procedūra yra labai lankti, prisitaikinti prie susidarančios situacijos. Be to, mediacijos metu greičiau yra randamas sprendimas ginčo nei bylą nagrinėjant iš esmės ir priimant sprendimą. Kartu yra sakoma, jog tai pigesnė procedūra nei bylos nagrinėjimas teisme tiek šalims, tiek ir pačiai teismų sistemai ir valstybei.

Taigi apžvelgus teisminės mediacijos pagrindinius privalumus, galima pamatyti, jog jie tikrai sutampa su šiaip teismo susitaikymo privalumais palyginti su priimtu teismo sprendimu byloje, kurie jau yra aptarti pirmoje darbo dalyje. Tiek atvejais, kai sutaikymo priemonių imasi teisėjas, tiek tais atvejais, kai susitarimas pasiekiamas mediacijos metu, šalys gali nusistatyti taikos sutarties sąlygas tik dėl tų reikalavimų, dėl kurių vyksta civilinė byla,

³⁵⁵ PONSCHAB R., KLEINHENZ B. Richten oder Schlichten: Streitbeilegung innerhalb und außerhalb des Gerichts. Deutsche Richterzeitung, 2002, p.434.

taip pat yra taupomas tiek laikas, tiek piniginės lėšos, gražinami 75 procentai sumokėto žyminio mokesčio. Pati teisminė mediacija šalims gali net ir daugiau kainuoti, jei reiks atskirai apmokėti advokatams už jų dalyvavimą šioje procedūroje. Be to, galima sutikti su nuomone, kad teisminės mediacijos atveju, vargu ar yra sumažinamas teismo darbo krūvis, nes tokiu atveju daugiau asmenų dirba su konkrečia byla, ruošiasi taikinimui ir susipažįsta su bylos medžiaga ne tik bylą nagrinėjantis teisėjas, bet ir mediatorius, kuris paprastai atlieka ir kitas funkcijas teisme, nagrinėja kitas bylas³⁵⁶. Tiek teisminė mediacija, tiek teisminis taikinimas yra labiausia vertinga tuose ginčiuose, kuriuose svarbus vėlesnis šalių bendravimas. t.y. šeimos, darbo teisiniuose ginčiuose ir panašiai. Galvotume, kad abejuose taikinimo formose geriausia visi privalumai pasireiškia tada, kai šalys susitaria ankstyvoje stadijoje, dar rengiantis teisminiam bylos nagrinėjimui, o ne, pavyzdžiui, apeliacinėje instancijoje.

Taip pat galima sutikti su nuomone, kad yra neteisinga manyti, jog, skirtingai nei mediacijos metu, teismo bylos nagrinėjimo metu šalys visiškai praranda proceso kontrolę ir jau negali aktyviai dalyvauti sprendžiant konfliktą³⁵⁷. Juk vadovaujantis dispozityvumo principu šalys bet kurioje stadijoje gali sudaryti taikos, apsispręsti atsisakyti ieškinio, aktyviai galima dalyvauti įrodymų tyrime ir panašiai.

Kiek svaresni teisminės mediacijos privalumai yra jos konfidencialumas ir galbūt didesnis pasitikėjimas mediatoriumi nei teisėju, kuris nagrinėja bylą ir turės priimti teismo sprendimą ginče. Kaip jau kalbėta, pati teisminės mediacijos sesija vyksta už uždarų durų ir tik šalių sutikimu joje gali dalyvauti kiti asmenys. Tuo tarpu teisminis taikinimo procedūra vyksta teismo posėdyje, kuris paprastai yra viešas ir tik motyvuota teismo nutartimi jis gali paskelbtas neviešu. Didesnis pasitikėjimas mediatoriumi gali pasireikšti, nes skiriant konkretų teisminį mediatorių yra atsižvelgiama į šalių nuomonę. Kita vertus, asmenų ratas, kurie konkrečiame teisme gali būti ir mediatoriais yra ribotas.

³⁵⁶ GOTTWALD P. Mediation und gerichtlicher Vergleich: Unterschiede und Gemeinsamkeiten. Festschrift für Akira Ishikawa, 2001, p.143.

³⁵⁷ Ten pat, p.145.

Tad šalims didelio pasirinkimo irgi nėra, tikrai abejotina, ar šalys žino apie mediatoriaus kvalifikaciją taikinimo srityje, jo charakterį.

Taipogi dažnai yra pabrėžiama, kad teisminės mediacijos pagrindinis tikslas yra suvesti ir įtikinti ginčo šalis, jog yra būtina vienai su kita bendrauti ir ieškoti bendro ir priimtino sutarimo³⁵⁸. Vėliau pačios šalys turi būti aktyvios mediacijoje ir yra geriausia, kai jos pačios formuluoja konkrečias taikos sutarties sąlygas, jas tobulina. Taigi turi būti daugiausia propaguojama vadinamoji skatinamoji mediacija. Be to, teismo mediatorius padėdamas šalims susitaikyti aptaria su šalimis ir visiškai ne teisinę ginčo pusę. Manytume, kad tokie patys veiksmai gali būti tikrai įgyvendinti ir teisminiame taikinime, jei tik pati taikinimo procedūra nėra atliekama labai formaliai, tik pasiūlant šalims apsvarstyti taikos sutarties galimybes. Teismas taikinimo metu tik negali susitikinėti su kiekviena iš ginčo šalių atskirai, tačiau visus kitus mediacijos elementus gali panaudoti ir taip bandyti šalis sutaisyti. Juk teismas taikinimo procedūroje taip pat turi padėti šalims atrasti bendrus interesus ginče: gali būti kalbama ne tik apie teisinę konflikto pusę, o ir apie ekonominius, asmeninius ar emocinius ginčo aspektus ir taip bandyti pasiekti taikų sutarimą byloje³⁵⁹. Be to, galvotume, jog teismas taikinime ir mediatorius mediacijos metu gali prireikus pateikti konkretų pasiūlymą dėl susitarimo. Tad nesvarbu, ar tai teisminis taikinimas teismo posėdyje, ar teisminė mediacija, yra įmanoma kūrybiškai ieškoti tinkamų ginčo išsprendimo būdų. Svarbu, kad tiek mediatorius mediacijos metu, tiek teisėjas taikinime turi išlikti nešališki, suteikti šalims kuo daugiau informacijos apie taikos sutarties privalumus, per jėgą neversti šalių susitaikyti ir panašiai.

Labiausiai savo prigimtį mediacija teisme atspindėtų ir daugiausia skirtųsi nuo teisminės taikinimo procedūros tais atvejais, kai mediatorius būtų ne teisininkas, kuris visiškai nemąsto apie ginčą iš teisinės pusės. Tačiau tokių

³⁵⁸ OLENHUSEN P. Mediation durch Richter – ein Projekt mit Zukunft. Deutsche Richterzeitung, 2003, p.397.

³⁵⁹ LÖER L. Richterliche Mediation Möglichkeiten der Einbindung von Mediation in Gerichtsverfahren am Beispiel des Zivilprozesses. ZZP, Band 119, 2006, p.201.

mediatorių bent jau šiuo metu nėra daug. Tokią praktiką, manytume, ypač reiktų plėsti šeimos teisinių santykių bylose.

Dalyvaujant mediacijoje ir bandant pasiekti susitarimą šalys neturėtų būti įspraudžiamos į tam tikrus laiko rėmus. Be to, šalys turėtų galėti pasirinkti tokios procedūros vietą, kad galima būtų jaustis kuo laisviau. Tokiu būdu gali daugiausia pasireikšti mediacijos lankstumas ir prisitaikomumas prie situacijos. Tokie požymiai nevisiškai tinka, kai yra kalbama apie teisminę mediaciją. Juk šiuo atveju yra ribojamas taikinimo laikas, dažniausia ji gali vykti iki trijų ar keturių valandų. Taipogi pati procedūra paprastai vyksta teismo patalpose, kurios nėra pritaikytos taikioms šalių deryboms. Yra teigiama, kad maži jaukūs kabinetai su apvaliais stalais yra tinkamiausi vykdyti mediaciją³⁶⁰. Tad ir šiuo atžvilgiu teisminė mediacija turi nemažai panašumų su teisiniu taikinimu. Suprantama, yra nelabai realu, jog taikinimas teismo posėdyje gali trukti iki keturių valandų, taigi teisminėje mediacijoje galima labiau išigilinti į šalių interesus, tačiau pats laiko ribojimas gali neigiamai įtakoti derybas.

Apibendrinant, manytume, galima sakyti, kad teisminė mediacija tikrai nėra panacėja, kuri padės išspręsti susidariusias teisminės valdžios ir ginčo šalių problemas ir pakeisti teismo taikinimo. Tai gali būti tik kaip papildoma priemonė, padedanti šalims, joms pageidaujant, pasiekti susitarimą civilinėje byloje. Tokiu būdu tiesiog yra praplečiamas ratas taikinimo būdų teisme, siekiant, jog kuo daugiau bylų būtų baigta taikiai. Be to, reklamavimas ir kalbėjimas apie teisminę mediaciją gali sudaryti sąlygas žmonėms pagalvoti bendrai apie susitaikymo privalumus, iš viso apie galimybę teisme baigti ginčą be teismo sprendimo.

Kol pačios šalys nesupras, jog geriausia ginče yra bandyti taikiai susitarti, teisminė mediacija ir negali pasiekti gerų rezultatų, nes tai yra savanoriška procedūra, kurią taikyti privalomas šalių pritarimas. Taigi sakymas, jog mediacijos metu labai dažnai šalys pasiekia susitarimą, irgi nėra visiškai tikslus, nes šalys, kurios negalvoja apie susitaikymą tikrai nesirenka

³⁶⁰ HÜCKSTÄDT G. Gerichtliche Mediation beim Landgericht Rostock – ein Erfahrungsbericht. Neue Justiz, 2005, p.291.

tokio taikinimo būdo. Tokiu atveju kaip tik teisminis taikinimas teismo posėdyje turi vaidinti svarbų vaidmenį, kuriame, kaip jau kalbėta, gali būti panaudota nemažai mediacijos elementų. Yra svarbu nesilaikyti visikai kraštutinių nuomonių, jog tik teisminė mediacija yra derybos dėl sutarimo, o teisminis procesas yra visada tik kova dėl teisės tarp dviejų nesutaikomų ginčo pusių³⁶¹. Juk taipogi ir bylą nagrinėjant teisme galima visada imtis priemonių, kad šalys susitaikytų. Manytume, jei būtų visada plačiai ir tinkamai taikomas teisminis sutaukymas, tai būtų pasiekiamame civilinėse bylose žymiai daugiau taikos sutarčių, o pačiai mediacijai vis dėlto nebūtų skiriamas toks didelis dėmesys.

Galima paminėti Tarptautinės Teisėjų Asociacijos antrosios komisijos, skirtos civilinei teisei ir civiliniam procesui, išvadas, skirtas alternatyviems ginčų sprendimo būdams, kuriose yra teigiama, kad mediacija turėtų likti tik kaip papildoma priemonė, padedanti pasiekti susitarimą ginčo šalims tinkamose bylose, o ne procedūra, kuri konkuruotų su teisiniu procesu³⁶².

Reiktų sutikti su nuomone, jog, bene, didžiausias teisminės mediacijos privalumas yra jos taikymo mokymai teisėjams³⁶³. Tokiu būdu teisėjai įgauna žinių apie taikinimą, jo technikas, kaip laisvai bendrauti su šalimis, įgauti jų pasitikėjimą ir panašiai. Šias žinias galima panaudoti ne tik teisminės mediacijos atveju, bet ir teisminiame taikinime ir šiaip teismo posėdyje. Tikrai tikėtina, kad civilinėse bylose nagrinėjamos teisėjų, kurie yra išklause mediacijos kursą, yra bendrai pasiekiamama daugiau taikių susitarimų nei tose bylose, kurias nagrinėja teisėjai, nesusidūrę iš viso su teismine mediacija.

Būtina paminėti, kad apie teisminės mediacijos naudingumą ir pritaikymą praktikoje buvo apklausti dvidešimt penki teisėjai, dirbantys tuose teismuose, kuriuose yra vykdomas teisminės mediacijos projektas. Iš apklaustų teisėjų penkiolika yra dalyvavę teisminės mediacijos mokymuose. Kiek keista,

³⁶¹ SCHULZ W. Mediation aus richterlicher Sicht. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht, 2000, p.861.

³⁶² Conclusions of the Second Study Commission of the International Association of Judges. Meeting on alternative dispute resolution as the means of improving the delivery of justice and reducing delays in civil procedure, Montevideo, November 20-24, 2005. Žiūrėta [2009-02-04] Prieiga per internetą: http://www.iaj-uim.org/old/ENG/frameset_ENG.html

³⁶³ Ct.Op.354, p.209.

iš šių teisėjų net septyni atsakė, kad kursai buvo nenaudingi, nieko naujo nesužinota ir jų neįmanoma pritaikyti teisme. Aštuoniems teisėjams kursai atrodo labai naudingi ir mano, kad juos reikia būtinai tęsti. Tuo tarpu Teisingumo ministerijos Mokymo centro teigimu, net apie 90 proc. teisėjų, kurie dalyvauja mediacijos, teismo sutaikymo ir derybų kursuose po mokymų anketose atsako, kad kursai buvo naudingi ir pritaikomi.

Iš visų apklaustų teisėjų tik vienam yra tekę dalyvauti konkrečioje mediacijos procedūroje. Tik penki teisėjai teigė, kad bando pasiūlyti šalims pabandyti teisminę mediaciją. Visi teisėjai pasakė, jog sunku taikyti tokią procedūrą teisme dėl didelio bylų kiekio ir darbo krūvio. Todėl patys teisėjai nėra suinteresuoti tapti dar ir mediatoriumi kitoje civilinėje byloje, su ta byla susipažinti ir panašiai. Be to, buvo minima, kad ne tik teismai turi šviesti visuomenę apie mediacijos galimybes.

Į klausimą, ar reikia tęsti teisminę mediaciją Lietuvoje, šešiolika teisėjų atsakė, jog tai reikia tai tęsti. Šeši teisėjai buvo skeptiškai nusiteikę dėl teisminės mediacijos tolesnio tęsimo. Pagrindinės priežastys dėl tokio atsakymo buvo tai, jog, teisėjų manymu, tai yra tik būdas vilkinti procesą, yra kitų priemonių skatinti šalis susitarti. Be to, trys teisėjai teigė, kad neturi pakankamai žinių šiuo klausimu, kad galėtų tai atsakyti.

Kartu galima paminėti, jog du teisėjai sakė, kad mediaciją teismuose turėtų vykdyti tik ne teisininkai, pavyzdžiui, psichologai. Taipogi vienas teisėjas buvo nuomonės, kad yra būtina įtvirtinti privalomąją mediaciją šeimos ir darbo bylose. O šalys nuo jos išsisukinėjančios turėtų mokėti netgi baudas.

Apibendrinant atliktą apklausą, galima daryti išvadą, kad teisminė mediacija dar sunkiai skverbiasi į teismus, daugelis teisėjų dar nėra įsigilinę į ją. Vis dar yra jaučiamas nemažas skeptiškumas jos atžvilgiu. Kiek nustebinti gali tai, jog nemaža dalis mediacijos mokymuose dalyvavusių teisėjų yra nelabai nepatenkinti jais ir netgi teigia, kad neįmanoma tai panaudoti praktikoje.

4. Mediacijos eiga

Aptarus mediacijos sampratą, yra būtina atkreipti dėmesį ir į pačią tokios procedūros eigą, nuo ko pradėti mediaciją, kokia turėtų būti jos struktūra ir panašiai. Juk mediatorius yra atsakingas už tinkamą derybų vykdymą, konfrontacijos tarp šalių mažinimą bei bendravimo tarp šalių skatinimą. Suprantama, pats mediacijos procesas nėra niekur teisiškai sureglamentuotas. Tad tai tik doktrinos ir pačios praktikos reikalas. Mediacijos eigos tam tikros taisyklės gali būti taikomos tiek ir privačioje mediacijos, tiek ir teisminėje, tačiau, kaip minėta, ir teisėjas, vykdydamas teisminį taikinimą, gali taipogi dažnai pasinaudoti šiais pastebėjimais.

Kalbant apie mediacijos eigą, labai dažnai yra didelis dėmesys yra skiriamas vadinamajai Harvardo koncepcijai, kurią sukūrė trys šio universiteto nariai³⁶⁴, 1981 ir 1991 metais parašę knygą „Kaip susitarti nenusileidžiant“ (angl. *Getting to Yes*). Šios knygos autoriai dalyvavo Harvardo universiteto derybų projekte, kuris buvo skirtas vystyti, pagerinti ir praplėsti derybų metodus. Viena svarbiausių šios knygos idėjų yra ta, jog svarbiausia yra derinti ginčo šalių interesus, o ne jų pozicijas. Jeigu yra galvojama tik apie pozicijas, pačios derybos dažniausia patenka į aklavietę³⁶⁵. Taip pat yra būtina atskirti žmones nuo jų problemų ir nekaltintų jų dėl kilusių problemų, be to ieškoti abiem pusėms naudingų ginčo sprendimo variantų. Juos rasti yra įmanoma, nes juk problema yra bendra abiem pusėms. Be to, yra būtina reikalauti objektyvių kriterijų, paaiškinant savo reikalavimus.

Toliau aptarsime mediacijos galimas stadijas, kurios turėtų padėti pasiekti susitarimą ginče. Galima pridurti, kad teorijoje yra galima sutikti daugybę įvairių mediacijos etapų (pavyzdžiui, kartais išskiriamos net dvylika

³⁶⁴ Roger Fischer, William Ury ir Bruce Patton.

³⁶⁵ FISCHER R., URY W., PATTON B. *Getting to Yes negotiating Agreement without giving in*. New York, 1991, p. 40.

ar dešimt skirtingų stadijų), tad bus kalbama apie, mūsų manymu, svarbiausias mediacijos dalis, kurios galėtų padėti greičiausiai šalims susitarti.

4.1. Pasiruošimo mediacijai stadija

Ruošiantis mediacijos procedūrai yra būtina surinkti visą būtiną informaciją apie ginčo šalis, paties ginčo pobūdį. Teisminės mediacijos atveju yra būtina įdomiai išstudijuoti jau esamus byloje procesinius dokumentus, o kitais atvejais vis tiek yra kažkokie rašytiniai šalių dokumentai, kuriuos mediatorius gali gauti. Būtina iš šių dokumentų bent kiek išsiaiškinti, kokie yra santykiai tarp šalių, ar šalys yra beveik vienodoje situacijoje, ar kažkuri iš jų yra žymiai geresnėje padėtyje, gali didelę įtaką daryti kitai šaliai, pavyzdžiui, darbo teisiniai ginčai. Be to, ypač svarbu išsiaiškinti konflikto pobūdį ir esmę tais atvejais, kai kiekvienoje iš ginčo pusių dalyvauja po keletą asmenų, ar yra tretieji asmenys, nes tokiais atvejais derybos gali būti dar sunkesnės, tikriausia bus reikalinga derinti daugiau nei dvi skirtingas pozicijas.

Kiek stiprus yra mediatorius yra taikinime priklauso nuo to, kiek jis gali sugalvoti įvairių alternatyvių mediacijos vedimo būdų. Jei nėra sugalvojama įvairių derybų taktikų, gali įvykti taip, kad šalys bus tiesiog verčiamos kuo greičiau susitarti³⁶⁶. Tokiu būdu yra labai sunku tikėtis pozityvios mediacijos pabaigos. Tuo tarpu kompetentingas mediatorius turi ne skatinti pačių šalių sąmoningumą, norą patiems ieškoti galimų sprendimo būdų. Taigi yra naudinga ruošiantis mediacijos sesijai apgalvoti visus įmanomus derybų būdus, juos susirašyti, o labiausiai tinkančias idėjas toliau išplėtoti.

Rengiantis mediacijos sesijai yra svarbu iš anksto užmegzti kontaktus su ginčo šalimis. Tai galima atlikti telefonu ar asmeniškai susitinkant. Siekiant išlaikyti abiejų pusių lygiateisiškumą, turėtų būti suteikiama identiška informacija. Kitu atveju gali būti pats konfliktas tik daugiau praplečiamas. Galima išsiųsti visą turimą medžiagą apie mediaciją, jos pagrindinius

³⁶⁶ HOHMANN J. Notizen zum Harvard – Konzept. Die Phasen einer Verhandlungsmodells auf der Grundlage des Harvard – Konzeptes. Zeitschrift für Konfliktmanagement. 2/2003, p.50.

principus, galimą procedūros eigą. Yra naudinga išsiųsti iš karto ir taikos sutarties pavyzdį, jog šalys galėtų iš pat pradžių matyti, kokia turėtų būti mediacijos baigtis³⁶⁷. Be to, galima išsiųsti klausimyną apie mediaciją šalims ir paprašyti, kad jis būtų užpildomas iki mediacijos sesijos pradžios. Joje turėtų būti klausiama apie tai, kaip šalys įsivaizduoja mediaciją, apie jų subjektyvų požiūrį į susidariusį konfliktą. Tokiu būdu kartu galima padėti ir pačioms šalims ar jų atstovams pasiruošti mediacijai, jie labiau apsvarstytų, ko patys siekia mediacija, koks susitarimas jas tenkintų ir panašiai.

Nors mediacija ir nėra procedūra, kurioje aiškinamos teisės normos, analizuojami teisės aktai, reglamentuojantys ginčo teisinius santykius, tačiau pačiam mediatoriui tai yra naudinga žinoti. Tad galima pasiruošti mediacijos sesijai ir iš teisinės pusės, apžvelgti reikalingus teisės aktus. Suprantama, kiek kitokia situacijai yra tais atvejais, kai mediatorius yra, pavyzdžiui, psichologas. Svarbu yra likti mediatoriui be išankstinio nusistatymo ginče, nebūti kritiškam šalių atžvilgiu.

Reiktų mediatoriui suprasti, kad tinkamas pasiruošimas mediacijos procedūrai padeda jam jaustis tiek psichologiškai, tiek fiziškai stabiliam bandant sutaikyti šalis³⁶⁸. Tokia mediatoriaus pozicija padeda šalims labiau pasitikėti pačia procedūra, pats mediatorius tampa didesniu autoritetu.

4.2. Mediacijos įvadinė stadija

Ši mediacijos stadija reikalinga tam, jog būtų galima sukurti tinkamą atmosferą deryboms. Tai galima padaryti tik tokiu atveju, kai yra jaučiamas pasitikėjimas ir supratimas, kaip viskas vyks. Tad pradžioje yra būtina susipažinti, aptarti galimą mediacijos eigą ir panašiai.

Pradžioje turėtų mediatorius prisistatyti ir pasveikinti šalis, kad pasirinko būtent tokį ginčo sprendimo būdą, kad nori prisiimti patys

³⁶⁷ KRABBE H. Kurz- Mediation – die Kunst der Gesamt- Mediation in einer Sitzung. Zeitschrift für Konfliktmanagement. 2/2004, p.73.

³⁶⁸ Cit.Op.361, p.51.

atsakomybę už ginčo išsprendimą. Po to galima trumpai aptarti mediacijos procedūrą, pabrėžti, kad mediatorius yra nešališkas ir nepriklausomas, jog procesas yra konfidencialus. Atvejai, kai mediatorius užsirašinėja tam tikras šalių mintis nėra konfidencialumo pažeidimas, o tik siekis kuo efektyviau vesti derybas, jas nukreipti tinkama linkme, nes bus sukaupta daug informacijos. Reiktų naudoti gana neformalų kalbos stilių, taip darant atmosferą kuo paprastesnę ir draugiškesnę. Ginčo šalis reiktų nevadinti ieškovu ir atsakovu, o jų vardais³⁶⁹. Taip gali būti lengviau pamiršti priešišumą, susiskirstymą. Be to, galima akcentuoti, kad kiekviena iš šalių gali laisvai pasitraukti iš procedūros, nebūtina nurodyti priežasties tokio sprendimo, tad nėra jokio privalomumo elemento derybose. Mediatorius gali papasakoti, kad yra galima jam bendrauti su kiekviena iš šalių atskirai, siekiant apdėti rasti tinkamą ginčo sprendimą, ir tai nėra nešališkumo pažeidimas, be to, tokius pasitarimus gali inicijuoti ir pačios šalys.

Po to būtina aptarti mediacijos trukmę, ypač tai svarbu teisminės mediacijos atveju, kai trukmė yra labai ribota. Galima pasakyti, kiek, mediatoriaus nuomone, gali reikėti laiko pasiekti susitarimą, tačiau pabrėžiant, jog tai tik spėjimas, išsigilinus į ginčo esmę. Taip yra parodoma, kad ne tik šalys domisi konfliktu, jo priežastimis. Vėliau reiktų paklausti šalių, ar jos turi dar kokių pageidavimų, kaip turėtų vykti procedūra. Pasibaigus pradiniam mediatoriaus pareiškimams reiktų palinkėti šalims sėkmės ir pabrėžti, kad yra tikimasi, jog visi su pilnomis pastangomis stengsis rasti kompromisą ir derėtis garbingai³⁷⁰. Šiuo turėtų būti nukreipiamas visas dėmesys į šalis.

Tad šiuo metu kiekvienai iš šalių turėtų būti leista išsakyti savo įvadinę kalbas apie ginčą, jų interesus jame. Tokiu būdu yra nustatomos pagrindinės derybų kryptys, mediatorius turi apgalvoti, nuo kurios ginčo problemos reiktų pradėti derėtis. Kad būtų aiškiau, galima tiesiog paprašyti šalių išvardinti pagrindines, jų manymu, ginčo temas.

³⁶⁹ COOLEY J. The mediator's handbook: advanced practice guide for civil litigation. New York, 2000; p.188.

³⁷⁰ Ten pat, p.195.

4.3. Pagrindinių derybų stadija

Ši stadija turėtų būti pati lanksčiausia, prisitaikanti prie kintančių aplinkybių, reaguojanti į šalių požiūrį į mediacijos eigą. Čia geriausiai pasireiškia Harvardo koncepcijos mintis, jog reikia derėtis ne dėl pozicijų, o dėl interesų. Reikia atkreipti dėmesį, kad, pavyzdžiui, advokatai paprastai yra įpratę derėtis dėl pozicijų, kas kartais gali pakenkti pačios mediacijos procedūrai³⁷¹. Manytume, ypač tai aktualu, jei patiems šalių advokatams tai yra tik pirmasis mediacijos procesas. Antra vertus, nors mediacija yra laisva procedūra, tačiau kaip ir kiekvienos derybos, ji būna sėkmingesnė, jei yra kalbama apie dalykus, kiek nors susijusius su ginčo objektu. Tad mediatorius privalo padėti pokalbius šalių nukreipti tinkamą linkme, bandyti šalinti visiškai nesusijusius su konfliktu argumentus. Tokiu būdu gali būti sutaupoma nemažai laiko, kurio ypač gali trukti, jei yra nustatytas fiksuotas mediacijos laikas. Dažnai pats mediatorius turėtų pasiūlyti pirmą problemą, dėl kurios turėtų būti deramasi. Ypatingai tais atvejais, kai šalys iki mediacijos bandė savarankiškai derėtis. Reiktų ieškoti tokių konfliktų pusių, dėl kurių nėra išsakomos didelės pretenzijos, jos nėra labai pabrėžiamos. Tokiu būdu greitai susitarus dėl vieno, kad ir lengvesnių punktų, gali būti lengviau toliau bandyti susitaikyti. Pavyzdžiui, santuokos nutraukimo byloje toks pagrindas gali būti greitas susitarimas dėl vaikų gyvenamosios vietos.

Svarbiausia šioje stadijoje, jog ginčo šalys kalbėtų viena su kita tiesiogiai, o ne tik per mediatorių. Mediatorius galėtų tik padėti suprasti visą sakomą informaciją, kad būtų galima tinkamai suformuluoti kiekvieną reikalavimą. Pageidautina diskutuoti atskirai kiekvieną problemą ir nesimėtyti tarp jų³⁷². Be to, reikia stengtis išjudinti ir pačias šalis dalyvauti procese, ne tik jų advokatus. Dažnai teisminės mediacijos atveju gali būti ypač sunku pradėti šalims derėtis ir ieškoti bendrų pozicijų, nes ginčas yra jau įaudrintas, juk

³⁷¹ SMORRA U. Die Sprache als Werkzeug der Vermittlung. Zeitschrift für Konfliktmanagement. 3/2006, p.79.

³⁷² Cit.Op.362, p.76.

iškelta civilinė byla, abi šalys yra pateikusios procesinius dokumentus, kuriuose atsispindi jų pozicijos ginče. Tad mediatorius tokiu atveju ypač atidžiai turi rinktis žodžius, galbūt pirmas pasiūlyti temą deryboms.

Jei matosi, kad pačios šalys ar jų atstovai yra kvalifikuoti vieni derėtis, mediatorius netgi gali likti tylus, karčiais padrašinti mediacijos dalyvius ir pateikti tam tikrus pasiūlymus. Dažnai per didelis mediatoriaus aktyvumas gali nuslopinti šalių kūrybiškumą, išmušti iš ritmo. Tačiau visada būtinas įsikišimas, jei matosi, kad galimas bendravimo nutrūkimas, jei, pavyzdžiui, tik viena iš šalių kalba, o kita neturi galimybės pasireikšti arba viena iš šalių kalba labai neaiškiai ir matyti, jog kita šalis nelabai supranta teiginių.

Tuo tarpu, jei viena iš šalių ar abi yra nepalenkiamos derybose, svarbu yra mediatoriui prisėti prie šalies, pakalbėti su ja, galbūt padaryti trumpą pertraukėlę ir taip leisti apgalvoti savo poziciją. Galbūt iš viso atidėti mediacijos sesiją. Juk ir, pavyzdžiui, teisminėje mediacijoje yra galima skaidyti laiką į atskiras mediacijos sesijas. Kartais yra naudinga pavartoti tam tikrą humorą, jog aplinką būtų galima padaryti laisvesne. Jeigu šalis nori baigti mediacijos procesą, tai reiktų kalbėti su šalimi, kad yra tam tikras bent jau moralinis įsipareigojimas tęsti derybas ir bandyti susitarti. Jei šalis tik užsimena apie pasitraukimą, bet sėdi savo vietoje, galima tarsi tokius pasisakymus ignoruoti ir tęsti derybas. Antra vertas, negalima šalims neleisti pasitraukti iš mediacijos, nes tai savanoriška procedūra.

Šalių deryboms įpusėjus yra vertinga mediatoriui trumpai apibendrinti šalių teiginius ir pateiktus susitarimo variantus. Toks pagrindinės informacijos apibendrinimas gali paskatinti tolesnį kryptingą derėjimąsi ir supratimą, dėl kurių ginčo punktų beveik arba jau susitarta³⁷³. Tačiau turi būti pažymima, kad vis vien dar visi kitokie susitarimo variantai yra įmanomi. Galima juos, pavyzdžiui, surašyti ant lentos. Pats mediatorius sau taipogi gali pagalvoti, kaip jis konkrečiai įsivaizduotų susitarimą, kurį galima būtų pasiūlyti šalims, jei derybos vis dėlto įstrigtų ir nejudėtų iš vieno taško. Svarbu, kad mediatorius išlaikytų tinkamą balansą tarp šalių laisvės apsispręsti ir tinkamo procedūros

³⁷³ NOONE M. Mediation – Essential legal skills. London, 1996, p.116.

vykdymo³⁷⁴. Tad, manytume, geriausia yra, kai mediatorius turėtų derinti tiek skatinamosios, tiek vertinamosios mediacijos metodus ir prireikus pateikti tam tikrus ginčo sprendimo variantus. Tai ypač naudinga teisminės mediacijos metu, kai paties procedūros laikas yra gana ribotas.

Teorijoje dar yra išskiriami tam tikri mediavimo stiliai³⁷⁵. Pirmiausia yra kalbama apie pragmatiškąjį stilių, kai mediatorius vertina situaciją iš teisinės pusės, elgiasi gana įsakmiai. Tai suprantama būdinga teisininkams ir būtent teisminei mediacijai. Dar yra kalbama apie sociemocinius mediatorius, kurie visą dėmesį teikia patiems žmonėms, jų emocijoms. Manytume, jog labiausia atitinka mediacijos ir bendrai sutaikymo esmę mišriojo tipo mediatoriai, kurie atsižvelgia tiek į teisinę ginčo pusę, elgiasi kartais ir griežčiau, tačiau kartu dėmesį skiria ir šalių išreikštoms emocijoms, gilinais į jų problemas.

Jei yra matoma, kad bus sunku pasiekti susitarimą ar šiaip norimą paspartinti susitarimą, mediatorius turi teisę pabendrauti su kiekviena iš šalių atskirai, kitai ginčo šaliai nedalyvaujant. Be to, pavyzdžiui, jei šeimos teisiniuose konfliktuose yra žinoma, kad būta smurto, yra dažnai naudingiau kalbėtis daugiausia atskirai³⁷⁶. Tokia galimybė yra ir teisminės mediacijos atveju, nes mediatorius, nors ir dirbdamas ir teisėju, konkrečioje byloje, kurioje vykdoma mediacijos procedūra, nėra tas teisėjas, kuris galbūt privalės priimti teismo sprendimą byloje. Tad negali kilti konflikto su teisėju nešališkumo principu. Tačiau šiuo atveju vis dėlto kiekviena iš šalių gali klausti mediatoriaus, kaip jis įsivaizduoja jos šansus civilinėje byloje, ar yra didelė galimybė laimėti ginčą teisme. Taigi mediatorius turi būti labai atsargus vertindamas šalies poziciją, ypač, jei mano, kad šalis šansų laimėti bylą turi labai mažai. Tokia mediatoriaus pozicija gali būti vertinama kaip šališka, neįsigilinti į šalies argumentus ir gali pakenkti mediacijas procedūrai³⁷⁷. Kita

³⁷⁴ ENGEL M. Neue Methoden in der Mediation. Zeitschrift für Konfliktmanagement. 3/2007, p.69.

³⁷⁵ PICARD S.A., BISHOP P., RAMKAY R., SARGENT N. The art and science of mediation. Toronto. 2004, p.31.

³⁷⁶ PAUL C. Mediation in internationalen Kindschaftskonflikten. Zeitschrift für Konfliktmanagement. 4/2003, p.173.

³⁷⁷ Cit.Op.364, p.243.

vertus, dažnai yra teigiama, kad pats didžiausias mediatoriaus ginklas yra pasakyti blogiausia alternatyvą susitarimui. t.y. užsiminti apie pralaimėjimą civilinės bylos teisme ir galimas dideles bylinėjimosi išlaidas³⁷⁸.

Prieš pradėdant tokį mediacijos etapą su kiekviena iš šalių yra būtina užtikrinti, kad viskas, ką viena iš šalių pasakys, nebus perduodama kitai. Tad galioja konfidencialumas, išskyrus tuos atvejus, kai yra susitariama kitaip. Pirmiausia yra naudingiausia kalbėtis su ta šalimi, kuri yra labiausia nelinkusi tartis ar turi nerealistiškus lūkesčius ginče. Pats susitikimas su viena iš šalių neturėtų ilgai užtrukti, jo metu kitai šaliai gali būti pateikiamas koks nors užsiėmimas, pavyzdžiui, paskaičiuoti dar kartą žalą. Susitikimas su kiekviena iš šalių gali skirtis, nes juk viena iš jų reaguoja į konfliktą skirtingai nei kita.

Pačiam mediatoriui yra būtina tokio proceso metu išsiaiškinti, ką kiekviena iš šalių mano apie kitos šalies poziciją, jos siūloma susitarimo projektą ir iškelti į šviesą naujus pasiūlymus, kurie yra realūs ir įvykdomi. Tad susitikime su viena iš ginčo šalių turi būti laisvai aptariami akivaizdūs prieštaravimai kitos šalies pasiūlymams. Pagrindinis tikslas tokio susitikimo turėtų būti gauti konkretus šalies pasiūlymą dėl susitarimo kitai šaliai. Pats pasiūlymas kitai šaliai turėtų būti pateiktas pozityviai, kaip teikiantis vilties derybose, tačiau mediatorius neturėtų stengtis bet koku būdu įtikinti šalį, jog būtina pritarti tokiam susitarimo projektui. Turėtų būti aptariami pasiūlymo privalumai, taipogi ir galimos problemos, kad būtų galima jį patobulinti arba tiesiog reikia ieškoti kitos išeities, jei šalis visiškai nesutinka su pateiktomis sąlygomis.

Kartais mediatoriai tokiu būdu su šalimis aptaria po keletą kiekvienos šalies pasiūlymų (angl. *shuttle diplomacy*). Yra pastebėta, kad šalys susitikimuose atskirai su mediatoriumi pateikia dažnai tokį susitarimo variantą, kuris yra mažiau naudingas pačiai šaliai, nes stebint kitai ginčo pusei paprasčiausia iš psichologinės pusės yra nenorima tiek daug nusileisti³⁷⁹. Vis dėlto manytume, kad tokia taktika tinka tais atvejais, kai bendros derybos

³⁷⁸ STITT A. Mediation – a practical guide. London, 2004, p.109.

³⁷⁹ Ten pat, p.91.

visiškai nejudą iš vietos. Labiausia mediacijos ir šiaip derybų esmę atspindi šalių bendravimas akis į akį, o ne vien per mediatorių, kai yra sėdima atskirose patalpose ir keičiamasi pasiūlymais.

Mediatoriui svarbu prisiminti, jog bendraujant atskirai su šalimis jis neturi elgtis tik kaip pasiuntinys, kuris tik nešioja informaciją tarp šalių. Jis turėtų vis vien klausti šalių, kodėl pasirenka būtent tokį sprendimo formulavimą, išklaudyti jų argumentaciją. Be to, svarbu mediatoriui tiksliai perteikti šalies pasiūlymą, tačiau kartu jis gali laisvai pasirinkti, koku būdu, kokios nuotaikos perduoti šalies mintis.

Kartais pati derybų pabaiga gali būti sunkiausia, kai jau yra beveik susitariama, tačiau lieka pora neišspręstų klausimų. Tokiu atveju mediatoriui reiktų būti aktyvesniam, labiau skatinti šalis tartis, daugiau kontroliuoti diskusijas, kad nebūtų nukrypstama į pašalinius klausimus, neišsipliekstų emocijos. Šalys turėtų natūraliai priimti mediatoriaus vaidmens pasikeitimą, jei iki tol buvo sukurtas tinkamas pasitikėjimas juo³⁸⁰. Reiktų nenustepti, kad baigiantis procedūrai vyksta vis ilgesnės tylos pauzės, juk šalys nori įdėmiau apgalvoti kiekvieną tarpinį sprendimą ir galiausiai bendrą galutinį sprendimą, kuris turės didelės įtakos ateityje.

4.4. Mediacijos pabaiga

Pati mediacijos procedūra, suprantama gali baigtis trimis būdais: pirmiausia gali būti pasirašoma susitarimas, kuris išsprendžia visą kilusį ginčą, galima susitarti tik dėl dalies ginčo arba iš viso pabaigiamas procesas be jokios susitarimo. Jei jau įvyko pastaroji situacija, vis tiek mediatorius turėtų pasakyti šalims, kad galima ir vėliau susitarti, pavyzdžiui, teisminiame procese.

Jei šalys sutaria pabaigti ginčą taikiai ir pasirašyti susitarimą, yra svarbu leisti šalims tinkamai surašyti sutartį. Be to, reiktų siekti, kad būtent derybų patalpoje būtų pasirašoma taikos sutartis, nes jei bus tai atidedama, yra

³⁸⁰ Cit.Op.368, p.134.

tikimybė, kad šalys persigalvos ir susitarimo gali nebūti iš viso. Jei šalys yra atstovaujamos arba šalys be problemų susitaria, tai mediatorius gali tik stebėti, kaip yra surašomos ant popieriaus jau konkrečios sąlygos. Jei ne, turi būti padedama pabaigti formuluoti sąlygas, priminti, jei kas nors yra užmirštama, pavyzdžiui, per kiek laiko kiekviena iš šalių turi įvykdyti savo įsipareigojimus. Tačiau kartu turi būti prisimenama, kad mediatorius yra atsakingas už visą tinkamai vykdomą mediacijos procesą, bet ne už galutinį susitarimo projektą³⁸¹. Svarbu mediatoriui paskutiniame mediacijos etape sutelkti šalis žiūrėti tik į ateitį, o ne į praeitį, buvusias problemas.

Suprantama, prieš pasirašant susitarimą šalims turi būti išaiškinama tokios sutarties galia ir apie galimybes ją pasitvirtinti teisme, kaip tai gali būti atliekama, jei mediacija yra privati. Reiktų paaiškinti, kokie skirtumai yra teismo patvirtintos taikos sutarties ir nepatvirtintos. t.y., kad įsiteisėjusia teismo nutartimi patvirtinta taikos sutartis ginčo šalims įgyja galutinio teismo sprendimo galią ir gali būti vykdoma priverstinai. Jei mediacija buvo vykdoma jau teisme, tai Lietuvoje tokią taikos sutartį tvirtina civilinę bylą nagrinėjantis teisėjas. Be to, teisminės mediacijos metu ieškovas gali nuspręsti vis dėlto ieškinio atsisakyti ar jį su atsakovo sutikimu atsiimti. Tai visa irgi turi informinti bylą nagrinėjantis teisėjas.

³⁸¹ Cit.op.361, p.52.

IŠVADOS

Atlikus visapusišką šalių sutaikymo civiliniame procese galimybių tyrimą, išnagrinėjus aktualius teisės aktus, teismų praktiką bei teisinę doktriną, kartu atsižvelgiant į šio darbo tikslus, galima pateikti tokias pagrindines išvadas:

1. Šalių sutaikymas turi būti pripažįstamas vienu iš civilinio proceso tikslų. Atsižvelgiant į privalumus, kuriuos suteikia socialinės taikos pasiekimas civiliniame ginče tiek pačioms šalims, tiek ir visai visuomenei, yra būtina teisminiame procese bandyti šalis sutaikyti, o ne iš karto siekti tik materialiosios tiesos nustatymo ir pabaigti bylą teismo sprendimu. Išanalizavus Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normas ir įstatymo leidėjo ketinimus, galima teigti, jog šalių sutaikymas Lietuvos yra civilinio proceso teisės tikslas, o ginčo teisenoje jam turi būti teikiama pirmenybė prieš teismo sprendimo priėmimą byloje.
2. Teismas privalo išlikti visu bylos nagrinėjimo teisme metu aktyvus susitaikymo šalininkas, pareiga imtis priemonių šalims sutaikyti nesibaigia su parengiamuoju teismo posėdžiu, bet ji yra taikoma ir vėlesnėse civilinio proceso stadijose. Tai taikoma ir tais atvejais, kai yra rengiamasi teisminiam nagrinėjimui paruošiamųjų dokumentų būdu ir šalys yra atstovaujamos advokatų. Taipogi teismui turi būti leidžiama pateikti konkretų pasiūlymą dėl taikos sutarties sąlygų ir tokiu būdu palengvinti sutaikymo procesą. Tai neprieštarauja teismo nešališkumo principui, o gali būti traktuojamas kaip teismo išaiškinimo pareigos vienas iš elementų.
3. Teisminė mediacija nėra procedūra, kuri visiškai pakeisti teisminį taikinimą teismo posėdyje. Tai gali būti tik kaip papildoma priemonė, padedanti šalims, joms pageidaujant,

pasiekti susitarimą civilinėje byloje. Kartu reklamavimas ir kalbėjimas apie teisminę mediaciją gali sudaryti sąlygas žmonėms pagalvoti bendrai apie susitaikymo privalumus, iš viso apie galimybę teisme baigti ginčą be teismo sprendimo. Kadangi teisminė mediacija yra taikoma savanoriškai, kai abi šalys to nori, tai tais atvejais, kai šalys nieko nežino apie susitaikymo galimybes, nesiekia susitarti, būtent taikymas teismo posėdyje turi vaidinti svarbų vaidmenį. Didžiausius privalumus turi privačioji mediacija, kai šalys jos pagalba iš viso išvengia teismo proceso. Be to, mediacijos privalumas yra jos organizavimo ir vykdymo mokymai teisėjams. Tokiu būdu teisėjai įgauna žinių apie taikinimą, jo technikas, kaip laisvai bendrauti su šalimis, įgauti jų pasitikėjimą

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28d. įstatymu Nr. IX- 743. Valstybės žinios, 36-1340.
4. Lietuvos TSR civilinio proceso kodeksas. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausioji Taryba. 1964, Nr.19-139.
5. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994. Nr.46-851.
6. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas. Valstybės žinios, 1996, 39-691.
7. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. Valstybės žinios, 2001, 31-1010.
8. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios, 2002, 56-2228.
9. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. Valstybės žinios, 2002, 50-1632.
10. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo. Valstybės žinios, 2005,18-572.
11. Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2008, 137-5366.
12. Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. Valstybės žinios, 2008, 87-3462.

13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2002, Nr.69-2832.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2006, Nr.7-254.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. red.), Lietuvos Respublikos

baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. red.) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. red.) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. red.), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. red.), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. red.), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. red.) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 "Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo", Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 "Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo" ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.

17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 27 d. nutarimas dėl advokato ir advokato padėjėjo, teikiančių valstybinę teisinę pagalbą, darbo apmokėjimo dydžių ir tvarkos. Valstybės žinios, 2005, Nr.54-1857.

18. Lietuvos Respublikos penkioliktos vyriausybės programa, 2008 m. gruodžio 9 d. patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. XI-52.
19. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. sausio 17 d. įsakymas “Dėl pažymos formų, naudojamų įteikiant procesinius dokumentus, patvirtinimo.“ Valstybės žinios, 2003, Nr.9-307.
20. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr.54-1845.

Lietuvos Respublikos teisės aktų projektai ir jų parengiamoji medžiaga, kiti Lietuvos Respublikos dokumentai

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso projekto I – III dalių aiškinamasis raštas. Žiūrėta [2008-09-17]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska/=2>
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso projekto IV – VII dalių aiškinamasis raštas. Žiūrėta [2008-10-12]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska/=3>
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas. Žiūrėta [2009-01-22]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/dokpaieska/query/%proceso%kodekso/=4>
4. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto. Žiūrėta [2009-02-19]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_bin?p_id=320647
5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.51, 3.66, 3.67, 3.68, 3.73, 3.77, 3.79, 3.305, 3.306, 5.7 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas. Žiūrėta [2009-08-20]. Prieiga per internetą:

http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=2148&p_query=&p_tr2=&p_org=8&p_fix=n&p_gov=

6. Lietuvos Respublikos mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projekto variantas. Nepublikuotas.
7. 2005 m. gegužės 20 d. Teismų Tarybos nutarimas Nr. 13P-348 „Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto“, pakeistas 2007 m. sausio 26 d. Teisėjų Tarybos nutarimu Nr. 13 P-15. „Teisminės mediacijos taisyklės“. Žiūrėta [2009-01-17]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt>

Europos Sąjungos teisės aktai

1. 1968 m. rugsėjo 27 d. Briuselio konvencija dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. OL, 1972. L299. P.0032-0042.
2. 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos Reglamentas Nr.44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų pripažinimo civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. OL, 2001. L307. P.28.
3. 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos Reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis abiejų sutuoktinių vaikams, pripažinimo bei vykdymo (EB) Nr. 1347/2000. OL, 2000. L160. P.0019.
4. 2003 m. lapkričio 27 d. Reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo (EB) Nr.2201/2003. OL, 2003.OL, 2003. L338. P.0001.
5. 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas Nr.805/2004, sukuriantis neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą. OL, 2004. L143. P.15.
6. 2003 m. sausio 27 d. Tarybos direktyva, numatanti teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tarptautiniuose ginčiuose pagerinimą nustatant

- minimalias bendras teisinės pagalbos tokiems ginčams taisykles OL, 2003, L26/41, P.90-96.
7. 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyva dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. OL, 2008. L136. P.3.
 8. 1998 m. kovo 30 d. Europos Komisijos rekomendacija dėl principų taikomų institucijoms, atsakingoms už neteisminį vartotojų ginčų sureguliuavimą. OL, 1998. L115. P.0031-0034.
 9. 2001 m. balandžio 4 d. Europos Komisijos rekomendaciją dėl principų neteisminėms institucijoms, dalyvaujančiom taikiai sprendžiant vartotojų ginčus. OL, 2001. L109. P.56-61.
 10. 2002 m. balandžio 19 d. Europos Komisijos „Žalioji knyga“ dėl alternatyvių ginčų sprendimo būdų civilinėse ir komercinėse bylose. Žiūrėta [2008-05-16] Prieiga per internetą: http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/gpr/2002/com2002_0196en01.pdf
 11. Europos mediatorių elgesio kodeksas. Žiūrėta [2009-01-15] Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_lt.pdf

Kiti tarptautiniai teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr.40-987.
2. 1981 m. gegužės 14 d. Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr.81(7) „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema”.
3. 1986 m. rugsėjo 16 d. Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. 86(12) „Dėl priemonių užkirsti kelią pernelyg dideliame bylų srautui teismuose”.
4. 1998 m. sausio 21 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. 98 (1) „Dėl mediacijos šeimos bylose“.

5. 2002 m. rugsėjo 18 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. 2002 (10) „Dėl mediacijos civilinėse bylose“.
6. 2002 m. lapkričio 19d. Jungtinių Tautų Tarptautinės prekybos teisės komisijos (Uncitral) taikinimo procedūros taisyklės. Žiūrėta [2008-05-21]. Prieiga per internetą: <http://www.uncitral.org>

Užsienio valstybių teisės aktai

1. Estonian code of civil procedure. Žiūrėta [2009-02-04]. Prieiga per internetą: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>
2. Finnish code of judicial procedure, amended 31 May, 2002. Žiūrėta [2009-02-10]. Prieiga per internetą: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1734/en17340004>
3. French code of civil procedure, published 15th September, 2003. Žiūrėta [2008-11-03]. Prieiga per internetą: http://www.lexinter.net/ENGLISH/code_of_civil_procedure.htm
4. Latvian civil procedure law. Published November 3rd, 1998. Žiūrėta [2007-03-01]. Prieiga per internetą: <http://www.ttc.lv/index.php?skip=15&itid=likumi&id=10&tid=59&l=L>
V
5. Zivilprozessordnung mit Einführungsgesetz. München, 2007.
6. Deutsches Richtergesetz. Žiūrėta [2009-01-17]. Prieiga per internetą: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/drigr/gesamt.pdf>

Specialioji literatūra:

1. ALEXANDER N. Global trends in mediation. New York, 2006.
2. ANDREWS N. Principles of Civil procedure, London, 1994.
3. ANDREWS N. Mediation: a Pillar of civil justice in modern English practice. ZZPInt 12 (2007).

4. ARNDT A. Die Friedensaufgabe des Richters. Neue Juristische Wochenschrift, 1967.
5. ARNDT H. Der Prozeßvergleich. Deutsche Richterzeitung, 1965.
6. ATTESLANDER – DÜRRENMATT A. Der Prozessvergleich im internationalen Verhältnis: unter besonderer Berücksichtigung anerkennungs- und vollstreckungsrechtlicher Fragen im grenzüberschreitenden Rechtsverkehr der Schweiz. Tübingen, 2006.
7. BAHLMANN A. ZPO – Reform 2002: Stärkung der ersten Instanz ? Eine Untersuchung zu §139 und 278 ZPO. Frankfurt am Main, 2006.
8. BARTOSZYK D. Anwaltsberuf im Wandel- Modernisierungsprozesse der deutschen Anwaltschaft als Amerikanisierung? Frankfurt am Main, 2006.
9. BAUMBACH A., LAUTERBACH W. Kommentar der Zivilprozessordnung. München, 2007.
10. BAUR F. Funktionswandel des Zivilprozesses. Festschrift für Tübinger Juristenfakultät, 1977.
11. BAUR F. Die Vorbereitung der mündlichen Verhandlung im Zivilprozeß. ZJP, Band 66, 1953.
12. BETTERTTO N. The court- based mediation and its place in Slovenia. Konferencijos medžiaga: Mediation in Europe: present challenges and future developments. Žiūrėta [2009-02-13]. Prieiga per internetą: <http://www.rln.lt/index.php/pageid/193>
13. BRUNET E., CRAVER C., DEASON E. Alternative dispute resolution: the advocate's perspective. Third Edition. LexisNexis, 2006.
14. BUTKYS Č. Civilinės teisenos įstatymas: su visais pakeitimais ir papildymais ir su vyr. tribunolo bei rusų senato aiškinimais. Kaunas, 1938.
15. CABRI K.M. Die Mediation im Visier der europäischen Gesetzgebung oder: von Portugiesischer EU-Ratspräsidentschaft zu

- Portugiesischer EU-Ratspräsidentschaft (2000-2007). Konferenz „Die Zukunft der Mediation in Deutschland“. München, 2008.
16. CADIET L. Conciliation in France: A cross between tradition and modernity. Book for the conference „The recent tendencies of development in civil procedure - between East and West“. Vilnius, 2007.
 17. Conclusions of the Second Study Commission of the International Association of Judges. Meeting on alternative dispute resolution as the means of improving the delivery of justice and reducing delays in civil procedure, Montevideo, November 20-24, 2005. Žiūrėta [2008-10-18] Prieiga per internetą: http://www.iaj-uim.org/old/ENG/frameset_ENG.html
 18. COOLEY J. The mediator's handbook: advanced practice guide for civil litigation. New York, 2000.
 19. DUVE C. Mediation und Vergleich im Prozeß. Eine Darstellung am Beispiel des Special Master in den USA. Köln, 1999.
 20. EIDENMÜLLER H., PRAUSE M. Die europäische Mediationsrichtlinie – Perspektiven für eine gesetzliche Regelung der Mediation in Deutschland. Neue Juristische Wochenschrift, 2008.
 21. EGLI U. Vergleichsdruck im Zivilprozess. Eine rechtstatsächliche Untersuchung, Zürich, 1996.
 22. ENGEL M. Neue Methoden in der Mediation. Zeitschrift für Konfliktmanagement. 3/2007.
 23. FALKE J., GESSNER V. Konfliktnähe als Maßstab für gerichtliche und außergerichtliche Streitbehandlung. Alternativen in der Ziviljustiz: Berichte, Analysen, Perspektiven. Köln, 1982.
 24. FASCHING H.W. Prozeßprinzipien und Reform des Zivilprozesses. Festgabe für H.W. Fasching zum 70. Geburtstag. Wien, 1993.
 25. FASCHING H.W. Lehrbuch des österreichischen Zivilprozeßrechts, Wien, 1990.

26. FEIX K. Die Verankerung einvernehmlicher Streitbeilegung im deutschen Zivilprozessrecht: Grundfragen zum Nutzen zivilverfahrensrechtlicher Regelungen für die Förderung einer konsensorientierten Streitkultur. Bonn, 2004.
27. FISCHER R., URY W., PATTON B. Getting to Yes negotiating Agreement without giving in. New York, 1991.
28. FISCHER N. Herausforderungen an die zivilprozessuale Ausbildung – Reformierte Juristenausbildung, Anwaltsorientierung und Bedeutungszuwachs des Zivilverfahrensrechts. ZZP, Band 119, 2006.
29. First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Conclusions. Žiūrēta [2008-05-11] Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges>
30. FRISCHE T. Verfahrenswirkungen und Rechtskraft gerichtlicher Vergleiche: nationale Formen und ihre Anerkennung im internationalen Rechtsverkehr. Heidelberg, 2006.
31. GALIČ A. Alternative dispute resolution in Slovenia. Slovenian Law Review, 2004.
32. GALIČ A. Das Slowenische Zivilprozessrecht zwischen Transmission, Kontinuität und Transformation. Internationale Tagung 2009 zur „Rezeption und Transmission des Zivilverfahrensrechts“ an der Ritsumeikan Law school.
33. GARNELIENĖ L. In-court mediation in Lithuania. Konferencijos medžiaga: Mediation in Europe: present challenges and future developments. Žiūrēta [2009-02-14]. Prieiga per internetą: <http://www.rln.lt/index.php/pageid/193>
34. GOTTWALD P. Die Bewältigung privater Konflikte im gerichtlichen Verfahren. ZZP, Band 95, 1982.
35. GOTTWALD P. Mediation und gerichtlicher Vergleich: Unterschiede und Gemeinsamkeiten. Festschrift für Akira Ishikawa, 2001.

36. GOTTWALD P., Schwab K.H. Zivilprozessrecht. 16. Auflage. München, 2004.
37. GOTTWALD W. Streitbeilegung ohne Urteil. Tübingen, 1981.
38. GOTTWALD W., Treuer D. Verhandeln und Vergleichen im Zivilprozess. Taktik und Strategien für Rechtsanwälte und Richter, 2.Auflage, München, 2005.
39. GREGER R. Die ZPO-Reform-1000 Tage danach. Juristische Zeitung, 2004.
40. GREGER R. Justiz und Mediation – Entwicklungslinien nach Abschluss der Modellprojekte. Neue Juristische Wochenschrift, 2007.
41. GREGER R. Mediation und Justiz. Konferenz „Die Zukunft der Mediation in Deutschland“. München, 2008.
42. HAGEN J. Die soziale Funktion des Prozesses. ZJP, Band 84, 1971.
43. HARSAGI V. Recognition and Enforcement of foreign judgements and Authentic instruments. Žiūrēta [2009-01-12]. Prieiga per internetą: <http://www.cnue-nouvelles.be/en/congres-varsovie-en/harsagi.pdf>
44. HENCKEL W. Die mündliche Verhandlung im Zivilprozess aus kommunikationspsychologischer Sicht, ZJP, Band 110, 1997.
45. HENDEL D. Strategien des Anwalts beim zivilrichterlichen Vergleich, Anwaltsblatt, 1997.
46. HERINGER A. Der europäische Vollstreckungstitel für unbestrittene Forderungen. Baden- Baden, 2007.
47. HESS B. Mediation und weitere Verfahren konsensualer Streitbeilegung – Regelungsbedarf im Verfahrens- und Berufsrecht? Gutachten F zum 67. Deutschen Juristentag. München, 2008.
48. HESS B., PFEIFFER T., SCHLOSSER P. The Brussels I-Regulation (EC) No 44/2001. The Heidelberg Report on the Application of Regulation Brussels I in 25 Member States. München, 2008.

49. HOHMANN J. Notizen zum Harvard – Konzept. Die Phasen einer Verhandlungsmodells auf der Grundlage des Harvard – Konzeptes. Zeitschrift für Konfliktmanagement. 2/2003.
50. HOYNINGEN - HUENE D. Außergerichtliche Konfliktbehandlung in den Niederlanden und Deutschland. München, 2000.
51. HUBER M. Die Reform der ZPO: eine Wirkungskontrolle: Berichte für den 65. Deutschen Juristentag, München, 2004.
52. HÜCKSTÄDT G. Gerichtliche Mediation beim Landgericht Rostock – ein Erfahrungsbericht. Neue Justiz, 2005.
53. INOUE H. Der Zivilprozeß – als gleichberechtigtes Dialogverfahren. ZZP, Band 98, 1985.
54. YAKOVLEV V. Why judges must help parties to achieve prompt settlement of disputes? First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Žiūrėta [2008-11-22]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges>
55. JAUERNING O. Materielles Recht und Prozessrecht. Juristische Schulung 1971.
56. JEROUSBECK G. Vom richten zum mediieren? Zum Verhältnis von Psychoanalyse, Richten und Mediation. Konferenz „Die Zukunft der Mediation in Deutschland“. München, 2008.
57. JUSTICKIS V. Bendroji ir teisės psichologija. Vilnius, 2004.
58. KAYSER J. Alternativen Formen gerichtlicher und außergerichtlicher Streitbeilegung im deutschen und französischen Zivilprozess, Frankfurt am Main, 2005.
59. KAMINSKIENĖ N. Taikos teisėjo institutas Rusijos Federacijos civiliniame procese. Tarptautinės konferencijos „Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai“ medžiaga. Vilnius, 2006.
60. KASER M., Hackl K. Das römische Zivilprozessrecht. München, 1996.

61. KATZENMEIER C. Zivilprozeß und außergerichtliche Streitbeilegung. ZZP, Band 115, 2002.
62. KININGER E. Theorie und Soziologie des zivilgerichtlichen Verfahrens. Berlin, 1980.
63. KOCH H. Gerichtliche Mediation – richterliche Mediation – gerichtsverfassungs- und verfahrensrechtliche Rahmenbedingungen. Neue Justiz, 2005.
64. KÖNIG S. Die ersten 1 ½ Jahre mit der neuen ZPO, Deutsche Richterzeitung 2003.
65. KRABBE H. Kurz- Mediation – die Kunst der Gesamt- Mediation in einer Sitzung. Zeitschrift für Konfliktmanagement. 2/2004.
66. KRAMER B. Die Güteverhandlung. Prozessuale Schlichtung in Arbeitssachen. Köln, 1999.
67. LAUŽIKAS E., MIKELĖNAS V., NEKROŠIUS V. Civilinio proceso teisė I ir II tomai. Vilnius, 2003 ir 2005.
68. LEMKEN E. Diskussionsbericht zum europäischen Zivilprozeßrecht. ZZP, Band 109, 1996.
69. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras I tomas. Vilnius, 2004.
70. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras II tomas. Vilnius, 2005.
71. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. III knyga. Vilnius, 2002.
72. LÖER L. Richterliche Mediation Möglichkeiten der Einbindung von Mediation in Gerichtsverfahren am Beispiel des Zivilprozesses. ZZP, Band 119, 2006.
73. LOUGHLIN P., GERLIS S. Civil Procedure. London, 2004.
74. LÜKE W. Die Beseitigung des Prozeßvergleichs durch Parteivereinbarung. Juristische Schulung, 1965.
75. MAČYS V. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas, 1924.
76. MAGNUS U., MANKOWSKI P. Brussels I Regulation. European Commentary. München, 2007.

77. MÄHLER H., KERNTKE W. Initiativen der EU – Verhaltenscodex und Richtlinienvorschlag. Zeitschrift für Konfliktmanagement 4/2004.
78. MALESHIN D. The russian style of civil procedure. Žiūrēta [2008-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www.law.msu.ru/doc/maleshin-rus-civil-proc.pdf>
79. MANCE J.H. Overview speech First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Žiūrēta [2009-02-08]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges>
80. McELEAVY P. Brussels Ibis: Matrimonial matters, parental responsibility, child abduction and mutual recognition. International & Comparative Law Quarterly, Vol.53, 2004.
81. MEYER P. Wandel des Prozessrechtsverständnisses – vom liberalen zum sozialen Zivilprozess? Juristische Rundschau 2004.
82. MICHEL H. Der Prozeßvergleich in der Praxis. Juristische Schulung, 1986.
83. MIKELĖNIENĖ D., MIKELĖNAS V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999.
84. MILAŠIUS T. Mediacija kaip alternatyvus ginčų sprendimo būdas. Teisė Nr. 63, 2007.
85. MOHR P. Der Prozeßvergleich in der Praxis des Amtsgerichts. Deutsche Richterzeitung, 1994.
86. MOLTKE I. Die Zivilprozessuale Güteverhandlung nach neuem Recht. Hamburg, 2006.
87. MOTZ B. Mediation – Vermittlung – als Alternativen zum gerichtlichen Verfahren – dargestellt anhand der Familienmediation. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht, 2000.
88. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung Aktualisierungsband ZPO-Reform 2002 und weitere Reformgesetze, 2.Auflage, München 2002.

89. MÜNZEL K. Freiwillige Gerichtsbarkeit und Zivilprozeß in der neueren Entwicklungen. ZJP, Band 66, 1953.
90. MURYAMA M. Does a lawyer make a difference? Effects of a lawyer on mediation outcome in Japan. International Journal of Law, Policy and the family (13), 1999.
91. NELLE A., HACKE A. Obligatorische Mediation: Selbstwiderspruch oder Reforminstrument? Zeitschrift für Konfliktmanagement 2/2001.
92. NEKROŠIUS V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. Teisė 33(1), 1999.
93. NEKROŠIUS V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinio teisena ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė Nr. 33 (3), 1999.
94. NEKROŠIUS V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius, 2002
95. NEKROŠIUS V. Civilinio proceso tikslai: nustatyti tiesą ar sutaukyti šalis? Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir centrinėje Europoje. Vilnius, 2005.
96. NEKROŠIUS V. Pasirengimas teisminei nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai. Justitia 2004/1.
97. NEUENHAHN H., NEUENHAHN S. Die Begleitung des Mandanten durch den Rechtsanwalt in der Mediation. Neue Juristische Wochenschrift, 2005.
98. NOONE M. Mediation – Essential legal skills. London, 1996.
99. NORKUS R. Supaprastintas civilinis procesas. Vilnius, 2007.
100. OBERTO G. Short remarks on the text of a regulation “European enforcement order for uncontested claims”. Žiūrėta [2009-01-17]. Prieiga per internetą: <http://www.geocities.com/remarks/html>.
101. OLENHUSEN P. Mediation durch Richter – ein Projekt mit Zukunft. Deutsche Richterzeitung, 2003.

102. OLENHUSEN P. Gerichtsmediation – Richterliche Konfliktvermittlung im Wandel. Zeitschrift für Konfliktmanagement 3/2004.
103. OTIS L. The conciliation service program of the Court of Appeal of Quebec. Žiūrėta [2008-12-07]. Prieiga per internetą: <http://www.tribunaux.qc.ca/mjq-en/c-appeal/about/conciliation.html>
104. PAUL C. Mediation in internationalen Kindschaftskonflikten. Zeitschrift für Konfliktmanagement. 4/2003.
105. PAWLOWSKI H.M. Aufgabe des Zivilprozesses. ZZP, Band 80, 1967.
106. PETERS B.C. Der Gütegedanke im deutschen Zivilprozeßrecht. Jena, 2004.
107. PIECKOWSKI S. How the new polish Civil Mediation Law compares with the proposed EU directive on mediation. Žiūrėta [2008-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.allbusiness.com/legal/mediation/4093010-1.html>
108. PIECKENBROCK A. Der italienische Zivilprozeß im europäischen Umfeld. Berlin, 1998.
109. PICARD S.A., BISHOP P., RAMKAY R., SARGENT N. The art and science of mediation. Toronto. 2004.
110. PONSCHAB R., KLEINHENZ B. Richten oder Schlichten: Streitbeilegung innerhalb und außerhalb des Gerichts. Deutsche Richterzeitung, 2002.
111. Projekt – Abschlussbericht. Projekt Gerichtsnaher Mediation in Niedersachsen. Žiūrėta [2009-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.mediation-in-niedersachsen.com/dl/Abschlussbericht.pdf>
112. PRÜTING H. „Rechtstatsächliche Untersuchung zu den Auswirkungen der Reform des Zivilprozessrechts auf die gerichtliche Praxis“. Žiūrėta [2008-06-02]. Prieiga per internetą: <http://www.bmj.bund.de/media/archive/1216.pdf>

113. RECHBERGER W.H., SIMOTTA D.A. Grundriß des österreichischen Zivilprozeßrechts. Wien, 1994.
114. RENSEN H. Die richterliche Hinweispflicht. Bielefeld, 2002.
115. RIJAVEC V. Der Europäische Vollstrckungstitel – am Beispiel Sloweniens. ZZPInt 12 (2007).
116. RISSE J. Wirtschaftsmediation. Neue Juristische Wochenschrift, 2000.
117. ROGOWSKI R. Die aktive Rolle des Richters im Prozeßvergleich. Alternativen in der Ziviljustiz: Berichte, Analysen, Perspektiven. Köln, 1982.
118. ROO A., JAGTENBERG R. Mediation in the Netherlands: Past, Present, Future. Žiūrēta [2009-02-13]. Prieiga per internetą: <http://www.ejcl.org/64/art64-8.html>
119. RÖHL K. Der Vergleich im Zivilprozeß – Eine Alternative zum Urteil? Alternative Rechtsformen und Alternativen zum Recht, Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie, 1980.
120. RÖHL K. Erfahrungen mit Güteverfahren. Deutsche Richterzeitung, 1983.
121. RÖHL K., Weiß M. Die obligatorische Streitschlichtung in der Praxis. Münster, 2005.
122. SCHAPER J. Studien zur Theorie und Soziologie des gerichtlichen Verfahrens. Berlin, 1986.
123. SCHMIDT E. Der Zweck des Zivilprozesses und seine Ökonomie. Frankfurt am Main, 1973.
124. SCHULZ W. Mediation aus richterlicher Sicht. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht, 2000.
125. SEIDL E. Römische Rechtsgeschichte und Römisches Zivilprozessrecht. München, 1971.
126. SIMAITIS R. Teisminis sutaikymas. Teisė, 2004 (52).
127. SIMAITIS R. Taikos sutartis Lietuvos privatinėje teisėje. Justitia 2004/1.

128. SIMAITIS R. Development of mediation in Lithuania. Book for the conference „The recent tendencies of development in civil procedure - between East and West“. Vilnius, 2007.
129. SIMAITIS R. Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese. Vilnius, 2007.
130. SIMAITIS R. Mediacijos privačiuose ginčiuose teisinio reguliavimo tendencijos Lietuvoje. *Justitia* 2007/2.
131. SMORRA U. Die Sprache als Werkzeug der Vermittlung. *Zeitschrift für Konfliktmanagement*. 3/2006.
132. SONDAITĖ J., ČECHANAVIČIENĖ A. Teisėjų, dalyvavusių ir nedalyvavusių mediacijos apmokymo programose, požiūris į mediaciją. *Socialinis darbas*, Nr. 7 (2), 2008.
133. STICKELBROCK B. Gütliche Streitbeilegung. *Juristische Zeitung*, 2002.
134. STITT A. *Mediation – a practical guide*. London, 2004.
135. STUEBER J. Grundfragen zum Prozeßvergleich aus deutscher und österreichischer Sicht. Osnabrück, 2001.
136. STÜRNER P.H. *Die Vereinbarung von Verfahren privater Streitbeilegung*. Essen, 2008.
137. STÜRNER R. Die Aufgabe des Richters, Schiedsrichters und Rechtsanwalts bei der Gütlichen Streitbeilegung, *Juristische Rundschau* 1976.
138. STÜRNER R. Prozeßzweck und Verfassung. *Festschrift für Baumgärtel*, 1990.
139. STÜRNER R. Prozeßzweck und Verfassung. *Festschrift für Baumgärtel*, 1990.
140. STÜRNER R. Formen der konsensualen Prozessbeendigung in den europäischen Zivilprozessrechten. *Konsensuale Streitbeilegung, Akademisches Symposium zu Ehren von P. Schlosser*, 2001.
141. SUSLAVIČIUS A., VALICKAS G. *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius, 1999.

142. VAN RHEE C.H. European traditions in Civil procedure. Antwerp, 2005.
143. VOLKMANN J. Mediation im Zivilprozess. Rechtliche Rahmenbedingungen für ein gerichtliches Mediationsangebot. Frankfurt am Main, 2006.
144. WAGNER G. Obligatorische Streitschlichtung im Zivilprozeß: Kosten, Nutzen, Alternativen. Juristische Zeitung, 1998.
145. WAGNER R. Der Europäische Vollstreckungstitel. Neue Juristische Wochenschrift, 2005.
146. WASSERMANN R. Der soziale Zivilprozeß. Darmstadt, 1978.
147. WEBER T. Gütliche Streitbeilegung und Verhandlungsstil im Zivilprozeß. Deutsche Richterzeitung, 1978.
148. WEIßENFELS G. Der „allgemeine Teil“ des Verfahrens der freiwilligen Gerichtsbarkeit in Deutschland und Österreich. München, 1997.
149. WESEL U. Streitschlichtung im Schatten des Leviathan. Neue Juristische Wochenschrift, 2002.
150. WIMMER R., Wimmer U. Verfassungsrechtliche Aspekte richterlicher Mediation. Neue Juristische Wochenschrift, 2007.
151. WOLF. M. Gerichtliches Verfahrensrecht. Hamburg, 1978.
152. Working group on mediation (CEPEJ-GT-MED) Analysis on assessment of the impact of Council of Europe recommendations concerning mediation. Žiūrēta [2009-02-08]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/cepej/mediation/default_EN.asp
153. ZALAR A. Legislative and judicial incentives to early (amicable) resolution. First European Conference of Judges on Early Settlement of Disputes and the Role of Judges. Žiūrēta [2008-06-02]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/judges>
154. ŽERUOLIS J. Tarybinė civilinio proceso teisė. Vilnius, 1983.

155. ŽERUOLIS J., VITKEVIČIUS P., ir kiti. Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius, 1980.

Europos Sąjungos teismų sprendimai

1. Europos Bendrijų Teisingumo Teismo preliminarus nutarimas byloje C-414/92 Solo Kleinmorten v. Boch Rec.1994. P.I-02237.

Lietuvos teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gegužės 10 d. nutartis c.b. J.D. v. V.J. komercinė firma Nr. 3K-3-533/2000.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. balandžio 11 d. nutartis c.b. Guigienė v. Guiga Nr. 3K-3-443/2001.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. lapkričio 26 d. nutartis c.b. J.D. v. UAB „Pilartis“ Nr. 3K-3-1120/2003.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 5 d. nutartis c.b. P.G. visuomeninio maitinimo įstaiga v. Klaipėdos verslo ir technologijų kolegija Nr. 3K-3-14/2005.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 10 d. nutartis c.b. UAB „Dola“ v. J.B., A.B. Nr. 3K-3-28/2005.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 14 d. nutartis c.b. Bendrija „Spaudos rūmai“ v. Vilniaus miesto savivaldybė, Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt. Nr. 3K-3-397/2006.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 12 d. nutartis c.b. Lietuvos Respublikos Generalinis

- Prokuroras v. UAB „Dvidešimt pirmojo amžiaus statyba ir technologijos“ Nr. 3K-3-431/2007.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 4 d. nutartis c.b. M.O. v. K.J.M., T.M., Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija Nr. 3K-3-354/2008.
 9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 18 d. nutartis c.b. M.Š. V.Š. v. E.P. Nr. 3K-3-384/2008.
 10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo 28 d. nutartis c.b. G.L., UAB „Velintas“ v. Kauno rajono antstolių kontorai., antstolei Veronikai Rybalčenko Nr. 3K-3-426/2008.
 11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 4 d. nutartis c.b. bankrutuojanti UAB „Voluktė“ v. V.O. Nr. 3K-3-552/2008.
 12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 8 d. nutartis c.b. AB „Turto bankas“, VSDFV Marijampolės skyrius, Marijampolės apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. individuali įmonė V, ir S.M. Nr. 3K-3-591/2008.
 13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 9 d. nutartis c.b. Vilniaus apskrities viršininko administracija v. R.P., B.P. Nr. 3K-3-72/2009.
 14. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. spalio 28 d. nutartis c.b. V.J., G.P., L.D. v. West Atlantic Fishing Co Ltd., Tricroft International Ltd. Nr. 2-503/2004.
 15. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. vasario 12 28 d. nutartis c.b. J.M. v. UAB „Grinda“ Nr. 2-67/2004.
 16. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. lapkričio 8 d. nutartis c.b. AB „Turto bankas“ v. Nemenčinės Šv. Archangelo Mykolo parapija Nr. 2A-321/2004.
 17. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 3 d. nutartis c.b. Vilniaus apskrities viršininko administracija v.

- UAB „Dvidešimt pirmojo amžiaus statyba ir technologijos“ Nr. 2-56/2005.
18. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. kovo 21 d. nutartis c.b. Vilniaus miesto vyriausiasis prokuroras v. UAB „Eurokonas“ Nr. 2A-129/2005.
 19. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. rugpjūčio 4 d. nutartis c.b. UAB „Česlovas ir kompanija“ v. A. Kurdoko individuali įmonė „Mugė“ Nr. 2-393/2005.
 20. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 17 d. nutartis c.b. individuali G. Krakausko įmonė „Diugonis“ v. Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija Nr. 2A-160/2008.
 21. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 27d. nutartis c.b. UAB „Krašto projektai“ v. UAB „Vilniaus kapitalinė statyba“ Nr.2A-26/2008.
 22. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gruodžio 21 d. nutartis Nr.2⁴⁹-350/2003.
 23. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 27 d. nutartis Nr. 2-572-40/2007.
 24. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugpjūčio 28 d. nutartis Nr.2 -1021-524/2008.
 25. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 13 d. nutartis Nr. 2S-52-198/2009.
 26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gruodžio 29 d. Senato nutarimas Nr. 44 dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva, kai nėra darbuotojo kaltės, taikymo teismų praktikoje. Teismų praktika, 2004, Nr.20.
 27. 2003 m. birželio 30 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus konsultacija. Teismų praktika, 2003, Nr. 19.
 28. 2003 m. rugsėjo 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus konsultacija. Teismų praktika, 2004, Nr. 20.

29. 2004 m. balandžio 8 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus konsultacija. Teismų praktika, 2004, Nr. 21.
30. 2005 m. sausio 6 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus konsultacija. Teismų praktika, 2004, Nr. 22.

Kita praktinė medžiaga

1. Statistika pagal Nacionalinės teismų administracijos informaciją. Žiūrėta [2009-02-04]. Prieiga per internetą: www.teismai.lt
2. Vilniaus komercinio arbitražo teismo tarpininkavimo ir taikinimo procedūrų reglamentas. Žiūrėta [2008-05-21]. Prieiga per internetą: <http://www.arbitrazas.lt/index.php?handler=lt.tarpininkavimas>
3. An outline of the Italian legislation on alternative dispute resolution. Žiūrėta [2008-11-18] Prieiga per internetą: http://www.giustizia.it/sito_trad_inglese/pol_int/coop/en_ri_sol_contr.htm
4. 2008 metų teisėjų kvalifikacijos kėlimo programa. Žiūrėta [2008-11-19] Prieiga per internetą: www.teismai.lt
5. European code of conduct for mediators. List of organizations. Žiūrėta [2009-02-08] Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_list_org_en.pdf
6. 2009 m. kovo 21 d. interviu su teisingumo ministru R. Šimašiumi „Teisingumo ministras Šimašius siekia balanso“. Žiūrėta [2009-03-22] Prieiga per internetą: http://www.alfa.lt/straipsnis/10264917/?Teisingumo.ministras.Simasius.siekia.balanso=2009-03-21_08-31

AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. Vėbraitė, Vigita. Šalių sutaikymas kaip civilinio proceso tikslas ir jo galimybės Lietuvoje. *Teisė. Mokslo darbai*. 2008, Nr.69. p.106-115.
2. Vėbraitė, Vigita. Judicial conciliation in civil procedure of Lithuania, Latvia and Estonia. The recent tendencies of development in civil procedure law - between East and West: international conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of professor Jonas Žėruolis. p. 211-218.
3. Vėbraitė, Vigita. The role of court and attorney in judicial conciliation. *Privatinė teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum* Valentinas Mikelėnas. Vilnius, 2008. p.311-319.

KITOS AUTORĖS MOKSLINĖS PUBLIKACIJOS

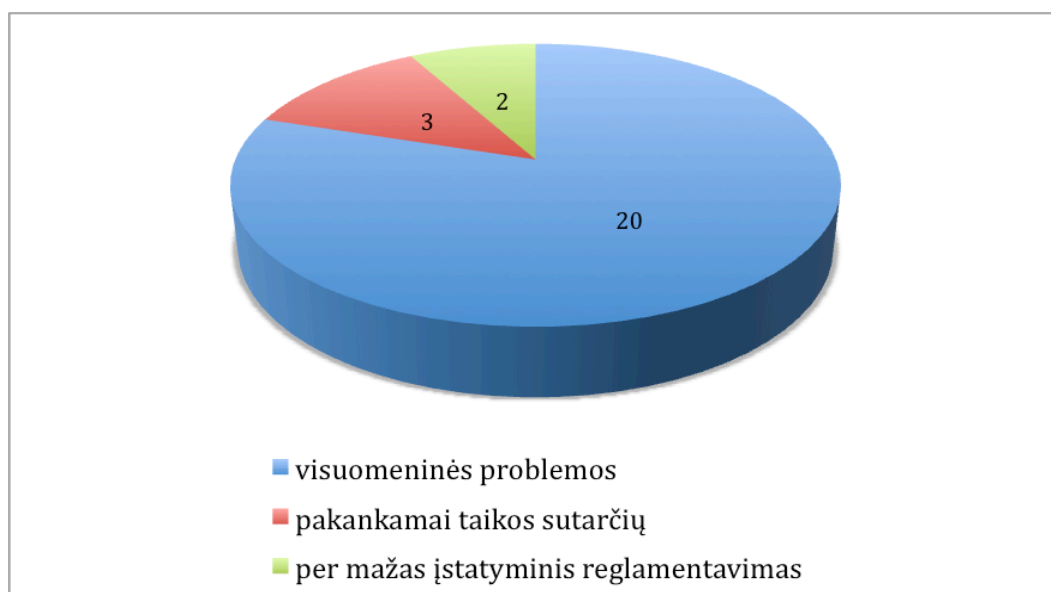
1. Vėbraitė, Vigita. Ieškinio samprata ir rūšys civiliniame procese. *Teisė. Mokslo darbai*. 2006, Nr.60. p.163-170.
2. Vėbraitė, Vigita. 2003 m. lapkričio 27 d. Reglamento dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo ir vykdymo (EB) nr. 2201/2003 taikymo ribos. *Teisė. Mokslo darbai*. 2007, Nr.63. p.107-115.
3. Vėbraitė, Vigita. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamento (EB) Nr.805/2004, sukuriančio neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą, taikymo ribos. *Justitia*. 2009 Nr.1.p.61-66.

PRIEDAS. Teisėjų apklausa apie taikinimo teisme procedūrą ir teisminę mediaciją rezultatai (Iš viso į klausimus atsakė 25 teisėjai)

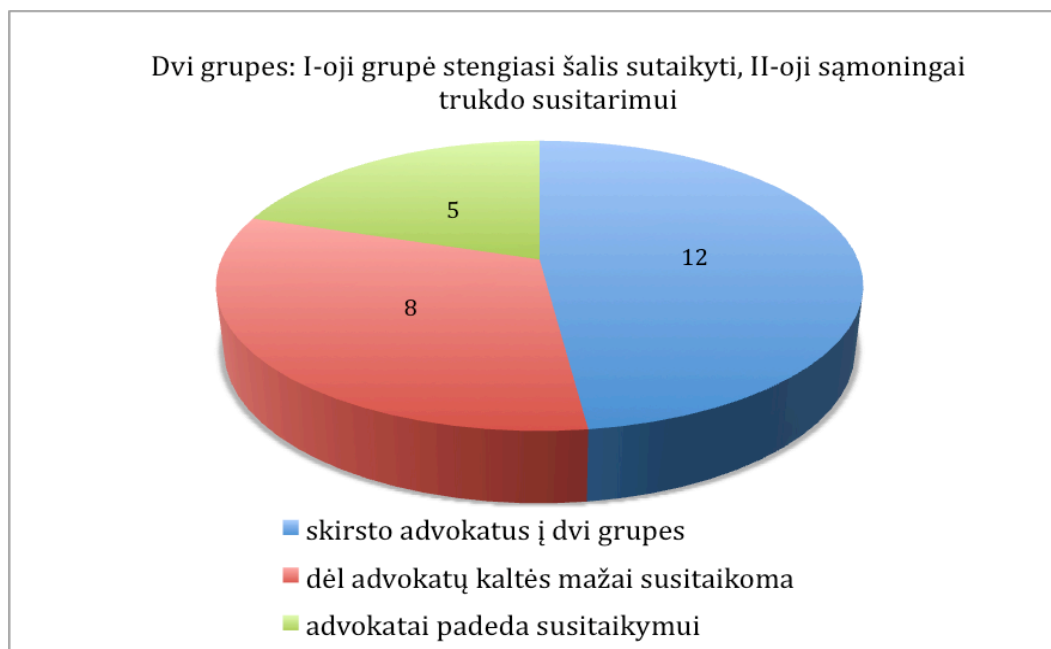
1. Kokių veiksmų imatės bandant šalis sutaisyti?

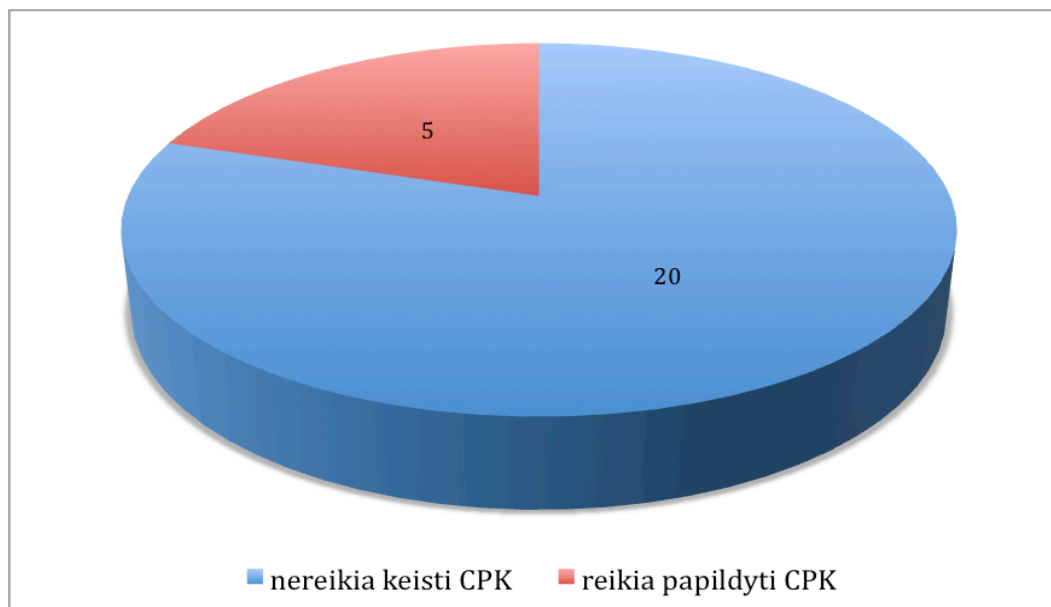
2. Kaip manote, kodėl Lietuvoje vis dar labai nedaug civilinių bylų yra pabaigiama taikos sutartimi?

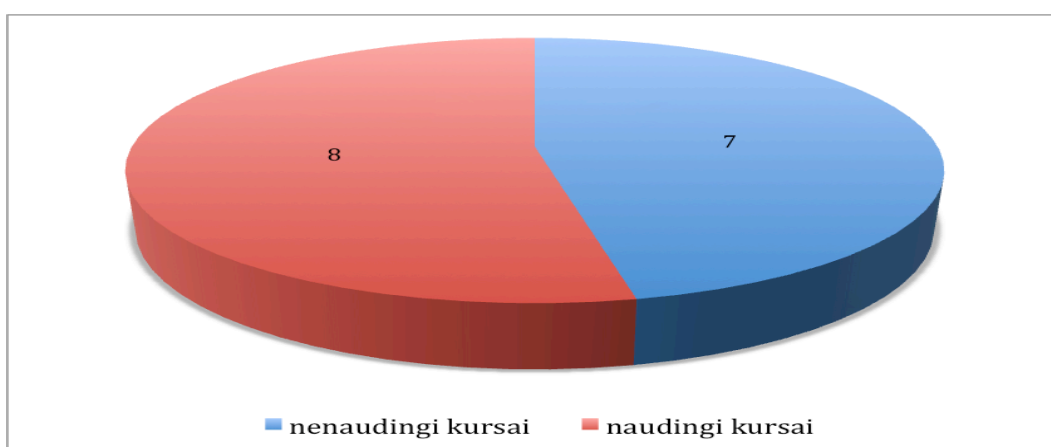
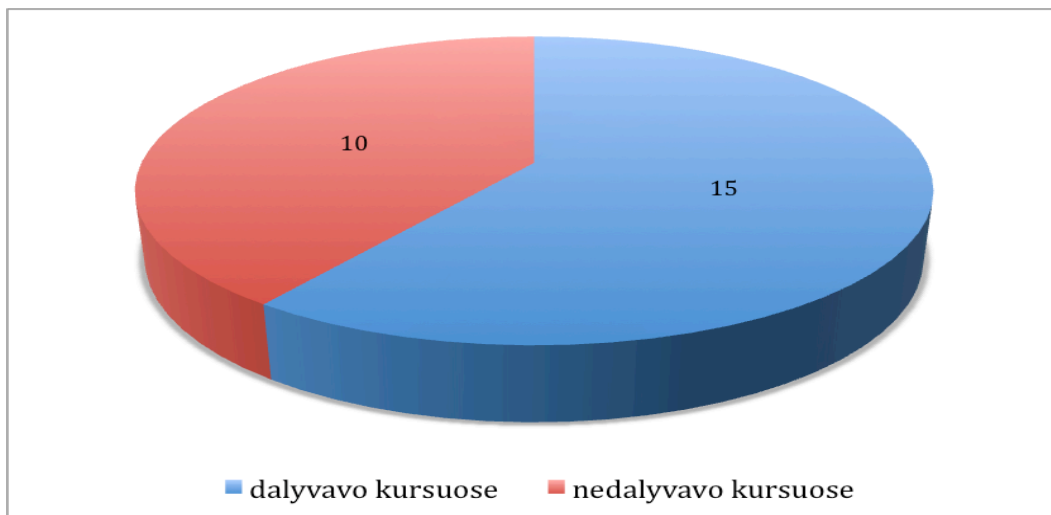
3. Kokį vaidmenį vaidina šalių advokatai, bandant civilinėje byloje šalis sutaisyti?

4. Ar manote, kad reikia keisti civilinio proceso kodekso normas, susijusias su teisminiu taikinimu ir kokius pakeitimus pasiūlytumėte?

5. Ar esate dalyvavę teisminės mediacijos ar kituose su taikinimu susijusiuose mokymuose? Jei taip, ar jie padėjo labiau išsivirti taikinimo technikas ir jas pritaikyti praktikoje?

6. Ar manote, kad reikia toliau tęsti ir plėsti teisminės mediacijos projektus?

